

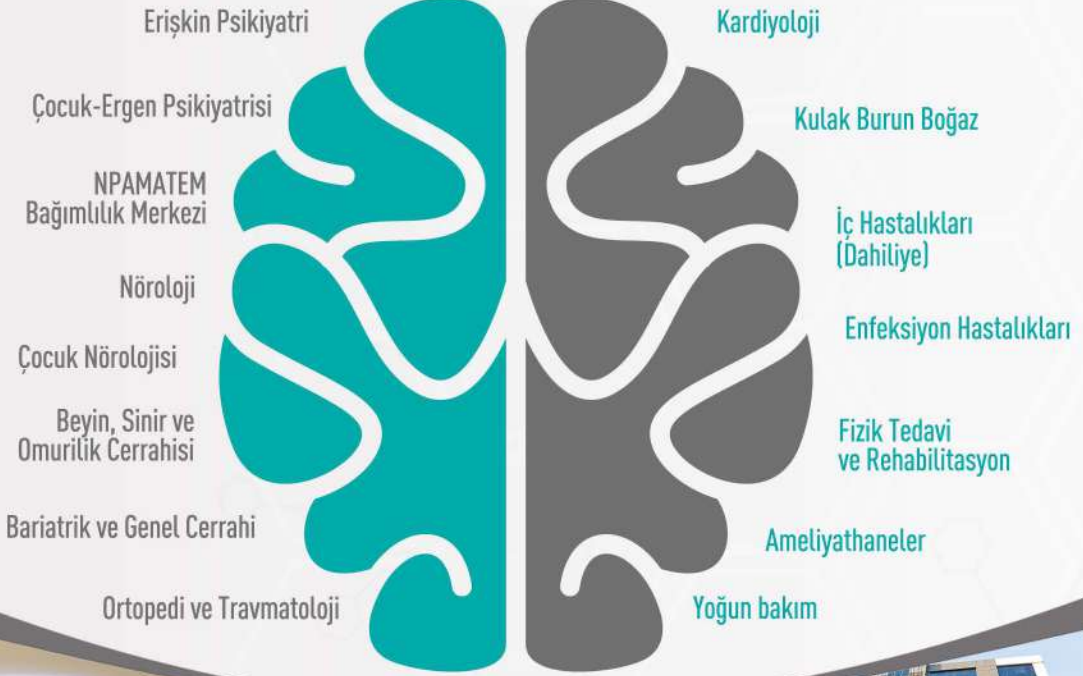
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

- ▶ **Öteki Olarak İnsan: Posthümanist Kuramda Öznellik ve İdeoloji**
Umutcan TARCAN, Tuba KANCI
- ▶ **Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme**
İshak TURAN
- ▶ **The Role of Soft Power in China's Struggle for Hegemony**
Zekerriyya AKDAĞ
- ▶ **Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri**
Zhuldyz KANAPIYANOVA
- ▶ **İstanbul'da Demografi ve Göç (1840-1842): İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi**
Yunus Emre ÇAKIR
- ▶ **Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi**
M. Fatih ÇALIŞIR
- ▶ **The Relationships between Borderline Personality Traits, Offence-Related Feelings of Shame and Guilt and Attitudes towards Violence**
Haydeh FARAJI, Tilbe ÖZARABACI
- ▶ **Pandemi, Zorunlu Kapatma ve Yaşlıların Gündelik Hayat Deneyimleri**
Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN

Avrupa'nın 2. Beyin Hastanesi

Genel Hastane İmkanları,
SSK ve Özel Sağlık Sigorta Anlaşmaları ile
Hizmetinizdeyiz!

NP İSTANBUL
Beyin Hastanesi
Nöropsikiyatri | Bağımlılık | Beyin Cerrahisi

Bilim Ortağı

npistanbul

NPİSTANBULBeyinHastanesi

Saray Mah. Ahmet Tevfik İleri Cad. No:18, 34768 Ümraniye / İstanbul
T: 0 216 633 06 33 F: 0 216 634 12 50

YIL:8 SAYI:15 KASIM 2022
YEAR:8 ISSUE:15 NOVEMBER 2022

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SAHİBİ

Üsküdar Üniversitesi Adına
A. Furkan Tarhan

ONURSAL EDİTÖR

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

EDİTÖRLER

Prof. Dr. İbrahim Özdemir
Prof. Dr. Sevil Atasoy
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Amr Abdalla, University for Peace
Prof. Dr. Wolfgang Gieger, Friedrich Schiller Jena Üniversitesi
Prof. Dr. Soner Karagül, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan Ömerustaoglu, Birüni Üniversitesi
Prof. Dr. Cumhuriyet Taş, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vanessa Tinker, Collegium Civitas

İNGİLİZCE İÇERİK EDİTÖRLERİ

Öğr. Gör. Hüsna Yıldırım
Arş. Gör. Cansu Civan

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş

YAZI KURULU

Arş. Gör. Salih Bilgin
Arş. Gör. Cemal Cem Anarat
Arş. Gör. Bengi Çakmak
Arş. Gör. Doğan Demirkıran

BASKI

Butik Ajans Reklam & Matbaacılık
İstiklal Mah. Kızılay Sok. No: 24/36 Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0535 553 17 32

Baskı Tarihi: Kasım 2022

GRAFİK UYGULAMA

Bülent Tellan

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Altunzade Mh. Kısıklı Cd. No: 20 Güney Yerleşkesi E Blok 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE
Telefon: +90 216 400 22 22 / Dahili: 2341
E-posta: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

OWNER

On behalf of Üsküdar University
A. Furkan Tarhan

HONORARY EDITOR

Prof. Nevzat Tarhan, MD.

EDITORS

Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D.
Prof. Sevil Atasoy, Ph.D.
Asst. Prof. Uygur Aydemir, Ph.D.

VICE EDITOR

Asst. Prof. Elif Kurtuluş, Ph.D.

EDITORIAL BOARD

Prof. Amr Abdalla, Ph.D., University for Peace
Prof. Wolfgang Gieler, Ph.D., Friedrich Schiller Jena University
Prof. Soner Karagül, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Prof. Hasan Köni, Ph.D., İstanbul Kültür University
Prof. Adnan Ömerustaoğlu, Ph.D., Birüni University
Prof. Cumhuri Taş, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Vanessa Tinker, Ph.D., Collegium Civitas

ENGLISH CONTENT EDITORS

Inst. Hüsna Yıldırım
Res. Asst. Cansu Civan

STATISTICS EDITOR

Asst. Prof. Elif Kurtuluş, Ph.D.

PUBLICATION BOARD

Res. Asst. Salih Bilgin
Res. Asst. Cemal Cem Anarat
Res. Asst. Bengi Çakmak
Res. Asst. Doğan Demirkıran

PRINTED BY

Butik Ajans Reklam & Matbaacılık
İstiklal Mah. Kızılay Sok. No: 24/36 Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0535 553 17 32

Published in November 2022

GRAPHICS APPLICATION

Bülent Tellan

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Altunizade Mh. Kısıklı Cd. Güney Campus Block E No: 20 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE
Telephone: +90 216 400 22 22 ext: 2341
E-mail: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, Doğuş Üniversitesi

Prof. Dr. Sevil Atasoy, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Dalay, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mohammad Faghfoory, George Washington Üniversitesi

Prof. Dr. Nazife Güngör, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Havva Kök Arslan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Ragıp Kutay Karaca, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Arda Odabaşı, İbn Haldun Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Özdemir, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin Sarı, Doğuş Üniversitesi

Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Sevtap Demirci, Boğaziçi Üniversitesi

Doç. Dr. Selçuk Akőın Somel, Sabancı Üniversitesi

Doç. Dr. Ateş Uslu, İstanbul Üniversitesi

**Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.*

ADVISORY BOARD

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D., Doğuş University

Prof. Sevil Atasoy, Ph.D., Üsküdar University

Prof. İsmail Dalay, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Mohammad Faghfoory, Ph.D., George Washington University

Prof. Nazife Güngör, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Havva Kök Arslan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Ragıp Kutay Karaca, Ph.D., İstanbul Aydın University

Prof. İsmail Arda Odabaşı, Ph.D., İbn Haldun University

Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Selahattin Sarı, Ph.D., Doğuş University

Prof. Ebulfez Süleymanlı, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Nevzat Tarhan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Mehmet Bülent Uludağ, Ph.D., Ondokuz Mayıs University

Assoc. Prof. Sevtap Demirci, Ph.D., Boğaziçi University

Assoc. Prof. Selçuk Akşin Somel, Ph.D., Sabancı University

Assoc. Prof. Ateş Uslu, Ph.D., İstanbul University

**The list is in alphabetical order according to surnames.*

BU YILIN HAKEMLERİ

Prof. Dr. Fatma Arpacı, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gürol Baba, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Ergur, Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Tahsin İlhan, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Belma Oğul, İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nergiz Özkural Köroğlu, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şenay, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Şimşek, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Prof. Dr. Cumhuriyet Taş, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Türkeş, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Başak Ağım, TED Üniversitesi
Doç. Dr. Didar Akar, Boğaziçi Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Arslan, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Ceylan, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Özgül Dağlı, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Ayla Deniz, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Duran, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Eren Ekin Ercan, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Gülerce, Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Kakışım, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Eminegül Karababa, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Cemile Burcu Kartal, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Taylan Özgür Kaya, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem Kocamaz, Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Sezgin Mercan, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Yeliz Sarıöz Gökten, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri Gökhan Toprak, Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan Vergili, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem Yazıcı, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Balta Özgen, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özen Baş, Kadir Has Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihan Becan, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülmire Berdaş, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Bilgin Aytac, İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih Çalışır, İbn Haldun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berk Çaycı, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre Demir, TED Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Baver Demircan, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selin Dingiloğlu, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Jiuzhou Duan, Tsinghua University
Dr. Öğr. Üyesi Ali Özgür Gürsoy, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir Yüksel Hoş, Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Faisal Husain, Pennsylvania State University
Dr. Öğr. Üyesi Esra Işık, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elnur İsmayıl, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karababa Demircan, Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamoon Khelghat Doost, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait Ocaklı, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nafı Yalçın, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berrin Oktay Yılmaz, İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zümre Gizem Yılmaz Karahan, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgün Deniz Yoldaşlar, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cangüzel Güner Zülfiakar, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Hedda Reindl-Kiel, Bonn Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Yeşim Ünal Kılıç, Haliç Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Mahmut Halef Cevrioğlu, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

**Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.*

REFEREES FOR THIS YEAR

Prof. Fatma Arpacı, Ph.D., Gazi University
Prof. Gürol Baba, Ph.D., Ankara Sosyal Bilimler University
Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Ali Ergur, Ph.D., Galatasaray University
Prof. Tahsin İlhan, Ph.D., Tokat Gaziosmanpaşa University
Prof. Dr. Belma Oğul, Ph.D., İstanbul Technical University
Prof. Nergiz Özkural Koroğlu, Ph.D., Üsküdar University
Prof. İbrahim Şenay, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Ahmet Şimşek, Ph.D., İstanbul University-Cerrahpaşa
Prof. Cumhuriyet Taş, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Mustafa Türkeş, Ph.D., Middle East Technical University
Assoc. Prof. Başak Ağın, Ph.D., TED University
Assoc. Prof. Didar Akar, Ph.D., Boğaziçi University
Assoc. Prof. İbrahim Arslan, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Harun Ceylan, Ph.D., Yalova University
Assoc. Prof. Özgül Dağlı, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Ayla Deniz, Ph.D., Ankara University
Assoc. Prof. Hasan Duran, Ph.D., İstanbul University
Assoc. Prof. Eren Ekin Ercan, Ph.D., Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Hakan Gülerce, Ph.D., Harran University
Assoc. Prof. Cemal Kakışım, Ph.D., Recep Tayyip Erdoğan University
Assoc. Prof. Eminegül Karababa, Ph.D., Middle East Technical University
Assoc. Prof. Cemile Burcu Kartal, Ph.D., Atatürk University
Assoc. Prof. Taylan Özgür Kaya, Ph.D., Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Sinem Kocamaz, Ph.D., Ege University
Assoc. Prof. Sezgin Mercan, Ph.D., Başkent University
Assoc. Prof. Yeliz Sarıöz Gökten, Ph.D., Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Nuri Gökhan Toprak, Ph.D., Kırklareli University
Assoc. Prof. Ayhan Vergili, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Çiğdem Yazıcı, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Ayşegül Balta Özgen, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Özen Baş, Ph.D., Kadir Has University
Asst. Prof. Cihan Becan, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Gülmire Berdaş, Ph.D., İstanbul Aydın University
Asst. Prof. Gizem Bilgin Aytaç, Ph.D., İstanbul University
Asst. Prof. M. Fatih Çalşır, Ph.D., İbn Haldun University
Asst. Prof. Berk Çaycı, Ph.D., İstanbul Technical University
Asst. Prof. Emre Demir, Ph.D., TED University
Asst. Prof. Baver Demircan, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Selin Dingiloğlu, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Jiuzhou Duan, Ph.D., Tsinghua University
Asst. Prof. Ali Özgür Gürsoy, Ph.D., İzmir Ekonomi University
Asst. Prof. Bekir Yüksel Hoş, Ph.D., Trakya University
Asst. Prof. Faisal Husain, Ph.D., Pennsylvania State University
Asst. Prof. Esra Işık, Ph.D., Ankara Hacı Bayram Veli University
Asst. Prof. Elnur İsmayıl, Ph.D., İstanbul Medeniyet University
Asst. Prof. Pınar Karababa Demircan, Ph.D., Beykent University
Asst. Prof. Hamoon Khelghat Doost, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Sait Ocaklı, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Nafi Yalçın, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Berrin Oktay Yılmaz, Ph.D., İstanbul University
Asst. Prof. Zümre Gizem Yılmaz Karahan, Ankara Sosyal Bilimler University
Asst. Prof. Özgün Deniz Yoldaşlar, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Cangüzel Güner Zülfiyar, Ph.D., Üsküdar University
Dr. Hedda Reindl-Kiel, Ph.D., University of Bonn
Inst. Dr. Yeşim Ünal Kılıç, Ph.D., Haliç University
Res. Asst. Dr. Mahmut Halef Cevrioğlu, Ph.D., İzmir Kâtip Çelebi University

**The list is in alphabetical order according to surnames.*

İÇİNDEKİLER

Editörden

ÖZGÜN ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Öteki Olarak İnsan: Posthümanist Kuramda Öznellik
ve İdeoloji 163-178

Umutcan TARCAN, Tuba KANCI

Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi:
Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme 179-202

İshak TURAN

Çin'in Hegemonya Mücadelesinde Yumuşak Gücün Rolü (İngilizce) 203-224

Zekerriyya AKDAĞ

Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri 225-242

Zhuldyz KANAPIYANOVA

İstanbul'da Demografi ve Göç (1840-1842):
İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi 243-268

Yunus Emre ÇAKIR

Öseklı Şeyhi İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra)
ve Tarihçesi 269- 290

M. Fatih ÇALIŞIR

Borderline Kişilik Özellikleri ile Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu
ve Şiddete Yönelik Tutum Arasındaki İlişkiler (İngilizce) 291-308

Haydeh FARAJI, Tilbe ÖZARABACI

Pandemi, Zorunlu Kapatma ve
Yaşlıların Gündelik Hayat Deneyimleri 309-340

Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN

Yazım Esasları (Türkçe/İngilizce)

Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı (Türkçe/İngilizce)

CONTENTS

Editor's Note

ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

Human as the Other: Subjectivity
and Ideology in Posthumanist Theory (Turkish)..... 163-178
Umutcan TARCAN, Tuba KANCI

Increasing Importance of the Caspian Basin for European Energy Security:
An Evaluation in the Context of the Russo-Ukrainian War (Turkish)..... 179-202
İshak TURAN

The Role of Soft Power in China's Struggle for Hegemony 203-224
Zekeriyya AKDAĞ

Natural Gas Cooperation and Projects of Turkmenistan (Turkish)..... 225-242
Zhuldyz KANAPIYANOVA

Demography and Migration in Istanbul (1840-1842):
An Analytical Essay on Monthly Population Reports of Istanbul (Turkish)..... 243-268
Yunus Emre ÇAKIR

Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek (d. after 1686)
and His Concise History (Turkish) 269- 290
M. Fatih ÇALIŞIR

The Relationships between Borderline Personality Traits, Offence-Related
Feelings of Shame and Guilt and Attitudes towards Violence 291-308
Haydeh FARAJI, Tilbe ÖZARABACI

Pandemic, Lockdown, and Everyday Experiences
of Elderly Adults (Turkish)..... 309- 340
Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN

Publication Guidelines (Turkish/English)

Publication Ethics and Malpractice Policy (Turkish/English)

Editörden

Kasım 2022 itibarıyla Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak on beşinci sayımıza ulaşmış bulunuyoruz. Şu ana kadar çıkarılan sayılarda olduğu gibi, bu sayıda da disiplinlerarası ve çok disiplinli yaklaşımımızı korumaya özen göstererek Felsefe, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Tarih, Psikoloji ve Sosyoloji alanlarından değerli akademisyenlerin yazdığı *sekiz araştırma makalesine* yer verdik.

İlk makalede, Umutcan Tarcan ve Tuba Kancı, posthümanizm kuramının felsefesini, ortaya koyduğu epistemolojik eleştiri bakımından öznellik kavramı ekseninde incelemektedir ve ideolojik bir paradigma oluşturma potansiyeli sorusuyla tartışmaktadır.

İkinci makalede, İshak Turan, Hazar Havzası ile Avrupa arasındaki doğal gaz enerjisine bağlı ilişkiyi boru hattı diplomasisi bağlamında değerlendirmekte, Rusya-Ukrayna Savaşı ile gelişen dinamikleri dikkate alarak tartışmaya açmaktadır.

Üçüncü makalede, Zekeriyya Akdağ, Çin'in sert gücünü artırma ve uluslararası alanda etkinleştirme açısından gösterdiği başarıyı göz önünde bulundurarak, yumuşak güç bakımından aynı etkinin oluşmadığını ve bunun hegemonya inşa etme hususunda en büyük eksiklik olduğunu öne sürmektedir.

Dördüncü makalede, Zhuldyz Kanapiyanova, Türkmenistan'ın devlet bütçesinin büyük kısmının doğal gaz işbirlikleriyle karşılanmasının önemini vurgulayarak, Türkmenistan'ın doğal gaz işbirliğinin ülkeler ve projeler temelinde neoliberal teori çerçevesinde analizini ortaya koymaktadır.

Beşinci makalede, Yunus Emre Çakır, İstanbul'un 1840-1842 yıllarındaki nüfus hareketliliğini aylık nüfus raporlarından hareketle incelemekte, gelen-giden göçleri ve ziyaretçi nüfusu analiz etmekte ve toplam nüfusu kestirme girişiminde bulunmaktadır.

Altıncı makalede, M. Fatih Çalışır, Öseklı Şeyhi İbrahim Efendi'nin Zeyl-i Vâkı'a-nâme başlığıyla kayıtlı ve henüz yayınlanmamış olan tarihçesinin içeriğini ele almaktadır ve dönemine ışık tutması bakımından literatür için önemini vurgulamaktadır.

Yedinci makalede, Haydeh Farajı ve Tilbe Özarabacı, borderline kişilik tipinin hatada duyulan utanç ve suçluluk duyguları ile şiddete yönelik tutum ilişkisini incelemiştir.

Son olarak *sekizinci makalede*, Yüksel Bekaroğlu Doğan, Covid-19 pandemisi sürecindeki kısıtlamalardan yaşlı nüfusun nasıl etkilendiği sorusuna yönelik gerçekleştirilen nitel araştırmasının sonuçlarını paylaşmakta ve bu sonuçları "iyi niyetli himaye" ile "ageism" kavramları çerçevesinde tartışmaktadır.

Ulusal ve uluslararası indekslerde taranmak için devam eden çalışmalarımız kapsamında dergimize gönderilen makaleler titizlikle gerekli kontrollerden geçirilmekte ve hakem değerlendirme süreçleri hassasiyetle yürütülmektedir. Dergimiz, 2019 yılından itibaren ULAKBİM tarafından taranmaktadır. Bu süreçte değerli tavsiyeleriyle dergimizin kalitesinin üst düzeye çıkmasına katkı sağlayan hakemlerimizin yanı sıra, bu sayının hazırlanması aşamasında

gösterdikleri çabalarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir'e, Editör Yardımcısı Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş ile Yazı Kurulu'nda yer alan araştırma görevlileri Salih Bilgin, Cemal Cem Anarat, Bengi Çakmak ve Doğan Demirkıran'a teşekkür ederim. Yabancı dil editörleri Öğr. Gör. Hüsna Yıldırım'a ve Arş. Gör. Cansu Civan'a, istatistik editörü Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş'a, dil editörü olarak emeği geçen araştırma görevlileri Yelda İbadi Teke, Ali Ekmekci, Hasan Özdemir, Betül Çelebi Dağ, Berat Dağ, Buğra Can Bayçıfci, Deniz Atacan, Beril Sercem Şengül ve Begüm Merve Çabuk'a teşekkür ederim.

Keyifli okumalar dileklerle...

Prof. Dr. İbrahim Özdemir

Editor's Note

As of November 2022, Üsküdar University Journal of Social Sciences has reached its fifteenth issue. As we have done so far, we have also tried to preserve our interdisciplinary and multidisciplinary spirit and approach in this issue. It includes eight articles from the disciplines of Philosophy, International Relations, Political Science, History, Psychology, and Sociology written by experts in the field.

In *the first article*, Umutcan Tarcan and Tuba Kancı examine the philosophy of posthumanism theory in terms of the concept of subjectivity and its epistemological criticism, and discuss the topic in relation to the question of its potential to create an ideological paradigm.

In *the second article*, İshak Turan evaluates the relationship between the Caspian Basin and Europe related to natural gas energy in the context of pipeline diplomacy, and opens it up for discussion by taking into account the dynamics that have developed since the Russo-Ukrainian War.

In *the third article*, Zekeriyya Akdağ, considering China's successful improvement of its hard power, argues that the same effect has not taken place in terms of soft power and that this will be the most prominent obstacle in the country's building international hegemony.

In *the fourth article*, Zhuldyz Kanapiyanova highlights the importance of meeting the majority of Turkmenistan's state budget through natural gas cooperation, and presents an analysis of Turkmenistan's natural gas cooperation on the basis of countries and projects within the framework of neoliberal theory.

In *the fifth article*, Yunus Emre Çakır examines the population mobility within Istanbul in the years 1840-1842, based on the monthly population reports, analyzes the inbound and outbound migrations and the visiting populations, and attempts to estimate the total population.

In *the sixth article*, M. Fatih Çalışır discusses the content of *Öskekli Şeyhî İbrahim Efendi's* concise history, which is registered under the title "Zeyl-i Vâkı'a-nâme" and has not yet been published, and emphasizes its importance for the historiographical literature in terms of shedding light on its period.

In *the seventh article*, Haydeh Faraji and Tilbe Özarabacı examine the relationship of borderline personality type in relation to offence-related feelings of shame and guilt, and attitudes towards violence.

Finally, in *the eighth article*, Yüksel Bekaroğlu Doğan shares the results of her qualitative research on the question of how the elderly population is affected by the restrictions during the Covid-19 pandemic, and discusses them within the framework of the concepts of "well-intentioned patronage" and "ageism".

Within our endeavor to be included in the national and international indexes, we punctiliously examine the articles sent to our journal and strictly follow the peer-review process. Our journal has been indexed in ULAKBİM since 2019. I would like to thank all the referees for their

invaluable contributions that put the quality of our journal over the top with their valuable advice, as well as Dr. Uygur Aydemir, and Vice Editor Dr. Elif Kurtuluş, and the research assistants Salih Bilgin, Cemal Cem Anarat, Bengi akmak, and Doğan Demirkiran as the Publication Board. I also thank to English Content Editors Hüsna Yıldırım and Cansu Civan, statistics editor Dr. Elif Kurtuluş, and the research assistants who contributed as language editors, Yelda İbadi Teke, Ali Ekmekci, Hasan Özdemir, Betül Çelebi Dağ, Berat Dağ, Buğra Can Bayçifci, Deniz Atacan, Beril Sercem Şengül, and Begüm Merve abuk for their contributions.

I wish you a joyful reading...

Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D.

Öteki Olarak İnsan: Posthümanist Kuramda Öznellik ve İdeoloji

Umutcan TARCAN (*), Tuba KANCI (**)

Öz

Hümanizm, Rönesans ve Aydınlanma geleneklerinin yükselişi ile birlikte felsefenin merkezinde yer almaya başlamıştır. İnsanın tarihsel ilerlemenin mutlak öznesi olarak kavranmasına dayanan kavram, doğaya içkin olan diğer öznelerin ikincilleşmesini sağlamıştır. Böylece entelektüel eylemi insanın üstün iyiliğiyle özdeşleştiren bir düşünce etiği ortaya çıkmıştır.

İlk ürünlerini 20. yüzyılın son çeyreğinde veren posthümanist kuram ise hümanizmin radikal bir eleştirisini yapmayı amaçlamış ve bunun için insan-dışı öznelerin başatlığını önermiştir. Modern insanın yaşamın maddi koşullarını zedeleyen, tarihsel ilerlemeyi fetişize eden ve teknolojik gelişmeler üzerinde tahakküm kuran bir imgelemden ibaret olduğunu tartışan kuram, felsefenin insanı aşan yeni bir öznellik biçimi üretmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu çalışmada posthümanizmin kavram setinin sistemli bir şekilde açıklanması ve mevcut hâlindeki kırılmalara eleştiri getirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için, kuramın metodolojik ve felsefi boyutlarına odaklanılmış ve bu boyutlar, özne ve ideoloji kavramları üzerinden ele alınmıştır: “Özne” posthümanizmin hümanist statükoya karşı verdiği epistemolojik mücadeleyi, “ideoloji” ise bu mücadelenin ortaya çıkaracağı politik sonuçları karşılamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde posthümanist kuramcılarının temel tartışmaları ve insanötesi öznelerin üretim sürecindeki gerilimleri incelenmiştir. İkinci bölümde kuramın ortaya çıkardığı öznellik anlayışı açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise posthümanist bir ideolojik paradigmanın imkânı araştırılmıştır. Çalışma ile posthümanizmin kamusal alanda yer alabilmek için kavram setini daha sistemli bir hâle getirebileceği ve yeni aktivizm biçimleri geliştirebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Posthümanizm, Öznellik, İdeoloji.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 04.08.2022

Kabul Tarihi: 29.11.2022

(*) Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

E-posta: umutcantarcan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6295-2005>

(**) Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

E-posta: tubakanci@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1834-5440>

Umutcan Tarcan, Tuba Kancı, “Öteki Olarak İnsan: Posthümanist Kuramda Öznellik ve İdeoloji,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 163-178

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.109>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Human as the Other: Subjectivity and Ideology in Posthumanist Theory

Umutcan TARCAN ^(*), Tuba KANCI ^(**)

Abstract

With the rise of the Renaissance and Enlightenment traditions, humanism began to take its place at the center of philosophy. The concept, which is founded on the understanding of man as the absolute subject of historical progress, has ensured the subordination of other natural subjects. As a result, an ethic of thought that associates intellectual action with the superior good of the human has emerged.

The posthumanist theory, which emerged in the last quarter of the twentieth century, attempts to present a radical critique of humanism by proposing the dominance of non-human subjects. The theory argues that philosophy should produce a new form of subjectivity that transcends human, asserting that the modern human is just an imagery that damages the material conditions of life, fetishizes historical progress, and dominates technological developments.

The purpose of this study is to explain the conceptual set of posthumanism in a systematic way while criticizing the discrepancies in its current state. For this, the methodological and philosophical dimensions of the theory were focused on, and they were discussed using the concepts of subject and ideology: "Subject" meets posthumanism's epistemological struggle against the humanist status quo, while "ideology" meets the political consequences of the given struggle.

In the first part of the study, the main discussions of posthumanist theorists and the tensions in the production process of posthuman subjects are examined. In the second part, the theory's understanding of subjectivity is explained. In the third part, the possibility of a posthumanist ideological paradigm is evaluated. The study concludes that posthumanism might systematically revise its conceptual set and produce new forms of activism to exist in the public sphere.

Keywords: Humanism, Posthumanism, Subjectivity, Ideology.

Original Research Article

Submission Date: 04.08.2022

Acceptance Date: 29.11.2022

^(*) Ph.D. Student, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Political Science and Public Administration.

E-mail: umutcantarcan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6295-2005>

^(**) Assoc. Prof., Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Political Science and Public

E-posta: tubakanci@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1834-5440>

Umutcan Tarcan, Tuba Kanci, "Öteki Olarak İnsan: Posthümanist Kuramda Öznellik ve İdeoloji," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 163-178

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.109>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

Hümanizmin tahakkümler ile bezeli yolculuğu, modern felsefenin her bir zerresine etkimiş hâldedir. İyi politikanın, doğru bilgiye erişimin ve ideal toplumsallığın ancak insanı merkeze alarak gerçekleşebileceğini ifade eden kavram, Rönesans sonrasında ortaya çıkan entelektüel girişimlerin önemli bir kısmına temel oluşturmuş, modernliğin tüm unsurlarıyla uyumlu olan bir yaşam biçimi inşa etmiştir. Öyle ki artık Jürgen Habermas'ın tabiriyle “hedef odaklı müdahalelerin alanına giren” insanın, hümanizme egemen olan ilerlemenin mutlak ereğine dönüştüğü görülmektedir.¹

Hâliyle modernliğin 20. yüzyılın son çeyreğinde tartışmaya açılması, hümanizmin karşısına yeni ve eleştirel engellerin çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde modernlik ve insan-merkezcilik arasındaki ilişkiyi ve kapitalizmin bu ilişkiden elde ettiği kazanımları sorgulayan pek çok kuramcı, hümanizmin uzun yıllardır devam etmekte olan felsefi hâkimiyetinde büyük çatlaklar yaratmıştır.² İşte posthümanist kuram, yeni bir felsefe fraksiyon olarak bu çatlakları ikame etmek üzere ortaya çıkmıştır.

Posthümanizm, genelgeçer bir tanıma sahip olmamak ile birlikte birtakım müşterek değer setlerinden beslenir. Bu setlerin merkezinde modern insanın düşünce ve eylemlerine atfedilmekte olan ontolojik aşkınlığın radikal bir eleştirisi yer alır. Öyle ki posthümanist kuramcılar, teknolojik gelişmelerden, çevreden ve insan-dışı varlıkların potansiyelinden faydalanarak hümanist akıl tarafından yaratılan insan imgelemine yerine yeni felsefi ve politik özneler üretmek için çabalarlar. Bu çaba, son yıllarda oldukça zengin bir literatür oluşturmuştur. Kuramın felsefi boyutlarına yönelen,³ kuram ile insanın çevresel yıkıcılığı arasında nedensellik bağı kuran,⁴ patriyarkanın beden üzerindeki biyolojik tahakkümüne yönelik eleştirilerini insan-dışı özneler üzerinden üreten,⁵ insan merkezli özneliliğin etkisini yitirdiği bir tarihin imkânını sorgulayan pek çok çalışma,⁶ posthümanizmin bu izleğine farklı bağlamlar ile katkı sunmuştur.

Bu çalışmada posthümanist kuramın “özne” ve “ideoloji” kavramları üzerinden ele alınması amaçlanmaktadır. Böylece özne, posthümanist kuramcıların insanı aşmak ve (ya) ikame etmek için kullandıkları kavram ve değer setlerini, ideoloji ise insan-dışı öznelerin ürettiği politika

¹ Jürgen Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 30.

² Yürütülen tartışmalara ilişkin örnekler için bakınız: Frederic Jameson, *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism* (Durham: Duke University Press, 1991); Frederic Jameson, *A Singular Modernity: Essay on the Ontology of the Present* (London, New York: Verso Books, 2002); Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum*, çev. İsmet Birkan (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2014); Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (London, New York: Routledge, 2005).

³ Asher Seidel, *Inhuman Thoughts: Philosophical Explorations of Posthumanity* (Plymouth: Lexington Books, 2009); Rosi Braidotti, *İnsan Sonrası*, çev. Öznur Karakaş (İstanbul: Kolektif Yayınları, 2018).

⁴ Erika Cudworth ve Stephen Hobden, *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics* (London: Zed Books, 2011); Rosi Braidotti ve Simone Bignall, eds., *Posthuman Ecologies: Complexity and Process after Deleuze* (New York, London: Rowman & Littlefield Publishers, 2019).

⁵ Donna J. Haraway, *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century* (Minnesota: University of Minnesota Press, 2016).

⁶ Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002).

biçimlerini karşılayacaktır. Bu yolla kuramın sistemli bir şekilde incelenmesi ve ideolojik bir paradigma içinde konumlandırılması sağlanacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, posthümanist kuramcıların tartışmalarına bakılmış, kurama hâkim olan kırılmalar değerlendirilmiştir. İkinci bölümde posthümanist kuramın hümanist öznelik karşısındaki konumu incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise posthümanist ideolojinin imkânı üzerine tartışılmıştır. Çalışma ile posthümanist kuramın yeni ve tutarlı kavram setlerine ve pratik imkânlara gereksinim duyduğu ve bu gereksinimin giderilebilmesi için epistemolojik ve metodolojik kopuşlar üretmesinin zorunlu hâle geldiği sonucuna varılmıştır.

Ardıl ve(ya) Karşıt: Posthümanizmin Kuramsal Çıkmazları

Rönesans ve Aydınlanma geleneklerinin tarihsel birikimi, hümanist aklı epistemolojik, etik, estetik ve ontolojik bir egemen hâline getirmiştir. Anatomik mükemmelliyetçiliğin mutlak rasyonel düşünüş ile sentezlenmesi, bu yeni egemenin merkezine insanı yerleştirerek Orta Çağ'ın skolastik, fatalist ve ilahi perspektifini aşmayı amaçlamış ve insanın doğayla girdiği çatışmadan galip olarak ayrılmasının yollarını aramıştır.⁷ Böylece hümanist akıl, insanın yeryüzü üzerindeki yegâne özneye, bir başka tabirle, ethosun maddi tarihinin kahramanına dönüşmesini olanaklı kılmıştır.⁸

İnsanın hümanist aklın çağdaş toplum kuramına dek uzanan egemenliğindeki işlevi, ona gündelik yaşamda atfedilen olağan eylemsellikten daha ötede konumlanmıştır. Anılan geleneklerde René Descartes'ın *cogito* önermesiyle birlikte ortaya çıkan ve idealizm ile maddecilik yaklaşımları üzerinden şekillenen metodolojik ayrışma, insanın tarihsel ilerleme içindeki üstün başarıları konu edildiğinde sönümlenmiştir. Zira hümanist geleneğin öngördüğü insan, her şeyden önce bir *varlık* olarak müstesnadır: Onun doğa içindeki diğer varlıklar ile özdeş veya benzer ontolojik kategorilere sıkıştırılması, sahip olduğu "varoluş tarzına" aykırılık oluşturur.⁹ Hümanist akıl da bu aykırılıktan kaçınmak için mevcut insan imgelemine her zaman geliştirmeyi arzulamış ve ilerlemeyi diyakronik bir şekilde üretilen ve gün geçtikçe toplumsallaşan bir insanlık fenomenine özgülemiştir.

İlk adımlarını Rönesans döneminin insan merkezli estetiğiyle atan ve gelişimini Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketlerinin kamusal ve entelektüel yaşamdaki etkileriyle sürdüren bu kuramın ancak 20. yüzyılın ortalarında tartışmaya açılabilmesi, felsefenin bu yıllarda karşı karşıya kaldığı entelektüel kırılmalar, üretim ilişkilerinde Sanayi Devrimi'nin ardından

⁷ Yüksek Rönesans sanatçısı Leonardo da Vinci'nin 1490'lı yıllarda tamamladığı tahmin edilen Vitruvius Adamı isimli eskizi, sözü edilen mükemmeliyetçiliğin en ünlü örneklerindedir. Da Vinci'nin insan anatomisinin kusursuzluğuna ilişkin arayışı, insanın skolastik tahakkümden kurtulmasını ve estetiğin odağında yerini almasını simgeler. Bakınız: Vitor Murtinho, "Leonardo's Vitruvian Man Drawing: A New Interpretation Looking at Leonardo's Geometric Constructions," *Nexus Network Journal* 17 (2015), <https://doi.org/10.1007/s00004-015-0247-7>

⁸ David Chandler, "The World of Attachment? The Post-humanist Challenge to Freedom and Necessity," *Millennium: Journal of International Studies* 11, no. 3 (2013): 517, <https://doi.org/10.1177/0305829813481840>

⁹ Martin Heidegger, "'Hümanizm' Üzerine Mektup," *Hümanizmin Özü* içinde, çev. Ahmet Aydoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 49.

yaşanan kapsamlı değişimler ve doğal kaynakların adil dağıtımına ilişkin politik tereddütler ile yakından ilgilidir. Öte yandan, ardi ardına deneyimlenen Dünya Savaşları, daha sonra başlayan Soğuk Savaş ve yükselen şiddet hareketleri de hümanizmin pratik geçerliliğini hedef alan söz konusu tereddütleri derinleştirmiştir.¹⁰ Böylece hümanist akıl, varlığını yüzyıllardır sürdüren ve yıkıcılığı ile ön plana çıkan bir zihniyet olarak okunmaya başlamıştır.¹¹ Buna göre insan-özne yaratıcılığını, deneyimlerini ve üretimini doğa ile uyumlu bir şekilde sürdürmeyi bırakmıştır. Dolayısıyla hümanist akıl, insan dışındaki öznelerin lehine olanlar da dahil, insanı daima ahlaki ve biyolojik bakımdan önceleyen bir filantropi üretmeyi mümkün kılmış ve insanı tarihsel bir kendini aşma zorunluluğuna terk etmiştir.

İlk ürünlerini 20. yüzyılın son çeyreğinde veren posthümanist kuramın başat önermesi, hümanist aklın insan-özne üzerinden ürettiği etik paradigmanın kuramsal ve pratik düzeylerde yıkıma yol açtığıdır. Buna göre insan-özne, doğanın, tarihin ve politikanın biricik faili olmaya devam ettiği müddetçe her ikisini de yok olmaya sürükleyecektir. Dolayısıyla posthümanist kuramcılar, etiğin hümanist akıl tarafından tahakküm altına alınmasını radikal düzeyde reddederler ve bu tahakküme karşı yeni bir eleştirel kuram geliştirmeye çalışırlar.

Posthümanist eleştirel kuramın ilk amacı, insan-özneyi doğaya ve tarihe içkin olan başkaca özneler ile ikame etmektir. Kuram, Rosi Braidotti'nin de ifade ettiği gibi işe insan-öznenin failliğini yalnız başına sürdürmesindeki problemleri ifşa ederek başlar.¹² Ona göre insan-özneye daha önce fark edilmeyen insan-dışı öznelerin varlığının ve olumlayıcı potansiyelinin gösterilmesi, özneliğin yeni ittifak imkânları üzerinden düşünülebilmesini ve doğadaki tüm özneler arasında karşılıklı bir saygının inşa edilebilmesini sağlayacaktır.¹³ Böylece tarih de tıpkı doğa gibi insan-öznenin mutlak failliğinden arındırılacak ve farklılıkları içselleştiren temsil alanları üretecektir.

Özneler arası ittifak ve temsil, insan-öznenin etik sorumluluklarını öz eleştirel bir bağlamda dönüştürür ve hümanist aklın baskıladığı faillige karşı bir farkındalık üretir. İnsan-özne, artık sebep olduğu yıkımın sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakıldığından bir yol ayrımına girecek; ya bu sorumluluğa karşı direnerek sürdürmekte olduğu yıkımı sonuçlandıracak ya da failliğinden gönüllü olarak vazgeçecektir. Posthümanist kuramcılar da bu yol ayrımına dolaylı olarak katılırlar ve ikiye ayrılırlar: Bazıları insan-öznenin potansiyel direnişine karşı radikal ve zor kullanmaya dayanan bir biyoteknolojik dönüşüm tasarlarlarken bazıları da insan-öznenin tarihsel failliğinden olası vazgeçişini olumlayarak çoğulculuk belirtileri taşıyan, doğal ve tarihsel bir geçiş öngörür.¹⁴

¹⁰ James L. Payne, "Violence in the Twentieth Century: A Closer Look," *The Independent Review* 6, no. 3 (2002).

¹¹ Alexander Blok, "The Collapse of Humanism," *Isiah Berlin Virtual Library*, çev. Isiah Berlin (1931), https://isaiah-berlin.wolfson.ox.ac.uk/sites/default/files/bib11_8.pdf

¹² Rosi Braidotti, "İnsan Sonrası, Pek İnsanca: Bir Posthümanistin Anıları ve Emelleri," *Cogito* 95-96 (2019): 75.

¹³ A.g.e., 74.

¹⁴ Bu ayrım, aynı zamanda posthümanizmin anti-hümanist ve transhümanist kuramlar ile olan ilişkilerini de yansıtır. Kuram, akademisyenler Pramod K. Nayar ve Andrew Stables'ın da ifade ettikleri gibi, bir yandan

Biyoteknolojik radikalizm, insan-özneyi zor kullanarak aşmaya dayalı dönüşüm tasarısını, ona egemen olan patriarkal bağlam ile gerekçelendirmektedir. İnsan-özne ve erkek-özne arasındaki denklik, bu gerekçeyi öne süren kuramcılar, “hümanist, pozitivist, özcü ve bilimci” epistemolojiye karşı harekete geçirir.¹⁵ Böylece insan-özne, kuramsal bir “hasım” olarak kabul edilir ve teknolojik gelişmelerin sağladığı teknik ve araçsal kolaylıklardan arındırılır ve teknoloji insan-öznenin mutlak tahakkümü altındaki bir süje olmaktan çıkarılarak çevreyi geliştiren, çevresel öznelere temsil alanı tanıyan ve kuramsal metodolojiyi insan-öznenin iyiliğine yönelik ereksellikten kurtaran bir amaç hâline getirilir.

İnsan-öznenin zorla aşılması, kuşkusuz, yeni bir biyoetik kavrayışını da ortaya çıkarır. Zira, Cary Wolfe’un da savunduğu gibi, hümanist biyoetiğin insan yaşamını geliştirmek için “pragmatik bir düzeye” indirgenmesi, çevrenin zarar görmesine ve insan bedeninin dokunulmazlığının mutlak bir şekilde pekişmesine yol açmaktadır.¹⁶ Bitkiler ve hayvanlar üzerindeki deneylerin, doğanın tabi tutulduğu yıkım mühendisliğinin ve ekosistem karşıtı beslenme alışkanlıklarının sona erdirilmesi, ancak posthümanist bir biyoetiğin inşa edilmesi ile mümkün olacaktır. Biyoteknolojik radikalizm, bu inşayı, biyoetiğin kapsamına giren her türlü pratiği “insan-özneyi bedenen kontrol altına alarak” gerçekleştirmeyi amaçlar.¹⁷ Böylece de insan-özne, en başta nörolojik organizasyonu olmak üzere, bedeninin her bir unsuru yönünden kendisini yeniden keşfetmeye zorlanacak ve artık teknolojinin üzerinde tahakküm kurmaya gereksinim duyamayacak kadar otokontrollü ve mükemmelleşmiş bir bedene içkin kılınacaktır. Donna Haraway’ın “siborg” olarak isimlendirdiği bu beden, insan-özne ile teknoloji arasında kurulan tahakküm ilişkisinin mübadelesine ve insan-öznenin kendi dışındaki doğal ve tarihsel ilerlemeye karşı koyamayacak, robotik bir süjeye indirgenmesine yol açacaktır.¹⁸

Posthümanizmin ikinci patikası olan çoğulcu ittifaklar da Braidotti’nin “*Bu işte beraberiz fakat bir veya aynı değiliz*” sözü ile özetlenebilir.¹⁹ İnsan-öznenin doğadaki başkaca öznelere ile birleşmesinin sebep olduğu tarihsel yıkımı ortadan kaldırmayacağı öngören bu düşünce, söz konusu deneyimin etik ve pratik sorumluluğunu insan-özneye yükler. Buna göre insan-özne, hümanist aklın kendisine bahşettiği mutlak tahakkümü biyoteknolojik, ekolojik ve ideolojik girişimler yoluyla etkisiz kılacak ve failliğini ittifak kurduğu öznelere ile paylaşacaktır. Böylece tarihsel ilerlemenin yeniden üretimi için yeni oydasma imkânları belirecektir.

hümanizme yönelik radikal bir muhalefet üzerinden biçimlenirken diğer yandan da “biyoteknolojik gelişimi olumlayan, tarihsel bir geçiş tasarımı” olarak tanımlanabilecek transhümanist kuram ile iç içedir. Bakınız: Pramod K. Nayar, *Posthumanism* (Cambridge: Polity Press, 2013); Andrew Stables, “Environmental Ethics and Ontologies: Humanist or Posthumanist? The Case for Constrained Pluralism,” *Journal of Philosophy of Education* 54, no. 1 (2020): 897, <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12464>

¹⁵ Haraway, *A Cyborg Manifesto*, 20.

¹⁶ Cary Wolfe, *What is Posthumanism?* (Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2010), 54.

¹⁷ Luz María Pichardo, “Reinventing Bioethics in a Post-humanist and Post-truth Society. The Present and Future of Bioethics,” *Persona y Bioética* 22, no. 2 (2018): 217, <https://doi.org/10.5294/pebi.2018.22.2.2>

¹⁸ Haraway, *A Cyborg Manifesto*.

¹⁹ Rosi Braidotti, ““We” Are In This Together, But We Are Not One and the Same,” *Journal of Bioethical Inquiry* 17 (2020), <https://doi.org/10.1007/s11673-020-10017-8>

Çoğulcu yaklaşım, biyoteknolojik radikalizmden farklı olarak posthümanist duruma geçişin daha “yumuşak” ve insan-özne etiğini bütünüyle yok etmeyecek şekilde gerçekleşmesi gerektiğini öne sürer. Dolayısıyla burada insan-özne nezdinde makbul bir farkındalık inşa edilmesi için gerekli dayanışma yollarının araştırılması ve toplum felsefesinin mevcut birikiminden faydalanılması da mümkün hâle gelecektir. Bu görüşü savunan Braidotti ve Edgar Morin gibi düşünürler de hümanist biyoetiğin mevcut yıkıcılığının yadsınamayacak düzeyde açık olduğunu tartışmışlar, insan-öznenin yapması gereken tek şeyin bu açıklığı keşfetmek ve bu yolla posthümanist biyoetiğin inşasına katkı sunmak olduğunu öne sürmüşlerdir.²⁰

Her iki fraksiyonun da ortak problemi, posthümanist duruma geçişte insan-öznenin çevresel özneler ile hangi yöntem yoluyla ikame edileceğidir. Zira hümanizmin tarihsel birikimi, bambaşka bir düşünme etiğinin inşa edilmesini zorunlu kılmakta ve kolaylıkla terk edilemeyecek bir statüko üretmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde bu öznellik arayışının unsurları tartışılacaktır.

Yeni Faillerin Keşfi: Zoe ve Posthümanist Öznellik

Posthümanizm modern felsefenin içinde bulunduğu öznellik krizini ifşa edebilmek için yeni bir çıkış noktasıdır. Kuramın eleştirel nosyonu, insan-özne ile bütünleşik bir şekilde ilerleyen tarih imgeleminin ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olan esin kaynağını asgari düzeyde sunar. Ne var ki bu imgelemin ikamesi ancak yeni öznelerin, bir başka ifade ile insan-özneye bağımlı olmayan başkaca failerin üretimine bağlıdır.

Günümüzde posthümanist özne, bir tür “göçebelik” ile de ilişkilendirilebilir. Braidotti’nin de ifade ettiği gibi doğrudan hümanizmi hedef alan öznellik eleştirileri ne postmodernist ne de postyapısalcı kuramlar ile tam anlamıyla özdeştir.²¹ Zira bu kuramların ortak ereği, modern etik ve epistemoloji geleneklerinin üretmekte olduğu ikili karşıtlıkların öncelikle metodolojik düzeyde aşılmasıdır. Ne var ki posthümanizm, insan-özneye içkin olan tarihselliğe pratik bir erişim sağlamayı ve arzuladığı dönüşümü bu erişim üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlar. Dolayısıyla posthümanist öznenin, insan-öznenin eylemlerine atfedilen değeri olumlayıcı bir perspektiften ikame eden ve bu yönüyle insan-özneyi araçsallaştıran bir niteliği de bulunur. İşte, *zoe* olarak isimlendirilen bu nitelik, posthümanist öznelliğin özgün bağlamlarından birini oluşturur.²²

Zoe kavramının posthümanist kurama dâhil oluşunda Antik Yunan düşünürü Aristoteles’in etkisi büyüktür. Aristoteles’in *zoe* ve *bios* kavramlarını kullanarak doğal ve kamusal yaşamlardaki eylemsellikleri ayırması, insan-öznenin failliğinin ortadan kaldırıldığı ve (ya) bölüşüldüğü uğrağın açıklanmasını sağlar.²³ Başta Braidotti olmak üzere bazı posthümanist kuramcıların

²⁰ Braidotti, *İnsan Sonrası*; Edgar Morin, *Introduction à la pensée complexe* (Paris: Éditions du Seuil, 2005).

²¹ A.g.e., *İnsan Sonrası*, 221.

²² A.g.e., 67-68.

²³ Düşünürün ayırımı doğrudan ortaya koyduğu çalışması için bakınız: Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2020). Aristoteles’in yanı sıra pek çok 20. yüzyıl düşünürü de doğal eylem ile kamusal ve politik eylem arasındaki farkları incelemiş ve bu inceleme üzerinden bir toplum kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Temel örnekler için bakınız: Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan: Egemen*,

temel eleştirisi, *bios*'un, özne üzerine yürütülen insan merkezli tartışmalar içinde bir ön kabul olarak görülmesi ve doğadaki eyleme yeterli özenin gösterilmemesidir. Zira hümanist akıl ancak insan-öznenin kamusal ve politik bir eylemsellik tarzı yaratabileceğini ve bu tarzı doğadaki tüm öznelere dayatabileceğini göstermektedir. Söz konusu kuramcılar, bunun asılsız bir illüzyon olduğunu öne sürerek toplum kuramındaki öznellik tartışmalarının *bios*'tan kurtarılmasını ve *zoe*'ye iade edilmesini sağlamayı amaçlamışlardır.

Zoe'nin *bios*'a karşı üstün kılınması sürecinde şu soru yanıtlanmalıdır: Eğer ki *zoe*, insan-özneyi mutlak bir şekilde reddetmek yerine, dönüşüm ile sonuçlanacak olan bir tür eleştiriye tabi tutmak ile yetiniyorsa posthümanist öznelliği öncüllerinden ayıran niteliği tam olarak ne olacaktır? Bu sorunun yanıtı ancak bir tür negatif diyalektiğe başvurarak yani ontolojik sorgulamaya *var olan* yerine *var olmayandan* başlayarak verilebilecektir. Hümanist öznellik, insanı metodolojik düzeyde bir tür gösteren olarak ele alarak sorgulamalarına insan-öznenin tanımından başlayabilme imkânına sahip olur: "Ben insansam öteki insan değildir."²⁴ Dolayısıyla hümanist aklın ürettiği insan-özne, yalnızca kendi akıbetini değil, doğadaki diğer varlıkların akıbetini de mutlak bir şekilde belirler ve tarihsel ayrıcalığını en azından felsefi düzeyde korur.

Diğer yandan *zoe*, bu diyalektiği iki aşamada tersine çevirir. İlk aşama, gösteren ile benlik arasındaki özdeşliğin yok edilmesidir. *Zoe* üzerinden üretilen posthümanist özne, kendisini bir fail olarak konumlandırmaktan kaçınarak yaratma yeteneğinden vazgeçer ve önermesini öteki aracılığıyla yeniden üretir. İkinci aşama ise ötekinin gösteren konumuna getirilmesidir. Böylece insan-öznenin ontolojik belirleyiciliği sönmülenecek ve insan-dışı özne diyalektiğin merkezinde konumlanacaktır: "Öteki insan değil ise, öteki olmayan insandır."

Hümanist öznelliğin insan-özneyi ayrıcalıklı kılan kuramsal ilerlemesinin aşılması, insan-özne dışındaki öznelerin olumlu bir paradigma yaratabileceğine ilişkin önermeyi geçerli kılar. *Zoe*, varlığın insan-özne tarafından tanımlanmasına engel olduğuna göre, varlığa içkin etiğin de yeniden tartışılmasını kaçınılmaz hâle getirecektir. Zira artık insan-öznenin faillğine ve bu faillikten doğan etik konumlanmalara gereksinim duyulmadığı gibi, insanın etik varoluşunun kavranmasının da en azından kuramsal düzeyde geçerliliği kalmayacaktır.²⁵

Zoe etiği, hümanist aklın biyoteknolojik gelişmelere karşı gösterdiği muhafazakâr direniş ile biyoteknolojik radikalizmin ürettiği yeni öznelerin kesişim sınırlarındadır.²⁶ Öyle ki hümanist akıl, biyoteknolojik gelişmeler üzerindeki tahakkümünü yitirdikçe ona uyum sağlamaya ve bir tür restorasyon sürecine girmeye çalışır. Böylece posthümanist öznellik içinde insan-öznenin de varlık gösterme imkânı oluşur.

İktidar ve Çıplak Hayat, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020); Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

²⁴ Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism* (London, New York: Bloomsbury Publishing, 2019), 85.

²⁵ Rosi Braidotti, *Transpositions* (Cambridge, Malden: Polity Press, 2006), 57.

²⁶ Susan M. Squier, "Reproducing the Posthuman Body: Ectogenetic Fetus, Surrogate Mother, Pregnant Man," *Posthuman Bodies* içinde, eds. Judith Halberstam ve Ira Livingston (Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1995), 128.

Posthümanist kuram, bir yandan hümanist öznenin sonunu ilan etme yönelimindeyken diğer yandan da bu restorasyon sürecini gözden kaçırmaktadır.²⁷ Dolayısıyla kuramın *bios*'un hümanist restorasyonu ile arasındaki gerilim, insan-özneye çıkmazlar ile bezeli bir sorumluluk yükler: İnsan, yüzleştiği yok olma tehdidini ancak bizzat yok olarak aşabilecektir. Ne var ki bu çıkmaz, aslında posthümanizmin insan-özneyi ikame edebileceği özneleri araştırabilmesi yönünden teşvik edicidir. Zira eğer kuram, hümanist öznenin sonunu ve insanın evrensel öz yıkımını taahhüt ediyor ise, bu taahhüdün gerçekleşmesiyle birlikte oluşacak yeni ontolojik statükonun hangi koşulları içereceğini öngörmek ile de yükümlü kılınacaktır. Francesca Ferrando, bu noktada Michel Foucault'yu işaret eder.²⁸ Foucault, Rönesans ve Aydınlanma geleneklerinin etkisiyle inşa olan ve tarihsel ilerlemeyi koşullar nasıl olursa olsun sürdüreceğine yönelik güvencelerin girdabına giren insan imgeleminin hümanist öznenin "dingin bir uykuya" mahkûm ettiğini öne sürer.²⁹ Zira hümanist öznellik, insan-özneyi tüm hataları ve yıkıcılığıyla, istisnasız olarak içselleştirmiş ve özeleştirir yeteneğinden alıkoymuştur. O hâlde posthümanist kuramın ortaya çıktığı dönemden beri araştırdığı "epistemolojik boşlukların," hümanist öznenin bu alıkoyma yöneliminde gizli olduğu kabul edilebilir.³⁰

Bu bölümde posthümanist öznenin tasarlanmasında karşılaşılabilecek olan iki güçlüğün, yani *bios*'un aşılması ile hümanist öznenin biyoteknolojik radikalizme uyum sağlama çabasının hangi imkânlar yoluyla ortadan kaldırılabileceği tartışılmıştır. Ne var ki bu imkânların hangi yöntemlerle ideolojik bir paradigmaya içkin kılınabileceğinin de ortaya koyulması gerekmektedir. Son bölümde bu gereksinim giderilmeye çalışılmıştır.

Ekolojik Bir Kamusalığa Doğru: Posthümanist Bir İdeolojik Paradigmanın İmkânı

Posthümanist öznenin temel pratik gereksinimi, insan-öznenin eylemlerinin rizomatik düzeyde eleştirilmesidir.³¹ Hümanist öznellik, insan-öznenin kamusal yaşam için en doğrusunu yapacağına ilişkin mutlak bir güven illüzyonu yarattığından modern iktidar imgelemine içkin ve tekil bir bilinç üretir. Bu bilinç, kamusalığın insan-özne tarafından sürdürülen katı hiyerarşilere uyum sağlamasını ve çoğul mikro-öznenlerin politik alandan dışlanmasını sağlar. Böylelikle hem kuram hem de metodoloji, politik alan bağlamında yalnızca insan-özne ile ilgilenmeye başlar ve iktidar imgeleminin çevresel varoluşlara yönelik yıkıcı tavrını ihmal eder: Artık insan-özne, sosyal bilimler izleğinin de mutlak hâkimidir.³²

²⁷ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 46-47.

²⁸ A.g.e., 47.

²⁹ Michel Foucault, *The Order of Things*, 351; Rosi Braidotti, "The Contested Posthumanities," *Conflicting Humanities* içinde, eds. Rosi Braidotti ve Paul Gilroy (London, New York: Bloomsbury Publishing, 2016), 16.

³⁰ Braidotti, "The Contested Posthumanities," 26.

³¹ *Rizom* kavramı, 20. yüzyıl düşünürleri Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin postyapısalcı yaklaşımlarında önemli yer tutan bir bağlama işaret eder. Deleuze ve Guattari, modern düşünüşün dikey, tek patikalı ve hiyerarşik yapısına eleştirel yaklaşarak her biri diğeriyle bağlantılı ve ağ şeklinde örgütlenen bilgi sükellerinden oluşan, çoğulcu bir epistemoloji modeli oluşturmuşlardır. Bakınız: Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *A Thousand Plateaus*, transl. Brian Massumi (New York: Continuum, 2004).

³² Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (New York: Oxford University Press, 2005), 4.

Posthümanist kuram, bu hâkimiyete meydan okuyarak insan-öznenin failliği üzerinde yükselen hümanist-hiyerarşik iktidarı bir tür yapıbozumuna tabi tutmak için çabalar. Bu çaba, söz konusu hiyerarşinin içine sızarak ve yeni bir örgütlenme tarzı üretir. Manuel De Landa'nın öbikleşme olarak isimlendirdiği bu örgütlenme tarzı, tek ve mutlak hiyerarşinin çok sayıda yatay ittifaka dönüşmesinden ibarettir.³³ Öbikleşme ile birlikte kamusal yaşamın çevresel varoluşlara zarar veremediği, hatta onların ontolojik yönelimlerine teslim olduğu bir yapılanma ortaya çıkar.

Öbikleşme, posthümanist öznelliğin temel pratik görünümü olup toplumsal yaşamda radikal bir dönüşüme işaret eder. Zira hümanist politik örgütlenme kolaylıkla uyum sağlanabilen, tepeden inme ve bu yönüyle daha *alışılabilir* olan bir kamusal yaşam vadederken posthümanist-politik öbikleşme karmaşıklığa, müzakereye ve çok-öznelliğe odaklanır. Bu nedenle posthümanist öznellik de hiyerarşi içindeki katı temsil alanlarından ziyade, çok sayıdaki öznenin kendisine ulaşmasını sağlayan çoğul temsil alanları ve bu alanlar arasındaki ontolojik farkları "tanımak" ile yetinir.

Posthümanist öbikleşmenin politik silüetinde en belirgin olan unsur, çevresel öznelerin karar alma süreçlerindeki belirleyiciliğidir. Ne var ki bu üstünlük, salt çevreci bir duyarlılık ile sınırlanamaz. Zira çevrecilikte posthümanizmden farklı olarak insan-öznenin çevresel özneleri koruyup geliştirebileceğine ilişkin bir inanç mevcuttur.³⁴ Oysaki posthümanizmin insan-özneyi bütünüyle aşmaya dayalı fraksiyonu bu inancı ciddiye almaz ve hümanist öznelliğin ardılığını üstlenen, yeni ve radikal bir etik tavır geliştirme çabası içerisine girer. Bu çaba, insan-öznenin hümanist formunu geliştiren ve modern tarihten bağışık bir izleğe tabi tutan biyoteknolojik girişimler ile iç içedir: Hümanist öznelliğin insan-özne ile özdeşleştirdiği beden imgelemi üzerinde genetik "oyunlar" yoluyla bir iktidar kuran ve bu iktidarı insan-öznenin failliğini rehabilite etmek için kullanan söz konusu girişimler, posthümanist öznenin üretildiği maddesel koşulları hazırlar.³⁵

Çoğulcu ittifaklara dayalı posthümanist fraksiyonda ise biyoteknolojiye verilen değer, posthümanist-politik örgütlenmenin öncülünden kopuşunu kolaylaştırır. Zira insan-özne mevcut maddi koşullarından alıkonularak yeni bir beden imgelemi ile ikame edildiğinde onun hâkimiyetindeki kamusal yaşamın *alışılabilirliği* de sönümlenecektir. Böylelikle posthümanist öznenin ekosantrizmden sonraki ikinci bağlamı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır: Bedenin "kusursuzlaştırılmasını" amaçlayan teknolojik atılımlar, insan-özneye hümanist akıl tarafından bahşedilen bedensel varoluşu tahakküm altına alırlar ve böylelikle hümanist aklın cismanî izlerini de silmeye çalışırlar.

³³ Manuel De Landa, *Yeni Bir Toplum Felsefesi: Öbikleşme teorisi ve toplumsal karmaşıklık*, çev. Sercan Çalıcı (İstanbul: Kolektif Yayıncılık, 2019).

³⁴ Burada çevrecilik kavramı ile yeni toplumsal hareketlerin bir fraksiyonunu oluşturan çağdaş girişimlerden ziyade, bir "restorasyon ekolojisinden" kastedilmektedir. Çevresel özneler ile posthümanist kuram arasındaki uzlaşma çabalarına yapılan vurgu, bu ekolojik bilinç ile nedensellik bağı içindedir: Çevre-merkezli öznelliği çevreyi "onararak" inşa etmek, bir başka deyişle onarım ile gelişimi birbirlerine özgülemek, bu bağın temel unsurunu oluşturmaktadır. Bakınız: Gustavo Blanco-Wells, "Ecologies of Repair: A Post-human Approach to Other-Than-Human Natures," *Frontiers in Psychology* (2021), <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633737>

³⁵ Ferrando, *Philosophical Posthumanism*, 22.

Posthümanist kuramcıların insan-özneyi aşarak yeni öznellik biçimleri inşa etmeye ilişkin çabaları, ideolojik bir paradigmayı da beraberinde getirecektir. Zira bu kuramcılar, insan-öznenin yıkıcılığını politik alana da taşıdığı iddiasındadır. Dolayısıyla insan, politikanın failliğinden de vazgeçmeli veya failliğini yeni üretilen özneler ile bölüşmelidir. Ne var ki posthümanist kuram ideolojinin “büyük anlatılardan” beslenen bir “totalik” olarak kavranmasına da karşı çıkar. Zira böyle bir kavrayış, ideolojiyi, kuramsal sınırlarının dışında yer alan tahakkümleri yutmaya ve “kendi temel kategorilerini genişletmeye” sürükleyecektir.³⁶ Öyle ki ideolojinin hümanist bağlamı, benliği bizzat insan-özneye özgülediğinden politik olanı da insan eylemiyle özdeşleştirmektedir. Ayrıca ideolojinin kategorik genişlemesi, kamusal yaşam içerisinde varlığını sürdüren çoğul tahakkümlerin ikili karşıtlıklara indirgenmesine ve öbekleşmenin ihmal edilmesine yol açar. Bu ihmal, posthümanizmin değer setlerini de tehdit eder ve kuramın olumlu bağlamını (insan-özne ile müzakere, yeni insan-öznelere ayrılan tarihsel alan ve hümanist-politik örgütlenmeyi pasifist bir şekilde ortadan kaldırma) bir kapsayıcılık tahakkümüne sürükler: Antroposantrizm ile uzlaşması gereken ekosantrizm, hümanist öznelliği dönüştürmesi gereken *zoe* ve tekil madde üzerinden yeniden örgütlenmesi gereken çoğul madde. Böylece kuramın birinci bölümde ifade edilen *ardıl* niteliği sönümlenir ve karşıtlık, kuramı bütünüyle esir alır.

Dolayısıyla posthümanist kuramın politikadaki feragat ve(ya) bölüşüm öngörülere, ekolojist ve çoğulculuktan beslenen bir tekno-ideoloji bilinci üzerinden şekillenmektedir.³⁷ Zira kuram Luca Valera'nın da savunduğu gibi “teknolojik gelişmelerin neden olduğu etik tartışmaları” bütünüyle geride bırakır ve teknoloji ile doğa arasındaki politik bir ittifakın imkânını araştırmaya başlar.³⁸ Bu ittifak teknolojiyi insan-öznenin günlük yaşamındaki araçsal konumundan uzaklaştırır ve doğanın gelişimine ve sürdürülebilirliğine özgüler. Böylece biyoteknolojiye verilen değer hümanist *bios*'un kamusalılığından kopuşu kolaylaştırır ve insan-özne, mevcut maddi koşullarından alıkonularak yeni bir beden imgelemi ile ikame edilir. Bu ikame süreci de insan-özneye, hümanist öznellik tarafından bahşedilen bedeni tahakküm altına alır ve hümanizmin kamusal alandaki izlerini silmeye başlar.

Posthümanizmin bir ideoloji olarak yeniden üretilmesi, tabii olduğu etik paradigmalardan ele alınmasını zorunlu kılar. Zira insan-özneyi aşan ve ekosantrik bir şekilde kolektifleşmeyi başaran bir kuram, pratik ereklerine ancak iyi ile kötünün insan-öznenin belirleyiciliğinden kurtarılması ile ulaşabilir. Bunun için çevresel varoluşların içerisinde yeni iyilerin ve kötülerin keşfedilmesi, ardından da bunlar arasındaki mutlak karşıtlıkların sönümlenmesi sağlanmalıdır.

³⁶ Haraway, *A Cyborg Manifesto*, 26.

³⁷ Posthümanizmin ekolojizm ile olan ilişkisini “ekohümanizm” ve “ekoeleştir” kavramları üzerinden inceleyen bazı çalışmalar için bakınız: Hubert Zapf, “Posthumanism or Ecohumanism? Environmental Studies in the Anthropocene,” *Journal of Ecohumanism* 1, no. 1 (2022), <https://doi.org/10.33182/joe.v1i1.1743>; Serenella Iovino, “Ecocriticism and a non-anthropocentric humanism: Reflections on local natures and global responsibilities,” *Local Natures, Global Responsibilities: Ecocritical Perspectives on New English Literatures* içinde, eds. Laurenz Volkmann, Nancy Grimm, Ines Detmers ve Katrin Thomson (Leiden: Brill Publishing, 2010).

³⁸ Luca Valera, “Posthumanism: beyond humanism?,” *Cuad Bioet* 25, no. 85 (2014), 485.

Kuram, bunların sağlanabilmesi için teknolojiyi ekolojik bir farkındalık ile sentezler ve çevredeki öznelerin insanın yıkıcılığından korunmasının yollarını araştırmaya başlar. Braidotti bu araştırmayı tamamlamak için modern ideolojilerin öznelliklerini eleştirir.³⁹ Düşünüre göre modern ideolojilere egemen olan ikili karşıtlıklar ve bu karşıtlıkların tarihsel bir belirlenimden beslenmesi, insan-öznenin kamusal alan üzerindeki tahakkümünü pekiştirerek diğer özneleri politik pratiklerden dışlamaktadır. Dolayısıyla bunlara özgü kategorilerin öznesi, hümanist öznelliğin “beyaz, Avrupalı, erkek insan-öznesinden” farksızdır.⁴⁰ Öyleyse posthümanist kuram ya bu kategorinin dışında bulunan diğer insan-öznelerle ilişkin yeni dayanışma alanları keşfedecek ya da insan-özneyi terk ederek posthümanist-ideolojik bir fraksiyon yaratacaktır. İşte, posthümanist ekoloji, bu fraksiyonun temel unsurudur.

Posthümanist kuramcılara göre modern ekoloji, hümanist öznelliğe karşı gibi görünür, zira çevrenin yıkıma sürüklenen bir mekân olduğunu kabul eder.⁴¹ Ne var ki posthümanist kuramcıların bu problemlerin çözümü için öne sürdüğü öneriler, yine hümanist öznelliğin filantropik tutumu ile özdeşleşmektedir. Zira modern ekolojinin çevreye verdiği önem, her şeyden önce etik düzeydedir. Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve insanın doğa ile kurduğu uzlaşma, temelde doğanın insan-özneye verdiklerinin tazminini çağrıştırmaktadır. Öte yandan, posthümanist ekoloji ise insanın yeryüzünde yarattığı yıkımın sona ermesi için önerilen bir kavrayıştır. Bu kavrayışta benlik, insan-özne ile özdeşleşmeyi bırakmış ve çevresel özneler ile bir araya gelebilmiştir. Dolayısıyla posthümanist kuram, çevresel özneleri korumaya ve geliştirmeye ilişkin yükümlülüğü insan-öznenin iyiliğinden bağımsız kılan ve doğrudan anılan öznelerin iyiliğine için hâle getiren bir anlayışı inşa etmektedir.⁴²

Posthümanizme içkin olan ekolojik eylem, artık yalnızca insan merkezli düşünümSELLİK ile sınırlı kalmanın da ötesine geçmiştir. İnsanlığın günümüzde başvurduğu yöntemler, çevrenin diğer bileşenlerini yaşama yabancılaştırmaya ve gerekli görüldüğü takdirde tüketmeye başlamıştır. Ekolojik eylem, aynı zamanda politiktir; zira istikrarlı, kamusal ve yeri geldiğinde bilimselleştirilebilen bir performans gerektirir. Bu nedenle ekoloji, kendi içerisindeki diyalektiği ilerledikçe toplumun her zerresine etkimeye ve diğer toplumsal problemler ile bütünleşmeye başlar. Özellikle kriz zamanlarında bu bütünleşme içerisindeki hiyerarşi, ekoloji

³⁹ Braidotti, *İnsan Sonrası*, 36.

⁴⁰ A.g.e., 37.

⁴¹ Modern ekoloji ile çevrenin korunmasına ilişkin hukuk kurallarının posthümanist eleştirisini yapan bazı çalışmalar için bakınız: Emmanouil Aretoulakis, “Towards a Posthumanist Ecology,” *European Journal of English Studies* 18, no. 2 (2014), <https://doi.org/10.1080/13825577.2014.9170>; Blanco-Wells, “Ecologies of Repair.”

⁴² Posthümanist ekolojinin, maddeciliği “dilsel, toplumsal, politik ve biyolojik paradigmalardan kesişim sınırlarında ele alarak “özne-nesne gerilimini aşmayı” amaçlayan *yeni maddecilik* ve bunun üzerinden bir patriarka eleştirisi kurgulayan maddesel feminizmler ile ilişkili olduğunu da belirtmek gerekir. Zira posthümanist ekoloji, çoğul öznelliklere etik bir nitelik atfederken çevresel öznelerin maddesel varoluşlarına yönelik teknik ve pratik bir bilinç geliştirmeyi de olanaklı kılmaktadır. Bakınız: Serenella Iovino ve Serpil Oppermann, “Theorizing Material Ecocriticism: A Diptych,” *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 19, no. 3 (2012); Stacy Alaimo ve Susan Hekman, eds., *Material Feminisms* (Bloomington: Indiana University Press, 2008).

lehine sönmümlenir: Ekolojik eylem, kamusalılığın önüne geçer ve onu kendi performatifliğine dayalı olarak yönetir.

Posthümanist ekolojinin tekno-ideolojik bağlam ile sentezi, çevresel öznelerin yaratıcılığını kamusal alana taşır. Artık çevre, *zoé*'nin politika içindeki temsilcisi hâline gelmiş ve hümanizmin tarih içine gömülü kayıtlarını bütünüyle silmeye başlamıştır.⁴³ Böylece modern ekoloji ve hümanist öznellik arasındaki ittifak sönmümlenmiş ve çevrenin insan-öznenin iyiliğine özgülenmesine yönelik tarihsel çaba tersine dönmüştür. Dolayısıyla posthümanist ekoloji, teknolojik gelişmelerin sunduğu katkıyla birlikte insan-öznenin çevre politikalarına yönelik epistemolojik arşivini de lağvetmiştir.

Görüldüğü üzere, posthümanist-ideolojik paradigma ile kast edilen, ekolojik farkındalıklar yoluyla inşa edilmiş yeni bir kamusalılık anlayışıdır. Bu anlayış, insan-öznenin iktidardan ve karar alma süreçlerinden dışlandığı ve bu dışlamayı bedensel otokontrolü yoluyla kabullendiğı bir politik paradigmaya da işaret eder. Zira böylece çevresel öznelerin sahip oldukları teknolojik imkânlar ile biyoetik dönüşüm, toplumsal yaşam içindeki sonuçlarını da yaratmaya başlayabileceklerdir.

Sonuç

Posthümanist kuram, hümanizmin insan merkezli öznelliğini eleştirir ve onun doğa içindeki potansiyel alternatiflerini tarihe ve politikaya içkin kılmayı amaçlar. Zira kurama göre artık insanın inşa ettiğı maddesel koşullar, insan-dışı özneleri yutmakta olan bir yıkıma sebep olmaktadır. Böylece de kaynakların adil dağıtımını ve çevresel sürdürülebilirlik gibi ontolojik zorunluluklar da büyük bir tehlikeye sürüklenmektedir.

Posthümanist kuramcılarının bu tehlikeye karşı önerdikleri önlem, müzakere, teknoloji ve (ya) insan-dışı biyoetik yoluyla yeni öznellik ve ideoloji biçimleri inşa etmektir. Zira insanın yıkıcılığını ortadan kaldırmak, ancak insanın failliğinden gönüllü olarak vazgeçeceği yeni dayanışma alanları oluşturarak veya insanı zorla aşarak mümkün olabilecektir. Posthümanist kuram, her iki yöntemde de tarihin insan-dışı gelişimine yönelik öz eleştirel farkındalığın önemine dikkat çekmektedir.

Çalışmada söz konusu farkındalığın “özne” ve “ideoloji” kavramları üzerinden açıklanması sağlanmıştır. Buna göre posthümanist öznellik, bir yandan insanın failliğini bütünüyle yok ederken diğer yandan da onu doğa, tarih ve politikanın yeni ve mutlak ötekisi hâline getirmektedir. Böylece ideoloji de mahkûm olduğu insan merkezli sınırlardan kurtulmaktadır. Zira posthümanist kuram, insan bilincinin ideolojik paradigmaları üretme, sentezleme ve yok etme yeteneklerini teknolojinin ve insan-dışı biyoetiğın tahakkümü altına sokmaktadır. Bu tahakküm de kaynakların adil dağıtımını ile çevresel sürdürülebilirliği mümkün kılan, insan-dışı öznelere var olma ve temsil alanı tanıyan ve yatay öbeleşmelere dayalı bir politika anlayışını ortaya çıkarmaktadır.

Posthümanist ideolojik paradigmanın temelinde teknoloji ve biyoetik alanlarındaki radikal dönüşümlerin ekolojik bir farkındalığa dâhil edilmesi bulunmaktadır. Teknolojinin insan-

⁴³ Zapf, “Posthumanism or Ecohumanism,” 10.

özmeden kurtarılarak bir amaç hâline getirilmesi ve çevresel öznelerin gelişimine özgülenmesi, insan-özne üzerinden şekillenen hümanist politikanın sönmülmesini ve çevrenin kamusal alanda politik bir iktidar inşa etmesini sağlamaktadır. Böylece ideolojinin de büyük anlatılara mahkûm olan tarihsel rolünden kurtulması mümkün hâle gelmekte, çevre üzerinden oluşan yeni bir bağlama kavuşması güvence altına alınmaktadır. Ne var ki posthümanist kuramın çalışmada sözü edilen bağlamlarının bu güvenceyi ne ölçüde sürdürülebilir kılacağını öngörebilmek güçtür. Zira posthümanist öznelik, savunduğu biyoteknolojik ve biyoetik dönüşümler gerçekleşmediği sürece, yine hümanist öznelik içindeki metodolojik sınırlara mahkûm olabilecektir.

Dolayısıyla posthümanist kuramın vadettiği tüm dönüşümlere rağmen daha sistemli, tutarlı ve kapsamlı bir izleğe ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Zira kuramın mevcut hâli, salt eleştiriyeye dayalı, niş bir felsefe fraksiyonu oluşturmaktan öteye gidememekte ve varlığını gerekli gördüğü var olma ve temsil alanlarını performatif bir düzeye taşıyamamaktadır. Bu nedenle artık insan merkezliliğin aşılması için posthümanist bir ideolojinin imkânı üzerine tartışabilmek ve bu imkânı yeni ve özerk praksis biçimleri üzerinden gerçekleştirebilmek gerekmektedir. Böylece yakın bir dönemde ortaya çıkacağı öngörülen posthümanist kopuş, insan-dışı özneleri kaynaklar ve çevresel sürdürülebilirlik ile buluşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio. *Kutsal İnsan: Egemen, İktidar ve Çıplak Hayat*. Çeviren: İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Alaimo, Stacy ve Susan Hekman, eds. *Material Feminisms*. Bloomington: Indiana University Press, 2008.
- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. Çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Aretoulakis, Emmanouil. "Towards a Posthumanist Ecology." *European Journal of English Studies* 18, no. 2 (2014): 172-190, <https://doi.org/10.1080/13825577.2014.9170>
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren: Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2020.
- Blanco-Wells, Gustavo. "Ecologies of Repair: A Post-human Approach to Other-Than-Human Natures." *Frontiers in Psychology* (2021), <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633737>
- Blok, Alexander. "The Collapse of Humanism," *Isaiah Berlin Virtual Library*. Çeviren: Isaiah Berlin (1931), https://isaiah-berlin.wolfson.ox.ac.uk/sites/default/files/bib11_8.pdf
- Braidotti, Rosi. *Transpositions*. Cambridge, Malden: Polity Press, 2006.
- Braidotti, Rosi. "The Contested Posthumanities," *Conflicting Humanities* içinde, Editörler: Rosi Braidotti ve Paul Gilroy, 9-45. London, New York: Bloomsbury Publishing, 2016.
- Braidotti, Rosi. *İnsan Sonrası*. Çeviren: Öznur Karakaş, İstanbul: Kolektif Yayınları, 2018.
- Braidotti, Rosi. "İnsan Sonrası, Pek İnsanca: Bir Posthümanistin Anıları ve Emelleri." *Cogito* 95-96 (2019): 53-97.
- Braidotti, Rosi ve Simone Bignall, eds. *Posthuman Ecologies: Complexity and Process after Deleuze*. New York, London: Rowman & Littlefield Publishers, 2019.
- Braidotti, Rosi. "'We' Are In This Together, But We Are Not One and the Same." *Journal of Bioethical Inquiry* 17 (2020), <https://doi.org/10.1007/s11673-020-10017-8>
- Chandler, David. "The World of Attachment? The Post-humanist Challenge to Freedom and Necessity."

- Millennium: Journal of International Studies* 11, no. 3 (2013): 516-534, <https://doi.org/10.1177/0305829813481840>
- Cudworth, Erika ve Stephen Hobden. *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism, and Global Politics*. London: Zed Books, 2011.
- De Landa, Manuel. *Yeni Bir Toplum Felsefesi: Öbekleşme teorisi ve toplumsal karmaşıklık*. Çeviren: Sercan Çalıcı, İstanbul: Kolektif Yayınları, 2019.
- Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *A Thousand Plateaus*. Çeviren: Brian Massumi, New York: Continuum, 2004.
- Ferrando, Francesca. *Philosophical Posthumanism*. London, New York: Bloomsbury Publishing, 2019.
- Foucault, Michel. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London, New York: Routledge, 2005.
- Fukuyama, Francis. *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002.
- Habermas, Jürgen. *İnsan Doğasının Geleceği*. Çeviren: Kaan H. Ökten, İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Haraway, Donna J. *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. Minnesota: University of Minnesota Press, 2016.
- Heidegger, Martin. ““Hümanizm” Üzerine Mektup.” *Hümanizmin Özü* içinde, Çeviren: Ahmet Aydoğan, 37-95. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Iovino, Serenella. “Ecocriticism and a Non-anthropocentric Humanism: Reflections on Local Natures and Global Responsibilities.” *Local Natures, Global Responsibilities: Ecocritical Perspectives on New English Literatures* içinde, Editörler: Laurenz Volkmann, Nancy Grimm, Ines Detmers ve Katrin Thomson, 29-53. Leiden: Brill Publishing, 2010.
- Iovino, Serenella ve Serpil Oppermann. “Theorizing Material Ecocriticism: A Diptych.” *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 19, no. 3 (2012): 448-475.
- Jameson, Frederic. *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press, 1991.
- Jameson, Frederic. *A Singular Modernity: Essay on the Ontology of the Present*. London, New York: Verso Books, 2002.
- Liotard, Jean-François. *Postmodern Durum*. Çeviren: İsmet Birkan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2014.
- Morin, Edgar. *Introduction à la pensée complexe*. Paris: Éditions du Seuil, 2005.
- Murtinho, Vitor. “Leonardo’s Vitruvian Man Drawing: A New Interpretation Looking at Leonardo’s Geometric Constructions.” *Nexus Network Journal* 17 (2015): 507-524, <https://doi.org/10.1007/s00004-015-0247-7>
- Nayar, Pramod K. *Posthumanism*. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Payne, James L. “Violence in the Twentieth Century: A Closer Look.” *The Independent Review* 6, no. 3 (2002): 447-455.
- Pichardo, Luz María. “Reinventing Bioethics in a Post-humanist and Post-truth Society. The Present and Future of Bioethics.” *Persona y Bioética* 22, no. 2 (2018): 212-222, <https://doi.org/10.5294/pebi.2018.22.2.2>
- Seidel, Asher. *Inhuman Thoughts: Philosophical Explorations of Posthumanity*. Plymouth: Lexington Books, 2009.
- Stables, Andrew. “Environmental Ethics and Ontologies: Humanist or Posthumanist? The Case for Constrained Pluralism.” *Journal of Philosophy of Education* 54, no. 1 (2020): 888-899, <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12464>

- Squier, Susan M. "Reproducing the Posthuman Body: Ectogenetic Fetus, Surrogate Mother, Pregnant Man." *Posthuman Bodies* içinde, Editörler: Judith Halberstam ve Ira Livingston, 113-132. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1995.
- Valera, Luca. "Posthumanism: Beyond Humanism?" *Cuad Bioet* 25, no. 85 (2014): 481-491.
- Wolfe, Cary. *What is Posthumanism?* Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2010.
- Zapf, Hubert. "Posthumanism or Ecohumanism? Environmental Studies in the Anthropocene." *Journal of Ecohumanism* 1, no. 1 (2022): 5-17, <https://doi.org/10.33182/joe.v1i1.1743>

Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme

İshak TURAN (*)

Öz

Ulusal güvenliği bağlamında Ukrayna'nın NATO üyesi olma söylemini ve niyetini devam ettirmesi, Şubat 2022'de Rusya'nın geniş kapsamlı askeri müdahalede bulunmasına yol açmıştır. Bu da Batılı devletlerin Rusya'ya yönelik enerji sektörünü de içine alan yaptırımlar uygulamasına neden oldu. Her ne kadar amaçlardan birisi Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması olsa da Avrupa'da özellikle doğal gaz krizi daha da derinleşmiştir. Bu nedenle Avrupalı devletler enerji güvenliğinde benzer bir risk yaşamamak için sürdürülebilir alternatif güzergâh ve kaynak arayışlarını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda zengin doğal gaz yataklarına sahip Hazar Havzası öne çıkmaktadır. Özellikle iki bölge arasında transit ülke konumunda olan Türkiye'nin istikrarlı yapısıyla bölgeye yönelik yapılacak yatırımlar artırılabilir. Bu çalışmada, boru hattı diplomasisi bağlamında Avrupa ile Hazar Havzası arasındaki karşılıklı bağımlılığın nasıl artırılabileceği, bölgedeki doğal gaz kaynağının Avrupa enerji güvenliğine ne ölçüde katkı sağlayabileceği ve iki bölge arasında bir köprü vazifesi gören Türkiye'nin hangi rolü oynayabileceği sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boru Hattı Diplomasisi, Enerji Güvenliği, Hazar Havzası, Rusya-Ukrayna Savaşı, Güney Gaz Koridoru.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 11.06.2022

Kabul Tarihi: 29.11.2022

(INCSOS VII Karabağ Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.)

(*) Öğr. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

E-posta: turanishak@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0428-7032>

İshak Turan, "Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 179-202
DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.110>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Increasing Importance of the Caspian Basin for European Energy Security: An Evaluation in the Context of the Russo-Ukrainian War

İshak TURAN (*)

Abstract

In the context of its national security, Ukraine's perpetual rhetoric and intention to become a NATO member led to Russia's extensive military intervention in February 2022. Western states, on the other hand, have introduced economic sanctions targeting Russia including energy sector. Although one of the goals is to reduce dependency on Russia, especially the natural gas crisis has deepened more in Europe. That is why European states accelerated to seek sustainable and reliable new alternatives to avoid a similar energy security risk in the future. In this respect, the Caspian Basin, which has rich natural gas deposits, stands out. Especially with the stable structure of Turkey, which is a transit country between the two regions, the investments to be made in the region can be increased. In this study, it is questioned how the interdependence between Europe and the Caspian Basin can be increased in the context of pipeline diplomacy, to what extent the natural gas resource in the region can contribute to European energy security and what role Turkey can play as a bridge between two regions.

Keywords: Pipeline Diplomacy, Energy Security, Caspian Basin, Russo-Ukrainian War, Southern Gas Corridor.

Original Research Article

Submission Date: 11.06.2022

Acceptance Date: 29.11.2022

(This article was presented as a presentation at INCSOS VII Karabag Congress on Social Sciences.)

(*) Inst.Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University

E-mail: turanishak@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0428-7032>

İshak Turan, "Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 179-202
DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.110>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

Enerjinin modern üretim-tüketim ilişkisinin bir parçası olmasıyla sürdürülebilir enerji arzına ulaşabilmek ya da enerjinin taşındığı yolların güvenliğini tesis edebilmek, Uluslararası İlişkiler alanında enerjinin dış politikada bir güvenlik meselesi olarak ele alınmasına neden olmuştur. Enerji arzı sorununu çözen devletlerin serbest piyasada rekabet edebilme kabiliyetlerini artırdıkları ve bu sayede küresel pazarlara daha kolay girdikleri görülmektedir. Diğer taraftan enerji arzı açısından ciddi sorunlar yaşayan devletler, kaynak çeşitliliğini sağlamaya ve güzergâhlarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

Enerji transferinin ister denizden ister karadan olsun sürdürülebilir, güvenli ve makul fiyatlarda olması için tüm bu enerji kaynağı ve geçiş yolundaki bölgelerde görece istikrar gereklidir. Aksi takdirde kamu ya da özel enerji şirketleri bu bölgedeki rezervlerin bulunması, çıkartılması, üretilmesi ve nihayetinde buradan ithal/ihraç edilmesinde gerekli olan yatırımları yapmaktan imtina etmektedirler. Enerji yatırımları, oldukça maliyetlidir ve sonuçları uzun yıllar sonra alınmaktadır. Boru hatlarının fizibilite çalışmaları, inşa süreci ve fosil yakıtların çıkarılması ve işlenmesi yıllar almaktadır. Buna ilaveten imzalanacak uzun kontratlı sözleşmelerin hayata geçmesi için taraflar güvenliğe ve istikrara bakmaktadırlar.

Terör saldırıları, çatışma ortamı, siyasi krizler, rejim değişiklikleri, savaşlar hatta ekonomik yaptırımlar gibi politik pek çok unsur enerji güvenliğini etkileyen faktörlerdendir. Şubat 2022'de başlayan Ukrayna-Rusya savaşı dolayısıyla Avrupa ülkelerinin doğal gazda yaklaşık %40 oranında Rus gazına bağımlı olmaları, kıta genelinde ciddi bir enerji arzı endişesini de beraberinde getirdi. Kuzey Akım 2 boru hattı gibi yeni projelerin var olan enerji bağımlılığını daha da artıracığı bilindiği halde inşa edilmesi Avrupa enerji güvenliğinin geleceği açısından sorgulanmaktadır. Diğer taraftan Avrupa Birliği'nin (AB) Ukrayna'nın uluslararası hukukta meşru sayılmayan gerekçelerle işgal edilmesine karşı enerji sektörünü de kapsayan yaptırımları uygulamaya başlaması, Avrupa enerji güvenliğinde yeni bir perspektifin ortaya konulması gerekliliğini göstermiştir. Bu doğrultuda kaynak çeşitliliği sağlamak isteyen Avrupalı ülkelerin enerji kaynakları açısından oldukça zengin ve görece olarak istikrarlı olan Hazar Havzası'na daha fazla yatırım yapılabilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi olması hem geçiş güzergâhlarının güvenilir olmasını hem de bu enerji yatırımlarının yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde Uluslararası İlişkiler alanında enerji güvenliği ve boru hatları diplomasisi incelenecektir. İkinci bölümde, Rusya-Ukrayna savaşının nedenleri kısaca ortaya konacaktır. Üçüncü bölümde, savaşın Avrupa enerji güvenliğini nasıl etkilediği ve hangi politikaların uygulanmasına neden olduğu ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise, Hazar Havzası'nın Avrupa enerji arzı sorununa ne ölçüde ve hangi şartlar altında daha fazla katkı verebileceği ve transit ülke konumundaki Türkiye'nin rolü incelenecektir.

Enerji Güvenliği ve Boru Hattı Diplomasisi

Modern dönemde ortaya çıkan sanayileşme, mega şehirler ve elektrik tüketimini hızlandıran bireysel tüketim araçlarının artması enerjiye olan ihtiyacı bir güvenlik sorununa

dönüştürmüştür. Özellikle fosil kaynakların yerkürede eşit olarak bulunmaması, enerjiye doğrudan ulaşımın ya da enerji yolları üzerindeki risklerin ekonominin dışında politik yönlerinin olması, enerji güvenliğinin çoklu bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Buna küresel rekabet ortamında daha makul fiyatlarda enerjiye ulaşmak için enerji kaynakları ya da güzergâhları üzerinde yaşanan çatışmalar da eklenebilir. Bundan dolayı devletler, enerji arzı sorunlarını çözmek için ekonomik, politik ve askeri boyutlarını hesaba katarak bir enerji politikası geliştirmek zorundadırlar. Dolayısıyla enerji arzı güvenliği, enerji ithal edilen ülkelerin güvenilirliği, enerji transferinin sürdürülebilir olması ve bu transferin gerçekleştiği güzergâhların da güvenli olması demektir.¹ Enerjinin salt liberal bağlamda parası ödenerek istenilen miktarda elde edilemeyecek bir meta olduğunun bir kez daha anlaşılması, enerji arzının dış politikada ya da kamu yönetiminde bir güvenlik sorunu bağlamında değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu açıdan enerji güvenliği, kesintisiz ve güvenli enerjiye makul fiyatlarda erişmek isteyen ülkeler ile fosil enerji kaynakları açısından zengin olan üretici ülkelerin bu enerjiyi tüketici ülkelere benzer kaygılarla ulaştırma politikasıdır.² Diğer bir ifadeyle enerji güvenliği, arz artsa bile uygun fiyatlarda sürdürülebilir enerjiye ulaşmak anlamına gelmektedir.³

Enerjinin politik ve güvenlik unsurlarına ek olarak ticarete etkin bir yer kaplaması ve devletlere küresel ticarete rekabet üstünlüğü sağlaması da enerjinin önemini artırmaktadır. Özellikle enerji arzındaki ithal oran arttıkça, fiyatlardaki dalgalanmalardan ve şoklardan etkilenme durumu da artmaktadır ve bu da özellikle kaynak çeşitliliği fazla olmayan ülkelerin enerji arzı sorunu yaşamalarına da neden olmaktadır.⁴ Bu nedenle fosil enerji kaynakları açısından fakir olan ya da bu kaynaklara erişimde güçlükler yaşayan devletler, son yıllarda yenilenebilir enerji kaynakları başta olmak üzere enerji verimliliğinin artırılması, nükleer santrallerin devamı yönünde yatırımlarını artırmaktadır. Diğer taraftan fosil yakıtlar dolayısıyla artan hava kirliliği ve iklim değişikliği ile fosil yakıtların kullanımı konusunda ikilemde kalan devletler, oldukça maliyetli olan yenilenebilir kaynaklara yönelik yatırımlarda güçlük yaşamaktadırlar.⁵ Özellikle ağır sanayide ve elektrik üretiminde kullanılan kömür, çevreyi merkeze alan ve bu açıdan toplum duyarlılığının giderek arttığı yeni enerji paradigmaları ile örtüşmemektedir. Özellikle Paris İklim Antlaşması çerçevesinde karbon emisyonunu düşürmeyi taahhüt eden devletler, fosil yakıtlar içinde çevreye en az zarar veren doğal gazın tedarikinde yeni boru hatları inşası için politikalar geliştirmektedirler.⁶

¹ Yunus Emre Birol, “Doğal Gaz Arz Güvenliği Açısından Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz,” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 44, (23 Mayıs 2021): 451-67, <https://doi.org/10.30794/pausbed.940976>.

² Ali Oğuz Diriöz, “Energy Security, Politics, Markets, Peace,” *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 1, no.1 (01 Ocak 2012): 91.

³ Mert Bilgin, “Turkey’s Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security,” *Insight Turkey* 17, no. 2 (2015): 68.

⁴ Bahadır Kaynak, “From Blue Stream To Turkish Stream An Assesment of Turkey’s Energy Dependence on Russia,” *Aurum Journal of Social Sciences* 3, no. 1 (30 Haziran 2018): 81.

⁵ Michael J. Bradshaw, “Global Energy Dilemmas: A Geographical Perspective,” *The Geographical Journal* 176, no. 4 (2010): 276.

⁶ Filippos Proedrou, “Revisiting Pipeline Politics and Diplomacy: From Energy Security to Domestic Politics

Enerji siyasetinin ayrılmaz bir parçası olan boru hattı diplomasisi, geniş manada komşu ülkelerden petrol, doğal gaz ya da elektrik sektöründe arzın karşılanması amacıyla ticaretin bir parçası olarak kullanılsa da aslında doğal gazın doğrudan ve kesintisiz transferi hususunda yürütülen ekonomi-politik araçların geliştirilmesidir.⁷ Özellikle bir kez inşa edildiğinde kıtalar arası mesafelere kadar ulaşabilen ve Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) gibi çok fazla teknoloji gerektirmeyen ya da doğrudan kullanım imkânı sunan boru hatları, enerji güvenliğinin de vazgeçilmez transfer araçlarındandır. Dahası LNG'nin her türlü risklere açık olan denizlerden ithal edilmesi ve LNG'nin kullanılabilir doğal gaza çevrilmesi için özel tesisler gerektirmesi, boru hatlarının enerji arzında daha güvenilir ve daha az maliyetli olması nedeniyle tercih edilmesine yol açmaktadır.

Enerji diplomasisi geleneksel olarak ikili anlaşmaların, stratejik altyapı projelerinin ve enerji şirketlerinin desteklenmesine doğrudan katılımı şeklinde tanımlanır.⁸ Ancak doğal gaz boru hatlarının inşasında bölgesel güvenliğin ve istikrarın gerekli olması, enerji ve güvenliğin de boru hattı diplomasisi ile iç içe olmasına neden olmaktadır. Örneğin Kuzey Irak gazının Türkiye'ye ya da Orta Asya doğal gazının Hindistan'a ulaşamaması, boru hattı diplomasisinin siyasi ve güvenlik açısından da değerlendirilmesinin bir sonucudur. Bu açıdan enerjinin boru hatları ile transferinin özel bir diplomatik süreç olduğu da unutulmamalıdır. Aksi takdirde uzun yılları alan fizibilite ve inşaa çalışmaları boşa gidecektir.

Diğer taraftan boru hattı diplomasisi enerji arzı fazlası olan ve ihracatta bu yolla gelir eden ülkelerin de stratejik rekabete girişmesine neden olmaktadır. Örneğin Hazar Denizi çevresindeki Rusya ve İran gibi iki güçlü aktörün olması bu coğrafyada enerji ithalatı pastasından pay almak isteyen devletlerin işini zorlaştırmaktadır.⁹ Özellikle Türkiye'nin Avrupa enerji güvenliğinde bir enerji ticaret merkezi (hub) olmak istemesi ya da Çin'in enerji arzında Türkmenistan'a kadar entegre olmuş boru hatları bölgedeki rekabet ortamını artırmaktadır. Bu nedenle enerji meselesi ekonomi-politik ya da ulusal çıkarları önceleyen yönü dolayısıyla "sıfır toplamlı oyun" içinde ele alınmaktadır. Ortadoğu ve Hazar Havzası'nın dünyadaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına sahiptir. Bu da bölgedeki ülkelerin çoğunlukla çatışmalar, siyasi krizler ya da bölgesel çatışmalar gibi durumlarla ya az gelişmiş kalmalarına ya da ulaşılmaz olmalarına neden olmaktadır.¹⁰ Tüm bunlar enerji arzı içinde olan ve bu bölgelerden enerji transferi etmek isteyen ülkelerin kapsamlı bir boru hattı diplomasisi yürütmesini zorunlu kılmaktadır.

Explanations," *Problems of Post-Communism* 65, no. 6 (02 Kasım 2018): 416, <https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1303616>.

⁷ Proedrou, 409-10.

⁸ Andrea Prontera, "Forms of State and European Energy Security: Diplomacy and Pipelines in Southeastern Europe," *European Security* 26, no. 2 (03 Nisan 2017): 274, <https://doi.org/10.1080/09662839.2017.1313233>.

⁹ Shah Alam, "Pipeline Politics in the Caspian Sea Basin," *Strategic Analysis* 26, no. 1 (Ocak 2002): 5, <https://doi.org/10.1080/09700160208450023>.

¹⁰ Dlawer Ala'Aldeen vd., "Europe and Turkey: Between Energy Demand and Supply," EU and Turkish Energy Interests in the Caspian and Middle East Region (Middle East Research Institute, 2018), 1, <https://www.jstor.org/stable/resrep19961.3>.

Rusya-Ukrayna Savaşı'na Bir Bakış

8. yüzyılda, Ukraynalıların mitolojik olarak Kiev Rusya'sı olarak bilinen ve daha sonra Moğol saldırılarıyla günümüzdeki Rusların kontrolüne giren Kiev, Rusya, Ukrayna ve Belarus tarafından "tüm Rus şehirlerin anası" olarak kabul edildiği gibi yine bu üç toplumun ortak tarihi olarak da değerlendirilir.¹¹ Böylece uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada yaşayan bu toplumların zaman içinde Kiev'i merkeze alan milli bir bilinç geliştirmeleri ve bunun da çatışmalara yol açması anlaşılır. Özellikle 1648'te "Büyük İsyan" (the Cossack Uprising) ile başlayan süreçte Rusların 1654'te Ukrayna'yı da içine alan genişletilmiş bir Rusya kurma politikası, iki devlet arasında "uzun ve karışık" bir şekilde tarih boyunca devam eden ilişkilerin başlangıç noktasıdır.¹² Bu da zaman içinde bölgede giderek güçlenen Rusya'ya karşı milli bilincin daha da gelişmesine neden oldu. Özellikle 1905 Devrimi'ni bağımsız bir Ukrayna kurma fırsatı olarak gören Ukraynalılar, bir ulusun yeniden doğuşu için Rusya'ya karşı yeniden ayaklansa da başarısız oldular ve 1932-33 boyunca Sovyet Ukrayna'sında büyük bir kıtlığa mahkûm edildiler.¹³

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılmasıyla 1991'de bağımsızlığını kazanan Ukrayna, diğer bağımsız devletler gibi Rusya'nın ekonomik ve siyasi etkisi altında varlığını devam ettirmek zorunda kaldı. Bu açıdan Soğuk Savaş sonrasında kazanılan bağımsızlığın sürdürülebilir olması için Ukrayna'nın kaderini batıda görmek istemesi anlaşılır. Bu kültürel ayrılmaya ek olarak ekonomide serbest piyasa düzenin benimsenmesi, Avrupa Birliği ve NATO üyesi olma niyeti Ukrayna'nın ekonomik, siyasi ve askerî açıdan da Batı ile daha bütünleşik olması anlamına gelecektir. Bu da Ukrayna'nın tarihsel olarak husumet içinde olduğu Rusya'ya karşı bir güvenlik şemsiyesi anlamına gelmektedir. 1993'te Rusya'nın bağımsızlıklarını kazanan bu devletlere yönelik geliştirdiği "yakın çevre doktrini", aslında NATO'nun ve AB'nin genişleme politikaları ile Doğu Avrupa'daki etki alanını sınırlandırma ve de ekonomik ve güvenlik tehditlerine karşı geliştirdiği bir politikadır.¹⁴ Ayrıca Rusya, bu askerî yönü ağır basan doktrin ile hem ülke içinde ayrılıkçı bölgelerdeki kontrolünü artırmayı hem de yakın çevresindeki alanlarda ekonomik ve ulusal çıkarlarına zarar verecek potansiyel çatışmaları önlemeyi istemiştir.¹⁵ 1993'te Kopenhag Zirvesi'nde alınan karar ile 8'i Doğu Avrupa ülkesi olan 10 yeni üyenin 2004'te AB'ye girmesi ya da kısa sürede Polonya, Macaristan ve Çekya'nın NATO üyesi olmaları, Rusya'nın 4 yıllık bir bocalama döneminden sonra dış politikada yeniden aktif olmasını zorunlu kılmıştır. Ukrayna, ABD'nin aracılık ettiği müzakereler sonunda 1994'te imzalan Budapeşte Memorandumu ile Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'na (NPT)

¹¹ Robert P. Hager, "History and Culture in Russia and Ukraine: How to Complicate a Crisis of European Security," ed. Marvin Kalb, Rajan Menon, ve Eugene Rumer, *Democracy and Security* 12, no. 3 (2016): 214.

¹² Serhii Plokhyy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine* (New York: Basic Books, a member of the Perseus Books Group, 2015), 97,104.

¹³ Plokhyy, 202,239.

¹⁴ John Gordon vd., "Russia's Near Abroad," içinde *Domestic Trends in the United States, China, and Iran: Implications for U.S. Navy Strategic Planning* (RAND Corporation, 2008), 150, <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg729navy.17>.

¹⁵ Karen Dawisha, "Russian Foreign Policy in the Near Abroad and Beyond," *Current History* 95, no. 603 (1996): 330.

taraf olmayacağı ve elindeki nükleer silahları Rusya'ya iade edeceğini taahhüt etmiştir.¹⁶ Diğer taraftan Ukrayna, bağımsızlığını yeni kazanan bir devlet olarak yaklaşık bir asır boyunca egemenliği altında kaldığı Rusya'ya karşı en büyük caydırıcı gücünü kaybetmiş oldu. Özellikle 2000'de iktidara gelen Putin'in ülke içinde otoriter bir yönetim göstermesi ve dış politikada da askeri araçları daha fazla kullanmayı tercih etmesi, ister istemez bölgedeki çatışma ortamını tetikledi. Bu da haliyle Rusya'nın yayılmacı bir jeopolitika izlemesinde etkili oldu.

Varşova Pakti tarihten silinmesine rağmen NATO'nun "açık kapı politikası" doğrultusunda demokrasinin yayılması, hukukun üstünlüğü, ortak değerler ve çıkarlara dayalı olarak kurulduğu tarihten beri sürekli genişlemesi ve bu genişleme politikasının Ukrayna ile Gürcistan'a da uygulanabileceği söylemleri, Rusya'nın tarihsel jeopolitik kırmızı çizgisinin ya da son dönemlerdeki yakın çevre güvenlik yaklaşımlarının altını oymaktadır.¹⁷ Her ne kadar tarihsel olarak Rusya, ABD'nin en büyük rakibi olmasa da özellikle Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması, enerji ve ticaret güvenliği yolunda Çin'in de sınırlandırılabilmesi için jeostratejik bir bölgedir. Rusya'nın Gürcistan'daki Gül Devrimi ile Ukrayna'daki Turuncu Devrim'i ABD ve AB tarafından organize edilen renkli devrimler olarak kabul etmesi, iki farklı ideoloji olan otoriter Rusya ile liberal Batı demokrasisinin bu topraklarda çatışmaya dönmesinde de etkili olmuştur.¹⁸ NATO gölgesinde Ukrayna özelinde artan jeopolitik rekabetin ilk ciddi sonucu, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Ukrayna'nın doğusunda yer alan Donbas bölgesinin bir kısmının Rus yanlısı muhaliflerin kontrolüne geçmesine ve de-facto Rus egemenliğinin oluşmasına neden oldu. Yaklaşık 8 yıl süren müzakerelerin bir sonuç vermemesi ve taraflar arasında artan gerilim donmuş çatışmaları Şubat 2022'de daha geniş kapsamlı bir savaşa dönüştürdüğü görülmektedir.

22 Şubat 2022'de Kremlin Sarayı'nda sözde Donetsk Halk Cumhuriyeti ile Lugansk Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlıklarını tanıdığını ilan eden Rusya Devlet başkanı Vladimir Putin, halka seslendiği bu tarihi toplantıda tarihsel, dinsel, irredantist ve güvenlikçi yaklaşımlarıyla çok yakında Ukrayna'ya açacağı savaşın aslında meşruiyetini açıklamaya çalıştığı anlaşıyordu. 2004'te başlayan Turuncu Devrimi ile Batı ile Rusya arasında giderek kutuplaşan Ukrayna'da Rusya yanlısı olarak bilinen Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç, 2013 sonunda artan protestolar sonrasında Şubat 2014'te Rusya'ya kaçtı ve 22 Şubat 2014'te Ukrayna Parlamentosu'nda tamamen görevden alındı. Bu açıdan bu kararın yıl dönümünde Putin'in Ukrayna'ya savaş açacağını ima etmesi, sembolik bir anlam taşımaktadır.

Bölgenin giderek NATO ile Rusya arasında bir vekâlet savaşına dönüşmesi, tarımdan enerji güvenliğine kadar pek çok sektörü olumsuz etkilediği gibi Covid-19 salgınıyla giderek artan küresel ekonomik krizi ve tedarik zincirindeki aşamaların daha da bozulmasına neden olmaktadır. Özellikle enerji fiyatlarındaki artışlar, enerjiye bağımlı devletlerin var olan ekonomik sıkıntılarını daha da olumsuz etkilemektedir.

¹⁶ Eray Alim, "Ukrayna Örneğinden Hareketle Nükleer Silahsızlanmanın Olası Sonuçlarına Dair Bir İnceleme," *Gazi Akademik Bakış* 13, no. 26 (10 Haziran 2020): 80.

¹⁷ Dušica Lazarević, "NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?," *Connections* 9, no. 1 (2009): 32.

¹⁸ David Matsaberidze, "Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine," *Connections* 14, no. 2 (2015): 79.

Savaşın Avrupa Enerji Güvenliğine Etkisi

Küresel enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarına ciddi şekilde yatırımlar yapılsa da fosil yakıtlar hala enerji sektöründe başat bir role sahiptir. 1971 ile 2019 yılları arasında dünyada fosil yakıtlarının toplam enerjideki payı sadece %5,5 azalırken; doğal gazın toplam enerjideki kullanım oranının ise %16,2'den %24'e çıktığı yani yaklaşık %8 arttığı görülmektedir.¹⁹ Fosil yakıtlar içinde doğal gaza talebin giderek arttığı görülmektedir.

Dünyadaki güçlü endüstriyel kapasite ve ona bağlı ihracattan dolayı doğal gaz tüketimi gelecekte artarak devam edecektir. Günümüzde yaklaşık 4 trilyon m³ olan doğal gaz tüketiminin 2035'te 5 trilyon m³ ulaşacağı öngörülmektedir.²⁰ Özellikle temiz çevre kaygısı ve AB Yeşil Mutabakat düzenlemesi, temiz kaynak olarak bilinen yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmayı hedeflemektedir. Ancak Rusya-Ukrayna savaşı dolayısıyla Rusya ile yaşanan siyasi kriz, Avrupa'nın enerji arzı sorunu yaşamasına da yol açtı. Haliyle bu da AB Yeşil Mutabakatı'nda doğal gaz ve nükleer enerji tüketimi hususunda bir esnekliğe yol açtı. Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilen Sınıflandırma Yönetmeliği (*the Taxonomy Regulation*) 1 Ocak 2023'te uygulamaya girecek ve böylece doğal gaz ile nükleer enerji arzına yönelik yatırım teşvikleri devam edecektir.²¹ Bu açıdan Avrupa'da doğal gaz tüketiminin giderek artacağı ve doğal gaz açısından enerji arzı probleminin devam edeceği öngörülmektedir. Özellikle Rusya'ya yönelik ambargoların enerji alanını da içermesi, orta ve uzun vadede Avrupa'nın enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını çeşitlendirmesini zorunlu kılmaktadır. Avrupalı devletlerin nihai hedefi bu bağlamda Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaktır.

Bu bağlamda Ukrayna'nın işgal edilmesine karşılık Almanya'nın 55 milyar m³ doğal gaz kapasitesine sahip Kuzey Akım 2 boru hattı projesinin lisans sözleşmesinin iptal etmesi, Avrupa enerji güvenliği riskini daha da artırmaktadır. ABD'nin Almanya özelinde Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını daha da artıracığı gerekçesiyle uzun yıllardır karşı çıktığı bu projenin rafa kalkması, bu açıdan yeni bir Avrupa enerji güvenliği yaklaşımının da inşa edilmesine yol açmıştır. Özellikle Avrupa'ya Rusya'dan giden doğal gaz akışının yaklaşık %40'ının Ukrayna üzerinden boru hatları ile sağlanması ve 2009'da iki devlet arasında yaşanan siyasi kriz sonrasında bir süreliğine bu akışın durması, Avrupa ve Rusya'nın da Ukrayna dışında arayışlara girmesine neden olmuştu.²² Kuzey Akım 1, Türk Akımı ve 2014 Rus-Ukrayna Savaşı sonrasında ortaya çıkan Kuzey Akım 2 projeleri bu doğrultuda enerji güvenliği için atılmış yeni proje adımlardır.

Fosil kaynakları açısından oldukça zengin olan Norveç, doğal gaz açısından Avrupa ülkelerinin en büyük tedarikçilerinden birisidir. 2021'de Avrupa, Rusya'dan 155 milyar m³

¹⁹ IEA, "World Energy Balances: Overview," IEA, 2021, <https://www.iea.org/reports/world-energy-balances-overview/world>.

²⁰ EPDK, "Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu" (Ankara: EPDK, 2013), 16, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu>.

²¹ European Commission, "EU Green Finance Taxonomy" (Brussels: European Commission, 2022), 11, <https://www.euractiv.com/wp-content/uploads/sites/2/2022/01/draft-CDA-31-12-2021.pdf>.

²² Mustafa Özalp, "Ukrayna Krizi Ekseninde Türkiye ve AB Enerji Güvenliği," *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 16, no. 1 (24 Nisan 2015): 105.

doğal gaz (toplam ithalatın %40'ı) ithal ederken, Norveç'ten 113 milyar m³ ithal etmiştir ve Norveç, Rusya'nın Polonya'da durdurduğu yıllık 10 milyar m³ doğal gaz akışını Kuzey Denizi yoluyla ikame etmiştir.²³ Tablo 1 ve 2'de görüldüğu üzere, Norveç ürettiği doğal gazın tamamını Avrupa'ya ihraç etmektedir. Bu nedenle Norveç'ten Avrupa'ya yönelik ek doğal gaz ihracatının artması hem yeni doğal gaz keşiflerine hem de yeni boru hattı inşaatlarına bağlıdır. Özellikle yenilenebilir enerji kaynakları ve yatırımları sayesinde mevcut kaynaklarının çoğunu ihraç etmeyi başaran Norveç, gelecekte Avrupa kıtasının en büyük tedarikçisi olmaya devam edecektir. Cezayir'in ise doğal gaz ihracatının çoğunun Avrupa'ya olduğu düşünöldüğünde, Avrupa enerji güvenliği daha da içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Kısa dönemde İtalya'ya yapılan doğal gaz ithalatının tam kapasiteye ulaşması durumunda ilave 12 milyar m³ doğal gaz akışı da gerçekleşebilir.

Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa'nın "Trans-Sahra Doğal Gaz Boru Hattı" (Trans-Saharan gas pipeline) projesine yatırım yapmak istemesi bile Avrupa'nın içinde bulunduğu enerji arzı krizini göstermektedir. 17 Mayıs 2022'de Batı Afrika Devletlerinin Ekonomik Toplulukları (ECOWAS) Zirvesi'nde Nijer, Cezayir ve Nijerya arasında imzalanan boru hattı anlaşması doğrultusunda, 13 milyar dolara mal olacak 4138 km uzunluğundaki boru hattından yıllık 30 milyar m³ doğal gaz Cezayir ve Doğu Akdeniz üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılacaktır.²⁴ Ancak projenin düşünöldüğu coğrafya üzerindeki terör unsurları ve çatışma ortamının verdiği istikrarsızlıklar da göz önüne alındığında, enerji yatırımının hayata geçmesi zaman alabilir. Bu açıdan oldukça istikrarlı olan, çok daha kısa ve düşük maliyetlere mal olacak yeni bir Trans-Hazar boru hattı da hayata geçebilir. Özellikle Hazar Denizi'nin uzunluğunun ve derinliğinin ortalama 300 metre olduğu düşünöldüğünde, boru hattı inşası daha ekonomik ve mümkün durmaktadır. Ancak Rusya'nın Hazar Denizi'ne kıyıdaş ölkelerden birisi olması uzun yıllar alacak ve oldukça maliyetli olacak bu projenin hayata geçmesindeki en büyük risklerden birisidir. Avrupa, artan doğal gaz talebi doğrultusunda daha önce hayata geçmeyen Nabucco projesinin ne kadar önemli olduğunu fark etti ve Azerbaycan'dan başlayan Güney Gaz Koridoru (GGK) ile bunun ilk adımını gerçekleştirdi. Bu açıdan son yaşanan savaş dolayısıyla karşılıklı uygulanan ambargolar dolayısıyla arzdaki sorun da artmış ve alternatif projeler öncelik kazanmıştır.

Avrupa zaten küresel LNG ticaretinde satıcı kısımda değildir ya da diğer bir ifadeyle net bir ithalatçıdır. Tablo 1'de görüldüğu üzere, 2022'de dünyada gerçekleşen LNG ihracatının sadece 5,6 milyar metreküpü Avrupa tarafından yapılmıştır. 2020'de dünyadaki toplam LNG ihracatı yaklaşık 487,9 milyar metreküptür ve bunun da yaklaşık yarısı Katar ve Avustralya tarafından ihraç edilmektedir.

²³ Yaren Öztürk, "Norveç'in Avrupa'ya Gaz Arzını Artırma Planı," (SYNERGY/ Bilkent Enerji Politikaları Araştırma Merkezi Bülteni, 2022), 9.

²⁴ Pipeline & Gas Journal, "Regional Pact Puts Trans-Saharan Gas Pipeline Back on Track," 2022, <https://pgjonline.com/news/2022/february/regional-pact-puts-trans-saharan-gas-pipeline-back-on-track>.

Tablo 1: Doğal Gaz: 2020'de LNG Ticaret Hareketleri²⁵

To	From																			Total Imports						
	US	Peru	Trinidad & Tobago	Other Americas*	Norway	Other Europe*	Russia/Far East	Other	Qatar	United Arab Emirates	Yemen	Algeria	Angola	Egypt	Nigeria	Other Africa	Alcatraz	Brunei	Indonesia		Malaysia	Papua New Guinea	Other Asia Pacific			
Canada	-	-	0.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.8	
Mexico	0.9	0.1	0.6	-	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	-	0.2	0.1	0.1	-	-	0.3	-	-	-	-	-	2.5
US	-	-	1.0	†	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	-	0.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.3
North America	0.9	0.1	2.5	†	0.1	0.1	-	-	-	-	-	-	-	0.4	0.1	0.1	0.1	-	0.3	-	-	-	-	-	-	4.6
Argentina	0.5	-	0.3	-	-	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	†	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.8
Brazil	2.8	-	0.3	0.1	-	-	-	-	6.9	-	-	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3.3
Chile	2.1	-	0.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	†	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3.7
Other S. & Cent. America	1.8	-	2.8	0.3	0.1	†	-	-	-	-	-	0.1	-	-	†	0.7	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	5.1
S. & Cent. America	7.1	-	4.2	0.4	0.1	†	0.1	-	6.9	-	-	0.1	0.1	-	†	0.7	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	13.9
Belgium	1.3	-	-	-	†	-	0.9	-	2.8	-	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.1
France	2.6	0.1	0.5	-	0.8	-	5.0	-	1.9	-	-	-	4.3	0.2	-	4.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19.6
Italy	2.1	-	0.1	-	-	-	-	-	6.8	-	-	-	2.8	-	-	0.2	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	12.1
Spain	5.4	0.2	2.2	0.2	0.5	0.1	3.4	-	3.1	-	-	-	0.5	0.4	0.1	4.0	1.0	-	-	-	-	-	-	-	-	20.9
Turkey	2.8	-	0.6	-	0.1	-	0.2	-	3.1	-	-	5.7	0.1	0.1	1.8	9.3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14.8
United Kingdom	4.7	-	1.0	-	0.4	-	2.9	-	9.0	-	-	-	†	-	0.2	0.3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18.6
Other EU	6.7	0.1	0.9	-	2.3	0.2	4.7	-	3.5	-	-	-	0.7	0.4	0.1	4.0	0.2	-	-	-	-	-	-	-	-	23.7
Rest of Europe	-	-	-	-	-	-	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.1
Europe	25.6	0.4	5.2	0.2	4.1	0.3	17.2	-	30.2	-	-	13.9	1.1	0.4	14.6	1.6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	114.8
Egypt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuwait	-	-	-	-	-	0.2	-	0.2	3.1	-	-	0.1	0.4	0.1	1.0	0.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.7
United Arab Emirates	0.3	-	0.2	-	-	0.3	0.3	-	-	-	-	-	0.2	-	0.3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.6
Other Middle East & Africa	0.6	-	0.7	-	-	0.3	0.1	-	0.1	-	-	-	-	-	0.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.9
Middle East & Africa	1.3	-	0.9	-	-	0.2	0.6	0.5	3.2	-	-	0.1	0.5	0.1	1.5	0.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9.2
China	4.4	1.5	0.3	†	-	0.6	6.9	1.4	11.2	0.4	-	0.2	0.5	0.2	3.3	0.7	40.6	1.0	7.4	8.3	4.1	1.1	-	-	-	94.0
India	3.3	-	0.7	-	-	0.2	0.7	1.8	14.1	4.8	-	0.3	3.1	0.2	4.0	1.3	1.4	0.1	-	-	-	-	-	-	-	35.8
Japan	6.4	0.9	-	-	-	-	8.4	3.3	11.9	1.4	-	-	-	0.1	1.9	-	39.7	5.4	3.0	14.8	4.7	0.2	-	-	-	102.0
Malaysia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.1	-	2.6	1.0	-	-	-	-	-	-	-	3.6
Pakistan	1.0	-	-	-	-	-	0.2	0.2	7.1	0.5	-	0.4	0.1	0.4	0.6	-	-	-	0.1	0.1	-	-	-	-	-	10.6
Singapore	0.8	-	0.1	-	-	0.1	0.2	0.5	-	-	-	0.3	0.1	-	0.1	3.2	0.1	0.4	-	-	-	-	-	-	-	5.7
South Korea	8.0	2.2	0.1	-	-	2.8	8.4	13.0	9.3	-	-	0.5	0.1	0.5	0.3	10.8	0.4	3.7	6.7	0.4	0.1	-	-	-	-	53.3
Taiwan	1.5	-	0.2	-	-	3.3	1.1	6.9	0.3	-	-	-	0.2	0.5	0.3	6.7	0.3	1.6	1.0	2.2	-	-	-	-	-	24.7
Thailand	0.7	-	0.2	-	-	-	0.2	3.0	-	-	-	-	0.1	0.3	0.1	1.1	0.2	0.3	1.3	0.1	-	-	-	-	-	7.5
Other Asia Pacific	0.4	-	-	-	-	0.1	-	4.1	-	-	-	0.1	-	-	0.8	0.1	-	-	-	0.6	-	-	0.1	-	-	6.1
Asia Pacific	25.4	4.6	1.5	†	-	0.7	22.5	12.7	71.8	7.6	-	0.9	4.4	1.3	11.9	2.5	106.0	8.4	16.4	32.9	11.5	1.4	-	-	-	345.4
Total exports	61.4	5.0	14.3	0.5	4.3	1.3	40.4	13.2	106.1	7.6	-	15.0	6.1	1.8	28.4	6.1	106.2	8.4	16.8	32.8	11.5	1.4	-	-	-	487.9

Özellikle bu iki devletin uzun dönemli kontratlarının çoğunun Asya-Pasifik ülkelerine yönelik olması Avrupa'nın kısa sürede Rus gazını ikame etmesini imkânsız kılmaktadır. Rusya-Ukrayna arasındaki savaş bağlamında konuşan Katar Enerji Bakanı Saad al-Kaabi, Rusya'nın yaklaşık %40 oranında Avrupa'nın enerji arzını tedarik ettiği düşünüldüğünde ne Katar ne de herhangi bir başka ülkenin LNG ile Rus doğal gazının yerini hızlı bir şekilde almasının “neredeyse imkânsız” olduğunu açıkça belirtmiştir.²⁶

2021 itibariyle Çin, günlük 10,5 milyar metreküpe ulaşan günlük ithalatı ile 2021'de Japonya'yı geçerek diğer tüm ülkelerden daha fazla LNG ithal etmeye başladı.²⁷ Çin'in boru hatlarıyla ithal ettiği doğal gazın da neredeyse iki katına ulaşmıştır. Asya Pasifik ülkelerinin LNG'ye olan taleplerinin artması, Avrupa'nın da mevcut ticaretten daha fazla pay almasını güçlendirmektedir. Asyalı devletlerin uzun yıllardır LNG ticaretinde pay sahibi olan ülkelerle uzun dönemli anlaşmalar gerçekleştirmesi, Avrupalı devletlere nazaran elini güçlendirmektedir. Ayrıca küresel LNG ticareti incelendiğinde, Avustralya'nın toplam 106,2 milyar m³ LNG ihracatının 97,9 milyar metreküpü zaten Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan'a yapıldığı görülmektedir.²⁸

²⁵ BP, “BP Statistical Review of World Energy 2021,” 2022, 44, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.

²⁶ Maha El Dahan, Andrew Mills, ve Marwa Rashad, “Qatar Says ‘Almost Impossible’ to Quickly Replace Russian Supplies to Europe,” *Reuters*, 22 Şubat 2022, blm. Middle East, <https://www.reuters.com/world/middle-east/qatar-can-divert-up-15-its-gas-exports-2022-02-22/>.

²⁷ EIA, “As of 2021, China Imports More Liquefied Natural Gas than Any Other Country,” 2022, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=52258>.

²⁸ BP, “BP Statistical Review of World Energy 2021,” 44.

BP Statistical Review of World Energy 2021 raporundaki küresel LNG Ticareti verilerine göre²⁹; Avrupa LNG ile ithal ettiği doğal gazın da zaten 30,2 milyar m³ Katar'dan, 26,6 milyar m³ ABD'den ve 17,2 milyar m³ Rusya'dan ihraç etmektedir. Bu açıdan Avustralya hariç pazardaki oyuncuların oldukça fazla ihracat yapmaktadır. Afrika'da Cezayir LNG ticaretinin neredeyse tamamını ve Nijerya'daki toplam LNG ticaretinin yarısını ihraç etmektedir. ABD'nin yaptığı 61,4 milyar m³ toplam LNG ihracatının da yine %45'i Avrupa'yadır. Tüm bu ticaret akışı göz önüne alındığında, Avrupa'nın kısa sürede LNG yoluyla ithalatını artırma şansı da bulunmamaktadır. Toplam LNG ithalatının %15'ini de Rusya'dan temin etmektedir. Bu açıdan ilk etapta Rusya'dan ithal ettiği LNG'yi tedarik etmesi bile büyük başarı olacaktır. Buna ilaveten LNG ithalatının artırılması için özel LNG tesisleri kurulması gerekmektedir. Bu tesislerin Avrupa'da yaygın hale getirilmesi için yeterli bütçe aktarılsa bile inşa süreçleri de yıllar gerektirecektir. Bu bilgiler ışığında, Avrupalı devletlerin Rus doğal gazını LNG şeklinde gemilerle ikame etmesi kısa ve orta vadede pek mümkün görünmemektedir.

Avrupa'nın boru hatları ile yaptığı toplam 447,1 milyar m³ ithalata bakıldığında ise, bunun 167,7'sinin Rusya'dan, 106,9'unun Norveç'ten sağladığı görülürken Afrika'dan 25,2 milyar m³ ve Azerbaycan'dan da 13,4 milyar m³ ithal ettiği görülmektedir. Azerbaycan'dan ithal edilen gazın çoğunun da Türkiye'ye tarafından ithal edildiği de görülmektedir. Diğer kısmı ise yeniden ihracat şeklinde Avrupalı devletlerin birbirine yaptığı ticarettir.

Tablo 2: Doğal Gaz: 2020'de Boru Hatları ile Ticaret Hareketleri³⁰

To	From																				Total imports			
	Canada	Mexico	US	Spain	Other S. & Cent. America	Netherlands	Norway	Other Europe	Azerbaijan	Uzbekistan	Russian Federation	Turkmenistan	Uzbekistan	Kazakhstan	Other Middle East	Algeria	Libya	Other Africa	Indonesia	Myanmar		Other Asia Pacific		
Canada	21.8																						21.8	
Mexico		54.3																						54.3
US	68.2																							68.2
North America	68.2		76.1																					144.3
Argentina					5.2																			5.2
Brazil					6.2																			6.2
Other S. & Cent. America					1.1																			1.1
S. & Cent. America					11.4	1.1																		12.5
Belgium						8.4	7.5	1.7																17.6
France						3.8	17.6	1.7																25.8
Germany						13.0	31.2	1.6																102.9
Italy						1.6	5.4	8.4								11.5	4.2							59.8
Netherlands							20.0	7.2																38.4
Spain							1.2	2.1																12.3
Turkey									11.1															31.8
Ukraine									14.7															14.7
United Kingdom						1.0	23.7	0.3																29.7
Other EU							0.3	56.7																112.6
Rest of Europe							0.3	6.3	2.3															11.3
Europe						28.1	106.9	100.7	13.4							21.0	4.2							447.1
Belarus										17.6														17.6
Kazakhstan										3.2	0.1	0.7												4.1
Russian Federation										7.1	3.8	0.1												11.0
Other CIS										0.1	5.3	0.5	0.5											6.8
CIS										7.2	26.1	4.3	1.3	0.5										39.5
United Arab Emirates															20.2									20.2
Other Middle East										0.2					10.3	1.6	2.1							19.1
Middle East										0.2					10.3	21.8	2.1							35.3
South Africa																2.1								3.7
Other Africa																5.2								8.2
Africa																2.1	5.2							11.9
Australia																						4.4		4.4
China										6.8	3.9	27.2	3.3											45.2
Malaysia																						0.4		0.4
Singapore																						7.0		8.4
Thailand																								6.9
Asia Pacific										6.8	3.9	27.2	3.3											65.2
Total exports	68.2		76.1	11.4	1.1	28.1	106.9	100.7	13.6	14.0	197.7	31.6	4.6	16.0	21.8	4.1	26.1	4.2	5.6	7.3	10.8	5.9		755.8

Rusya'ya yönelik %40'a varan doğal gaz ithalat bağımlılığı, Avrupa'yı enerji arzı güvenliği riski ile karşı karşıya getirmektedir ve yeni tedarikçi ülkeler arayışına yöneltmektedir. İşte tüm bu somut gerçeklerin farkında olan Avrupalı ülkeler ciddi bir ikilem içindedirler. Tarihsel

²⁹ BP, 44.

³⁰ BP, 45.

olarak husumet içinde oldukları Rusya'nın Ukrayna'ya karşı uluslararası hukuk tarafından kabul edilmeyen işgal eylemini karşılıksız bırakmak istemedikleri için Rus doğal gazının alternatifi olabilecek arayışlar içine girmek zorunda kalmışlardır. Örneğin, Avrupa'nın yeşil enerji dönüşümünde en kararlı ülkelerden biri olarak gösterilen Belçika'nın kömürden elektrik üreten santrallerini bir 10 yıl daha kullanımda tutacağını ve nükleer santral kapasitesini artıracığı açıklaması dikkat çekicidir. Rus doğal gazına olan bağımlılığı için atılan bu adım, Avrupa'daki iklim değişikliği, küresel ısınma ve yeşil dönüşüm ile ilgili politikalarda bir esneklik anlamına gelmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 10 yıl boyunca %5 daha fazla kömür kullanılmasına onay vermesi ve "Yeşil Mutabakat" bağlamında doğal gaz ve nükleer yatırımlara esneklik tanıyan kararı onaylaması, Belçika'nın nükleer tesislerinden daha fazla elektrik üreteceğini ilan etmesine neden oldu.³¹

Bu doğrultuda yeni bir eylem planı oluşturduklarını belirten Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, AB'nin 2021 ile 2027 arasında 135 milyar ABD doları boru hatlarını kapsayacak altyapı yatırımları olmak üzere toplamda 300 milyar Euro yatırım yaparak Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılıklarından kurtulmayı hedeflediklerini belirtti.³² Özellikle planlanan enerji yatırımlarının yaklaşık %60'ının yenilenebilir enerji kaynaklarına ve enerji verimliliğine tahsis edileceğinin belirtilmesi, Avrupa Yeşil Mutabakatı yönünde atılmış radikal bir karardır. "The Global Gateway Strategy" adını verdikleri bu yeni enerji politikası yaklaşımı, demokratik değerlerin korunması açısından daha güçlü ve kendi kendine yetebilen bir Avrupa anlayışı üzerinde şekillendiği de görülmektedir. Özellikle insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve uluslararası normlar bağlamında enerji güvenliğine değinilmesi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi bağlamında daha iradeli bir Avrupa dayanışması beklentisinden kaynaklanmaktadır.

Ancak yenilenebilir ya da nükleer santraller gibi yatırımlar oldukça büyük bütçeler ve zorlu süreçler gerektirmektedir. Nükleer enerji santrallerin yapımın ve hayata geçmesinin yaklaşık 10 yılı bulması ve yenilenebilir enerji kaynaklarındaki ÇED raporlarının uzun ve katı süreçler içermesi, Rus doğal gazını kısa sürede ikame etmek için yeterli olmayacaktır. Bu açıdan yeni boru hatları ile Avrupa'ya doğal gaz taşınması "The Global Gateway Strategy" içinde somut planlamalar şeklinde yerini almıştır. Raporda boru hatlarına yapılacak yatırımın miktarının belirtilmesi, Avrupa'ya doğal gaz transfer etmek isteyen Afrika ile Hazar Havzası'ndaki ülkeleri öne çıkarmaktadır. Bu açıdan Afrika'ya göre çok daha istikrarlı olan bu ülkelerin, ciddi projeler ile AB yatırımlarını çekmesi gerekmektedir.

Hazar Havzası ile Türkiye'nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü

Denize çıkışı olmayan Azerbaycan ve Türkmenistan'ın doğal gazını gemilerle LNG olarak ihraç etme alternatifine sahip değildir. Dolayısıyla boru hatlarına bağımlı olan bu iki ülkenin doğal gaz ihracatında en ideal ve güvenilir ülke olarak Türkiye öne çıkmaktadır. Türkiye, enerji

³¹ Andy Bounds ve Eleni Varvitsioti, "EU Accepts It Will Burn More Coal in Move Away from Russian Gas," *Financial Times*, 18 Mayıs 2022, <https://www.ft.com/content/5d95b294-280f-4b38-9d23-70035e077392>.

³² European Commission, "Global Gateway: Up to €300 Billion," Text, European Commission - European Commission, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433.

arzu açısından hem büyük bir pazar hem de benzer sorunu yaşayan Avrupa yönünde transit bir ülkedir. Bu perspektifle hayata geçen Bakü-Tiflis-Ceylan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ile Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı (BTE) projeleri, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra bölgede serbest piyasaya doğrudan doğal gaz ve petrol satan ilk ülke olmasını sağlamıştır.³³ Buna ilaveten Azerbaycan'dan İtalya'ya kadar uzanan ve Aralık 2021'de Avrupa'ya ilk gaz akışının sağlandığı Güney Gaz Koridoru (GGK) da diğer bir stratejik boru hattıdır. Özellikle Avrupa'nın Rus doğal gazına olan bağımlılığının azaltılması ve kaynak çeşitliliği yaratılması hususunda hayati bir projedir.

Avrupa'nın bölgedeki zengin yer altı kaynaklarından faydalanması için yeni doğal gaz arama ve çıkarma yatırımlarında daha fazla kaynak aktarması da gerekmektedir. Çünkü SSCB döneminde bölgedeki ülkelerin Avrupa pazarlarına ulaşan boru hatları Rusya üzerinden geçecek şekilde inşa edilmişti.³⁴ Bu doğrultuda bölgedeki ülkelerin Rusya'dan bağımsız enerji politikalarını geliştirebilmeleri Doğu-Batı yönünde yapılacak yeni boru hatları ile mümkün olabilmektedir.

Tablo 3: 2020 İtibariyle Seçili Ülkelerde Doğal Gaz Durumları³⁵

Ülke	İspat edilen Doğal Gaz Rezervi (Trilyon m ³)	Üretim (Milyar m ³)	Tüketim	İhracat
Azerbaycan	88,4	25,8	11,9	13,6 (boru hattı)
Rusya	1320,5	638,5	411,4	40,4 (LNG) 197,7 (boru hattı)
Türkmenistan	480,3	59,0	31,3	31,6 (boru hattı)
Kazakistan	79,7	31,7	16,6	14,0 (boru hattı)
Ukrayna	38,5	19,0	29,3	
Türkiye			46,4 ³⁶	
Avrupa	11,9	218,6	541,1	207,6 (boru hattı) 5,6 (LNG)

³³ Nuray Erdoğan, "TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no. 3 (08 Temmuz 2017): 19, <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.319259>.

³⁴ Tatyana Pototskaya, "Gas Pipeline Wars' in the Post-Soviet Space: Geographical Aspect," ed. S. Ziyadin vd., *E3S Web of Conferences* 159 (2020): 8, <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015902008>.

³⁵ BP, "BP Statistical Review of World Energy 2021."

³⁶ Türkiye, 2020'de 2021'de %23 artışla 58,8 milyar m³ doğal gaz tüketmiştir. GAZBİR, "2021 Doğal Gaz Dağıtım Sektörü Raporu" (GAZBİR, 2022), 19, https://www.gazbir.org.tr/uploads/page/2021_Yili_Dogal_Gaz_Sektör_Raporu.pdf.

ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi (EIA), Hazar Havzasında kanıtlanmış rezervlerde 48 milyar varil petrol ve 292 trilyon m³ doğal gaz olduğunu ileri sürmektedir ve ayrıca petrolün yaklaşık %75'i ve doğal gaz rezervlerinin %67'si kıyıda 100 mil uzaklıkta bulunduğunun atını çizmektedir.³⁷ Ayrıca raporda, Azerbaycan doğal gaz rezervlerinin %90'ı, Türkmenistan doğal gaz rezervlerinin ise neredeyse yarısı *offshore* olarak da tanımlanan deniz alanlarında olduğu belirtilmektedir. Özellikle Hazar Denizi olarak adlandırılan bölgenin nihayet kıyıdaş ülkeler tarafından uzlaşıyla 2018'de "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme"yi imzalaması bölgedeki enerji kaynaklarının çıkartılması ve transferi konusunda yeni diplomatik görüşmelerin önünü açmıştır. Sözleşme doğrultusunda, 15 deniz mili olarak karasuları belirlenirken, ortak kullanım alanı ise 25 deniz mili sonrası olmuştur.³⁸ Özellikle 21 Ocak 2021'de Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi hususunda imzalan "Dostluk Antlaşması" sayesinde Trans-Hazar boru hatlarının önü açılmıştır.³⁹ Bu sayede Türkmenistan, Avrupa enerji güvenliğinde yeni bir aktör olarak ortaya çıkabilir. Eylül 2021'de bir milyon ton/yıl petrolün Hazar Denizi üzerinden BTC'ye dâhil edilerek ithal edilmesini karara bağlayan anlaşma imzalandı.⁴⁰ Yine Türkmen gazının da GGK ile ya da yeni bir alternatif boru hattı şeklinde (Trans-Hazar Boru Hattı) Türkiye ve Avrupa'ya taşınması yönünde devam eden görüşmelerinin 2023'te sonuçlandırılması öngörülmektedir.

AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Oliver Varheli, 4 Şubat 2022'de Bakü'ye yaptığı ziyarette, GGK'nın Avrupa enerji güvenliğinde hayati bir öneme sahip olduğunu ve 2021'de 8 milyar m³/yıllık akış gerçekleşen bu hattaki kapasitenin önümüzdeki yıllarda artırılmasını umduğunu belirterek bu bağlamda Azerbaycan'da bekleyen acil projeler için 2 milyar avroluk yatırım paketinin tahsis edileceğini belirtti.⁴¹ Mayıs 2022'deki Davos Dünya Ekonomi Forumu'nda konuşan Azerbaycan Ekonomi Bakanı Mikayıl Jabbarov ise, Avrupalı devletlerin yeterli yatırımları sağlaması durumunda GGK ile Avrupa'ya taşınan doğal gazın iki katına çıkabilecek kapasitesi olduğunu belirtti.⁴² GGK'ya yapılan yatırımlar sayesinde Avrupa'nın hali

³⁷ EIA, "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region" (U.S. Energy Information Administration, 2013), 8, https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf.

³⁸ Ali Samir Merdan ve Firdes Şeyda Kahraman, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü," *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11, no. 21 (30 Haziran 2020): 456, <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2020.020>.

³⁹ Kamer Kasım, "The Impact of Azerbaijan-Turkmenistan Energy Cooperation on the Caspian Energy Security," *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 21, no. 3 (30 Kasım 2021): 956, <https://doi.org/10.11616/asbi.971680>.

⁴⁰ T.C. Ticaret Bakanlığı, "Türkmen Petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Üzerinden Taşınması Konusunda Anlaşma İmzalandı," 2021, <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/7683/>.

⁴¹ European Commission, "Remarks by Commissioner Várhelyi During Joint Press Conference with Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Jeyhun Bayramov," Text, European Commission, 04 Şubat 2022, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/varhelyi/announcements/remarks-commissioner-varhelyi-during-joint-press-conference-minister-foreign-affairs-azerbaijan_en.

⁴² Eurasianet, "Azerbaijan Says European 'Underinvestment' in Fossil Fuels Hindering Efforts to Replace Russian Gas," 2022, <https://eurasianet.org/azerbaijan-says-european-underinvestment-in-fossil-fuels-hindering-efforts-to-replace-russian-gas>.

hazırda 2021’de tükettiği doğal gazın yaklaşık %2,2’sini (bkz. Tablo 2) Azerbaycan’dan tedarik ettiği görülmektedir.

Enerji yatırımlarında bölgedeki etkin oyuncuların birisi olan Çin’in Türkmenistan’ın dâhil olduğu Orta Asya ve Rusya’da enerji tedarikine daha fazla önem verdiği görülmektedir. 2005-2021 yılları arasında Çin’in enerji sektöründe gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlarına bakıldığında, Türkmenistan’a 13,87, Kazakistan’a 23,49, Rusya’ya 32,17, İran’a 10,74 milyar Amerikan doları yatırım yapılırken Azerbaycan’a ise sadece ulaşım sektöründe 270 milyon dolar yatırım yapılmıştır.⁴³ Bu açıdan Azerbaycan’ın da enerji politikaları bağlamında yönünü Doğu pazarına çevirecek bir neden görülmemektedir. Bu noktada AB ve Türkiye’nin daha fazla yatırım ile Azerbaycan’ın Batı’ya dönük enerji politikalarını sürdürülebilir kılmalıdır.

Avrupa’nın orta ve uzun vadede daha güvenilir olan boru hatları ile kaynak çeşitliliği tesis etmesi için şimdiden yeni boru hatları projelerini başlatması ya da var olan projelerdeki doğal gazın kapasitesini artırması gerekmektedir. Özellikle doğal gaz açısından zengin olan Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan, Türkmenistan hatta Kazakistan doğal gazının yeni boru hatları ile Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınması Avrupa enerji güvenliği açısından hayatidir. Ancak Kazakistan’ın doğal gaz arz fazlasının hemen hemen hepsinin SSCB döneminden kalan boru hatları ile Rusya’ya ihraç ediyor olması Avrupa enerji güvenliği açısından olumsuz bir durumdur. Diğer yandan Türkmenistan’ın Rusya’dan bağımsız hareket etme politikasını hayata geçirmiş olması, Türkmen gazının Avrupa’ya taşınması yönünde daha rasyonel planlar yapılmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle Türkmenistan’ın bağımsızlığını kazandıktan sonra ilan ettiği tarafsızlık politikasının 1995’te BM’de onaylanması, Türkmenistan’ın enerji sektöründe bile Rusya’dan bağımsız şekilde ulusal çıkarlarına uygun politikalar geliştirmesini zaman içinde mümkün kılmıştır.⁴⁴ Ancak benzer bir durumun Kazakistan özelinde şu an için pek geçerli olmadığı söylenebilir. Bu açıdan henüz rasyonel olmayan durumlar üzerine planlanan projelerin akibetinin Nabucco gibi olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

GGK sayesinde Azerbaycan’ın AB nezdinde öneminin daha da arttığı görülmektedir. Özellikle Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, AB’nin “Ekonomik ve Yatırım Planı”nda Azerbaycan’ı enerji güvenliğinde etkili aktörlerden birisi olarak kabul edilmesini sağlamıştır. GGK’nın tam kapasiteye ulaşması ve bunun sürdürülebilir kılması, benzer projelerin de kısa sürede hayata geçmesine imkân verecektir.

⁴³ AEI, “China Global Investment Tracker,” *American Enterprise Institute - AEI* (blog), 2022, <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.

⁴⁴ Kamer Kasım, “Türkmenistan Dış Politikası,” içinde *Türkmenistan*, ed. Kamer Kasım (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2016), 98.

Harita 1: Güney Gaz Koridoru⁴⁵

Güney Gaz Koridoru, aslında üç farklı boru hattının birleşmesinden meydana gelmektedir. Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz-2 Sahası'ndan Gürcistan-Türkiye sınırındaki Ardahan'a kadar olan kısım Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) olarak bilinir. Koridorun Türkiye'deki Ardahan ile Edirne İpsala arasındaki kısmı ise Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) olarak adlandırılmaktadır. TANAP, tarihsel olarak Hazar Havzası'ndaki doğal gazın Avrupa'ya Rusya'yı bypass ederek geçişini sağlamaktadır. Koridorun son kısmı ise, Yunanistan ve Arnavutluk'tan geçerek Adriyatik Denizi üzerinden İtalya'ya ulaşan Trans Adriyatik Boru Hattı'dır (TAP). Böylece Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa kıtasına ulaşan 3200 km uzunluğundaki ve yaklaşık 40 milyar Amerikan dolarına mal olan GGK'nın aslında ilk aşaması hayata geçmiştir çünkü Şah Denizi-1 (SD1) projesindeki 11 milyar m³ doğal gaz üretecek yatırımlar ile Şah Denizi-2 (SD2) üretim kapasitesinin de artırılmasıyla ek 16 milyar m³ doğal gaz transferi de mümkün olacaktır.⁴⁶ Ek kompresör ile 15 milyar metreküpe ulaşan doğal gaz transferine ilaveten sağlanan 16 milyar m³ doğal gaz akışıyla toplamda TANAP ile 31 milyar m³ doğal gaz transfer edilecektir. 2026 itibarıyla tam kapasiteye ulaşması öngörülen TANAP'ta Azerbaycan milli petrol şirketi SOCAR'ın %58, Türkiye'den BOTAŞ'ın %30 ve İngiliz BP'nin %12 payı vardır.⁴⁷

TAP ile İtalya'ya ulaşan Azerbaycan gazı buradan mevcut boru hatları, aktarma istasyonları gibi Avrupa içindeki Hub aracılığıyla Avrupa'nın kuzeyine de ulaştırılabilir. Bu açıdan GGK'ya paralel ve yine yaklaşık 30 milyar metreküplük bir doğal gaz kapasitesine sahip yeni bir boru hattı projesi Avrupa enerji güvenliğinde ciddi bir kaynak çeşitliliği sağlayacaktır. Avrupa'da yaşanan doğal gaz arzı sorunu göz önüne alındığında GGK'da tam kapasiteye ulaşmak ilk belirlenen hedefdir. Ayrıca Azerbaycan'ının tek başına TANAP'a 2026'ya kadar tam kapasiteyle 31 milyar m³ doğal gaz ihracatı gerçekleştirebileceği göz önüne alındığında, öngörülen bu hatta Türkmen gazını eklemek çok da mantıklı değildir.⁴⁸ Bu açıdan yeni bir hattın inşa edilmesi daha rasyonel görünmektedir. Böylece Avrupalı devletler hem kaynak çeşitliliğini hem de alternatif güzergâhlar ile enerji arzı güvenliğinde hayati bir adım atmış olacaklardır.

⁴⁵ Southern Gas Corridor, "What Is Southern Gas Corridor?" 2022, <https://www.sgc.az/en>.

⁴⁶ Southern Gas Corridor.

⁴⁷ Erdoğan, "TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi," 16.

⁴⁸ Oğuzhan Akyener, "Doability of Trans-Caspian Pipeline and Deliverability of Turkmen Gas to Turkey & EU," *Energy Policy Turkey*, no. 1 (30 Ocak 2016): 71.

Diğer taraftan Kazakistan doğal gazının yeni bir hat kurularak taşınacak olması durumunda Rusya ve Türkiye arasındaki enerji rekabetini gün yüzüne çıkarabilir. Hazar Havzası'ndan taşınacak gazın Avrupa enerji güvenliğinde ciddi bir miktara ulaşması durumunda, Rusya'nın bölgedeki çatışma ve istikrarsızlık ortamını tetikleyebileceği de unutulmamalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin Rusya'nın da ulusal çıkarlarını ve kaygılarını göz önünde bulundurarak tüm dengeleri gözetten bir enerji politikası geliştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Türkiye, enerji transferinde Türkiye-Rusya-Azerbaycan arasındaki diyalogun korunmasını devam ettirmelidir. Bölgede tarihsel açıdan önemli bir aktör olan Rusya ile geliştirilen siyasi ilişkiler, enerji sektöründe bölgeye yapılacak yatırımların da önünü açacaktır.

Bu bağlamda Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) boru hattı inşasına ek olarak Azerbaycan'daki enerji yatırımlarında pay sahibi olmaya başlaması Türkiye'nin Azerbaycan'daki rezervlerin çıkarılması, üretilmesi ve transferinde rol oynamasını sağlamaktadır.⁴⁹ Özellikle II. Karabağ Savaşı sonrasında bölgedeki en büyük siyasi çatışma ortamlarından birisi olan bu sorunun çözümü yönünde ciddi bir siyasi irade kurulması, Ermenistan'ı da içine alabilecek bölgesel işbirliğinin sağlanması, Kafkasya-Avrupa yönünde planlanan yeni ticaret yolları ile enerji boru hatlarının önünü açacaktır. Azerbaycan'ın Karabağ sorunu askeri operasyonla çözerek %20'si işgal altında olan topraklarını geri almasının Hazar enerji güvenliğine iki açıdan olumlu etkisi olacaktır: 1) Ermenistan ile yakalanan siyasi ilişkiler, Azerbaycan ile Nahcivan bölgesi arasında doğrudan nakliye açısından yeni fırsatlar sunacaktır. 2) Ateşkes dönemlerinde Azerbaycan'ın Türkiye'ye doğru uzanan petrol ya da doğal gaz boru hatlarına yönelik sabotaj riski azalacak ve daha güvenli, istikrarlı bir ortam oluşacaktır.⁵⁰ Bölgedeki tüm devletlerin kazanç sağlayacağı bu durum, Türkiye'nin güvenilir transit ülke konumuyla Avrupa enerji güvenliğine katkı sunmasını sağlayacaktır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2020'de Türkmenistan'ın boru hatları ile 27,2 milyar m³ ithal ettiği doğal gazın en büyük alıcısı Çin'dir. Çin, bölgede Türkmen gazına en fazla yatırım yapan ülkedir ve bu sayede binlerce km uzunluğundaki boru hatları ile doğal gaz ithal etmektedir. Çin'in Türkmenistan'dan inşa ettiği A-B-C hatları ile yılda 55 milyar m³ doğal gaz ithal edebilir. Hatta Çin, ihtiyaç dâhilinde daha önce planlanan D hattını da kısa sürede hayata geçirerek 65 milyar metreküpe ithal doğal gaz kapasitesine kısa sürede ulaşabilir. Tarihsel olarak Rusya'nın bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisine rağmen, Çin'in pek çok Orta Asya ülkesine sınır komşusu olması nedeniyle bu ülkelerde giderek artan ticaret kapasitesi ve yatırımları, doğal olarak enerji arz güvenliğinde kendisini bölgeye çekmektedir.⁵¹

Avrupa'nın kaynak çeşitliliği yönünde Trans Hazar yoluyla Türkmen doğal gaz piyasasına girip yeni yatırımlarla bu pastadan pay alması gerekmektedir. Türkmenistan, Rusya ile yaşadığı fiyatlandırma sorunu sonrasında doğal gaz satışında Çin'e karşı bağımlı kalmıştır. Nisan 2009'a

⁴⁹ Araz Aslanlı, "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri," *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 25, no. 1 (27 Nisan 2018): 22, <https://doi.org/10.18657/yonveek.396170>.

⁵⁰ Kasım, "The Impact of Azerbaijan-Turkmenistan Energy Cooperation on the Caspian Energy Security," 955.

⁵¹ Freeman, "New Strategies for an Old Rivalry? China-Russia Relations in Central Asia After the Energy Boom," 09 Temmuz 2020, 635, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09512748.2017.1398775>.

kadar 45 milyar m³ Türkmenistan doğal gazının 42 milyar metreküpünü Rus Gazprom şirketiyle Avrupa pazarlarına ihraç eden Türkmenistan, Rusya ile yaşadığı fiyat sorunu döneminde 9 Nisan 2009'da Devletbat Dariyalyk boru hattında yaşanan patlama ile gaz akışını durdurmak zorunda kaldı.⁵² Bu nedenle aynı yıl içinde Türkmenistan'ın Çin'e yönelmesi ve doğal gaz boru hattı imzalaması da bir tesadüf değil zorunluluktaki. Bu açıdan Türkmenistan'ın doğal gaz ihracında enerji güvenliği doğrultusunda Avrupa gibi pazarlara ulaşması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, Rusya ardından yine tek pazara bağımlı kalan Türkmenistan'ın ihracatta ülke sayısını artırması gerekmektedir. 1997'de iktidara gelen Kurbankulu Berdimuhammedov liderliğinde Türkmenistan'ın enerji ihraç edilecek ülkeleri çeşitlendirme politikası iyi niyetle başlamış olsa da Rusya'nın yerini Çin'e bıraktığı görülmüştür. 2009'dan itibaren Rusya'ya azalan doğal gaz akışı 2015 itibariyle sona erdi ve Türkmenistan pazarı sadece doğu yönünde kaldı.

Gelecekte Türkiye'nin de olduğu Avrupa kıtasında artacak doğal gaz talebine paralel olarak Çin ve Hindistan gibi ülkelerin benzer bir arz güvenliği sorunu yaşanacak olması, doğal gaz açısından zengin olan ve bu bölgelere yakın olan Kafkasya'nın önemini daha da artırmaktadır. Özellikle mevcut zengin rezervlerini yatırım eksikliği nedeniyle üretime dönüştüremeyen Türkmenistan'ın Avrupa'dan gelecek yatırımlarla Trans-Hazar üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya doğal gaz ihraç etme niyetinde olduğu görülmektedir. Özellikle Afganistan'ın istikrar kazanması durumunda Orta Asya'yı Hindistan'a bağlayacak "Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan" (TAPI) doğal gaz projesi de bölgedeki rekabet ortamını artıracaktır. 1990'ların ortasında Türkmenistan'da Niyazov yönetimi altında ABD'nin Unocal şirketiyle hayata geçirilmesi planlan 1680 km uzunluğunda boru hattı projesi istikrarsızlık yüzünden de gerçekleşmemiştir.⁵³ Türkmenistan ile Avrupa arasında Azerbaycan ve Türkiye aracılığıyla inşa edilecek bir boru hattı hem Bağımsız Türk Cumhuriyetleri hem de Avrupa'nın çıkarına olacaktır.

Bu açıdan Türkiye'nin coğrafi konumu sayesinde Avrupa enerji güvenliğinde bir hub olabilme potansiyeli de giderek artmaktadır. 1996'da başlayan INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı) kapsamında Avrupa'nın farklı bölgelerden enerji transferi etmesi politikası doğrultusunda, Kafkasya ile Avrupa arasında Türkiye üzerinden enerji ithal edilmesi projeleri hayata geçirilmesi mümkün olmuştur.⁵⁴ Özellikle Aralık 1994'te imzalanan "Avrupa Enerji Anlaşması"na Türkiye'nin taraf olması hem enerji kaynakları açısından zengin olan komşu ülkelerden Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya enerji transferini mümkün kılarken hem de Soğuk Savaş sonrası bağımsızlıklarını kazanan devletlerden birisi olan Azerbaycan'dan doğal gaz temin edilmesi hedefini içeriyordu.⁵⁵

⁵² Charles J. Sullivan, "Pipeline Politics in the Post-Soviet Space: The View from Ashgabat," *The Journal of Energy and Development* 34, no. 1/2 (2008): 123.

⁵³ Sullivan, 122.

⁵⁴ Cemal Kakişım ve Timuçin Kodaman, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Enerji Diyalogu," *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 34 (31 Ağustos 2019): 131.

⁵⁵ Kakişım ve Kodaman, "Avrupa Birliği-Türkiye," 130.

Türkiye'nin zengin fosil kaynakları açısından zengin olan Rusya, Karadeniz, Kafkasya, İran, Orta Doğu ülkeleri ile Doğu Akdeniz'in yer aldığı coğrafyada olması ve Türkiye'nin yine Balkanlar aracılığıyla Avrupa'ya olan yakınlığı, Türkiye'nin bir enerji transit ülkesi olmasındaki başlıca unsurlardan birisidir. Özellikle Ukrayna-Rusya Savaşı ile Avrupalı devletlerin İran'ı yeniden sisteme dâhil edebileceklerine dair söylemleri ve Türkiye'nin İsrail ve Irak ile doğal gaz alımı noktasında görüşmelerini hızlandırması, Avrupa enerji güvenliği yönünde de olumlu adımlardır. Türkiye'nin boru hatları vasıtasıyla farklı bölgelerden doğal gaz ve petrol ithal etmesi sadece enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine yardımcı olmuyor hem de enerji ihraç etmek isteyen Avrupalı ülkeler arasındaki köprüyü kuruyor.⁵⁶ Ayrıca NATO üyesi olan Türkiye'nin olası dış müdahalelere karşı güvenli bir ülke olması da Türkiye'ye yapılacak enerji yatırımlarının önünü açmaktadır. Bu açıdan Rusya, İran, Irak, İsrail, Azerbaycan hatta Türkmen gazının Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya ulaşması hem kaynak çeşitliliğini sağlayacaktır hem de enerji güvenliğinde tüm tarafları tatmin edecektir. Dahası Rus gazına yaklaşık 1/3 oranında bağımlı olan Türkiye için de enerji arzında yaşanan bu bağımlılığın girdirilmesi fırsatını verecektir.

Buna ilaveten Türkiye'nin Karadeniz'de keşfettiği 540 milyar m³ doğal keşfi de göz önüne alındığında Türkiye'nin Avrupa enerji güvenliğindeki rolü daha da artacak ve Türkiye'nin hub olabileme rolünü güçlendirecektir. Doğal gaz transferi merkezi ülkelerinden olmanın önemli unsurlarından birisi de enerji piyasasını açık ve şeffaf olmasıdır. Avrupa'ya enerji satışındaki yeniden satma (re-export) imkânı ile Türkiye neoliberal politikaların uygulandığı bir ülke olmanın avantajını da kullanarak doğal gaz satışında piyasada fiyat belirleyen ülkelerden birisi olabilecektir.⁵⁷ Bu açıdan Türkiye'nin Tuz gölü ve Silivri gibi doğal gaz depolama kapasitesi yatırımlarını, Kompresör İstasyonları ile LNG tesislerinin ya da FSRU gemilerinin sayısını artırması gerekmektedir. Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji yatırımları da bu rolüne destek olacak diğer faktörlerdir.

Sonuç

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesine karşılık tarihte daha önce görülmemiş şekilde ekonomik yaptırımlar uygulayan Avrupalı ülkeler, özellikle doğal gazda Rusya'ya yaklaşık %40 oranında bağımlı kalmış olmalarını ulusal çıkarlarına ciddi bir tehdit olarak gördüler. Bu doğrultuda ilk ciddi yaptırım, 55 milyar m³ kapasiteye sahip Kuzey Akım 2 doğal gaz boru hattı lisansının iptal edilmesi ile gerçekleşti. AB'nin ABD'nin uzun yıllardır devam eden baskısına rağmen vazgeçmediği bu hattın işgal sonrasında rafa kalkması, AB'nin enerji güvenliği yaklaşımında radikal kararlar alacağına aslında bir işareti olarak görülmüştür.

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde, 2020'de Avrupalı ülkeler, 114 milyar m³ LNG ve 447 milyar metreküpü de boru hatlarıyla olmak üzere toplamda 561 milyar m³ doğal gaz ithal ettiği görülmektedir. Ancak Avrupa'dan boru hatlarıyla ithal edilen 447 milyar m³

⁵⁶ Bilgin, "Turkey's Energy Strategy," 71.

⁵⁷ Cemal Kakışım, "Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli," *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8, no. 24 (01 Aralık 2020): 257.

doğal gazın yaklaşık 100 milyar metreküpünün de Hollanda, Belçika ve Ukrayna tarafından yeniden satma (re-export) şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Avrupa kıtasındaki ülkelerin 4 milyar metreküpü LNG olmak üzere toplamda 110 milyar metreküp doğal gazı Norveç'ten ithal ettiği de görülmektedir.

Çalışmada, Avrupalı ülkelerin Rus doğal gazına olan bağımlılıklarına kısa ya da orta vadede son vermelerinin pek mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Avrupa'nın kısa sürede boru hatları yerine LNG şeklinde Rus doğal gazını başka ülkelerden ikame etmesinin de pek mümkün olmadığı görülmüştür. Teknik açıdan LNG yoluyla ithal edilecek doğal gaz için Avrupa'da yeterli LNG terminallerinin ya da FSRU gemilerinin olmaması ve bunların kısa sürede inşa edilememesi başlıca nedenlerindedir. Dahası küresel LNG ticaretindeki gemi sayısının sınırlı olması ve LNG ihracatında ilk 5'te olan Avustralya ve Endonezya'nın doğal gazının neredeyse tamamını Asya-Pasifik ülkelerine ithal ettiği görülmektedir. Diğer iki büyük LNG ithalatçısından biri olan ABD'nin toplam LNG ihracatının neredeyse yarısı, Katar'ın ihracatının ise 1/4'ünün Avrupa'ya yapıldığı çalışmada görülmektedir. Bu nedenle Tablo 1'de görüldüğü üzere, 487,9 milyar metreküplük küresel LNG ticaretinin 290,5 milyar metreküpü gerçekleştiren bu ülkelerin Rusya olmaksızın Avrupa'nın doğal gaz arzını kısa ve orta dönemde LNG olarak tamamen ikame etmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ayrıca Rusya'dan ithal edilen 184,4 m³ doğal gazının başka boru hatları ile kısa ve orta vadede karşılanması da mümkün değildir. Boru hatlarının tüm fizibilite çalışmaları ve anlaşmaları bitse bile inşası yılları almaktadır. Ayrıca boru hatlarının inşa edileceği ülkeler ile bu boru hatlarının geçiş güzergâhındaki diğer ülkelerin siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı olmaları da gerekmektedir. Örneğin çalışmada, Avrupalı devletlerin Afrika'dan doğal gaz taşıyacak "Trans-Sahra Doğal Gaz Boru Hattı"na bu nedenle mesafeli baktıkları görülmektedir. Ayrıca kıtalar arası uzanan boru hatlarının maliyetli olması ve inşasının uzun yılları alması da bu yatırımların önündeki diğer engeldir. Bu nedenle tüm koşullar hazır olsa bile örneğin Azerbaycan ya da Türkmenistan'daki zengin doğal gaz rezervlerindeki üretim kapasitelerinin artırılması için ayrı bir yatırım planlaması gerekmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar ciddi şekilde artsa da toplam enerjide fosil enerji kaynaklarından doğal gazın 2020'de 32 trilyon m³ olan tüketimin 2050'de 40 trilyon metreküpe çıkacağı öngörülmektedir. Özellikle Avrupa'da artan sanayi kapasitesi ile şehirleşme ve tüketim ürünleri, diğer fosil yakıtlara nazaran çevreyi daha az kirleten doğal gaza talebi artırmaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı, çevrenin korunması gibi kaygılar ile Rus doğal gazına olan bağımlılık Avrupa enerji güvenliği politikalarında ciddi bir ikilem yarattığı da çalışmada görülmüştür.

Bu doğrultuda yeni bir enerji güvenliği yaklaşımı ve paketi açıklayan AB, demokratik değerlere sahip AB'nin kurumsal ve yapısal gücünün korunması için Rusya'ya enerji arzındaki bağımlılıklarını azaltmak için "The Global Gateway Strategy" adını verdikleri yeni enerji politikasını ilan ettiler. Bu doğrultuda AB'nin 2027'ye kadar %60'ı yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliği yatırımları olmak üzere enerji sektörüne toplamda 300 milyar Euro yatırım yapacaklarını belirtmesi, Avrupa enerji güvenliğinde sürdürülebilir bir rol oynayacak Hazar Havasındaki enerji kaynaklarına yapılması planlanan yatırımlar için de büyük bir fırsattır. Bu

sayede bölgedeki ülkeler, Rusya ve Çin'e olan bağımlılıklarından daha fazla kurtulma şansı elde edebileceklerdir.

Bu bağlamda Rusya'ya yönelik uygulanan ambargoların enerji sektörüne de yansımaları AB'nin gelecekte Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılıktan kurtulmak istemeleri, özellikle doğal gaz açısından güvenli ve sürdürülebilir geçiş yollarına sahip Türkiye'yi öne çıkarmaktadır. NATO üyesi olan ve AB ile Katılım Ortaklığı görüşmelerini devam ettiren Türkiye'nin tarihsel olarak Avrupalı ülkelerle çok yönlü ilişkileri mevcuttur. Bu doğrultuda zengin doğal gaz kaynaklarına sahip Hazar Havzası'ndaki doğal gazın Avrupa'ya taşınmasında önemli role sahiptir. Hâlihazırda GKG ile Avrupa'ya doğal gaz akışını sağlayan somut bir projenin olması, gelecek için bölgedeki güçlü doğal gaz rezervlerine sahip Azerbaycan, Türkmenistan hatta Kazakistan doğal gazının yeni boru hatları ile transferini mümkün kılabilir. Bu yatırımlar sayesinde Avrupalı devletler kaynak çeşitliliğini artırmış olacaklardır.

Ancak çalışmada, Kazakistan'ın sınırlı miktardaki doğal gaz ihracatının SSCB'den kalma boru hatları ile kuzeye doğru Rusya'ya taşınmasının önemli bir engel olduğu görülmektedir. Çünkü benzer bir durumu yaşayan Türkmenistan'ın Rusya ile arasındaki doğal gaz akışının kesmesinin ancak Çin'in ülkesine yatırımlar yapmasıyla mümkün olmuştur. 2009'da Türkmenistan'ın Rusya ile yaşadığı fiyat krizinden sonra Çin'in bu ülkeye ilgisini artırdığı ve üç farklı boru hattı ile toplamda 27 milyar m³ doğal gaz ithal ettiği çalışmada görülmüştür. Bu açıdan Avrupalı devletlerin doğal gaz arama, çıkarma ve transfer etme yatırımlarının önemli bir kısmını üstelenerek ancak Trans Hazar yoluyla Türkmen ya da Kazak gazını Avrupa'ya taşıyabilecekleri anlaşılmaktadır.

Hazar Havzası'nda Avrupa enerji güvenliği açısından en yatırım yapılabilir partnerin ise Azerbaycan olduğu çalışmada görülmektedir. Hali hazırda GGD ile 31 milyar m³ kapasiteli bir boru hattı inşa edilmiştir ve 2021'de bu hattan yıllık 8 milyar m³ doğal gaz akışı gerçekleşmiştir. Bu hattan Türkiye'nin de doğal gaz temin ettiği dikkate alındığında 2027'de Avrupa'nın bu boru hattının tam kapasiteye ulaşması durumunda maksimum 20 milyar m³ ithal edebileceği görülmektedir. Fakat Türkiye'nin doğal gaz keşiflerini artırması, İran, Irak ve İsrail doğal gazını boru hatları ile Avrupa'ya mevcut ya da yeni boru hatları ile inşa etmesi Türkiye'nin doğal gaz transferinden merkez ülke olma rolünü artıracığı da çalışmada görülmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, Hazar bölgesine yönelik yeni enerji yatırımlarının yapılmasının orta vadede Avrupa enerji güvenliğine katkı vereceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- AEI. "China Global Investment Tracker." *American Enterprise Institute - AEI* (blog), 2022. <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.
- Akyener, Oğuzhan. "Doability Of Trans-Caspian Pipeline And Deliverability Of Turkmen Gas to Turkey & Eu." *Energy Policy Turkey*, no. 1 (30 Ocak 2016): 66-75.
- Ala'Aldeen, Dlawer, Kamaran Palani, Giorgi Babunashvili, ve Jackson Balisdell. "Europe and Turkey: Between Energy Demand and Supply." *EU and Turkish Energy Interests in the Caspian and Middle East Region*. Middle East Research Institute, 2018. <https://www.jstor.org/stable/resrep19961.3>.

- Alam, Shah. "Pipeline Politics in the Caspian Sea Basin." *Strategic Analysis* 26, no. 1 (Ocak 2002): 5-26. <https://doi.org/10.1080/09700160208450023>.
- Alim, Eray. "Ukrayna Örneğinden Hareketle Nükleer Silahsızlanmanın Olası Sonuçlarına Dair Bir İnceleme." *Gazi Akademik Bakış* 13, no. 26 (10 Haziran 2020): 79-112.
- Aslanlı, Araz. "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri." *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 25, no. 1 (27 Nisan 2018): 15-27. <https://doi.org/10.18657/yonveek.396170>.
- Bilgin, Mert. "Turkey's Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security." *Insight Turkey* 17, no. 2 (2015): 67-81.
- Biro, Yunus Emre. "Doğal Gaz Arz Güvenliği Açısından Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 44, (23 Mayıs 2021): 451-67. <https://doi.org/10.30794/pausbed.940976>.
- Bounds, Andy, ve Eleni Varvitsioti. "EU Accepts It will Burn More Coal in Move Away from Russian Gas." *Financial Times*, 18 Mayıs 2022. <https://www.ft.com/content/5d95b294-280f-4b38-9d23-70035e077392>.
- BP. "BP Statistical Review of World Energy 2021", 2022. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.
- Bradshaw, Michael J. "Global Energy Dilemmas: A Geographical Perspective." *The Geographical Journal* 176, no. 4 (2010): 275-90.
- Dahan, Maha El, Andrew Mills, ve Marwa Rashad. "Qatar Says 'Almost Impossible' to Quickly Replace Russian Supplies to Europe." *Reuters*, 22 Şubat 2022, blm. Middle East. <https://www.reuters.com/world/middle-east/qatar-can-divert-up-15-its-gas-exports-2022-02-22/>.
- Dawisha, Karen. "Russian Foreign Policy in the Near Abroad and Beyond." *Current History* 95, no. 603 (1996): 330-34.
- Diriöz, Ali Oğuz. "Energy Security, Politics, Markets, Peace." *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 1, no. 1 (01 Ocak 2012): 90-97.
- EIA. "As of 2021, China Imports More Liquefied Natural Gas than Any Other Country." 2022. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=52258>.
- . "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region." U.S. Energy Information Administration, 2013. https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf.
- EPDK. "Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu." Ankara: EPDK, 2013. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu>.
- Erdoğan, Nuray. "TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi." *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no. 3 (08 Temmuz 2017): 10-26. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.319259>.
- Eurasianet. "Azerbaijan Says European 'Underinvestment' in Fossil Fuels Hindering Efforts to Replace Russian Gas." 2022. <https://eurasianet.org/azerbaijan-says-european-underinvestment-in-fossil-fuels-hindering-efforts-to-replace-russian-gas>.
- European Commission. "EU Green Finance Taxonomy." Brussels: European Commission, 2022. <https://www.euractiv.com/wp-content/uploads/sites/2/2022/01/draft-CDA-31-12-2021.pdf>.
- . "Global Gateway: Up to €300 Billion." Text. European Commission - European Commission, 2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433.

- European Commission. "Remarks by Commissioner Várhelyi During Joint Press Conference with Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Jeyhun Bayramov." Text. European Commission, 04 Şubat 2022. https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/varhelyi/announcements/remarks-commissioner-varhelyi-during-joint-press-conference-minister-foreign-affairs-azerbaijan_en.
- Freeman. "New Strategies for an Old Rivalry? China–Russia Relations in Central Asia After the Energy Boom." 09 Temmuz 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09512748.2017.1398775>.
- GAZBİR. "2021 Doğal Gaz Dağıtım Sektörü Raporu." GAZBİR, 2022. https://www.gazbir.org.tr/uploads/page/2021_Yili_Dogal_Gaz_Sektor_Raporu.pdf.
- Gordon, John, Robert W. Button, Karla J. Cunningham, Toy I. Reid, Irv Blickstein, Peter A. Wilson, ve Andreas Goldthau. "Russia's Near Abroad." İçinde *Domestic Trends in the United States, China, and Iran: Implications for U.S. Navy Strategic Planning*. 143-158. RAND Corporation, 2008. <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg729navy.17>.
- Hager, Robert P. "History and Culture in Russia and Ukraine: How to Complicate a Crisis of European Security." Editör Marvin Kalb, Rajan Menon, ve Eugene Rumer. *Democracy and Security* 12, no. 3 (2016): 211-18.
- IEA. "World Energy Balances: Overview." IEA, 2021. <https://www.iea.org/reports/world-energy-balances-overview/world>.
- Kakışım, Cemal. "Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8, no. 24 (01 Aralık 2020): 255-80.
- Kakışım, Cemal, ve Timuçin Kodaman. "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Enerji Diyalogu." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 34 (31 Ağustos 2019): 124-39.
- Kasım, Kamer. "The Impact of Azerbaijan-Turkmenistan Energy Cooperation on the Caspian Energy Security." *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 21, no. 3 (30 Kasım 2021): 945-60. <https://doi.org/10.11616/asbi.971680>.
- . "Türkmenistan Dış Politikası." İçinde *Türkmenistan*, editör Kamer Kasım, 97-130. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2016.
- Kaynak, Bahadır. "From Blue Stream To Turkish Stream An Assesment Of Turkey's Energy Dependence On Russia." *Aurum Journal of Social Sciences* 3, no. 1 (30 Haziran 2018): 79-90.
- Lazarević, Dušica. "NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?" *Connections* 9, no. 1 (2009): 29-66.
- Matsaberidze, David. "Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine." *Connections* 14, no. 2 (2015): 77-86.
- Merdan, Ali Samir, ve Firdes Şeyda Kahraman. "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü." *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11, no. 21 (30 Haziran 2020): 434-68. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2020.020>.
- Özalp, Mustafa. "Ukrayna Krizi Ekseninde Türkiye ve AB Enerji Güvenliği." *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 16, no. 1 (24 Nisan 2015): 103-18.
- Öztürk, Yaren. "Norveç'in Avrupa'ya Gaz Arzını Artırma Planı." SYNERGY/ Bilkent Enerji Politikaları Araştırma Merkezi Bülteni, 2022.
- Pipeline & Gas Journal. "Regional Pact Puts Trans-Saharan Gas Pipeline Back on Track." 2022. <https://pgjonline.com/news/2022/february/regional-pact-puts-trans-saharan-gas-pipeline-back-on-track>.

- Plokhly, Serhii. *The Gates of Europe: A History of Ukraine*. New York: Basic Books, a member of the Perseus Books Group, 2015.
- Pototskaya, Tatyana. “‘Gas Pipeline Wars’ in the Post-Soviet Space: Geographical Aspect.” Editör S. Ziyadin, A. Shaikh, R. Dinis de Sousa, A. Borodin, ve A. Mottaeva. *E3S Web of Conferences* 159 (2020): 02008. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015902008>.
- Proedrou, Filippou. “Revisiting Pipeline Politics and Diplomacy: From Energy Security to Domestic Politics Explanations.” *Problems of Post-Communism* 65, no. 6 (02 Kasım 2018): 409-18. <https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1303616>.
- Prontera, Andrea. “Forms of State and European Energy Security: Diplomacy and Pipelines in Southeastern Europe.” *European Security* 26, no. 2 (03 Nisan 2017): 273-98. <https://doi.org/10.1080/09662839.2017.1313233>.
- Southern Gas Corridor. “What Is Southern Gas Corridor?.” 2022. <https://www.sgc.az/en>.
- Sullivan, Charles J. “Pipeline Politics in the Post-Soviet Space: The View from Ashgabat.” *The Journal of Energy and Development* 34, no. 1/2 (2008): 121-28.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. “Türkmen Petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Üzerinden Taşınması Konusunda Anlaşma İmzalandı.” 2021. <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/7683/>.

The Role of Soft Power in China's Struggle for Hegemony

Zekeriyya AKDAĞ (*)

Abstract

China's political influence is growing in tandem with its economic and military might. The rise of China triggers significant changes in the regional and global order. As China's material power increases, it poses a serious challenge to the global hegemony of the USA in almost every field. It is unclear whether China's advances in many kinds of power parameters will lead to a change in predominance. Although China has made significant progress in hard power, it has not shown the same success in soft power. This study focuses on the role of China's soft power in the struggle for global hegemony. The study aims to answer the question of how important soft power is in building hegemony. In the research, the effectiveness and limits of China's soft power are analyzed. The study argues that China's achievements in soft power are not enough for it to build a global hegemony. It is concluded that China's shortcomings in soft power are the biggest obstacle to the country's ability to build a regional and global order.

Keywords: China, Hegemony, Soft Power, Chinese Soft Power.

Original Research Article

Submission Date: 01.03.2022

Acceptance Date: 16.10.2022

(*) Asst. Prof., İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations

This paper has been derived from the author's Ph.D. dissertation "Analyzing the Rise of China in the World-System in Terms of Hegemonic Cycles", supervised by İlker Aktükün

E-mail: zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0866-603X>

Zekeriyya Akdağ, "The Role of Soft Power in China's Struggle for Hegemony," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 203-223

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.111>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Çin'in Hegemonya Mücadelesinde Yumuşak Gücün Rolü

Zekeriyya AKDAĞ^(*)

Öz

Çin'in politik etkisi ülkenin ekonomik ve askeri gücündeki yükselişle birlikte artmaktadır. Çin'in yükselişi bölgesel ve küresel düzende önemli değişimleri tetiklemektedir. Çin'in maddi güç alanındaki yükselişi, ABD'nin küresel hegemonyasına hemen her alanda ciddi bir meydan okumaya yol açmaktadır. Çin'in birçok güç parametresinde elde ettiği başarıların bir hegemonya değişimine yol açıp açmayacağı merak edilmektedir. Çin, sert güç alanında önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen, yumuşak güç alanında aynı başarıyı gösterememiştir. Bu çalışma, Çin'in yumuşak gücünün küresel hegemonya mücadelesindeki rolüne odaklanmaktadır. Çalışma, yumuşak gücün hegemonya inşa etmede nasıl bir önem arz ettiği sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada Çin'in yumuşak gücünün etkinliği ve sınırları analiz edilmektedir. Çin'in yumuşak güç alanında elde ettiği başarıların küresel bir hegemonya inşa edebilmesi için yeterli olmadığı iddia edilmektedir. Çin'in yumuşak güç alanındaki eksikliklerinin, ülkenin bölgesel ve küresel bir düzen inşa etmesinin önündeki en büyük engel olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Hegemonya, Yumuşak Güç, Çin'in Yumuşak Gücü.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.03.2022

Kabul Tarihi: 16.10.2022

^(*)Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu çalışma, yazarın İlker Aktükün danışmanlığında hazırladığı "Analyzing the Rise of China in the World-System in Terms of Hegemonic Cycles" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

E-posta: zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0866-603X>

Zekeriyya Akdağ, "The Role of Soft Power in China's Struggle for Hegemony," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 203-223

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.111>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Introduction

China's growing economic dominance, military strength, and political influence have been widely recognized around the world. In 2014, China overtook the US as the world's largest economy in real terms. It is expected to surpass the US economy in nominal terms and to be the world's largest economy by the 2020s. China's outstanding rise poses severe challenges to US hegemony in practically every area.

China's rapid rise has frightened some countries around the world, particularly its neighbors. China needs a peaceful international environment to continue its economic rise. Chinese officials realize that they need to invest more in soft power. By attracting other countries, especially its neighbors, China can soften its image. Chinese officials are still firmly committed to portraying their country in a more positive light to the rest of the world.

In recent years, there has been an increase in the number of studies on China's soft power. Soft power has gained tremendous popularity in China's official and academic discourses. Guozuo Zhang argues that China's national conditions differ from those of the United States and Europe. In China, the party and the government, rather than NGO influence, are the primary sources of cultural soft power.¹ The goal of China's cultural soft power research is to project a favorable global image, foster a friendly global environment, and contribute to the development of a peaceful, harmonious, and cooperative world.² China's cultural soft power is built on the basic communist value system.³ Its attractiveness or cultural soft power will increase only when socialism with Chinese characteristics is completely recognized by the Chinese people.⁴

Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu in their book titled "Soft Power With Chinese Characteristics" focus on China's soft power under Xi Jinping.⁵ The book evaluates the current situation of China's soft power theory and practice in a new term of Chinese assertiveness. The authors conclude that Chinese soft power is "complex, contradictory, and diverse."⁶

William A. Callahan is another important scholar who studies China's soft power. Callahan argues that Chinese soft power is "negative rather than positive." Soft power is used by China as a tool more frequently in internal politics than in global affairs.⁷

The majority of the literature on Chinese soft power focuses on empirical evidence of soft power's appeal in China. This literature deals with the principal methods that China has employed to improve its soft power and enhance its image in the domestic and international arenas as well.

¹ Guozuo Zhang, *Research Outline for China's Cultural Soft Power* (Singapore: Springer, 2017), 97.

² *Ibid.*, 43.

³ *Ibid.*, 85.

⁴ *Ibid.*, 86.

⁵ Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu, *Soft Power with Chinese Characteristics* (New York: Routledge, 2020).

⁶ Edney et al, *Soft Power*, 10.

⁷ William A. Callahan, "Identity and Security in China: The Negative Soft Power of the China Dream," *Politics* 35, (2015): 216.

This study focuses China's rise, its prospects for challenging the United States and achieving a predominant position in world politics. Rather than a material-power-centered analysis, which would naturally conclude that China is growing by every metric of military power, the article problematizes China's soft power capabilities. The article provides some unique insights because of its broad understanding of hegemony that is not limited to a traditional liberal understanding but one that incorporates ideational, material, and attitudinal factors. The soft power literature generally ignores the similarities between soft power and Gramscian hegemony. This study makes evaluations by focusing on the hegemony approach of critical theory. The most important aspect that distinguishes this study from others is that it draws attention to the similarity between Gramscian understanding of hegemony and Joseph Nye's conceptualization of soft power. The article attempts to combine Gramscian hegemony with soft power. It attempts to provide measurements of soft power, something that is notoriously difficult, through various indices like that provided by the Lowy Institute, Pew and Portland. It aims to contribute literature on China, prospects for its bid for hegemony, and its soft power.

This study aims to analyze the importance of Chinese soft power in the struggle for global hegemony. This article evaluates whether China has enough power of attraction to make a successful bid for hegemony. It seeks to find out how successful China has been in winning the hearts and minds of people outside. It debates whether China's external attraction is sufficient to build a global hegemony. In this context, the relationship between soft power and hegemony will be examined in the first part. In the main part, the growing Chinese soft power and its effectiveness will be analyzed. In the last part, the limits of China's soft power in building regional or global hegemony will be discussed.

Soft Power and Hegemony

Joseph S. Nye is the chief architect who coined the soft power conceptualization in the international relations literature. Nye defines soft power as the ability to get what you want by attracting rather than using force or giving money. Soft power stems from the attractiveness of a country's culture, political ideals, and policies. Others' viewing a country's policies as legitimate results in an increase in soft power.⁸ Soft power is the capacity to persuade people to do something by making them believe that goals are legitimate without resorting to force. There are serious similarities between the Gramscian understanding of hegemony and Joseph S. Nye's understanding of soft power. So much so that the soft power conceptualization can be considered as a re-adaptation of the Gramscian understanding of hegemony to international relations. Therefore, evaluating the soft power of countries also means evaluating their potential to be hegemonic powers in the Gramscian context.

When the values of a country are admired and when that country is taken as an example, that country can easily achieve the desired results without resorting to force. Soft power is getting other actors to want what you want, attracting people instead of forcing them, and setting the agenda in international politics. Soft power is based on the ability to shape the preferences of others through intangible values such as an attractive character, culture, political values,

⁸ Joseph S. Nye, *Soft Power the Means to Success in World Politics* (New York: Public Affairs, 2004), X.

institutions, and policies that are seen as legitimate or having the moral high ground. Methods such as attracting common values and contributing to the achievement of these values are used in order to ensure cooperation. Soft power is the shaping of decisions by abstract attraction that persuades others to accept their goals without any overt threat or exchange.⁹

Gramsci's concept of hegemony aims to analyze the relations between social forces in a given period. It refers to social class relations in which one class or class group assumes a leadership role by gaining the active consent of other classes or groups. In Gramsci's view, hegemony was not a coercive power relationship, but rather one that prioritized the acquisition of consent through intellectual and moral leadership.¹⁰

Gramsci defines hegemony as the dominant group presenting its interests as universal interests. Hegemony stems from the capacity of a social class to present its policies as a government that serves not only its own interests but also the interests of others.¹¹ In order to maintain hegemony, political consent must be regained constantly.¹²

According to Robert W. Cox, one of the leading figures of the Neo-Gramscian theory, hegemony is not always implied by military or economic power alone, or even when they are combined. Cultural and ideological factors play a significant role in the structure of hegemony.¹³ Hegemony refers to a cultural and ideological structure as well as military, economic, and political ones. The most important feature that distinguishes the neo-Gramscian theory of hegemony from the others is its emphasis on cultural and ideological factors. Building global hegemony requires global consent gained through moral superiority and cultural attractiveness.

International relations theorist Edward H. Carr mentioned in "The Twenty Years' Crisis" that "Power over opinion is the third form of power." Power over opinion is as important as military and economic power, and it has always been tightly linked to both. The art of persuasion has always been an important aspect of politics.¹⁴ He divided power into three aspects: military, economic, and opinion. Power over opinion is deeply linked with the other forms of power and is as necessary as them.

Immanuel Wallerstein, the leading theorist of the world-system approach, defines hegemony as describing situations in which one actor possesses economic, political, and financial dominance, as well as military and cultural leadership.¹⁵ Cultural leadership is as important as the other tangible elements of power for building hegemony.

⁹ Ibid., 5-7.

¹⁰ Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 42.

¹¹ Antonio Gramsci, *Prison Notebooks Vol. II.*, trans. J. A. Buttigieg. ed. J. A. Buttigieg. (New York: Columbia University Press, 1996), 179.

¹² Antonio Gramsci, *Prison Notebooks Vol. I.*, trans. Joseph. A. Buttigieg. ed. Joseph. A. Buttigieg. (New York: Columbia University Press, 1992),155.

¹³ Robert W. Cox, "Multilateralism and World Order," *Review of International Studies* 18 (1992), 179.

¹⁴ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939 an Introduction to the Study of International Relations*, (London: Macmillan & Co. LTD, 1946), 132.

¹⁵ Immanuel Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi*, trans. Ender Abadoğlu and Nuri Ersoy, (İstanbul: bgst Yayınları, 2011), 162.

Soft power, which is basically based on intangible capacities such as culture, values, and policies, depends on the ability to impose its preferences.¹⁶ This kind of power requires one to be seen as a pioneer in the moral and cultural field on a global scale. Soft power is the ability to present its interests as the common interest, with the construction of a universal discourse to achieve this. It is based on getting what is wanted through winning hearts and minds rather than coercion or deception. It is the kind of influence that is obtained through attractiveness, persuasion, and consent as a result of legitimate goals.

Soft power is essentially based on a country's culture, political values, and foreign policies.¹⁷ In the global information age, countries that have a dominant culture, ideas shaping global norms, and universal credibility, are likely to be more attractive and obtain more soft power.¹⁸ The central problem in the global information age is that more and more things are happening beyond the control of even the most powerful states. With the diffusion of power, the capacity to use force falls out of the control of the state. In an information-based world, the actor with the best story is more likely to win than the actor with the largest army.¹⁹ Effective communication is essential for a globally successful narrative. Although it is a very simple principle, it is very difficult to follow and implement in foreign affairs.

China's Soft Power

The rise of China as the dynamo power of the global economy can be evaluated in a context that serves not only its own interests but also the interests of other countries. Its economic growth has positively affected many developing countries, especially East Asia. Although some countries and sectors are negatively affected, China's economic growth triggers the growth of the global economy.

China's growing prosperity has had positive consequences not only for itself but also for the rest of the world. China's ever-increasing raw material needs have been vital to many low-income countries. At the same time, China's knowledge and experience in infrastructure services have helped the other countries to modernise their infrastructures. Thanks to China providing cheaper transportation and communication networks for other countries, it has become much more possible to lay the foundations of a modern economy in less developed countries. In addition, its efficiency in production causes prices of household consumer goods to remain largely low around the world. As a result of China's growing and growing middle class, there is a great increase in demand for goods and services produced both domestically and abroad.²⁰ China is increasingly becoming the world's largest market in many industries.

¹⁶ Peter, Volten, "Hard Power Versus Soft Power or a Balance Between the Two?" *All Azimuth* 5, (2016): 93.

¹⁷ Joseph S. Nye, *Is the American Century Over?*, (Cambridge: Polity Press, 2015), 52.

¹⁸ Nye, *Soft Power*, 31-32.

¹⁹ Nye, *American Century*, 89.

²⁰ Arthur R. Kroeber, Çin Ekonomisi Herkesin Bilmesi Gerekenler, trans. Mehmet Mazı (Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017), 351.

Martin Jacques, author of “When China Rules the World,” claims that, as a rising power, China offers a successful economic model to other developing countries.²¹ It has shown great economic development with the reforms it has carried out step by step. China’s economic miracle and political authoritarianism offer an attractive development model for many poor and undemocratic countries.

Many consider the “Beijing consensus” and the “China model” as an alternative development model to the Western ones based on democracy and the free market.²² According to Wu Xinbo, the Dean of Fudan University in Shanghai, the United States is losing its role as the sole model for economic prosperity. The Chinese model is also increasing its attractiveness as an alternative route. Despite the inadequacy of the Chinese model in dealing with problems such as income inequalities, environmental pollution, and corruption, the fact that it has successfully survived major financial crises such as the 1997 Asian Crisis and the 2008 global crisis is seen as an important issue that has increased the attractiveness of the Chinese model for others.²³ The fact that the Chinese model, though not perfect, has successfully weathered two financial crises and achieved high growth rates for a period of thirty years is an indication of its strength.

Despite China’s strong position in the global economy, it has a structure both inside and outside the capitalist economy. On the one hand, China is inside the capitalist economy as a main actor. On the other hand, because of its insistence on keeping a distance from capitalism, China is outside of the capitalist economy. The constant suspicion of the main capitalist powers towards China is the main indicator of this. China’s attitude towards the Global South, or developing countries, is another sign of this as well. The continuation of the call to find an alternative to capitalism, which remains alive despite the integration of the Chinese economy into the capitalist world economy, points to this dual character.²⁴ China is in a strategically better position than others to assume global leadership, not only because of its important position in the world economy, but also because of its experience in formulating an alternative to the liberal capitalist development model.²⁵

Since 1950, China has generally been identified with Asian, African, and Latin American countries on international platforms and acts as their spokesperson. In most cases, China brings their problems to the table and takes sides with them.²⁶ The third world discourse of China, which had become evident since the mid-1950s, began to take shape with the support it gave

²¹ Martin Jacques, Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?, trans. Sami Oğuz (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016), 604.

²² Yiyi Lu, “Challenges for China’s International Communication,” in *China’s Soft Power and International Relations*, ed. Hongyi Lai and Yiyi Lu (New York: Routledge, 2012), 105.

²³ Xinbo Wu, “Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crisis,” *The Washington Quarterly* 33, (2010): 159.

²⁴ Arif Dirlik, “Yeniden Post-Sosyalizm: ‘Çinli Karakterli Sosyalizm,’ Geçmişi ve Geleceği Üzerine Düşünceler,” *Toplum ve Bilim* 119, (2010): 88-89.

²⁵ Ibid., 105.

²⁶ Çağdaş Üngör, “Çin ve Üçüncü Dünya,” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 41, (2009): 28.

to the anti-colonial struggles that were just gaining momentum in this period. China saw the colonial countries struggling for national independence as natural allies of the socialist bloc.²⁷

In the 1960s, coverage of Asian, African, and Latin American countries began to increase in the Chinese foreign propaganda machine. During this period, China broadcast in support of guerrilla wars and anti-imperialist national independence struggles in the third world. The Vietnam War was one of the best examples of this. China similarly supported the Palestine Liberation Organization and the rising Arab nationalism in the Middle East. At the same time, China provided financial aid to the regimes it found close to itself. China's prestige was increasing through infrastructure projects carried out in newly independent countries, especially in regions that were least developed countries in terms of technology, such as Africa.²⁸

Mao's China saw the Third World as a key player in the struggle against the United States and the Soviet Union.²⁹ The origins of Third World policy can be partially attributed to China's early attempts to "win friends and influence people" in Asia against the US.³⁰ China's interaction with Third World countries was related to its attempt to break the domination of the superpowers and its demand for a restructuring of the international political and economic system.³¹ The material and moral support that China gave to the anti-colonial independence wars in Asian, African, and Latin American countries during Mao's period enabled China to position itself as an alternative power center to the Western world. In recent decades, Chinese diplomats have frequently emphasized "South-South" cooperation on international platforms.³² China, which was made semi-colonial in the 19th century, can also refer to a common past with many third world countries. This common past enables China to establish and develop relations more easily with developing countries even today.

China's increasing emphasis on the promotion of its language and traditional culture reinforces its central position in the East Asia. China's economic miracle, gradual reforms, and political authoritarianism appeal to many undemocratic, poor developing countries. At the same time, the country's flexibility in economic diplomacy attracts most developing countries.³³

The Chinese model, also named the "Beijing Consensus," is a critical component of China's economic soft power, and it poses a significant challenge to Western organizations such as the World Bank and the International Monetary Fund.³⁴ China's aid, which does not require any preconditions, unlike the conditional aid of Western countries, is more attractive to many poor developing countries.

²⁷ Ibid., 29

²⁸ Ibid., 30

²⁹ George T. Yu "China and the Third World", *Asian Survey* 17, no. 11 (1977): 1036.

³⁰ Ibid., 1047

³¹ Ibid., 1045

³² Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya," 35

³³ Randall L. Schweller and Pu Xiaoyu, "After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of US Decline," *International Security* 36, (2011): 57.

³⁴ Antonio Fiori and Stanley Rosen, "The Sino-African Relationship an Intense and Long Embrace," in *Soft Power With Chinese Characteristics*, eds. Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu, (New York: Routledge, 2020), 195.

“Chinese Dream” can be seen as another official rhetoric to soften China’s image. As President Xi Jinping declared in 2012, the China dream is about the “great rejuvenation of the Chinese nation.”³⁵ Chinese decision makers aim to realize the China dream of making the Chinese nation wealthy and strong.³⁶ Unlike the American dream, which is more favorable to individual success, the Chinese dream is more about the nation. Individual dreams are supposed to fit within the wider narrative of a collective dream.³⁷

China has recently employed official discourse on its foreign policy to create a relatively positive image. China frequently uses official words such as “responsible power,” “peaceful rising,” “peaceful development,” and “harmonious world.” The Chinese government’s emphasis on these chosen positions for China is meant to demonstrate that, as it rises, China will endeavor to avoid armed conflict with its neighbors and will respect the international order. As evidenced by the close ties between China and South-East Asia during the 2000s, this official discourse helps relieve foreign fear of a rising China to some extent.³⁸

Multilateralism, economic diplomacy, and good neighbor policy have increasingly characterized China’s foreign policy since the late 1970s. Although China has pursued a low-profile foreign policy for many years, China’s international influence has grown in tandem with its economic growth. China has embraced and deepened its integration into the existing international order. China has steadily accepted multilateralism, joining an expanding number of Western-oriented multilateral organizations, adhering to the rules of the game in these institutions, and becoming a more active player in these organizations.³⁹ These policies strengthen China’s soft power in the international arena.

Nye states that China’s rapid economic growth increases its soft power as well as its hard power.⁴⁰ Its ever-expanding economic power creates the conditions for China to have much greater cultural and ideological influence. Over time, China’s growing economic influence will enable it to impose itself on the world in various forms. The Beijing Olympics, the Shanghai Expo, the increasing number of influential international channels broadcast by CCTV television, the growing number of international film productions, etc. are the tools of China’s cultural “go global” strategy. Confucius Institutes, which have opened in many countries in different parts of the world, play a major role in spreading Chinese culture and language around the world.⁴¹ In 154 countries, 548 Confucius Institutes and 1,193 smaller Confucius Classrooms were opened until 2019.⁴²

³⁵ Zhang, *China’s Cultural Soft Power*, 91

³⁶ Callahan, “Negative Soft Power,” 221.

³⁷ Stanley Rosen, “Ironies of Soft Power Projection,” in *Soft Power with Chinese Characteristics*, eds. Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu, (New York: Routledge, 2020), 75.

³⁸ Hongyi Lai, “The soft Power Concept and a Rising China,” in *China’s Soft Power and International Relations*, eds. Hongyi Lai, Yiyi Lu, (New York: Routledge, 2012), 14.

³⁹ Yongnian Zheng and Chi Zhang, “‘Soft power’ and Chinese soft power,” in *China’s Soft Power and International Relations*, eds. Hongyi Lai and Yiyi Lu, (New York: Routledge, 2012), 30-31.

⁴⁰ Nye, *Soft Power*, 88.

⁴¹ Jacques, *Çin Hükmettiğinde*, 622.

⁴² Falk Harting, “A Decade of Wielding Soft Power Through Confucius Institutes,” in *Soft Power With Chinese*

The concept of soft power has become increasingly popular among Chinese decision-makers since the early 2000s. In 2002, at the 16th Congress of the Communist Party of China, it was stated that culture plays an important role in today's world, along with the economy and politics.⁴³ China is putting a lot of effort into developing its soft power. It organizes large-scale cultural activities in other countries. China allocates significant financial resources to develop its image.⁴⁴ China is estimated to spend 7-10 billion dollars on promotional activities abroad.⁴⁵

China's most important soft power source is its culture. Its performance in the arts, sports, and tourism shows how rich and diverse China's cultural resources are. It is the country with the second-highest number of UNESCO World Heritage Properties. Olympic sports performance has reached a level that can compete with the USA. It is very important for the soft power that it hosts globally successful brands such as Huawei and Alibaba.⁴⁶

According to Zhang Yiwu, a Portland analyst at Peking University, the "go global" cultural campaign launched by the Chinese government in recent years has attracted a lot of attention. With its rapid economic development, the Chinese government has started to take initiatives to build the "Common Destiny for All Humanity" in addition to the Belt and Road Initiative. The country's international standing is growing steadily. The cultural strategy of "going global" plays an important role in increasing China's cultural appeal.⁴⁷

According to Yan Xuetong, Dean of the Institute of International Relations at Tsinghua University, China's soft power is ahead of its military power while lagging behind its economic power. The main problem that China has to solve is the harmonious society that will be created by reforming social institutions rather than underproduction. Soft power is based on strong social institutions and the provision of social justice. Yan argued that China must first reform its social institutions and create a harmonious society in order to increase its soft power. At the same time, China should further expand the friendly relations it has established with other countries around the world in order to improve its national image. The country should strive to create a "harmonious society" at home and a "harmonious world" abroad.⁴⁸ Rapid economic growth has increased social inequality in China, limiting the country's international influence. A country that is believed to be achieved social justice will have very high international prestige. Countries that have solved their internal problems have much more international influence. China should not focus solely on its own problems, either. It should also take an active role in reducing international conflicts. China's diplomatic efforts should not be limited to creating a

Characteristics, eds. Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu (New York: Routledge, 2020), 132.

⁴³ Mingjiang Li, "China Debates Soft Power," *Chinese Journal of International Politics* 2, (2008): 289.

⁴⁴ *Ibid.*, 308.

⁴⁵ David Shambaugh, *China Goes Global*, (New York: Oxford University Press, 2013), 165.

⁴⁶ Portland, *The Soft Power 30 a Global Ranking of Soft Power 2018*, (Washington, DC.: Portland, 2018), 89-90.

⁴⁷ Yiwu Zhang, "China Goes Global: Why China's Global Cultural Strategy Needs Flexibility," in *The Soft Power 30*, (Sdney: Portland, 2018): 70

⁴⁸ Xuetong Yan, "The Path for China to Increase its 'Soft Power'" 2006, accessed January 12, 2022. <http://www.thinkinchina.asia/wp-content/uploads/3-ThePathforChinatoIncreaseitsSoftPower.pdf>.

peaceful environment for its economic development. It should take initiatives to increase its international prestige and expand its friendly relations.

China's International Image

According to "The 2019 Asian Power Index," China ranked second after the United States in the ranking of cultural influence in the East Asian region. While the USA ranked first with 86.7 points, China was second with 58.3 points. Japan was third with 50.4 points, India was fourth with 49 points and South Korea was fifth with 33.8 points.⁴⁹ The increase in its economic power makes Chinese culture more and more attractive.

China ranked first with 97.5 points in "The Asian Economic Relations Index", which shows its economic soft power. China was followed by the USA with 67.6 points. Japan was the third place with 52.7 points, Singapore was fourth with 29.7 points, and South Korea was fifth with 27.4 points.⁵⁰ China's great success in economic relations makes the country a center of attraction in the region. It is highly likely that China will continue its economic development and will also increase its soft power over time. The countries in the region do not want to stay out of the dynamism created by China's rapid economic growth.

In the ranking of diplomatic influence in Asia, China came out on top with 96.2 points. Japan came in second with 90.9 points, followed by the United States with 79.6, South Korea with 69.7 points, Russia with 68.7 points, and India with 68.5 points.⁵¹ China's influence is constantly increasing among East Asian countries, which shows that China's rapid economic development is beneficial for them as well.

According to "The 2018 Soft Power 30 Report", the "America first" doctrine has led to a further erosion of American soft power. The EU was able to consolidate its soft power gains compared to 2017. Asia, on the other hand, has continued to increase its soft power.⁵² Coordination problems among the US institutions and conflicting policies towards the region reduce American diplomatic effectiveness. Abandoning multilateral alliances such as Trans-Pacific Partnership raises concerns that the USA is not a reliable partner or ally.⁵³

In fact, US former President Trump's isolationist "America first" rhetoric creates a great opportunity for China to shoulder some global responsibilities. President Xi's speech in Davos can be seen as the first example of this. Launching the Belt and Road Initiative and making large investments to further deepen its relations with many countries around the world paves the way for China to build a "golden age".⁵⁴ The US's tendency towards trade protectionism raises concerns about the future role of the US in the region. China's defense of free trade, despite

⁴⁹ Lowy Institute, *Lowy Institute Asia Power Index 2019*, by Herve Lemahieu and Bonnie Bley. (Sydney: Lowy Institute, 2019), 19.

⁵⁰ *Ibid.*, 17.

⁵¹ *Ibid.*, 16.

⁵² Portland, *The Soft Power 30*, 14.

⁵³ Lowy Institute, *Asia Power Index*, 16.

⁵⁴ Portland, *The Soft Power 30*, 89.

the USA, and its efforts to establish good relations with the countries of the region constantly increase China's diplomatic activity. China's stance on open trade shows that it will play a more constructive role in regional and global events.

According to the 2018 Portland Soft Power 30 ranking, England was first, followed by France, Germany, the USA, and Japan, respectively. The majority of the countries included in the ranking were from European Union and North America. Only Japan from Asia took place in the top 10. South Korea ranked 20th, Singapore ranked 21st, and China 27th. China's place in the world soft power ranking is far from being proportional to its economic power. China, the world's second largest economy, fell behind in soft power rankings. Russia, on the other hand, was 28th right after China. India, another major emerging power in Asia, was not included in the ranking.⁵⁵

According to Brand Finance's "Global Soft Power Index 2020", the US was found to be the most influential nation in the world in terms of soft power.⁵⁶ Japan was once the highest-ranking nation in Asia. China was unexpectedly in the top ten. China's reputation ranking was considerably lower than its influence ranking. It was ranked second in terms of influence, but 24th in terms of reputation.⁵⁷ It has been estimated that China has spent \$100 billion on the Belt and Road Initiative. These kinds of investments boost China's familiarity and influence scores.⁵⁸

According to public opinion polls conducted by the Pew Research Center in 25 countries in 2018, an average of 45% of people have positive thoughts about China, while 43% have negative thoughts. In 12 countries, the majority think positively about China. Positive attitudes towards China are more common in Asia, the Middle East, and Africa.⁵⁹ It can be said that the world's public opinion generally has complex thoughts about China. The ratio of those who have positive and negative thoughts about China is close to each other. Therefore, it can be concluded that China does not have a clear image in the international community.

According to the PEW survey, a median of 70% of people around the world believe China will play a more important role in world affairs than it has played in the past decade. An average of only 31% regard the US positively. This rate is 42% for Russia, 35% for Germany, 27% for India, 22% for France, and 21% for England.⁶⁰ Therefore, the vast majority of world public opinion agrees that China will have a much greater influence in the future than it has ever had.

Even if there is a general belief that China's global role will increase, it cannot be said that China has the same desire for world leadership. The rate of those who think that China is the world's leading economic power was 34% on average. 39% of the general majority consider the

⁵⁵ Portland, *The Soft Power 30*, 42-43.

⁵⁶ Brand Finance. "Global Soft Power Index 2020." *Brand Finance*. 2020, accessed January 10, 2022, <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2020.pdf>. 30.

⁵⁷ Brand Finance, "Global Soft Power," 33.

⁵⁸ *Ibid.*, 34.

⁵⁹ Pew, "5 Chart on Global Views of China," *Pew Research Center*, October 19, 2018, accessed January 10, 2022, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/19/5-charts-on-global-views-of-china/>.

⁶⁰ Pew, "Global View of China."

United States to be the world's leading economic power. While the rate of those who think that the leading economic power in the world is the European Union is 7%, the rate of those who thought that Japan is 7%.⁶¹

While the average of those who want the USA to be the leading power in the world is 63%, only 19% want China to be the leading power. Four of the five most-majority countries that favor US leadership over China are in the Asia-Pacific region. The proportion of those who prefer US global leadership is 81% in Japan, 77% in the Philippines, 73% in South Korea, and 72% in Australia. These countries are the countries with the highest rate of preference for US leadership.⁶² Although the majority of the world's population thinks that China's global role will increase much more, they do not prefer China in terms of global leadership. The majority of people around the world prefer the US as a leading power in the future.

According to opinion polls conducted in 25 countries, the rate of those who think that the Chinese government respects the personal freedom of their people is an average of 19%, while an average of 66% think otherwise.⁶³ The vast majority of the international community thinks that personal freedom is not guaranteed in China. It is unimaginable that a country that cannot offer a better life to its own people can attract people living abroad.

According to a Pew Research Center 2020 survey, negative views of China have reached their highest points across advanced economies in the past decade. The rise in negative sentiment coincides with widespread criticism of China's handling of the coronavirus pandemic. Most people think China has done a bad job handling Covid-19, though it is better than the US. China scored relatively well in the survey when it comes to perceptions of economic strength. China is the world's main economic power, according to a majority of people in every country polled.⁶⁴

China's active role in public health diplomacy by 2020 supports China's claim to be a "responsible great power" in the international arena.⁶⁵ The first signs of the COVID-19 epidemic were seen in China, which triggered negative thoughts towards the country. However, the fact that China has dealt with the epidemic more successfully than some western countries, especially the USA, has had the opposite effect.

China's creativity and cultural outputs still do not attract enough global attention. The biggest obstacle for the country to become a global soft power is its inability to reach a wider global target group. In order to overcome these challenges, it needs to focus on a medium and long-term vision.⁶⁶ In fact, China has the largest market potential in the world in the

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Pew, "Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries," *Pew Research Center*, October 6, 2020, accessed January 10, 2022, <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries/>.

⁶⁵ Ceren Ergenç, "Sonsöz: Xi'nin Çin'i," in *Çin Nasıl Çin Oldu?*, by Jonathan Clements, trans. Cansen Mavituna. (İstanbul: Metropolis Yayıncılık, 2021), 122.

⁶⁶ Zhang, "China Goes Global," 70.

cultural field, as well as in other fields. Besides making its culture attractive abroad, China should also dominate its own market. The fast-growing digital economy, combined with rapid urbanization, creates an explosion in domestic demand for cultural products. Chinese large middle class and millennials spend a lot on cultural products. China should first reach out to its domestic audiences and revitalize its local culture to entice them.⁶⁷ It faces great competition not only abroad but also within the country to increase its cultural influence. American and South Korean culture, in particular, have had a great influence on Chinese millennials. China, which has become the world's largest cultural market, must first overcome the challenges in its home market to be successful abroad.

The Limits of China's Soft Power

In order to increase its soft power, China must overcome some obstacles. The Western and Chinese neighbors' suspicions of a rising China is the main challenge for China. The fact that China's controversial diplomacy and military expansion have alarmed some of its neighbors is another constraint. Chinese is a challenging language. This caused international communication restrictions and limited Chinese soft power.⁶⁸ China's soft power efforts are also hampered by internal restraints. Popular and ethnic discontent, insufficient protection of individual rights, a lack of the rule of law, unfair distribution of income, corruption, and a lack of moral norms and values are only a few of the constraints.⁶⁹

It cannot be said that China has much soft power beyond its near abroad. However, no matter how well-known and enthralling Chinese art, theater, and dance are, the Chinese way of life is still insufficient to arouse a desire for imitation elsewhere.⁷⁰ Intellectually and culturally, China has had a minor influence around the world. Even in its own country, China falls short of the cultural influence of the West. The dominant culture of America in the world and the culture of South Korea, which is the most vibrant and important exporter of culture in South Asia, have a significant impact on the Chinese people.⁷¹

According to Shambaugh, China's diplomacy is not effective enough in many parts of the world or in major international affairs. China is unable to effectively influence global events or solve problems.⁷² It cannot be said that China has been very successful in aligning others with its own interests.

China's cultural industry has not yet reached a level that can compete with Hollywood or Bollywood. Although Chinese universities are increasing in importance, they still have a limited presence among the top ones. At the same time, China lacks a large number of non-governmental organizations, which account for the majority of US soft power.⁷³

⁶⁷ Ibid., 73.

⁶⁸ Lai, "Soft Power," 15.

⁶⁹ Ibid., 16.

⁷⁰ Harry G. Gelber, *MÖ 1100'den Günümüze Çin ve Dünya Ejder ve Yabancı Deccallar*, trans. H. Hülya Kocaoluk. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 402.

⁷¹ Kroeber, *Çin Ekonomisi*, 350.

⁷² Shambaugh, *China Goes*, 246.

⁷³ Nye, *American Century*, 43.

According to Shambaugh, China has partial cultural power.⁷⁴ China's soft power and global cultural appeal are rather limited. The authoritarian nature of the country's political system limits China's soft power. Because most countries do not wish to be like China, China does not have the universal appeal of its soft power. It is quite inadequate in the field of public diplomacy. China's public diplomacy is still uncoordinated, argumentative, propagandistic, and relatively inexperienced. It's even possible to argue that China's public diplomacy works against its soft power.⁷⁵ No matter how much money is spent, if a message does not have a natural appeal, it is extremely hard to change people's perceptions of it. Soft power cannot be measured by the amount of money spent. Soft power is formed spontaneously rather than by sudden interventions by governments.

The rise of China and the rise of its soft power require a shift from personal rule to the rule of law. For this, it is of great importance to institutionalize in the economic, social, cultural, and political fields. To ensure that China's experiences are universally accepted for developing countries, it needs to become a constitutional state. Major changes are essential for the Chinese model to be more sustainable, open, free, and harmonious. In order for China to further increase its soft power, it needs to further develop values such as peace, development, cooperation, democracy, justice, and human rights. At the same time, China must institutionalize and functionalize its values.⁷⁶ All these things actually show us the limits of China's soft power or the areas where it falls behind.

China has systematic problems in the soft power field. Its political system, the lack of a dynamic civil society, and concerns about the militarization of the South China Sea are limiting the growth of China's soft power. These factors will remain the biggest challenges to China's soft power for the foreseeable future.⁷⁷ Despite China's enormous economic power, its peculiar post-socialist political system no longer prevents it from gaining more respect from its democratic neighbors.⁷⁸ China's heavy dependence on its economic might as a primary diplomatic tool indicates the country's lack of credible normative influence.⁷⁹

China's core foreign discourses are often designed around the mindset of their domestic audience. Most of them are difficult to translate well, linguistically or politically, into foreign cultures. Most of China's overseas messages do not have the expected impact, as they do not resonate with foreign audiences linguistically, culturally, and politically. Much of Chinese culture and propaganda is seen as *sui generis*, and its values are viewed as objectionable to the extent that its political system is seen as out of shape. Many aspects of Chinese society and

⁷⁴ Shambaugh, *China Goes*, 165.

⁷⁵ *Ibid.*, 213-214.

⁷⁶ Li, "China Debates Soft Power," 305.

⁷⁷ Portland, *The Soft Power* 30, 164.

⁷⁸ Yun-han Chu, Min-hua Huang, and Jie Lu, "How East Asians View a Rising China," in *Soft Power With Chinese Characteristics*, eds. Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu, (New York: Routledge, 2020), 264.

⁷⁹ Suisheng Zhao, "Projection of China's Soft Power in the New Century," in *Soft Power with Chinese Characteristics*, eds. Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu, (New York: Routledge, 2020), 39.

Chinese economy are either unappealing or have very limited transferability.⁸⁰ Although the Chinese model works well for the country, it is far from being transferable to establishing a global order.⁸¹

Although China is ultimately a powerful country in many dimensions, it is not a leading country. Although it has made significant technological advances, it is far from being a pioneer. While China's politically bureaucratic and authoritarian system is well adapted to its circumstances, it does not have much appeal to other countries. Middle and high-income countries in the world generally prefer open systems. Although very few countries in Africa seek to imitate the Chinese model, China has made very limited efforts to use this model in other countries.⁸² In fact, China's model is specific to its circumstances. There is no country with a huge population and geography the size of China. It is almost impossible to implement the trial-and-error method applied by China on the basis of small nation states. There is no country with a well-educated and cheap labor force the size of China. Thus, in many respects, Chinese model of economic development is *sui generis*.

According to Shambaugh, although China has become a global actor, it does not have a global power. Although China has a global presence, it has not been successful enough in using this presence to influence other nations and events. In some limited areas, China has become a global power. China cannot be said to have a significant impact on global events except in these limited areas.⁸³ China is not actively involved in solving any major global problems. It does not have a strong enough presence in shaping international diplomacy, directing other countries' policies, and creating global consensus.⁸⁴ Although China is active in some areas, it has not yet been successful enough in influencing and shaping actors and events around the world.

Criticisms that China is a "sharp power" rather than a soft power are also becoming more common. "Sharp power" refers to the attempts to coerce and manipulate public opinion in other countries, especially in democratic societies.⁸⁵ Sharp power is a conceptualization used to describe the efforts of authoritarian governments to create public opinion in their favor by manipulating the openness of democratic countries.

Even if China does not seek to conquer other countries' lands, some fear that China may seek to conquer the minds of foreigners. Australia is one of the countries that has expressed concerns in this regard. The seriousness of the event was demonstrated when the Australian government proposed a new law in 2017 to block China's efforts to interfere in the country's domestic politics, universities, and media. Afterwards, an Australian senator was forced to resign over accusations that he received money from China, triggering the alarm in England, Canada, and New Zealand. In the late 2017, Germany also accused China of trying to seduce politicians and

⁸⁰ Shambaugh, *China Goes*, 173-174.

⁸¹ Portland, *The Soft Power* 30, 25.

⁸² Kroeber, *Çin Ekonomisi*, 350.

⁸³ Shambaugh, *China Goes*, 6-7.

⁸⁴ *Ibid.*, 37.

⁸⁵ Rosen, "Ironies of Soft Power Projection," 67.

bureaucrats.⁸⁶ The increasing influence of China abroad brings with it the increasing criticism that it is trying to intervene in the internal affairs of other countries indirectly.

China's economic success, economic aid programs, and the hundreds of Confucian institutes that have led to the spread of its culture augment the country's soft power. For China to further increase its soft power, it needs to rein in its claims on its neighbors, be more self-critical, and unleash the full capacity of civil society. Instead, if the restrictions created by authoritarian control continue, its soft power will be limited. China makes the mistake of seeing the government as the main instrument of soft power. According to Nye, what is lacking in today's information world is not information but attention, and attention is based on reliability. Efforts to make Xinhua and China Central Television (CCTV) competitors of CNN and BBC have been insufficient thus far.⁸⁷

Smart public diplomacy requires credibility, self-criticism, and an understanding of the role of civil society in the production of soft power. When public diplomacy degenerates into propaganda, it not only fails to persuade but also undermines soft power.⁸⁸ China's international news agencies, which have become the government's direct propaganda tool, are far from reliable.

Although China has fruitful relations with many countries in the international arena, it does not have any allies. Although China made great diplomatic efforts in this regard, it could not get rid of an isolated situation completely. China is trying to get rid of this isolated situation both by taking a more active and constructive role in international institutions and organizations and by establishing its own institutions. The vast majority of their neighbors in Asia are wary of China's strategic intentions, although they have reaped great benefits from increased trade and investment relations with China.⁸⁹

Yan stated that the United States has better relations with the rest of the world than China, both in terms of quality and quantity. While the United States has official military alliances with more than 50 countries, China has essentially no military allies. North Korea and Pakistan can only be seen in the semi-allied category. According to Yan Xuetong, China should be able to establish high-level diplomatic and military relations with more countries than the United States in order to establish a friendly international environment for its rise. It should create more regional security arrangements to protect weak forces.⁹⁰ Within the framework of the principle of non-alliance, which is one of the "Five Basic Principles of Peaceful Coexistence," China should review its policy of not forming allies since 1982.⁹¹ In order to prove that China

⁸⁶ The Economist, "What to do about China's "sharp power"?" *The Economist*, December 14, 2017, accessed January 5, 2022. <https://www.economist.com/leaders/2017/12/14/what-to-do-about-chinas-sharp-power>.

⁸⁷ Nye, *American Century*, 53.

⁸⁸ Joseph S. Nye, "Public Diplomacy and Soft Power," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616, (2008), 108.

⁸⁹ Kreober, *Çin Ekonomisi*, 350.

⁹⁰ Xuetong Yan, "How China can defeat America," *The New York Times*. November 20, 2011, accessed January 12, 2022.

⁹¹ Xuetong Yan, "Yan Xuetong on Chinese realism, the Tsinghua School of International Relations, and

is a reliable actor in the international arena, it should abandon the principle of non-alliance and establish friendly relations with many more countries.

Yan attributed China's lack of soft power to its lack of a clear international identity. The most serious problem China faces in the international arena is its low credibility as a developing country. Countries such as North Korea, Iran, Myanmar, Sudan, Zimbabwe and Venezuela, which are seen as friends of China, have a very bad image in international relations. China has a huge image problem in the world affairs. China doesn't have a "priority identity" or a "main identity" in the world, so it cannot prioritize. China needs to define its own identity more clearly and act accordingly.⁹²

In the international arena, there are hardly any countries that want to adopt and follow China's norms, values, and policies. Even the countries with which China is in an alliance prefer to keep a certain distance from China. Even Pakistan and North Korea, which have the best relations with China, evaluate their bilateral relations from a real-political perspective. Russia and Iran's good relations with China stem from anti-US sentiment rather than sharing the same norms and values with China. China has not been successful enough in making friends and allies. China has not been successful enough to draw other countries to its own line.

Conclusion

Soft power, as a measure of a country's international prestige and legitimacy, forms the basis for that country's action in the international arena. Soft power, which consists of international reputation, moral superiority, diplomatic weight, persuasion ability, cultural attractiveness, and strategic reliability, is a vital element that enables countries to operate in the international environment. China's economic rise, economic aid to developing countries, and Confucius Institutes increase the country's soft power.

Multilateralism, economic diplomacy, and the "good neighbor" policy are the main principles of China's foreign policy and international behaviour. Since the late 1970s, China has pursued a low-profile foreign policy. China has become deeply integrated into Western-oriented international organizations and global order. China's integration into the international community improves the country's soft power.

Chinese officials have recently begun to use terms such as "responsible power," "peaceful rise," "peaceful development," "harmonious world" and "China dream" to create a positive image of China. To some extent, they have been successful in preventing negative images of China. However, these kinds of brilliant rhetoric have not created global attractiveness.

China's economic development has become a key driving force for the global economy. While China's economic model is highly influential within the country, it is far from transferable to establishing a global order. Although China's history and culture contain many soft power elements, the authoritarian rule of the country prevents China's potential from coming to light.

the Impossibility of Harmony," *Theory Talks*. November 28, 2012, accessed January 12, 2022. <http://www.theory-talks.org/2012/11/theory-talk-51.html>.

⁹² As cited in Shambaugh, *China Goes*, 171.

China has limited soft power beyond its immediate environment. Even in its own country, China has fallen short of Western cultural influence. China has had little success in shaping international diplomacy, directing the policies of other countries, and building global consensus. Although China has fruitful relations with many countries in the international arena, there is almost no state with which China has an ally. Even the countries with which China has good relations, prefer to keep a certain distance from China. There are hardly any countries wishing to adopt and follow China's norms, values, and policies in the international arena.

China has reached an unrivaled position economically and militarily in the East Asian region. On a global scale, although not unrivaled, China has risen to a very critical position. The biggest obstacle to China's building of regional and global hegemony is its shortcomings in soft power. China's soft power is not enough to build a global hegemony. Although China has made great progress in all kinds of material power, it has not been able to show the same success in soft power. The power parameter that China lags behind in the struggle for global hegemony is soft power. China has limited soft power in the international arena. There are few countries that want to live in a China-dominated world order.

REFERENCES

- Brand Finance. "Global Soft Power Index 2020." *Brand Finance*. 2020, Accessed (10.01.2022), <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2020.pdf>.
- Callahan, William A. "Identity and Security in China: The Negative Soft Power of the China Dream." *Politics*, no. 35, (2015): 216-229. DOI: 10.1111/1467-9256.12088.
- Carr, Edward Hallett. *The Twenty Years' Crisis 1919-1939 an Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan & Co. LTD, 1946.
- Chu, Yun-han, Huang, Min-hua and Lu, Jie. "How East Asians View a Rising China." In *Soft Power with Chinese Characteristics*, edited by Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu. 262-283, New York: Routledge, 2020.
- Cox, Robert W. "Multilateralism and World Order." *Review of International Studies* 18, no. 2, (1992): 161-180.
- Dirlik, Arif. "Yeniden Post-Sosyalizm: "Çinli Karakterli Sosyalizm", Geçmiş ve Geleceği Üzerine Düşünceler." *Toplum ve Bilim*, no. 119, (2010): 84-111.
- Edney, Kingsley, Rosen, Stanley and Zhu, Ying. *Soft Power with Chinese Characteristics*. New York: Routledge, 2020.
- Ergenç, Ceren. "Sonsöz: Xi'nin Çin'i." In *Çin Nasıl Çin Oldu?* by Jonathan Clements, Translated by Can-sen Mavituna, İstanbul: Metropolis Yayıncılık, (2021): 111-125.
- Fiori, Antonio and Rosen, Stanley. "The Sino-African Relationship an Intense and Long Embrace." In *Soft Power With Chinese Characteristics*, edited by Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu. 188-206. New York: Routledge, 2020.
- Gelber, Harry G. *MÖ 1100'den Günümüze Çin ve Dünya Ejder ve Yabancı Deccallar*. Translated by H. Hülya Kocaoluk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

- Gill, Stephen. *American Hegemony and the Trilateral Commission*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Antonio Gramsci, *Prison Notebooks Vol. II*, Translated by Joseph A. Buttigieg. Edited by Joseph A. Buttigieg. New York: Columbia University Press, 1996.
- . *Prison Notebooks Vol. I*, Translated by Joseph A. Buttigieg. Edited by Joseph A. Buttigieg. New York: Columbia University Press, 1992.
- Harting, Falk. "A Decade of Wielding Soft Power Through Confucius Institutes." in *Soft Power With Chinese Characteristics*, edited by Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu. 133-147. New York: Routledge, 2020.
- Jacques, Martin. *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?*. Translated by Sami Oğuz. Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016.
- Kroeber, Arthur R. *Çin Ekonomisi Herkesin Bilmesi Gerekenler*. Translated by Mehmet Mazı. Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017.
- Lai, Hongyi. "The Soft Power Concept and a Rising China." in *China's Soft Power and International Relations*, edited by Hongyi Lai, Yiyi Lu. 1-20. New York: Routledge, 2012.
- Li, Mingjiang. "China Debates Soft Power." *Chinese Journal of International Politics*, Vol.2, 28.09.2008, (2008): 287-308.
- Lowy Institute. *Lowy Institute Asia Power Index 2019*. by Herve Lemahieu and Bonnie Bley. Sydney: Lowy Institute, 2019.
- Lu, Yiyi. "Challenges for China's International Communication." in *China's Soft Power and International Relations*, edited by Hongyi Lai, Yiyi Lu. 104-120. New York: Routledge, 2012.
- Nye, Joseph S. *Soft Power the Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.
- . "Public Diplomacy and Soft Power." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. no. 616 (2008): 94-109.
- . *Is the American Century Over?*. Cambridge: Polity Press, 2015.
- Pew. "Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries." *Pew Research Center*. October 6, 2020. Accessed January 10, 2022. <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries/>.
- . "5 Chart on Global Views of China." *Pew Research Center*. October 19, 2018. Accessed January 10, 2022. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/19/5-charts-on-global-views-of-china/>.
- Portland. *The Soft Power 30 a Global Ranking of Soft Power 2018*. Washington, DC.: Portland, 2018.
- Rosen, Stanley. "Ironies of Soft Power Projection." in *Soft Power With Chinese Characteristics*, edited by Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu. 63-80. New York: Routledge, 2020.
- Schweller, Randall L. and Xiaoyu, Pu. "After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of US Decline." *International Security*, Vol. 36, No. 1, (2011): 41-72.
- Shambaugh, David. *China Goes Global*. New York: Oxford University Press, 2013.
- The Economist. "What to do about China's 'sharp power'" *The Economist*, December 14, 2017. Accessed January 5, 2022. <https://www.economist.com/leaders/2017/12/14/what-to-do-about-chinas-sharp-power>.
- Üngör, Çağdaş. "Çin ve Üçüncü Dünya." *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no: 41, (2009): 27-38.

- Volten, Peter. "Hard Power Versus Soft Power or a Balance Between the Two?" *All Azimuth* 5, no. 2, (2016): 91-94.
- Wallerstein, Immanuel. *Dünya-Sistemleri Analizi*. Translated by Ender Abadoğlu and Nuri Ersoy. İstanbul: bgst Yayınları, 2011.
- Wu, Xinbo. "Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crisis." *The Washington Quarterly* 33, (2010): 155-163.
- Yan, Xuetong. "Yan Xuetong on Chinese Realism, the Tsinghua School of International Relations, and the impossibility of harmony." *Theory Talks*. November 28, 2012. Accessed January 12, 2022. <http://www.theory-talks.org/2012/11/theory-talk-51.html>.
- . "How China can Defeat America." *The New York Times*. November 20, 2011. Accessed January 12, 2022. <https://www.nytimes.com/2011/11/21/opinion/how-china-can-defeat-america.html>.
- . "The Path for China to Increase its 'Soft Power.'" 2006. Accessed January 12, 2022. <http://www.thinkinchina.asia/wp-content/uploads/3-ThePathforChinatoIncreaseitsSoftPower.pdf>.
- Yu, George T. "China and the Third World." *Asian Suvey* 17, No.11, (1977): 1036-1048.
- Zhang, Guozuo. *Research Outline for China's Cultural Soft Power*. Singapore: Springer, 2017.
- Zhang, Yiwu. "China Goes Global: Why China's Global Cultural Strategy Needs Flexibility." In *The soft power* 30. 70-74. Sdney: Portland, 2018.
- Zhao, Suisheng. "Projection of China's Soft Power in the New Century." in *Soft Power with Chinese Characteristics*, edited by Kingsley Edney, Stanley Rosen, and Ying Zhu. 25-44, New York: Routledge, 2020.
- Zheng, Yongnian and Zhang, Chi. "'Soft power' and Chinese soft power." in *China's Soft Power and International Relations*, edited by Hongyi Lai, Yiyi Lu. 21-38. New York: Routledge, 2012.

Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri

Zhuldyz KANAPIYANOVA (*)

Öz

Dünyanın doğal gaz bakımından dördüncü en zengin ülkesi olan Türkmenistan'ın devlet bütçesinin büyük bir kısmı enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Bu bağlamda ülkenin doğal gaz ihracatının güvenliği ve sürdürülebilirliği önem arz etmektedir. Rusya, İran ve Çin'e doğal gaz ihraç eden Türkmenistan, bu ülkeler dışında TAPI (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) boru hattı ve TCP (Trans Hazar Boru Hattı) gibi farklı yönlerde karşılıklı bağımlılık bağlamında projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkmenistan doğal gaz işbirliğini ülkeler ve projeler bazında incelemek ve bu işbirliklerinin detayları ile püf noktalarını ortaya koymaktır. Çalışma neoliberal teori çerçevesinde yürütülmüş, Türkmenistan'ın karşılıklı işbirliği çerçevesinde enerji politikasını çeşitlendirmeye çalıştığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Enerji, Doğal Gaz, Karşılıklı Bağımlılık, Boru Hattı.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 08.03.2022

Kabul Tarihi: 29.11.2022

(*) Dr. Uzman Araştırmacı, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Hoca Ahmet Yesevi Kazak-Türk Uluslararası Üniversitesi

E-posta: juldyz777@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2992-7390>

Zhuldyz Kanapiyanova, "Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 225-242

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.112>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Natural Gas Cooperation and Projects of Turkmenistan

Zhuldyz KANAPIYANOVA (*)

Abstract

Most of the state budget of Turkmenistan, the world's fourth richest in natural gas, is provided by energy resources. In this context, the security and sustainability of the country's natural gas exports are important. Turkmenistan, which exports natural gas to Russia, Iran and China, tries to develop projects in the context of interdependence in different directions, such as TAPI (Turkmenistan–Afghanistan–Pakistan–India) natural gas pipeline and TCP (Trans-Caspian Pipeline), apart from these countries. The aim of the study is to examine Turkmenistan's natural gas cooperation on the basis of countries and projects and to reveal the details of these cooperation. The study was conducted within the framework of neoliberal theory and it was concluded that Turkmenistan tried to diversify its energy policy within the framework of mutual cooperation.

Keywords: Turkmenistan, Energy, Natural Gas, Interdependence, Pipeline.

Original Research Article

Submission Date: 08.03.2022

Acceptance Date: 29.11.2022

(*) Junior Research Fellow, Ph.D., Eurasian Research Institute, Khoca Akhmet Yassawi Kazakh-Turkish International University

E-mail: juldyz777@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2992-7390>

Zhuldyz Kanapiyanova, "Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 225-242

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.112>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

Türkmenistan, Orta Asya'da yer alan, kuzeybatıda Kazakistan, kuzey ve batıda Özbekistan, güneydoğuda Afganistan, güneybatıda İran ve batıda Hazar Denizi ile komşu olan 5 eski Sovyet ülkesinden biridir. 491,210 km² yüzölçümü ve 6,031 milyonluk nüfusu¹ ile Türkmenistan, bölgede tarafsız bir politika izleyen ve herhangi bir entegrasyon sürecine dahil olmayan kapalı bir ülkedir. British Petroleum (BP) İstatistik verilerine göre Türkmenistan, 19,5 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervi ile 38 trilyon metreküp doğal gaz rezervine sahip olan Rusya, 32 trilyon metreküp doğal gaz rezervine sahip olan İran ve 24,7 trilyon metreküp doğal gaz rezervine sahip olan Katar'dan sonra dünyanın dördüncü büyük doğal gaz ülkesidir. Böylelikle Aşkabat, dünyanın kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %9,8'ini bünyesinde barındırmaktadır.² Türkmenistan'ın ekonomik gelişimi büyük ölçüde, satışı ülke bütçesinin %85'ini oluşturan enerji fiyatlarına bağlıdır.³ Türkmenistan coğrafi konumu nedeniyle zengin enerji kaynaklarını Sovyet döneminde yapılan boru hatlarıyla Rusya'ya, İran'ın kuzey kısmının ihtiyacını karşılamak amacıyla İran'a ve enerjide dışa bağımlı Çin'e transfer etmektedir. Aşkabat hükümeti, bu doğal gaz ihracat yönlerine alternatif olarak Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) ve Trans Hazar Boru Hattı (TCP) gibi yeni projeler geliştirerek enerji politikasını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın temel amacı, enerji politikası bağlamında, önemli bir gelir kaynağı olan Türkmenistan'ın doğal gaz ihracatını ve projelerini ülkeler bazında incelemek, doğal gaz ihracat yönlerini belirlemek, önceliklerini ve zorluklarını analiz etmektir. Türkmenistan'ın doğal gaz ihracatında hangi ülkelerle ve neden iş birliği yaptığı, bu işbirliklerini geliştirmenin amacının ne olduğu, doğal gaz politikasının çeşitlendirilmesi bağlamında TAPI ve TCP gibi projelerin öneminin ve amacının ne olduğu sorularına cevap aramaktır. Bu bağlamda çalışmanın teorik arka planı neoliberal teori çerçevesinde incelenecek ve neoliberal teorisyenlerin hipotez ve varsayımları ile desteklenecektir.

Çalışmanın temel varsayımı, dünyanın dördüncü büyük doğal gaz devi olan Türkmenistan'ın ulusal ekonomi gelirinin büyük bir kısmını enerji kaynaklarından elde ettiği, sistemin anarşik yapısının devletlerarası işbirliğine engel olmasıdır. Bu kapsamda Aşkabat yönetimi, doğal gaz ihracat yollarını artırarak daha fazla gelir elde etmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda ülke, kuzey bölgesinin enerji ihtiyacını karşılamak isteyen İran'a ve enerji ihtiyacı sorunu yaşayan Çin'e doğal gaz ihraç etmenin yanı sıra, Sovyet döneminde altyapısı tamamlanmış olan boru hattıyla Rusya'ya doğal gaz transferi gerçekleştirmektedir. Ayrıca, doğal gaz ihracat rotalarının çeşitlendirilmesi ve karşılıklı bağımlılık politikası bağlamında TAPI ve TCP gibi projeler uygulanmaya çalışılmaktadır.

Türkmenistan gibi dışa kapalı tarafsız bir ülkenin enerji politikası dünya kamuoyunu yakından ilgilendirmektedir. Bu kapsamda Türkmenistan'ın bu 3 ülkeye doğal gaz transferi

¹ "Overview", Worldbank, 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview#1>

² "BP Statistical Review", BP, 2020, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>

³ Garbuzarova, E. "Russia in Turkmenistan: the Policy of Strengthening Cooperation", 2020, <https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/228/220>

ve 2 projesinin geçmişten günümüze yaşanan tüm detayları ve püf noktaları ile ele alınması açısından literatüre önemli bir katkı sağlanması beklenmektedir.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu seçimi ve amacı vurgulanarak problem alanı belirlenerek, seçilen sorunun çözümünde kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde neoliberal teorisyenlerin varsayımları ile kavramsal ve teorik çerçeve analiz edilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkmenistan-Rusya enerji işbirliği incelenecektir. Üçüncü bölümde Türkmenistan-Çin enerji işbirliği ele alınacak ve çalışmanın dördüncü bölümünde Türkmenistan-İran enerji iş birliği konusu irdelenecektir. TAPI ve TCP projeleri, çalışmanın son bölümünde analiz edilecektir.

1. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hâkim olan neoliberal teori, realizmden farklı olarak uluslararası sistemde uluslararası çatışmalardan ziyade barış ve iş birliğine odaklanmaktadır. Neoliberalerler, uluslararası sistemin baş aktörünü devlet olarak gören realistlerin aksine, sistemde devletin yanında başka aktörlerin de olduğunu savunmaktadır. Neoliberal teori, realist teoriyi eleştirerek ve bazen onun birtakım hipotezlerine katılarak önceki liberal teorilerden ayrılmıştır. Örneğin neoliberallere göre sistemin anarşik yapısı devletler arasındaki iş birliğine müdahale etmemektedir.⁴ Neoliberalerler, realistlerin “uluslararası siyasetin bir devletin kazanımının temeli olduğu, ancak diğerinin kaybedilmesinin temeli olduğu ve dolayısıyla aldatmanın geniş olduğu, sıfır toplamlı bir durum olarak gördükleri” varsayımını engelleyen bir “karşılıklık” mekanizması olduğunu da ileri sürmektedir.⁵ Her iki tarafın da kazanç sağlamasını öngören bu karşılıklık mekanizması yeni bir iş birliği için imkân sağlayacaktır. Ayrıca neoliberal teoriye göre devletler arası özellikle ekonomik konularda karşılıklı bağımlılık artmaktadır.⁶ Neoliberalizme önemli katkılarda bulunan Robert Keohane ve Joseph Nye'ye göre karşılıklı bağımlılık, ülkeler ve ülkelerdeki aktörler arasındaki ilişkiyi oluşturan bir dizi koşuldur. Başka bir deyişle, uluslararası sistemdeki devletler, aktörler ve toplumlar arasında etkileşim kanalı oluşturan bir bağlantı ve ilişki koşulları kompleksidir.⁷ Karşılıklı bağımlılığa göre, iki aktör arasındaki ilişki, ikisinden biri diğerinden daha önemli olduğunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle bir aktör diğerine her zaman daha fazla ihtiyaç duymakta ve bu da diğer aktör için önemli bir pazarlık yeteneği anlamına gelmektedir. Ancak, çıkarları olup olmadığına bakılmaksızın, taraflar arasındaki ilişki karşılıklı yarar sağlamaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde, aktörlerden birinin egemen olduğu asimetrik güç ilişkileri yerine, her iki tarafın da farklı düzeylerde olan ilişkilerini sürdürme arzusu ve çabası vardır. Tarafların karşılıklı bağımlılık hakkında konuşmalarının hiçbir maliyeti olmamalı ve bu maliyet tarafların hareket özgürlüğünü kısıtlamalıdır.⁸

⁴ Wendt A., *Social Theory of International Politics* (Cambridge : Cambridge University Press, 1999).

⁵ Çakmak H., *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler* (İstanbul : Doğu Kitabevi, 2014).

⁶ Viotti P. R. ve Kauppi M. V., *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond* (Third Edition, USA: 1999).

⁷ Keohane R. O. ve Nye J. S., *Power and Interdependence* (New York : Addison Wesley Longman, 2001).

⁸ A.g.e

Ayrıca Arthur Stein, devletlerin askeri güçleri nedeniyle ekonomik güce önem vermekte olduğunu ve bu nedenle ekonomik alanda işbirliğinin daha sıkı ve elverişli bir şekilde gerçekleştirildiğini varsaymaktadır.⁹ Ayrıca neoliberal teoriye göre “refah devleti” vatandaşlarının bolluk, varlık ve rahatlık içinde yaşamasını artırmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, askeri ve güvenlik konularıyla ilgili gerçekçi “yüksek politika” yerine “alçak politika” olarak tanımlanan ekonomik konularda bu durum daha elverişli olacaktır,¹⁰ çünkü askeri konularda aldatmanın maliyeti ekonomik sorunlardan daha maliyetlidir.¹¹

2. Türkmenistan-Rusya Doğal Gaz İş Birliği

2003 yılında Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un Moskova'yı ziyareti sırasında, enerji sektöründe işbirliği ve güvenlik alanında etkileşime odaklanan iki önemli anlaşma imzalanmıştır.¹² İki ülke arasındaki öncelikli işbirliği alanı her zaman Türkmenistan'daki zengin hidrokarbon yataklarından kaynaklanan petrol ve gaz endüstrisi olmuştur.

Moskova yönetimi 1991 yılından günümüze Türkmen doğal gazının dikkate değer bir ithalatçısı konumunda ve ucuz fiyatla naklettiği Türkmen doğal gazını Avrupa pazarına ihracatını sağlamaktadır. Moskova ile Aşkabat arasındaki doğal gaz sevkiyatları 2003 yılında, başlangıçta Rusya'ya yılda 5 milyar metreküpten 70-80 milyar metreküpe kadar doğal gaz transferini öngören 25 yıllık bir sözleşme ile konsolide edilmiştir.¹³ Rusya'ya doğal gaz taşınması, yıllık kapasitesi 45 milyar metreküp olan Orta Asya-Merkez doğal gaz boru hattı ile gerçekleştirilmiştir. Ancak 2009'da Türkmen doğal gazını Rus topraklarına transfer eden doğal gaz boru hattındaki patlama, Moskova-Kiev gaz çatışması ve Batı Avrupa pazarına doğal gaz arzının düşmesi, Kremlin'in 2009 senesinde Aşkabat'tan doğal gaz transferini askıya almasına sebep olmuştur. Rusya'nın altı aydan fazla Türkmen gazı ithalatını askıya alması, yaklaşık 150 kuyunun askıya alındığı Türkmenistan'daki üretimin düşmesine sebep olmuştur.¹⁴ Bu dönemde Türkmenistan yetkilileri, hidrokarbon ihracat rotalarını çeşitlendirme bağlamında Çin ve İran ile petrol ve gaz işbirliğini geliştirme politikasını aktif olarak izlemeye başlamıştır.

Kremlin, 2010 senesinde Aşkabat'tan doğal gaz ithalatını tekrar başlatmış, fakat alımlarını kademeli olarak azaltmış, 2016'da ise Rus “Gazprom” gaz ithalatını tamamen durdurmaya karar vermiş ve kararın “uluslararası gaz piyasasında değişen durum” sebebi ile olduğunu duyurmuştur. Ancak, anlaşmazlıklar esas olarak iki tarafın üzerinde anlaşamadığı gaz fiyatlarıyla ilgili olmuştur.

⁹ Stein A., “Coordination and Collaboration: Regimes in An Anarchic World”, *Neorealism and Neoliberalism*, ed. Baldwin David A. (New York : Columbia University Press, 1993).

¹⁰ A.g.e

¹¹ Lipson C., “International Cooperation in Economic and Security Affairs” *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* / ed. Baldwin David. New York : Columbia University Press, 1993.

¹² “President Vladimir Putin held talks with Turkmen President Saparmurat Niyazov who arrived in Russia for a visit”, Kremlin, 2003, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/28450>

¹³ “Gazprom signed a long-term contract for the purchase of Turkmen gas”, Gazprom, 2003, <https://www.gazprom.ru/press/news/2003/april/article54360/>

¹⁴ Kuzmina, E., “Turkmenistan at the present stage: problems and development opportunities”, *Russia and the Muslim World*, no: 9, (2020): 75-91.

Ekim 2017’de Rusya-Türkmen ilişkileri stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Rusya Devlet Başkanı’nun Türkmenistan’a yaptığı resmi ziyaretin ardından bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Buna ek olarak, ikili işbirliğinin yasal çerçevesi, eyaletler arası, hükümetler arası ve bakanlıklar arası düzeydeki 180 uluslararası belgeden oluşan bir paket tarafından oluşturulmuştur.¹⁵

Gazprom yönetimi, 2019 yılında üç yıllık bir aradan sonra, yıllık 5,5 milyar metre küp gibi mütevazı bir hacimle de olsa beş yıllık bir sözleşme imzalayarak Türkmenistan’dan gaz alımına devam ettiğini açıklamıştır. Rusya’nın Türkmenistan’a yönelmesi, Türkmen gazını satın alma arzusundan çok güvenliği sağlama çıkarlarıyla ilgili olmuştur. Bu arada uzmanlar, Rusya’nın geri kazanılması ile ilgili sorunlar nedeniyle Türkmenistan’dan gaz satın almasına gerek olmadığını belirtmektedir.¹⁶ Sonuç olarak, Rusya’nın Türkmen gazı ithalatını yeniden başlatmasının nedeni aslında siyasidir. Rusya, Türkmen gazını Türkmenistan tarafından ekonomik ve dış politika tavizleri karşılığında bir araç olarak görmektedir.¹⁷ Rusya, Türkmen gazı alımlarına devam ederek, Türkmen liderliğinin güvenlik konularındaki sadakatine güvenmektedir, bu da özel servislerin, kolluk kuvvetlerinin faaliyetlerinin yakın koordinasyonu ve sürekli bilgi alışverişi anlamına gelmektedir.

Türkmen gazının ana alıcısı haline gelen ve 2017’den 2019’a kadar tek alıcısı olan Çin ile gaz ticareti, Aşkabat’ın Çin altyapı kredilerini geri ödemek zorunda kalması nedeniyle büyük hacimlere rağmen kârlı olmamıştır. Sonuç olarak, mali açıdan sıkıntılı siyasi rejim, nüfusla yapılan gayri resmi “toplum sözleşmesinin” temel direkleri olan bazı kamu hizmetlerinin ücretsiz sağlanmasını bile kısıtlamak zorunda kaldığından ülkenin farklı yerlerinde küçük ölçekli ve kapalı protestolara yol açan gıda kıtlığıyla karşı karşıya kalmıştır.¹⁸ Bu nedenle, Gazprom’un gaz ithalatına yeniden başlaması, Aşkabat’ın mali zorluklarını azaltabileceğinden, Aşkabat için en önemli öncelik olmuştur. Küçük miktarlarda da olsa faaliyetlerin yeniden başlaması, çok ihtiyaç duyulan nakit akışlarının üretilmesine ve iç ekonomik durumun istikrara kavuşturulmasına yardımcı olacaktır. Buna ek olarak, Çin’in artık tam bir satın alma tekeline sahip olmaması nedeniyle, bu durum Türkmen tarafının Çin ile ihracat gaz fiyatları konusunda müzakerelerdeki konumunu güçlendirmektedir.

Gazprom’un Türkmenistan’a dönüşü, Orta Asya’daki Rus dış politikası için iki ana görevi çözebilmektedir. Birincisi, üçüncü ülkelerin bölgedeki konumlarını güçlendirme olasılığını engellemektedir. İkincisi, Rusya, “Türk Akımını” Türkmen gazı ile doldurma şansı elde edecek, bu da nakliye maliyetlerini azaltacak ve Yamal ve Batı Sibiry saharlarından gelen gazın “Kuzey Akımı 2” ve “Baltık LNG” projelerine yönlendirilmesine izin verecektir.¹⁹

¹⁵ Garbuzarova, 2020.

¹⁶ A.g.e

¹⁷ Panfilova, V., “Russia will resume purchase of Turkmen gas,” NG, 2018, https://www.ng.ru/cis/2018-10-10/6_7329_turkmenia.html

¹⁸ Muhamedov, R., “Turkmenistan - Russia: breakthroughs and limits of cooperation,” 2021, <https://cabar.asia/ru/turkmenistan-rossiya-proryvy-i-predely-sotrudnichestva>

¹⁹ Smirnov, S., “Bubble” of gas happiness in Turkmenistan,” 2019, <https://www.ritimurasia.org/news--2019-03-21--puzyr-gazovogo-schastja-turkmenii-41705>

Mayıs 2021'de, Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, 2021-2023 dönemi için ülkeler arasında ekonomik işbirliğinin Yeni Programını onaylamıştır.²⁰ Bu, sanayi, tarım, yüksek teknoloji, finans ve enerji dâhil olmak üzere bir dizi alanda işbirliğinin daha da genişlemesini sağlayacaktır. 2021 yılının ilk üç ayında, Aşkabat'tan yapılan doğal gaz transferi, bir yıl önceki 1,3 milyar metreküpten yaklaşık iki katına artarak 2,2 milyar metreküpe çıkmıştır. Tahminlere dayanarak ve sezonluk giriş ve çıkışlar göz önünde bulundurularak, 2021 senesi sonuna doğru Aşkabat'tan Kremlin'e doğal gaz arzı miktarının 8,8 milyar metreküpü aşacağı öngörülmektedir.²¹ Ülkeler arasındaki doğal gaz transferinin öncesinde 40-50 milyar metreküp civarında hayata geçirildiği düşünüldüğünde, mevcut hacmin Aşkabat yönetimini hoşnut edecek bir sayı olmadığı aşikârdır.

Sonuç olarak, bir doğal gaz devi olan ve devlet bütçesinin büyük bir kısmını doğal kaynaklardan sağlayan Türkmenistan için doğal gaz ihracatını çeşitlendirmek ve istikrarlı bir gelir sağlamak çok önemlidir. Bu bağlamda en eski ve en büyük doğal gaz alıcısı olan Rusya ile ilişkilerin küçük miktarlarda da olsa devam etmesi ülke ekonomisi için hayati değer taşımaktadır. Öte yandan, enerji iş birliği, Rusya'nın Türkmenistan'daki etki alanını korumada Rus dış politikasının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Ancak neoliberalizmde olduğu gibi, çıkarları olup olmadığına bakılmaksızın, taraflar arasındaki ilişki karşılıklı yarar sağlamaktadır.

3. Türkmenistan-Çin Doğal Gaz İş Birliği

Ekonomik anlamda bir dünya devi ve uluslararası politikada önemli bir güç haline gelen Çin, enerjiye bağımlı bir ülkedir. Pekin, artan enerji ihtiyacını karşılamak için deniz yoluyla sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ve boru hatları ile doğal gaz ithal etmektedir. Dünyanın en büyük doğal gaz ithalatçısı olan Çin, 2019 yılında boru hattı üzerinden 47,7 milyar metreküp doğal gaz ve LNG ile 84,8 milyar metreküp doğal gaz alımı gerçekleştirmiştir.²² Pekin'in LNG ithalatı toplamın %62'sini, boru hattı ithalatı ise %38'ini oluşturmaktadır.²³ Bu kapsamda Avustralya, Çin doğal gaz tedarikçileri arasında LNG lideri olarak öne çıkarken, boru hattı taşımacılığında Türkmenistan ilk sırada yer almaktadır.

Doğal gazının çoğunu Avustralya'dan ithal eden Çin, Avustralya Başbakanı Scott Morrison'un koronavirüsün kökenine ilişkin soruşturma çağrısı yapması üzerine Avustralya'dan doğal gaz alımlarını durdurma kararı almıştır.²⁴ Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD)

²⁰ "Russia and Turkmenistan adopted a program of economic cooperation for 2021-2023", 2021, https://www.economy.gov.ru/material/news/rossiya_i_turkmenistan_prinyali_programmu_ekonomicheskogo_sotrudnichestva_na_2021_2023_goda.html

²¹ Kadyrova, E., "The volume of supplies of Turkmen gas to Gazprom may approach 9 billion cubic meters by the end of 2021", 2021, <http://www.newscentralasia.net/2021/06/23/obyom-postavok-turkmenskogo-gaza-gazpromu-mojet-priblizitsya-k-9-mlrd-kubometrov-k-kontsu-2021-goda/>

²² "BP Statistical Review", 2020.

²³ "Country Analysis Executive Summary: China", Eia, 2021, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/China/china.pdf

²⁴ "China Turns to Turkmenistan for Gas, Thumbs Nose at Australi", Asiafinancial, 2021, <https://www.asiafinancial.com/china-turns-to-turkmenistan-for-gas-thumbs-nose-at-australia>

denizlerdeki üstünlüğü ve Güneydoğu Asya kıyılarındaki müttefikleri nedeniyle Washington, Çin'in deniz ticaretini her zaman tehlikeye atabilme durumuna sahiptir. Bu durum, ABD ile Çin arasındaki rekabet düşünüldüğünde daha da olası hale gelmektedir. Bu nedenlerle Avrasya kıtası üzerinden geçen enerji boru hatları enerji güvenliği açısından büyük önem kazanmaktadır. Bu çerçevede Avrasya bölgesinde yer alan ve doğal gaz açısından zengin olan Türkmenistan'ın ehemmiyeti giderek çoğalmaktadır.

Pekin'in enerji güvenliğinde Aşkabat'ın öne çıkması, Çin'in artan enerji talebi ile doğrudan ilişkilidir. Mesela, 2019'da Pekin'in doğal gaz üretimi 177,6 milyar metreküp iken, tüketimi 307,3 milyar metreküp olmuştur.²⁵ Pekin'in kendine ait enerji kaynakları kısıtlı olduğundan, Çin'in yerel doğal gaz üretimi ve talebi arasındaki büyüyen boşluğu doldurmak için uluslararası enerji tedarikçilerine erişimini genişletmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, enerjiye ihtiyacı olan Çin ile herhangi bir dış aktörden, küresel ve bölgesel koşullardan etkilenmeyen tarafsız Türkmenistan arasındaki enerji işbirliği, enerji güvenliği çerçevesinde daha da önemlidir.

Pekin yönetimi, Türkmen kaynaklarının işlenmesi ve Çin'e ulaştırılması için büyük yatırımlar yapmaktadır. Türkmenistan, 2009 yılında Galkınış gaz sahasının geliştirilmesi için Çin Kalkınma Bankası'ndan 3 milyar dolar, iki sene sonra ise ilave 4,1 milyar dolar finansal yardım almıştır.²⁶ Bu hususta Pekin'in Çin güzergâhında doğal gaz boru hattı yapımı için Aşkabat'a temin ettiği 4 milyar dolarlık kredinin iade edilmesinden dolayı Çin'in Aşkabat doğal gazını değerinden düşük fiyatla temin ettiği dikkate alındığında,²⁷ Türkmenistan'ın doğal gaz alanının tam kapasitesini ortaya koymadığı ve ülke gelirine karşılık gelen karı sağlamadığı söylenebilir.

Aynı zamanda, China National Petroleum Corporation (CNPC) 2009 yılında Galkınış sahası için üretim paylaşım anlaşmasına (PSA) 10 milyar dolar sağlamıştır. Bu hususta, CNPC'nin ayrıca Saman-Depe ve Altyn Asr dâhil olmak üzere çeşitli gaz sahalarını kapsayan Bagtyyarlyk için PSA'ya sahip olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Galkınış PSA kapsamında Türkmenistan'ın otuz sene süresince Pekin'e yılda 30 milyar metreküp ihracat yapması planlanmaktadır. Bununla birlikte, iki ülke yılda 65 milyar metreküpe kadar yıllık gaz teslimatı yapmayı hedeflemektedir. 30 milyar metreküp doğal gazın Galkınış'tan, kalanının ise Bagtyyarlyk PSA ve diğer Türkmen kaynaklarından geleceği tahmin edilmektedir.²⁸

Bu hedefler doğrultusunda, Çin'in enerji güvenliğini sağlamak, büyük enerji ihtiyacını karşılamak Orta Asya ülkelerinin enerji politikasını çeşitlendirmek amacıyla, yaklaşık 7 bin kilometre (km) Orta Asya-Çin doğal gaz boru hattı, 2009 yılında A hattı ile hizmete açılmıştır. Orta Asya-Çin doğal gaz boru hattının Çin topraklarına giden iki hattı Türkmenistan topraklarından başlayarak, Özbekistan ve Kazakistan topraklarındaki boru

²⁵ A.g.e

²⁶ Sands, G., "China Striving to Boost Energy Imports from Turkmenistan", 2017, <https://eurasianet.org/china-striving-to-boost-energy-imports-from-turkmenistan>

²⁷ "China Turns to Turkmenistan for Gas, Thumbs Nose at Australia", 2021, <https://www.asiafinacial.com/china-turns-to-turkmenistan-for-gas-thumbs-nose-at-australia>

²⁸ Sands, 2017

hatları ile nakledilmektedir. Söz konusu boru hattının 185 km'si Türkmenistan'da, 529 km'si Özbekistan'da, 1,300 km'si Kazakistan'da ve yaklaşık 5 bin km'si Çin'de bulunmaktadır. 2010 yılında B hattının ve 2014 yılında C hattının açılmasıyla birlikte boru hattının toplam yıllık kapasitesi 55 milyar metreküpe ulaşırken, Türkmenistan topraklarında başlayan iki hattın toplam senelik kapasitesi 40 milyar metreküpe eşittir. Söz konusu üç paralel hata (A, B ve C) ek olarak, yıllık kapasitesi 25 milyar metreküp olan başka bir hat (D hattı) daha dâhil edilerek boru hattı kapasitesinin yükseltilmesi öngörülmektedir.²⁹ 25 milyar metreküp doğal gaz hattının da eklenmesiyle iki ülke arasındaki yıllık doğal gaz taşıma kapasitesi 80 milyar metreküpe ulaşacaktır. D hattının Türkmenistan'daki Galkınış gaz sahasından Çin sınırına Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden geçmesi planlanmaktadır.

Ancak Orta Asya'da böyle bir doğal gaz hareketi, Çin'e de doğal gaz taşıyan Rusya ve aynı destinasyona LNG ihraç eden ülkeler için rahatsız edici bir durum olduğunu söylemek gerekmektedir. Çin, doğal gaz ithalatını çeşitlendirmek için Orta Asya ve Burma'dan doğal gaz boru hatları ithal etmenin yanı sıra Aralık 2019'da Rusya'dan "Sibirya'nın Gücü" boru hattı aracılığıyla doğal gaz ithal etmeye başlamıştır. Anlaşmaya göre, Rusya 2020'de 5 milyar metreküp, 2021'de 10 milyar metreküp, 2022'de 15 milyar metreküp gaz tedarik edecek ve 2025'te yıllık hacmi kademeli olarak 38 milyar metreküpe çıkaracaktır.³⁰ Bu, Rusya'yı gelecekte Avustralya ve Türkmenistan'ın yanı sıra Çin'in en büyük doğal gaz tedarikçilerinden biri yapacaktır.

Çin-Rus petrol ve gaz işbirliği konusunda uzman Dr. Keun-Wook Paik, Çin'in Orta Asya'dan doğal gaz arzı ve ekonomisini güçlendirmek için büyük çaba sarf ettiğini ve Çin hükümetinin Orta Asya-Çin boru hattını 55 milyar metreküpten 85 milyar metreküpe çıkarma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir.³¹ Bu bağlamda Çin doğal gaz piyasası için Rusya ve Türkmenistan arasındaki rekabet gözlemlenirken, LNG tedarikçilerinin boru hattı tedarikçileri ile ayrı bir rekabet içinde olduğunu söylemek mümkündür. 2025 yılına kadar Rus doğal gaz taşımacılığı yıllık 38 milyar metreküp kapasiteye ulaştığında Türkmenistan 80 milyar metreküp maksimum kapasiteye ulaşacaktır. Bu noktada, iki ülke arasındaki rekabetin zirveye tırmanacağını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Çin'in Türkmenistan ile enerji işbirliğinde hedeflenen aşamaya gelmesi ve işbirliğinin kapsamını daha da genişletmesi dikkat çekicidir. Burada karşılıklı bağımlılık ilişkisinde, aktörlerden birinin egemen olduğu asimetrik güç ilişkileri yerine, her iki tarafın da farklı düzeylerde olan ilişkilerini sürdürme arzusu ve çabası görülmektedir. Ayrıca Pekin hükümetinin doğal gaz ithalat rotasına Rusya'yı da ekleyerek ve tedarikçi ülkeler arasında bir rekabet politikası oluşturarak başarılı bir enerji çeşitlendirme politikası yürüttüğü görülmektedir.

²⁹ Begenjov, B., "Turkmenistan's Energy Policy" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2018).

³⁰ Dmitrieva, A. et.al., "Russia Starts Gas Deliveries to China via Power of Siberia", 2019, <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/natural-gas/120219-russia-starts-gas-deliveries-to-china-via-power-of-siberia>

³¹ "China Turns to Turkmenistan for Gas, Thumbs Nose at Australi", Asiafinancial, 2021, <https://www.asiafinancial.com/china-turns-to-turkmenistan-for-gas-thumbs-nose-at-australia>

Öte yandan, Türkmenistan için doğal gaz ihracatında Rusya ve İran güzergâhında yaşanan sıkıntılardan Çin ile enerji işbirliği, doğal gaz politikasını çeşitlendirmede önemli bir projedir. Çin'in Avustralya ile bozulan ilişkisi nedeniyle Avustralya'dan alımlarını durdurmaya başlayan Pekin için, başta Türkmenistan olmak üzere Orta Asya pazarı ile enerji işbirliği, enerji politikasını çeşitlendirmede ve enerji güvenliğini sağlamada ön plana çıkmaktadır ve bu söz konusu işbirliğinin daha da büyüyeceği anlamına gelmektedir.

4. Türkmenistan-İran Doğal Gaz İş Birliği

Türkmenistan ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler 1991 yılında Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla başlamış ve İran, Türkmenistan'ın egemenliğini tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında enerji, altyapı ve ekonomi alanlarında yoğun bir ilişki kurulmaya başlanmıştır. İran ve Türkmenistan, sırasıyla dünyanın ikinci (32 trilyon metreküp) ve dördüncü (19,5 trilyon metreküp) kanıtlanmış doğal gaz sahne ülkeleridir.³² Türkmenistan ve İran'ın 1,000 km'yi aşan ortak bir sınırı paylaşması, diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla iki ülke arasında daha kapsamlı iş birliği olasılığını artırmaktadır.

Her şeyden önce, İran'ın enerji sektörü dâhil neredeyse tüm sektörü, ülkenin nükleer programı nedeniyle yıllardır başta ABD olmak üzere Batı'nın yaptırımları altında bulunmaktadır. Yaptırımlar nedeniyle enerji kapasitesini tam olarak kullanamayan İran, enerji sektöründe de zayıf bir altyapıya sahiptir. Ayrıca, ülkenin boru hattı altyapısında, özellikle kuzeyde, yanlış yönetim ve yeterince kullanılmayan gaz sahaları, yatırım boşlukları ve ekonomi üzerindeki yüksek sübvansiyon maliyetleri nedeniyle ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle İran kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından dünyada ikinci olmasına rağmen; güneyden kuzeye bir boru hattı döşemekten daha az maliyetli olan coğrafi konumu nedeniyle ülkenin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinin doğal gaz ihtiyacını karşılamak için Türkmenistan'dan doğal gaz ithal etmektedir. Bu bağlamda, enerji politikasını çeşitlendirmek isteyen Türkmenistan ve kuzey bölgesinin enerji ihtiyacını karşılamak isteyen İran için iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin önemi tartışılmazdır.

Dönemin Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov ile İran Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani arasında Temmuz 1995'te imzalanan Türkmenistan-İran doğal gaz anlaşması Ocak 1996'da paraflanmıştır.³³ İran topraklarına doğal gaz transferi, 1997'de inşaatı tamamlanan senelik 8 milyar metreküp kapasiteli 200 km Korpeje-Kurtkuyu boru hattı ve 2010 yılında yapılan yıllık 12,5 milyar metreküp kapasiteli 182 km Dauletabad-Sarakhs-Khangiran boru hattı aracılığı ile hayata geçirilmektedir.³⁴ Korpeje-Kurtkuyu boru hattı, batı Türkmenistan'daki Korpeje sahasından İran'ın kuzeyindeki Kurtkuyu bölgesine doğal gaz taşımaktadır. Boru hattının kapasitesi çok büyük olmamakla birlikte, Sovyet sonrası Hazar Denizi doğal gazını Rusya'nın katılımı olmadan ilk ihracat rotasına taşınması açısından stratejik öneme sahiptir.

³² "BP Statistical Review", 2020.

³³ Atai, F., Azizi, H., "The Energy Factor in Iran-Turkmenistan Relations", *Iranian Studies* 45, no. 6 (2012): 745-758.

³⁴ Begenjov, 2018.

İnşa edilen boru hattının toplam kapasitesinin küçük olması ve Korpeje gaz sahasına yatırım yapılmaması nedeniyle Türkmenistan, İran'ın yıllık talep ettiği doğal gaz hacmini sağlayamamıştır. Arz sıkıntısının giderilmesi ve karşılıklı enerji iş birliğinin artırılması kapsamında yeni boru hattının inşasına karar verilmiştir. İki ülke arasındaki artan enerji işbirliği kapsamında 2010 yılında açılan Dauletabad-Sarakhs-Khangiran doğal gaz boru hattı, Türkmenistan'ın Dauletabad sahasından İran'ın kuzeyine doğal gaz taşımak için tasarlanmıştır. Bu doğal gaz boru hattının İran'ın kuzeydoğusundaki Semnan, Mazandaran, Gülistan, Horasan-Rezavi, Kuzey Horasan ve Güney Horasan illerinin gaz ihtiyacını karşılaması planlanmıştır. Böylece Türkmenistan'ın iki boru hattıyla İran'a doğal gaz taşıma kapasitesi yılda 20 milyar metreküpe ulaşmıştır. Rusya'nın Nisan 2009'da Türkmenistan'dan gaz ithalatını durdurmasıyla, enerji gelirine dayalı Türkmen ekonomisini canlandırmak adına yeni bir ihracat rotası için iyi bir zamanlama olmuştur.

Ancak Türkmenistan'ın İran ile enerji işbirliğini geliştirme politikasının inişli çıkışlı olduğunu söylemek mümkündür. Tahran hükümetine yürütülen ekonomik ambargolardan meydana gelen sorunlar nedeniyle İran, Aşkabat'tan transfer edilen doğal gazın tutarını ödeyememiş, iki ülke arasında bu nedenle ve ayrıca fiyat konusunda sorunlar yaşanmıştır. Buna karşılık Aşkabat yönetimi, İran'a baskı yaparak Aralık 2008'de Tahran'a doğal gaz transferini askıya almış ve bu politikasını Şubat 2009'a kadar sürdürerek doğal gaz fiyatını iki katına çıkarmıştır.³⁵ 2010 yılına gelindiğinde, iki ülke arasındaki fiyat sorunu, ikinci boru hattının gündeme gelmesiyle çözülmüştür. Kasım 2012'de ABD'nin Türkmenistan üzerindeki baskısı veya o dönemde Batı'nın İran'a yönelik yaptırım politikası kapsamında Aşkabat'tan Tahran yönetimine transfer edilen doğal gaz sevkiyatı düşmüş ve İran bu sebepten dolayı Türkmenistan'ı eleştiri altına almıştır. Gaz akışında kesintiler yaşamaya başlayan İran, Türkmen doğal gaz ihtiyacını azaltmak için bazı projeleri uygulamaya başlamıştır. Bu amaçla İran, Kasım 2012'de çok yüksek maliyete rağmen Semnan vilayetinden Mazandaran vilayetine kadar uzanacak 160 km uzunluğundaki bir boru hattını gündeme getirmiştir.³⁶

İki ülke arasındaki doğal gaz krizi 2017 yılında yeniden patlak vermiştir. İran Ulusal Gaz Şirketi, 1 Ocak 2017 tarihinde yaptığı açıklamada, Türkmenistan'ın Tahran'ın 2007-2008 yıllarında aldığı 2 milyar dolarlık gaz borcu nedeniyle İran'a doğal gaz ihracatını durdurduğunu duyurmuştur. İran tarafı buna cevaben Türkmenistan'ın bahsettiği borcun gerçeğin çok üzerinde olduğunu dile getirmiştir.³⁷ Uzun müzakerelere rağmen taraflar anlaşamayınca devlet şirketi Türkmengaz konuyu Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne (ICA) taşımıştır. 2020'de ICA, İran-Türkmen doğal gaz anlaşmazlığına ilişkin kararını Türkmenistan gerçeği lehine açıklamıştır.³⁸

³⁵ Begjanov, A., "Turkmenistan's Energy Exportation Deals with Iran", *International Academic Journal* 5, no. 1 (2021): 69-80.

³⁶ Ismaylov, E. ve Budak, T., "Turkmenistan's Energy Policy in the Post-Independence Period", *Bilgi Strateji* 6, no. 11 (2014): 29-49.

³⁷ Pannier, B., "Turkmen-Iranian Relations Warm Ahead of Winter", 2021, <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-iran-gas-deal/31537314.html>

³⁸ Annayev, D., "Iran Attempts to Spin Major Ruling on Gas Payments to Turkmenistan", 2020, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2020/07/07/feature-01

Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov ve İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, 17 Eylül 2021 tarihinde Duşanbe’de gerçekleştirilen Şanghay İşbirliği Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi toplantısının oturum aralarında bir araya gelerek doğal gaz sorununun çözülmesi konusunda anlaşmaya varmıştır.³⁹Ayrıca Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşid Meredov, Afganistan ve Rusya’ya komşu ülkelerin dışişleri bakanlarının bir araya geldiği bir toplantı için 26-28 Ekim 2021 tarihinde İran’ı ziyaret ederek, iki taraf için de çok önemli bir mesele olan Türkmenlerin İran’a doğal gaz akışını İranlı yetkililerle görüşme fırsatı bulmuştur. Görüşmeden sonra İran tarafı, Tahran’ın Duşanbe’den ithalatı yeniden başlatmakla ilgilendiğini açıklamıştır.⁴⁰

İki ülke arasındaki gaz kesintisinin tamamen borç temelli olduğu bir gerçektir ve 5 yıl önce durdurulan Türkmen gazı akışının borç sorunu çözüldüğünde tekrar başlayacağı kesindir. Ayrıca neoliberalizme göre “refah devleti” vatandaşlarının iyi yaşamını artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda iki ülke liderlerinin konuyu müzakere etmek üzere bir araya gelmesine ilişkin gelişmelere dayanarak, iki ülke arasında 2017 yılından bu yana devam eden enerji krizinin yakın gelecekte çözüleceğini söylemek mümkündür. Ülkeler arasındaki enerji anlaşmalarındaki anlaşmazlıklar daha çok ödemeler ve fiyat pazarlığı konusunda olduğundan bunlar ikili ilişkileri hiçbir zaman olumsuz etkilememiş ve her zaman çözüm bulunabilmiştir. Her halükarda, fiyat anlaşmazlıkları, ülkeler arası bir mesele olmaktan ziyade, genellikle iki ulusal gaz veya petrol şirketi arasındaki müzakereler veya anlaşmazlıklarla sınırlıdır. Bu nedenle, iki ülke arasında her iki taraf için de gerekli olan enerji işbirliğinin devam etmesi ve daha da geliştirilmesi beklenmektedir.

5. Türkmen Enerji Politikasının Çeşitlendirilmesi Bağlamında Yeni Projeler: TAPI ve TCP

Doğal gaz ihracatının her alanında sıkıntılar yaşayan Türkmen hükümetinin, devasa kapasitesini dünya pazarlarına aktarmak için başka enerji işbirliği yollarını da değerlendirmesi ve doğal gaz ihracatındaki sınırlı seçeneklerine alternatifler bulması gerekmektedir. Bu kapsamda Güney Asya pazarını hedefleyen TAPI ve Avrupa pazarını hedefleyen TCP projeleri ortaya atılmıştır.

TAPI, Aralık 2015’te temelleri atılan, 1,800 km uzunluğunda, maksimum yıllık kapasitesi 33 milyar metreküp ve yaklaşık 10 milyar dolar maliyeti olan bir projedir. Bunun 5 milyar metreküpünün Afganistan’a, 14 milyar metreküpünün Pakistan’a, bir o kadarının da Hindistan’a aktarılması hedeflenmektedir.⁴¹ Afganistan’daki istikrarsızlık, ülkenin ekonomik yetersizlikleri ve Hindistan ile Pakistan gibi ülkeler arasındaki gerilimler TAPI boru hattı projesinin tamamlanmasını engellemektedir. Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunlar aşılabilecek gibi

³⁹ “Iran Hopes to Purchase Turkmen Gas to Prevent Energy Shortages in Winter”, Orient, 2021,<https://orient.tm/en/post/34888/iran-hopes-purchase-turkmen-gas-prevent-energy-shortages-winter>

⁴⁰ Pannier, 2021.

⁴¹ “TAPI Pipeline Project”, Tobb, 2018, <https://www.tobb.org.tr/UlkeRehberi/Documents/Ulkeler/turkmenistan/TAPI.pdf>

görünse de boru hattı projesinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel Afganistan kaynaklı güvenlik sorunudur. Projenin ilk sunulduğu 1990'larda Afganistan'ın büyük bir kısmı Taliban kontrolü altındaydı ve projeyi öneren Batılı şirketler Taliban ile müzakereler yürütmüştür. Ancak 11 Eylül 2001 saldırıları ile proje ertelenmek zorunda kalmıştır.⁴² Daha sonra Aralık 2010'da Aşkabat'ta Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan arasında yapılan zirvede projenin temelleri atılmıştır. Türkmenistan'ın güneydoğusunda yer alan, dünyanın en büyük ikinci sahası, Galkınış'tan doğal gaz tedarik eden Türkmenistan, transit ülkeler Afganistan ile Pakistan ve son alıcı olduğu Hindistan, yani tüm taraf ülkeler için önemli projelerden biri olarak kabul edilmektedir.

Projenin uygulanması kapsamında, Mayıs 2012'de Pakistan ve Hindistan ulusal şirketleri arasında, Türkmengaz ile Afganistan Ulusal Doğal Gaz Şirketi arasında Temmuz 2013'te doğal gaz alım-satım sözleşmelerinin imzalanmasının ardından, Asya Kalkınma Bankası Kasım 2013'te İşlem Danışmanı olarak seçilmiş ve Hizmet Sözleşmesi imzalanmıştır. Daha sonra Kasım 2014'te Türkmenistan'dan Türkmengaz, Afganistan'dan Afghan Gaz, Pakistan'dan Inter State Gas ve Hindistan'dan GAIL doğal gaz şirketleri, doğal gaz boru hattının inşası ve işletilmesi için "TAPI Pipeline Company Ltd"yi kurmuştur. Ağustos 2015'te Türkmengaz, TAPI Pipeline Company Ltd'nin liderliğine oybirliğiyle seçilmiş olup, bu ortaklıktaki hisselerin %5'i Türkmengaz'a verilmiş, kalan %49'u ise diğer şirketler arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Ancak 24 Ekim'de TAPI Pipeline Company Ltd Joint Venture Company'nin %85'i Türkmenistan'a verilmiş, diğer ülkelerin her birine ise %5'lik bir oran tahsis edilmiştir. 13 Aralık 2015'te bu dört ülkenin liderleri resmi bir törenle TAPI doğal gaz boru hattı projesinin inşaatına başlamıştır.⁴³

TAPI boru hattı projesinin Türkmenistan ayağının Aralık 2015'te başlayıp 2019'un ortalarında tamamlandığına, Afgan tarafında inşaat çalışmalarının Şubat 2018'de, Pakistan'da ise Ekim 2019'da çalışmaların başlatıldığına dair yorumlar bulunmaktadır.⁴⁴ İstikrarsız Afganistan'ın ve dışı kapalı olan Türkmenistan'ın boru hattı inşaatının hangi aşamada olduğunu net olarak söylemek zordur. Fakat yaklaşık 30 yıldır devam eden projenin yukarıda bahsedilen sorunlar nedeniyle henüz hayata geçirilmediği bilinmektedir. Ancak hem Pakistan hem de Hindistan, doğal gaz ithalatını çeşitlendirmenin yollarını aramaya devam etmektedir. Pakistan, devletin LNG ithalat kapasitesini artıracak bir boru hattı inşa etmek için Rusya ile bir anlaşmaya varmıştır.⁴⁵ Sonuç olarak Pakistan, LNG'yi TAPI anlaşmasında vaat edilen fiyattan daha ucuza ithal ettiğini iddia etmektedir. Türkmenistan, Pakistan'ın projeye olan ilgisini korumak için daha düşük bir gaz fiyatını yeniden müzakere etmektedir. Öte yandan, Hindistan'ın petrol ve gaz tedarik ettiği çeşitli kaynakları bulunmaktadır. Bu nedenle Hindistan,

⁴² Sarı, Y. "Turkmenistan's Energy Policy", https://www.researchgate.net/publication/338487201_Turkmenistan%27in_Enerji_Politikalari

⁴³ Begenjov, B., 2018.

⁴⁴ Mann, S., "Will a Taliban Victory Advance TAPI", 2021, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/will-a-taliban-victory-advance-tapi/>

⁴⁵ Mangi, F., "Pakistan's new pipeline with Russia to increase LNG import capacity", 2021, <https://www.worldoil.com/news/2021/1/4/pakistan-s-new-pipeline-with-russia-to-increase-lng-import-capacity>

ABD'nin Afganistan'dan tamamen çekilmesinden sonra ülkedeki siyasi iklimin nasıl olacağını görmek istediği için "bekle ve izle" politikasını sürdürmektedir.⁴⁶

Projenin en büyük sorunu boru hattının Afganistan topraklarından, özellikle de Taliban'ın kalesi bilinen Kandahar kentinden geçmesidir. Afganistan, projenin lansmanı ile topraklarından geçen boru hattının güvenliğini garanti altına almasına rağmen bugüne kadar defalarca saldırıya uğramıştır. Böylece projenin fizibilitesi ve nihai ülkeler için güvenilirliği sorgulanmaktadır. Aslında, Afganistan'ın 5 milyar metreküp doğal gaz aktararak enerji ihtiyacını karşılamının yanı sıra Pakistan ve Hindistan'a doğal gaz akışını sağlayarak bir geçiş ülkesi haline gelerek, önemli diplomatik kazanımlar elde edebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca proje, ülkeye ekonomik gelir sağlamanın yanı sıra binlerce istihdam yaratılmasına da vesile olabilmektedir. Afganistan'ın enerjide dışa bağımlılık oranının %80'lerde olduğu düşünüldüğünde, yönetimi devralan Taliban'ın böyle bir fırsatı kaçırmaması gerektiği aşikârdır. Bu durumda, ılımlı bir politika izlemeye başlayan Taliban ile yakın zamanda projeye ilgili temasların yeniden canlanması beklenebilmektedir. Örneğin, Taliban sözcüsü Suhail Shaheen, TAPI doğal gaz boru hattının "uzun vadeli öncelikli bir proje" olduğunu vurgulayarak, projeye yakında başlamayı umduklarını ve amaçlarının vatandaşlarına refah sağlamak olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁴⁷

Basında çıkan diğer haberlere göre, 2020 yılında Afganistan Madencilik ve Petrol Sanayi Bakanı Guran Chakhansuri, TAPI doğal gaz boru hattının topraklarından geçen bölümünün inşaatının 2021 yılında başlayacağını doğrulamıştır.⁴⁸ Afganistan Dışişleri Bakanı Muhammed Hanif Atmar, Ağustos 2021'de Afganistan'da açılacağı bildirilen boru hattı da dâhil olmak üzere çeşitli ara bağlantı projelerini görüşmek üzere Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşid Meredov ile Herat'ta bir araya geldiği bilinmektedir.⁴⁹ Bu gelişmeleri dikkate alırsak, boru hattı projesi etrafında hareketlerin olduğunu ve müzakerelerin devam ettiğini görmek mümkündür ve bu bize boru hattının uygulanma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

TAPI projesi başarıyla uygulanırsa, bölgedeki Çin ve Rusya gibi diğer büyük güçler bypass edilecek ve potansiyel olarak Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkileri ve güvenlik durumunu istikrara kavuşturma fırsatı yakalanacaktır. TAPI boru hattı ayrıca Orta Asya enerjisini Güney Asya pazarına ulaştıracak ve Orta Doğu'dan küresel enerji bağımlılığını azaltacaktır. TAPI boru hattı, Orta ve Güney Asya enerji işbirliği arasında bir köprü görevi gördüğü için stratejik bir fırsat olarak görülse de, birçok devlet, Taliban'ın ülkedeki ekonomik projeleri destekleme sözüne sadık kalıp kalamayacağını görmek için bekleyecektir.

⁴⁶ Parwani, S., "The TAPI Pipeline in Post- US Withdrawal Afghanistan", 2021, <https://southasianvoices.org/the-tapi-pipeline-in-post-u-s-withdrawal-afghanistan>. Mustafa, K., "\$8 bn TAPI gas line project: Pakistan seeks gas delivery at its own border", 2021, <https://www.thenews.com.pk/print/845808-8-bn-tapi-gas-line-project-pakistan-seeks-gas-delivery-at-its-own-border>

⁴⁷ Afanasiev, V., "Taliban: TAPI Gas Pipeline is a priority Project", 2021, <https://www.upstreamonline.com/production/taliban-tapi-gas-pipeline-is-a-priority-project/2-1-1053761>

⁴⁸ "TAPI Pipeline Afghanistan Construction to Start in Herat", Ogi, 2020, <https://www.ogi.com/pipelines-transportation/pipelines/article/14188746/tapi-pipeline-afghanistan-construction-to-start-in-herat>

⁴⁹ Parwani, S., "The TAPI Pipeline in Post- US Withdrawal Afghanistan", 2021, <https://southasianvoices.org/the-tapi-pipeline-in-post-u-s-withdrawal-afghanistan/>

TCP, diğer adıyla Güney Kafkasya Boru Hattı Gelecekteki Genişlemesi, zira Güney Kafkasya Doğal gaz Boru Hattı ile bağlantılıdır. TCP'yi Avrupa'ya ulaştırmanın iki yolu mevcuttur. Birincisi, söz konusu boru hattın ve nihai ülke İtalya'ya giden Trans-Adriyatik (TAP) doğal gaz boru hattına bağlanan Güney Kafkasya doğal gaz boru hattına (Bakü-Tiflis-Erzurum) eklenebilme olasılığıdır. İkincisi, TCP'yi Karadeniz'den geçen Beyaz Akım boru hattı ile Gürcistan'ı Romanya'ya bağlama ihtimalidir.⁵⁰ 16 milyar metreküpe sahip 300 km uzunluğundaki doğal gaz boru hattının Hazar Denizi'nden geçerek yapıma planı 1990'lardan günümüze kadar uzanmaktadır. Söz konusu boru hattı denizin altından döşenerek, Azerbaycan ve Türkiye toprakları üzerinden Avrupa pazarına doğal gaz sevkiyatı yapmayı öngörmektedir.⁵¹ Fakat söz konusu dönemde Bakü ile Aşkabat arasında Hazar Denizi'ndeki sorunlu gaz sahası ve Hazar'ın kara sınırlarının çözülmemiş hukuksal sorunu gibi birçok çözüme ulaşmamış sorunu mevcuttu. İlk olarak Hazar Denizi'nin statüsü sorununu çözmek olmuştur. Bu bağlamda Hazar'a kıyısı olan 5 ülke, 12 Ağustos 2018 tarihinde Aktau'da (Kazakistan) "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme"yi⁵² imzalayarak, yıllardır devam eden sorunları çözüme kavuşturmuştur.

Belgeye istinaden, özel bir statüye sahip olan Hazar Denizi kapalı bir deniz olarak belirlenmiştir. Artık deniz tabanına boru hattı veya iletişim kablosu döşenirken, Hazar Denizi'ne kıyısı olan tüm ülkelerin değil, hatların geçtiği ülkelerin onayının olması yeterli olarak tasdik edilmiştir. Azerbaycan ve Türkmenistan, 21 Ocak 2021 tarihinde önceden "Kepez" veya "Serdar" adını taşıyan, daha sonra "Dostluk" olarak değiştirilen tartışmalı Hazar doğal gaz yatağının ortak keşif edilmesi ve geliştirilmesine dair hükümetler arası bir Mutabakat Zaptı'na imza atmışlardır.⁵³ Ülke başkanları bu mutabakat zaptının ülkeler arası enerji iş birliği konusunda yeni bir etaba taşıyacağını dile getirmişlerdir. Söz konusu iş birliği, Trans-Hazar doğal gaz boru hattı projesinin hayata geçirilmesi ve Hazar'a kıyıdaş ülkelerin ekonomik kapasitelerini artırmalarında önayak olacaktır. Hâlihazırda, TCP doğal gaz boru hattının yapımı için herhangi bir hukuksal veya devletler arası sorun teşkil etmemektedir.

Böylelikle, TCP'nin yapımı ve Güney Gaz Koridoru ile daha fazla bağlantısının sağlanması, Türkmenistan için gerçekleşme olasılığı yüksek ve ülke ekonomisi için zaruri bir proje olarak kabul edilmektedir. Aşkabat, enerji alanında Bakü ile iş birliği gerçekleştirerek nihayetinde Avrupa'daki müşterilerine ulaşabilecek ve Avrupa Birliği'nin (AB) enerji güvenliğinde güvenilir bir aktör olarak konumunu pekiştirebilecektir. Türkmenistan ise, söz konusu projenin ülkenin enerji sektörünü iyileştirmesi ve doğal gaz sevkiyatını çoğaltması bağlamında olağanüstü bir proje olduğunun farkındadır. Zira devlet yetkilileri resmi toplantılarda Güney Gaz Koridoru'nun AB'nin enerji talebini karşılamada mühim bir konuma sahip olduğunu dile getirmektedirler.⁵⁴

⁵⁰ Cutler, M., "The Trans-Caspian Gas Pipeline for Peace-building in the South Caucasus", 2021, <https://behorizon.org/the-trans-caspian-gas-pipeline-for-peace-building-in-the-south-caucasus/>

⁵¹ "Southern Gas Corridor", Ec, 2021, https://ec.europa.eu/energy/maps/pci_fiches/PciFiche_7.1.1.pdf

⁵² "Convention on the Legal Status of the Caspian Sea", Kremlin, 2018, <http://kremlin.ru/supplement/5328>

⁵³ Jalilov O., "Azerbaijan, Turkmenistan Sign Memorandum on Joint Exploration and Development of Oil Field", 2021, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-turkmenistan-sign-memorandum-on-joint-exploration-and-development-of-oil-field-2021-123-0/>

⁵⁴ "Trans-Caspian gas pipeline-when, if not now?" Sputniknews, 2021, <https://az.sputniknews.ru/20210214/>

Tüm hukuksal çerçevenin çözüme kavuşmasından sonra projenin uygulanmasının önünde tek bir sorun kalmaktadır, o da finansmandır.2 milyar dolar olarak belirlenen projenin bütçesinin⁵⁵katılımcı ülkelerden birinin doğrudan finansmanı ile gerçekleştirilmesi ve bu bağlamda Türkmenistan'ın projeye finansal anlamda katılım sağlanması beklenmektedir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini ön planda tutan AB'nin de söz konusu projeye finansman sağlaması öngörülmektedir.

Başka bir engel ise, Moskova ve Tahran'ın Hazar Denizi'nin kirlenmesine ilişkin çevresel endişelerini dile getirerek, muhtemel bir Hazar boru hattı projesine karşı çıkabilmeleridir. Rusya ve İran'ın içinde olmadıkları bu tür projeleri tarihsel olarak hep reddetmeleri dikkat çekici bir husustur. Zira Moskova'nın önemli bir siyasi kozu olan enerji tekelini hiçbir aktör ile paylaşmak istememesi bilinen bir gerçektir. Bu hususta Moskova enerji tekelini korumak amacıyla kendisinin olmadığı projelere alternatif olarak Türk Akım gibi projeleri hayata geçirmiştir. Türk Akım projesinin öne atılmasıyla TCP uygulanabilirliğini kaybetmiş gibi gözükse de, TCP'nin siyasi sorunları çözmesi ile enerji gereksinimini temin etmek için farklı yollar arayan AB için her zaman bir alternatif proje olarak gündeliğini koruyacaktır. Bu bağlamda, ekonomik sorunlar ortadan kaldırıldıktan sonra, Trans-Hazar doğal gaz boru hattının yapımı günümüzde en gerçekçi olarak görülmektedir. Muhtemelen projenin uygulanmasına dair uluslararası adımları yakın gelecekte izleyebiliriz.

Sonuç

Dünyanın dördüncü büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan ve bütçe gelirinin büyük kısmını enerjiden sağlayan Türkmenistan için enerji politikasının güvenliği ve sürdürülebilirliği önemlidir. Aşgabat yönetiminin doğal gaz ihracatında en eski ve en büyük müşterisi olan Rusya ile ilişkilerinin bozulmasının ardından Türkmenistan, İran ve Çin gibi pazarlara yönelmiştir. Ancak burada da yaptırımlar altındaki İran'ın doğal gazı ödeyememesi ve Çin'in Türkmenistan'daki yatırımları nedeniyle doğal gaz kapsamındaki borcunu geri ödemesi Aşgabat'ı büyük sıkıntıya sokmaktadır. Bu kapsamda son dönemde Rusya ile Türkmenistan arasındaki olumlu ilişkilerin gelişmesi, doğal gaz alımlarının başlaması, İran ve Türkmenistan yetkililerinin karşılıklı bağımlılık bağlamında bir araya gelmesi Türkmenistan'ın enerji sektörünün canlanacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca, Türkmenistan'ın TAPI ve TCP projeleri çerçevesinde faaliyetlerinin yeniden canlanması, ülkenin gelecekteki enerji politikası için bir umut ışığı yakmaktadır.

KAYNAKÇA

Afanasiev, V. "Taliban: TAPI Gas Pipeline is a priority Project." 2021, <https://www.upstreamonline.com/production/taliban-tapi-gas-pipeline-is-a-priority-project/2-1-1053761>

gazoprovod-transkaspiskij-turkmenistan-azerbaijan-426216228.html

⁵⁵ "Southern Gas Corridor", Ec, 2021, https://ec.europa.eu/energy/maps/pci_fiches/PciFiche_7.1.1.pdf

- Annayev, D. "Iran Attempts to Spin Major Ruling on Gas Payments to Turkmenistan." 2020, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2020/07/07/feature-01
- Atai, F., Azizi, H. "The Energy Factor in Iran-Turkmenistan Relations." *Iranian Studies* 45, no. 6 (2012): 745-758.
- Begenjov, B. "Turkmenistan's Energy Policy" (Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2018).
- Begjanov, A. "Turkmenistan's Energy Exportation Deals with Iran." *International Academic Journal* 5, no. 1 (2021): 69-80.
- "BP Statistical Review." 2020, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>
- "China Turns to Turkmenistan for Gas, Thumbs Nose at Australia." 2021, <https://www.asiafinancial.com/china-turns-to-turkmenistan-for-gas-thumbs-nose-at-australia>
- Cutler, M. "The Trans-Caspian Gas Pipeline for Peace-building in the South Caucasus." 2021, <https://behorizon.org/the-trans-caspian-gas-pipeline-for-peace-building-in-the-south-caucasus/>
- Çakmak H., *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*. İstanbul : Doğu Kitabevi, 2014.
- Dmitrieva, A. et.al. "Russia Starts Gas Deliveries to China via Power of Siberia." 2019, <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/natural-gas/120219-russia-starts-gas-deliveries-to-china-via-power-of-siberia>
- "Southern Gas Corridor." Eceuropa, 2021, https://ec.europa.eu/energy/maps/pci_fiches/PciFiche_7.1.1.pdf
- "Russia and Turkmenistan adopted a program of economic cooperation for 2021-2023." Economy, 2021, https://www.economy.gov.ru/material/news/rossiya_i_turkmenistan_prinyali_programmu_ekonomicheskogo_sotrudnichestva_na_2021_2023_goda.html
- Eia, "Country Analysis Executive Summary: China." 2021, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/China/china.pdf
- Garbuzarova, E. "Russia in Turkmenistan: the Policy of Strengthening Cooperation." *Post Soviet Era*, 2020, <https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/228/220>
- Gazprom, "Gazprom signed a long-term contract for the purchase of Turkmen gas." 2003, <https://www.gazprom.ru/press/news/2003/april/article54360/>
- Interfax, "Iran calls for the resumption of gas imports from Turkmenistan." 2021, <https://www.interfax.ru/business/790369>
- Ismaylov, E., Budak, T. "Turkmenistan's Energy Policy in the Post-Independence Period." *Bilgi Strateji*, Vol.6. No. 11. (2014): 29-49.
- Jalilov, O. "Azerbaijan, Turkmenistan Sign Memorandum on Joint Exploration and Development of Oil Field." 2021, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-turkmenistan-sign-memorandum-on-joint-exploration-and-development-of-oil-field-2021-123-0/>
- Kadyrova, E. "The volume of supplies of Turkmen gas to Gazprom may approach 9 billion cubic meters by the end of 2021." 2021, <http://www.newscentralasia.net/2021/06/23/obyom-postavok-turkmenskogo-gaza-gazpromu-mojet-priblizitsya-k-9-mlrd-kubometrov-k-kontsu-2021-goda/>
- Keohane R. O. ve Nye J. S., "*Power and Interdependence*." New York : Addison Wesley Longman, 2001.
- Kremlin, "President Vladimir Putin held talks with Turkmen President Saparmurat Niyazov who arrived in Russia for a visit." 2003, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/28450>
- Kremlin, "Convention on the Legal Status of the Caspian Sea." 2018, <http://kremlin.ru/supplement/5328>
- Kuzmina, E. "Turkmenistan at the Present Stage: Problems and Development Opportunities." *Russia*

and the Muslim World, no. 9, (2012): 75-91.

- Lipson C., "International Cooperation in Economic and Security Affairs" *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* / ed. Baldwin David. New York : Columbia University Press, 1993.
- Mangi, F. "Pakistan's New Pipeline with Russia to Increase LNG Import Capacity." 2021, <https://www.worldoil.com/news/2021/1/4/pakistan-s-new-pipeline-with-russia-to-increase-lng-import-capacity>
- Mann, S. "Will a Taliban Victory Advance TAPI." 2021, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/will-a-taliban-victory-advance-tapi/>
- Muhamedov, R. "Turkmenistan - Russia: breakthroughs and limits of cooperation." 2021, <https://cabar.asia/ru/turkmenistan-rossiya-proryvy-i-predely-sotrudnichestva>
- Mustafa, K. "\$8 bn TAPI gas line project: Pakistan seeks gas delivery at its own border." 2021, News, <https://www.thenews.com.pk/print/845808-8-bn-tapi-gas-line-project-pakistan-seeks-gas-delivery-at-its-own-border>
- Orient, "Iran Hopes to Purchase Turkmen Gas to Prevent Energy Shortages in Winter." 2021, <https://orient.tm/en/post/34888/iran-hopes-purchase-turkmen-gas-prevent-energy-shortages-winter>
- OGJ, "TAPI Pipeline Afghanistan Construction to Start in Herat." 2020, <https://www.ogj.com/pipelines-transportation/pipelines/article/14188746/tapi-pipeline-afghanistan-construction-to-start-in-herat>
- Panfilova, V. "Russia will resume purchase of Turkmen gas." 2018, https://www.ng.ru/cis/2018-10-10/6_7329_turkmenia.html
- Pannier, B. "Turkmen-Iranian Relations Warm Ahead of Winter." 2021, <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-iran-gas-deal/31537314.html>
- Parwani, S. "The TAPI Pipeline in Post- US Withdrawal Afghanistan." 2021, <https://southasianvoices.org/the-tapi-pipeline-in-post-u-s-withdrawal-afghanistan/>
- Sands, G. "China Striving to Boost Energy Imports from Turkmenistan." 2017, <https://eurasianet.org/china-striving-to-boost-energy-imports-from-turkmenistan>
- Sary, Y. "Turkmenistan's Energy Policy." , https://www.researchgate.net/publication/338487201_Turkmenistan%27in_Enerji_Politikalari
- Smrinov, S. "'Bubble' of gas happiness in Turkmenistan." 2019, <https://www.ritmeurasia.org/news--2019-03-21--puzyr-gazovogo-schastja-turkmenii-41705>
- Sputniknews, "Trans-Caspian gas pipeline-when, if not now?" 2021, <https://az.sputniknews.ru/20210214/gazoprovod-transkapsijskij-turkmenistan-azerbaijan-426216228.html>
- Stein A., "Coordination and Collaboration: Regimes in An Anarchic World." *Neorealism and Neoliberalism* , ed. Baldwin David A., New York : Columbia University Press, 1993.
- Tobb, "TAPI Pipeline Project." 2018, <https://www.tobb.org.tr/UlkeRehberi/Documents/Ulkeler/turkmenistan/TAPI.pdf>
- Viotti P. R. ve Kauppi M. V.. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*. Third Edition, USA: 1999.
- Wendt A.. *Social Theory of International Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.
- Worldbank, "Overview." 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview#1>

İstanbul'da Demografi ve Göç (1840-1842): İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi

Yunus Emre ÇAKIR (*)

Öz

Bu makale Tanzimat Fermanı'nın okunmasından hemen sonra İstanbul'un demografik görünümünü tasvir etmek amacıyla aylık nüfus raporlarını ele almaktadır. Aylık nüfus raporları en sade anlatımla, doğum, ölüm, gelen ve giden göç (nakl-i nüfus) ile İstanbul'u misafir olarak ziyaret eden tebaa ve yabancıların miktarları gibi nüfus üzerinde meydana gelen değişimleri sunan jurnallerdir. Müslüman, Rum, Ermeni, Katolik, Yahudi ve Roman unsurlardan oluşan Bilâd-ı Selâse (Eyüp, Galata ve Üsküdar) de dâhil olmak üzere İstanbul nüfusu hakkında raporların sunmuş olduğu veriler çeşitli parametrelere göre analiz edilmiştir. İstanbul nüfusunun dinî cemaat/milletlere göre dağılımı, aritmetik artış/düşüş eğilimleri, yetişkin/çocuk ölüm oranları, coğrafi hareketlilik ve göç gibi konularda çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. İstanbul ve taşra arasındaki göç (nakl-i nüfus) ve misafirlik kapsamında değerlendirilen geliş/gidişlere dair veriler üzerinden coğrafi hareketliliğe dair tespit edilen bazı bulgular paylaşılmıştır. Çalışma sonucunda İstanbul nüfusunun negatif doğal büyüme özelliği sergilediği dolayısıyla nüfusunu ve işgücünü dinamik tutabilmek adına taşradan alınacak nitelikli göçe muhtaç bulunduğu sonucuna varılmıştır. Tüm raporların ortalamasına göre toplam İstanbul nüfusunun %46,5'ini oluşturan Müslüman nüfusun en az doğum ve yetişkin erkek başına en az oğlan çocuğu oranına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca rapordan hareketle İstanbul'un toplam nüfusunu hesaplama girişiminde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İstanbul Nüfusu, Nüfus Sayımı, Tarihi Demografi, Mürur Tezkeresi, İstanbul Asayışı.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.08.2022

Kabul Tarihi: 23.11.2022

(*) Araştırma Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

E-posta: yemrecakir@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9075-7458>

Yunus Emre Çakır, "İstanbul'da Demografi ve Göç 1840-1842: İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 243-267

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.113>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Demography and Migration in Istanbul (1840-1842): An Analytical Essay on Monthly Population Reports of Istanbul

Yunus Emre ÇAKIR (*)

Abstract

This article deals with the monthly population reports in order to describe the demographic view of Istanbul soon after the proclamation of the Edict of Tanzimat. Monthly population reports, in the simplest terms, were the journals that present the birth, death, incoming and outgoing migration (transported population) of the population and the amounts of subjects and foreigners visiting Istanbul as guests. The data presented by the reports on the population of Istanbul, including Bilâd-ı Selâse (Eyüp, Galata and Üsküdar), which consists of Muslim, Greek, Armenian, Catholic, Jewish and Gypsy elements, were analyzed according to various parameters. Various inferences have been made on issues such as the distribution of the population of Istanbul according to religious communities/nations, arithmetic increase/decrease trends, adult/child mortality rates, geographical mobility and migration. Findings on geographical mobility were shared, based on the data on immigration (transfer of population) and arrivals/departures between Istanbul and the provinces in the reports. As a result of the study, it has been concluded that the population of Istanbul exhibits negative natural growth characteristics, so qualified immigration from the provinces was needed in order to keep its population and labour force dynamics. According to the average of all reports, the Muslim population, which constitutes 46,5% of the total Istanbul population, had the lowest birth rate and the lowest male birth rate per adult male. In addition, based on the report, an attempt was made to calculate the total population of Istanbul.

Keywords: Istanbul, Population of Istanbul, Census, Historical Demography, Mürur Tezkeresi (Pass Permit Paper), Istanbul Public Security.

Original Research Article

Submission Date: 27.08.2022

Acceptance Date: 23.11.2022

(*) Research Assistant, Çankırı Karatekin University, Faculty of Literature, Department of History

E-mail: yemrecakir@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9075-7458>

Yunus Emre Çakır, "İstanbul'da Demografi ve Göç 1840-1842: İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 243-267
DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.113>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

Bu makalenin amacı tarihî demografi çalışmalarına eklenilebilecek bir metot çerçevesinde, Tanzimat'ın ilk iki yılında İstanbul'un demografik dinamiklerini ele almaktır. Osmanlı demografi tarihine dair günümüze dek üretilmiş literatür, kaynak ve yöntem bakımından iki kısma ayrılabilir.¹ İlki, klasik dönem (XV-XVI. Yüzyıllar) üzerine, çoğunlukla tahrir defterlerinin kaynaklık ettiği tarihî demografi incelemeleridir.² İkinci kısım ise 1828-1829'da başlanan fakat bazı engeller sebebiyle 1830-1831'de tamamlanabilen ve belirli aralıklarla yinelenen genel nüfus sayımlarına ait kayıtların kullanıldığı çalışmalardır. Nüfus defterlerinin araştırmacıların erişimine açılmasını müteakiben özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısına dair demografi araştırmalarında ciddi bir artış meydana gelmiştir.³ Fakat bu artışın daha çok taşrayı konu edinen incelemeler olduğu ileri sürülebilir.⁴ Genel nüfus sayımlarının ilk örneklerini konu edilerek İstanbul demografi tarihine katkı yapmış iki çalışma özellikle zikredilmelidir. Bingöl'ün 1829 sayımları üzerinden İstanbul'un Müslüman mahallelerine yönelik incelemesi, henüz yeni bir girişim olan genel nüfus sayımının ilk sonuçlarını ele alması bakımından önem arz etmektedir.⁵ Somel'in 1830-1831 İstanbul nüfus sayımlarının hülasa pusulasını konu edinen çalışması ise konu hakkında kaynakların azami ölçüde çok yönlü değerlendirilmesi noktasında kapsamlı ve titiz bir inceleme olarak dikkat çekmektedir.⁶

¹ Tarihî demografi çalışmalarının geçmiş hakkında mevcut yaygın kanaatlere dayalı yargılar yerine, nicel verilerle dayalı analizlerin daha isabetli tahminler yapılabilmesine tanıdığı olanak, sosyal bilimlerde bir tür devrim olarak tanımlanmaktadır. Osamu Saito, "Historical Demography: Achievements and Prospects," *Population Studies* 50, no.3 (1996): 537. <https://doi.org/10.1080/0032472031000149606>.; Belirli bir coğrafyada bulunan nüfusun özellikleri ve değişimlerinin incelenmesi demografi/nüfus biliminin konusunu teşkil etmektedir. Adnan Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2012): 186.

² Konu hakkında detaylı değerlendirme için bkz. Yunus Koç, "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları." *Bilgi*, 65 (2013): 177-202; Yunus Koç, "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV.-XVIII. Yüzyıllar)," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3, no. 6 (2005): 161-210; Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 (2007): 135-160.

³ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili," *Gazi Akademik Bakış* 8, 15 (2014): 226. <https://doi.org/10.19060/gav.43373>; Genel nüfus sayımlarını konu edinen ilk eser için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831* (Ankara: TC Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1943); Konu hakkında en kapsamlı inceleme ise Karpat'a aittir. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, çev. Bahar Tırnakçı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).; Nüfus defterlerini (BOA. NFS.d.) konu edinen son yıllara ait örnek bir çalışma için bkz. İlker Yiğit, "Burdur ve Çevre Kazalarda Nüfus (1834)," *Doğu Coğrafya Dergisi* 25, no. 44 (2020): 13-30. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.764364>.

⁴ İstanbul tarihî demografi çalışmalarının kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, no. 16 (2010): 174.

⁵ Sedat Bingöl "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 23, no. 36 (2004): 43-60.

⁶ Selçuk Akşin Somel, "Vak'a-i Hayriyye Sonrasında İstanbul'un Sosyal Yapısının Ana Hatlarına Dair Yeni Bazı Veriler: 1830-31 Devresine Ait İstanbul Nüfus Sayımı Hülasa Pusulası," *Osmanlı Araştırmaları* 56 (2020): 143-224. <https://doi.org/10.18589/oa.862790>.

Çalışmada ele alınan raporlar demografik analizler için genel nüfus sayımlarına nazaran çok daha kısa aralıklarla detaylı ve dinamik veriler sunmaktadır. Bu çerçevede çalışma, ilgili tarih aralığında İstanbul'un demografik görünümünü tasvir etmek iddiasındadır. Çalışmada 1840-1842 yılları arasına ait on beş rapor incelenmiştir.⁷ Raporlar iki farklı kuruma aittir. İlk dört rapor Seraskerlik bünyesindeki *Mahallat Odası*, diğer on bir rapor ise İhtisap Nezareti tarafından düzenlenmiştir. Bahse konu raporlar en sade şekilde, bir ay zarfında İstanbul ve Bilâd-ı Selâse nüfusu üzerinde meydana gelen değişimleri, millet/dini cemaatlerine (Müslüman, Rum, Ermeni, Katolik, Yahudi, Karaim Yahudisi ve Kıpti) göre kısıtlı bir yaş gruplandırması (küçük, büyük ve bekâr) çerçevesinde sunan veri setleri olarak özetlenebilir. Nüfus üzerinde meydana gelen değişimler, nüfusun doğal seyrini etkileyen doğum ve ölüm ile göç ve coğrafi hareketliliği ifade etmektedir. İlk nüfus sayımında da olduğu gibi yalnızca erkek nüfus raporların öznesidir, asker ve saray görevlileri de raporlara dâhil edilmemiştir. Çalışmamızda ele alınan raporlar günümüze dek herhangi bir incelemeye konu olmamıştır. Yalnızca ele alınan on beş raporun üçü, bir doktora tezinde çevirisiyle birlikte ek olarak yer almıştır.⁸

Her rapor, hemen hemen birbirinin aynı bir açıklama ve ait olduğu zaman dilimini beyan eden bir serlevha ile başlamaktadır.⁹ Aşağıdaki tabloda çalışmaya konu edilen on beş raporun tarih aralıkları, künye bilgileri ile bu raporlardan elde edilen toplam İstanbul nüfusu Tablo 1'de görülebilir. Her ne kadar arşiv kataloglarında daha fazla jurnalın varlığı görülmekteyse de bunlar arasında kimilerinin içeriğinde rapor cetvelleri yer almamakta sadece raporların arzına dair yazışmalar bulunmaktadır.¹⁰ İlk seri olarak nitelendirilebilecek olan Mahallat Odası'na ait raporlar, İhtisap Nezareti'ne ait olan diğer on bir rapordan bazı özellikleri ile ayrılmaktadır. İlk seriyeye ait raporlarda milletlerine göre hane sayıları ve toplam medrese ile talebe-i ulüm sayıları verilmiştir. Yine ilk raporların açıklamalarında, 1253 yılında başlayan bir nüfus tahririnden söz edilmekte ve bu tahririn 1256 yılının Şevval ayında bittiği ve bu tarihten sonra İstanbul nüfusu üzerinde meydana gelen değişimlerin aylık raporlanarak sayım verilerinin güncelliğinin korunacağı beyan edilmiştir. Bu ifadeden çalışmada ele alınan raporların yeni bir genel nüfus

⁷ İncelenen on beş rapordan on dördü aylık, biri iki aylıktır. 1258 yılı Ramazan ayı Şevval ayı ile birleştirilerek iki aylık dönem bir raporda verilmiştir. BOA. İ. DH. 73/3605.

⁸ Mustafa Mesut Özekmekçi, "İlk Osmanlı Nüfus Sayımları (1830-1850) ve İngiltere, ABD Nüfus Sayımları ile Mukayesesi", (Yayımlanmamış Doktora tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2020). Ek: 1, Ek: 3, Ek: 5.

⁹ Mahallat Odası tarafından düzenlenen raporlar; "Gayrı ez-hademe-i sarây-ı hümâyün ve bi'l-cümle 'asâkir-i muntazama-i şâhâne Âsitâne-i şevket-aşiyâne ve bilâd-ı selâsede vâki' medâris-i şerife ile hanelerin mikdârı ve nüfus-ı İslâmın on iki yaşına kadar sigâr ma'âdâsı kibâr ve re'âyânın dahi on bir yaşına kadar küçük küsûru büyük 'itibariyle han ve dekâkinde sığınmış bekârların mevcudu ve misaferetle iskân etmiş olanları ve gelib gidenleri ve mevlûd ve vefatının işbu Ramazan-ı şerif guresinden gayetine gelinceye vukûâtını mübeyyin Mahallat Odasından tanzim olunan hütlâsıdır." BOA. İ. DH. 29/1360. İhtisap Nezareti tarafından düzenlenenler; "İşbu elli yedi senesi Receb-i Şerif guresinden gayetine kadar Asitâne-i Âliye ve Bilâd-ı Selâsede mevcud nüfus-ı İslâm ve Re'âyadan bir mâh zarfında vefat ve tevellüd eden ve taşra 'âzimetle kaydî terkin kılınan ve taşradan Dersaadete gelib nizamına tatbiken kayd olunan ve ma'a müstemîn misafereten gelib 'avdet eden kesânın jurnalıdır." BOA. İ. DH. 48/2396.

¹⁰ Bkz. BOA. İ. DH. 17/796, 19/926, 39/1858. BOA. HAT. 1268/49090, 491/24045, 1268/49091, 1268/49086 vd.

sayımı verileri referans alınarak devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar arşivde 1253-1256 yılları arasındaki nüfus sayımına dair bazı yazışmalara tesadüf etmek mümkünse de bu sayıma ait kayıtları tespit etmek mümkün olmamıştır.

Raporlarda bazı hesap hataları tespit edilmiştir. Zaman zaman toplam İstanbul nüfusunu etkileyecek denli büyük olan hatalar düzeltilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Şevval 1258 tarihli raporda sonradan düzeltilen bir hesap hatası ise özellikle zikredilmesi gereken bir detay olarak dikkat çekmektedir. *‘İslam ve reayadan müteveffa ve helak olan’* kısmının toplam yetişkin ölüm sayısı yanlışlıkla, toplam ölüm sayısı olan 249 olarak kaydedilmiş fakat sonradan üzerine Latin rakamları ile doğrusu olan 153 yazılmıştır. Bu düzeltme, raporlarda bir batılı uzman yardımı olabileceği fikrini doğurmaktaysa da böyle bir iddia ileri sürmek için raporlarda başka hiçbir bilgi ve ipucu bulunmamaktadır.

Tablo 1: Nüfus Raporlarının Tarih ve Arşiv Bilgileri

Rapor ID.	Tarih			Rapor Dosya/ Gömlek No. (BOA. İ. DH.)	Toplam İstanbul Nüfusu
	Hicri		Miladi Tarih Aralığı ¹¹		
	Yıl	Ay			
1	1256	Ramazan	27 Ekim 1840 - 25 Kasım 1840	29/1360	198007
2	1256	Şevval	26 Kasım 1840 - 24 Aralık 1840	30/1418	198634
3	1256	Zilkade	25 Aralık 1840 - 23 Ocak 1841	9/391	193847
4	1256	Zilhicce	24 Ocak 1841 - 22 Şubat 1841	10/473	193967
5	1257	Rebiyülahir	23 Mayıs 1841 - 20 Haziran 1841	44/2167	202121
6	1257	Cemaziyülevvel	21 Haziran 1841 - 20 Temmuz 1841	44/2167	201491
7	1257	Cemaziyülahir	21 Temmuz 1841 - 18 Ağustos 1841	48/2396	200920
8	1257	Recep	19 Ağustos 1841 - 16 Eylül 1841	48/2396	199044
9	1257	Şaban	18 Eylül 1841 - 15 Ekim 1841	49/2423	196984
10	1257	Şevval	16 Kasım 1841 - 14 Aralık 1841	49/2458	197208
11	1257	Zilhicce	14 Ocak 1842 - 11 Şubat 1842	54/2686	199287
12	1258	Rebiyülahir	12 Mayıs 1842 - 9 Haziran 1842	64/3161	200869
13	1258	Cemaziyülahir	10 Temmuz 1842 - 7 Ağustos 1842	66/3287	200822
14	1258	Şaban + Ramazan	7 Eylül 1842 - 4 Kasım 1842	73/3605	200734
15	1258	Şevval	5 Kasım 1842 - 3Aralık 1842	73/3605	201069

Kaynak: BOA: Başkanlık Osmanlı Arşivi, İ. DH. İrade Dâhiliye

Raporları Üreten Mekanizmaya Kısa Bir Bakış

Çalışmada ele alınan raporların sadece nüfus sayımına bağlanması dönemin tarihi ve politik atmosferinin görmezden gelinmesi anlamına gelecektir. Bahse konu dönemde İstanbul

¹¹ Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu referans alınmıştır. “<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu>” Erişim: 29.03.2022.

nüfusunun aylık dönemler halinde takip edilmesinin amaçlarına dair bazı çıkarımlar yapılabilir. 1843 yılında yabancıların sayıma dâhil edilip edilmeyeceğine dair bir konu üzerine verilen cevap bu noktada hayli çarpıcıdır. Buna göre nüfus tahriri, *iktizâ-yı usûl-ı zabita-yı* mülkiyeden yani kamu güvenliğinin gerekliliklerindedir ve tebaa olsun olmasın İstanbul'da kimin olduğunun bilinmesi İstanbul asayışı için önemlidir.¹² İstanbul'da asayışı sağlamanın yolunun özellikle geç XVIII. yüzyıldan itibaren daima İstanbul nüfusu içerisindeki sakıncalı addedilen grupları gözetim altında tutmaktan geçtiği görülmektedir. Nizam-ı Cedid düzenlemeleri sırasında İstanbul'da bulunması sakıncalı görülen *meçhûlül-ahvâl* serseri takımının İstanbul'dan sürülmesi ve İstanbul esnafının birbirine kefile bağlanarak tahrir edilmesi bu durumun somut örnekleri arasındadır.¹³ Ayrıca Mora'da Rum İsyanı patlak verdikten hemen sonra İstanbul'da yapılan gayrimüslim tahriri ve gayrimüslim unsurların birbirine kefil edilmesi de bu durumun örneklerinden biri olarak ileri sürülebilir.¹⁴ Fakat daha keskin bir kırılma noktası Vaka-i Hayriye ile birlikte meydana gelmiştir. Başta yeniçeriler ve yeniçerilik ile iltisaklı gruplar olmak üzere İstanbul'u ne olduğu belli olmayan (*meçhûlül-ahvâl*) kimselerden temizlemek ve bir daha İstanbul'a ayak basamamalarını sağlamak üzere alınan bir dizi tedbirin yansıması *Mürur Tezkeresi* uygulaması olarak aksetmiştir.¹⁵ Bir tür iç pasaport olarak da tanımlanagelen mürur tezkereleri, bir kimlik saptama belgesi olarak da değerlendirilmektedir.¹⁶ 1826 yılında uygulamaya konulan mürur tezkerelerini İstanbul'da düzenlemek mahkemelere, kontrol etmek ise sonradan Nezaret statüsüne yükseltlen İhtisap Ağalığı'na verilmiştir.¹⁷ Fakat İhtisap Nezaretî'nin görevi sadece tezkereleri kontrol etmekle kalmamıştır. 1837'de İstanbul'da nüfus tahriri hakkında bir buyruldu evrakında İhtisap Nazırı Ağa da İstanbul ve Bilad-ı Selâse kadılarıyla birlikte emrin muhataplarındandır.¹⁸

Raporlardaki verilerin elde edilmelerinde yürütülen prosedür ise şöyledir: Her mahallenin imam ve muhtarları mahallelerinin; Patriklikler ve Hahambaşılık ise sorumlu buldukları

¹² BOA. HR. SYS. 2927/18.

¹³ Cengiz Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı," *"Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve İktidarı"*, ed. Seyfi Kenan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010) 183-212. Betül Başaran, "İstanbul Kefalet ve Teftiş Defterleri", *Büyük İstanbul Tarihi*, c. 4, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015) 584-587.

¹⁴ Örneğin 8 Numaralı Nüfus Defteri, 1821 yılında Yunan İsyanının hemen akabinde İstanbul'da bulunan gayrimüslim unsurların tespiti, ellerinde bulunan silahların toplanması ve birbirlerine kefile bağlanması amacıyla İstanbul'da bir nüfus tahriri yapıldığını göstermektedir. BOA. NFS. d. 8. (10 Cemaziyülahir 1236 [15 Mart 1821]).

¹⁵ Nalan Turna, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında: Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürur Tezkereleri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013).

¹⁶ Örneğin asker kaçaklarının yakalanması ve firarilerin bir kazadan diğerine seyahatlerinin önlenmesi hakkında bir kayıt için bkz. BOA. A. } MKT. 11/30. Mürur tezkerelerinin bireysel kimliklendirme ile ilişkisi için bkz. Fatmanur Samastı, "History of Identification in the Ottoman Lands: From the Security of the Person to the Security of the State: Implementation of Mürur Tezkeresi in the Nineteenth Century" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010).

¹⁷ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, c. 1, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995 [1914]) 330-331.

¹⁸ BOA. A.} DVN. NMH. 2/16.

cemaatlerin doğum-ölüm ve gelen-giden gibi nüfus üzerinde meydana gelen değişimleri ilgili birimlere (*Mahallat Odası, İstanbul Mahkemesi, Bilâd-ı Selase Kadulukları*) bildirmekle mükellef tutulmuşlardır. İlgili birimler tarafından da gelen verilerden icmaller çıkarılarak her ayın ilk günü Seraskerlik kanalıyla Bâb-ı Âli'ye ve Padişaha arz edileceklerdir.¹⁹ 1841 yılındaki bir düzenlemeye kadar İstanbul'dan taşraya gideceklerin, ikametlerinin bulunduğu mahallenin imam ve muhtarından, kayıtlarının nüfustan silindiğine dair bir pusula alarak Seraskerlik'teki Mahallat Odası'na müracaat etmeleri gerekmektedir.²⁰ Dolayısı ile bürokrasinin, nüfus hakkında kendisine bildirilen rakamları kontrol etme imkânının da olduğu şeklinde bir yorumda bulunulabilir. 1841 yılında ise Seraskerlik bünyesindeki Mahallat Odası'nın uhdesindeki *nakl-i nüfus* ve İstanbul'daki mahkemelerinin mürur tezkeresi düzenleme görevi de İhtisap Nezareti'ne devredilmiş ve buralarda görevli kâtipler maaş ve tayinatlarıyla birlikte İhtisap Nezareti hizmetinde görevlendirilmişlerdir.²¹ Çalışmamızda, bahsedilen düzenlemenin hem öncesine hem de sonrasına ait raporlardan istifade edilmiştir. İhtisap Nezareti tarafından tanzim edilen raporlar arasında çalışmamızda ele alınan rapor türünden başka İstanbul dışına iade edilenlere dair raporlar da bulunmaktadır.²²

Bu noktada İhtisap Nezareti tarafından tutulan raporların güvenilirliğine dair ufak bir saptama yapmak yerinde olacaktır. Mürur tezkeresi uygulamasının bir de ekonomik boyutu mevcuttur. Özellikle tezkere harçlarından ciddi bir gelir elde edilmekte olduğu ileri sürülmektedir.²³ Mürur tezkeresi harçlarından başka, İhtisap Nezareti tarafından İstanbul'da mürur ve ubur edenlerden de bir miktar harç alınmakta olması; İstanbul'a giren-çıkanlara dair kayıtların mali bir karşılığı bulunduğunu göstermektedir. Dolayısı ile İhtisap Nezareti tarafından geliş-gidişlere dair bildirilen sayıların hesap verilebilirliğinin olması gerektiği düşünülebilir.²⁴

¹⁹ BOA. HAT. 336/19258-D. BOA. HAT. 336/19258-C. 1841 yılındaki düzenleme ile İhtisap Nezareti de bu kurumlar arasında zikredilebilir. Bu dönemde henüz yeni bir kurum olan muhtarlıkların da mahallelerin gelen-giden ve doğan-ölen kayıtlarını nüfus defterlerine kaydettilerinin işinin asli görevlerinden olduğu zikredilmelidir. Ali Akyıldız, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kuruluşu ve Gelişimine Genel Bir Bakış," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14, (2006): 14. Musa Çadircı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme," *Belleten XXXIV*, no. 135, (1970): 419.

²⁰ Nalan Turna, "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız ve E. S. Gürkan, (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2014) 397.

²¹ BOA. İ. MVL. 26/408. BOA. ML. MSF. d. 2566. (21 Safer 1257 [14 Nisan 1841]).

²² 1256 Rebîyülahır (2 Haziran 1840 - 30 Haziran 1840) ayında İstanbul'da tezkerelerinin süresi dolan 539'u Müslüman 705'i gayrimüslim, 8 mahkuk tezkereli, 20 serseri, 2 tezkeresiz ve 4 hırsız olmak üzere 1287 kişi İstanbul'dan ihraç edilerek memleketlerine iade edilmiştir. Bu süre zarfında İstanbul'a gelenler ve gidenler gün gün tablolara aktarılmıştır. Buna göre bir ay zarfında İstanbul'a 17978 kişi giriş-çıkış yapmıştır. Ayrıca bu zaman zarfında yalnızca 2 kişinin mürur tezkeresiz yakalanmış olması, mürur tezkeresi uygulamasının ne kadar sıkı bir şekilde icra edilmekte olduğunu göstermektedir. BOA. İ. DH. 17/782.

²³ Turna, *Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*, 200-201.

²⁴ 1254 tarihli bir İhtisap defterinde bu meblağın Ehl-i İslam piyadeden dörder, süvariden altışar para olduğu kayıtlıdır. Ömer Türkoğlu, *19. Yüzyıla Ait Bir İhtisap Defteri Değerlendirmesi-Osmanlı İhtisap Uygulaması*, (İstanbul: Okur Akademi, 2020) 82.

Raporlara Göre İstanbul Nüfusunun Genel Görünümü

Mahallat Odası tarafından düzenlenen ilk dört raporda milletlere göre hane sayıları bulunmaktadır ve hane sayıları dört raporda da istikrarlı kalmıştır.²⁵ Raporlara göre İstanbul'da (Bilâd-ı Selâse dâhil) 39944 Müslüman, 6402 Rum, 7351 Ermeni, 1111 Katolik, 1525 Yahudi ve 206 Roman hane olmak üzere toplam 56539 hane bulunmaktadır. Hane halkına dair bir hesaplama yapabilmek için bekâr nüfusu toplam nüfustan çıkarmak gerekmektedir, çünkü raporlarda da ifade edildiği üzere bekârlardan *han ve dekâkinde* sığınmış kitle olarak bahsedilmektedir.²⁶ Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Müslüman nüfus içerisinde hane başına düşen fert sayısı, Hıristiyan nüfusunun yaklaşık 1/3'üne; Yahudi nüfusun ise 1/4'üne tesadüf etmektedir. Bu da İstanbullu Müslümanların daha küçük aileler halinde yaşamakta olduklarını göstermektedir.

Tablo 2: Milletlere Göre Hane Başına Düşen Erkek Fert (Çocuk Dâhil)

<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Karaim Yahudi</i>	<i>Kıpti</i>
3,43	8,71	9,42	7,28	12,86	9,69	4,84

Raporlardaki verilerden hareketle kadın nüfus dâhil toplam İstanbul nüfusuna dair bir tahmin yapılabilir mi? Bu amaçla öncelikle İstanbul'da nüfusun cinsiyete göre dağılımının eşit olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu oranın tespiti için kıyaslama yapılabilecek en yakın tarihli kadın nüfusuna dair bilgi, 93 Harbi olarak anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gibi kitlesel bir göç hareketine neden olan yenilgiden sonrasına aittir. Üstelik incelenen raporlardan yaklaşık kırk yıl sonrasına tarihlenmektedir. Kadınların sayıma dâhil edildiği 1882 yılına ait nüfus verilerine göre İstanbul'da kadın nüfusun erkek nüfusa oranı %42,48'dir.²⁷ Kadın nüfusun toplam nüfus içindeki bu orantısızlığının muhtemel sebebi çalışmamızda da görülebileceği üzere işgücü niteliğinde taşradan gelen hanlarda ve dükkânlarda ikamet etmekte olan bekâr nüfustur.²⁸ Bu durumda soruyu şöyle değiştirmek gerekmektedir. İstanbul nüfusunun

²⁵ Raporlarda taşradan gelip İstanbul'a yerleşen bekâr olmayan nüfusa rağmen hane sayısının istikrarlı kalmış olması iki şekilde yorumlanabilir. İlki Mahallat Odasının sayım metodunun durağan olması, ikincisi sahiden de ilk dört raporun ait olduğu zaman zarfında taşradan İstanbul'un hiç hane göçü almamasıdır. İkinci ihtimal oldukça zayıftır çünkü ilgili raporları kendi içerisinde çeliştirmektedir. Fakat ilk ihtimal, raporları tanzim etme görevinin neden İhtisap Nezaretine devredildiğine dair de bir fikir vermektedir. Muhtemelen Mahallat Odası, istatistik üretme ve raporlama konusunda birtakım zafiyetler sergilemekteydi.

²⁶ 1830/1831 Nüfus Tahriri hülâsa pusulası üzerinden İstanbul nüfusunu ele alan Somel'e göre bekâr tanımlamasının İstanbul'da aile bağı olmaksızın yaşayan fertleri ifade etmekte olduğu ve bekârlığın, şahısların medeni hallerinden çok iktidar için kontrol edilebilir olup olmadıklarına dair bir niteleme olduğu ileri sürülmektedir. Somel, "1830-31 Devresine Ait İstanbul Nüfus Sayımı Hülâsa Pusulası," 152, 203.

²⁷ Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914," *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978): 266. Karpat'ın 1882 yılı İstanbul nüfusuna dair verdiği bilgilerde kadın nüfus toplam nüfusun %42,32'sine tesadüf etmektedir. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çeviren Bahar Tırnakçı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 215.

²⁸ Toplam kaba nüfus hesaplaması konusunda kadınların sayıma dâhil edilmemesi engelinin aşılabilmesi için Toprak, şu yöntemi önermektedir; "*Kaba toplam tahminde bulunmak için bu sayıyı* [yalnızca erkek

doğal unsuru olan bekârlar ile taşradan gelip han, dükkân, hamam gibi işyerlerinde ikamet eden bekârları birbirinden ayırt edilerek yaklaşık bir toplam İstanbul nüfusu tahmini yapılabilir mi? Değerlendirme konusu on beş rapor arasında yalnızca birinin ekinde İstanbul ve civarındaki hanlarda ikamet edenlerin sayılarına dair veri bulunmaktadır. Şevval 1256 tarihli hanlarda ikamet edenlerin hülâsa kayıtlara göre; Asitâne, Üsküdar, Tophane, Kasımpaşa ve Beyoğlu ile Eyüb hanlarında 4795'i Müslim, 9134'ü Gayrimüslim olmak üzere toplam 13929 kişi ikamet etmektedir.²⁹ Aynı tarihte 24901'i Müslüman, 39013'ü gayrimüslim olmak üzere toplam bekâr sayısı ise 63914'dür. Bu durumda, esasında taşralı olup hanlarda ikamet eden bekârların toplam İstanbul bekârlarına oranı, Müslümanlarda yaklaşık %20; Gayrimüslimlerde ise %25 olduğu kabul edilebilir. Ayrıca bekâr nüfusun yalnızca hanlarda ikamet etmedikleri, dükkân ve hamam gibi işyerlerinde de ciddi bir bekâr nüfus bulunduğu göz önüne alınmalıdır. En iyimser tahminle bu oranın da hanlardaki bekâr sayısına yakın veya hemen hemen eşit olduğu kabul edilebilir. Bu durumda, hanlardaki oranın ikiye katlanması ile Müslüman bekârların %40'ının, Gayrimüslim bekârların %50'sinin kadın nüfus karşılığı olmadığı var sayılabilir. Bu durumda bekâr erkek nüfusa karşılık gelen kadın nüfusu tespit etmek amacıyla Müslümanlar %60 ve Gayrimüslimler için %50'lik oranı tespit edebilmek için 1,6 ve 1,5 katsayısı ile çarpılabilir.

Tablo 3: Tahmini Toplam İstanbul Nüfusu

	<i>Kayıtlı Nüfus ve Çarpım Katsayısı</i>	<i>Sonuç</i>
Müslüman Yetişkin	48923 x2	97846
Gayrimüslim Yetişkin	45582 x2	91164
Müslüman Çocuk	17178 x2	34356
Gayrimüslim Çocuk	23454 x2	46908
Kıpti Yetişkin	394 x2	788
Kıpti Çocuk	189 x2	378
Müslüman Bekâr	42901 x1,6	68641,6
Gayrimüslim Bekâr	39013 x1,5	58519,5
Talebe-i Ulûm ³⁰	1164 x1,6	1862,4
Tahmini Toplam İstanbul Nüfusu		400463

Bu kısıtlı veriler çerçevesinde Şevval 1256 (Kasım/Aralık 1840) dönemi için elde edilen "400926" sonucunun yalnızca bir tahmin denemesi olduğunu tekrar vurgulamak gerekmektedir.

nüfusu kapsayan sayım verileri] ikiye katlayarak kadın nüfusla birlikte İstanbul'un toplam nüfusunu elde etmek mümkündür. Ancak mevsimlik işçi niteliğinde İstanbul'da bulunan erkek sayısının toplam nüfus içinde erkekleri daha yukarı çekeceği hatırlanırsa sayımda elde edilen erkek nüfusu ikiye katlamak gerçekçi olmaz. Ancak buna karşılık sayımda yer almayan askeri kadrolar ve eksik sayım genel toplamı yukarı çekmektedir." Zafer Toprak, "Nüfus," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı, 1994) 6:110–111.

²⁹ BOA. İ. DH. 30/1418.

³⁰ Talebe-i Ulûm, raporlarda Müslüman bekâr statüsünde değerlendirildiği için 1,6 katsayısı ile hesaplamaya dâhil edilmiştir.

Saray görevlileri ve ordu mensupları bu sayıya dâhil değildir. Önceki çalışmalarda da işaret edilen kul/köle statüsündeki nüfusun ise dâhil olup olmadığı belli değildir. Haliyle elde edilen toplam nüfusun, asgari İstanbul nüfusu olduğu ileri sürülebilir. Raporlarda yer almayan ordu mensuplarına dair bir tahminde bulunmak gerekirse, raporlardan bir yıl sonrasına ait bir hülâsa pusulasına göre Hassa Ordusuna mensup 26937 neferden 17719'u Asitane'de konuşlu bulunmaktadır.³¹ Üsküdar'da bulunan Dersaadet Ordu merkezinde ise piyade, süvari ve topçu sınıflarından toplam 7433 nefer konuşludur.³² Bu durumda İstanbul'da yaklaşık 25 bin askerin bulunduğu ifade edilebilir. İncelediğimiz rapordan hariç tutulan sadece askerlerin sayısının yaklaşık 25 bin olduğu göz önüne alındığında azami nüfus için bir üst limit belirlemek, incelenen raporlardan hareketle mümkün değildir. Fakat haklarında veri bulunmayan kitlelerle birlikte bahse konu olan dönemde İstanbul nüfusunun 450 bin bandında bulunduğu makul kabul edilebilir.

Raporlardan elde edilen verilere göre toplam İstanbul nüfusu içerisinde Müslüman oranı %46,59 Gayrimüslim oranı %53,41'dir. Gayrimüslim unsurlar arasında en kalabalık millet ise Ermenilerdir. İlerleyen sayfalarda da görüleceği üzere üçüncü en kalabalık millet olan Rum nüfusun yarıya yakın bir oranı bekâr nüfus tarafından teşkil edilmektedir. Benzer bir hesaplamayı 1830/1831 sayımları üzerinden yapan Somel de benzer oranları tespit etmiştir. Fakat Somel'in çalışmasında %9 olan Yahudi nüfus aradan geçen yaklaşık on yıllık süreçte %5,73'e düşmüştür.³³ Raporlarda Karaim Yahudileri üç ve dört numaralı raporlar haricinde ayrı bir cemaat olarak verilmiştir. Fakat toplam Karaim nüfusunun 108 ila 127 kişi arasında seyretmesi münasebeti ile Karaim Yahudileri, Yahudi cemaat altında yüzdellik hesaplamaya dâhil edilmiştir.

³¹ BOA. TS. MA. e. 65/12-6. (Eylül 1259 [Eylül-Ekim 1843]).

³² BOA. TS. MA. e. 66/44-22. (1257[1841-1842])

³³ "Müslim nüfus toplam İstanbul nüfusunun yaklaşık % 44'ünü oluşturmakta olup Reaya nüfusun yaklaşık % 56'sını teşkil etmekteydi. İkinci sonuç Gayrimüslim cemaatler içerisinde Ermeni milletinin nüfus bakımından Rumlardan daha kalabalık olduğu, dolayısıyla da 1830-31 İstanbul'unun en büyük Reaya milleti olduğudur. Ermeniler şehir nüfusunun % 23'den fazlasını oluşturuyor, Rumlar ise % 21'ini kapsıyordu. Yahudi nüfus ise şehir nüfusunun % 9'unu geçmiyordu." Somel, "1830-31 Devresine Ait İstanbul Nüfus Sayımı Hülâsa Pusulası," 206. Yahudi nüfusun bu denli hızlı bir düşüş kaydetmesi kitlesel bir dış göçe işaret etmektedir. Raporlarda bu konuda bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat ilerleyen makalenin bölümlerinde görüleceği üzere Müslümanlardan yüksek doğum oranlarına rağmen İstanbul nüfus kompozisyonunun gayrimüslimler aleyhine gösterdiği daralma incelenen raporlarda da hissedilmektedir. Örneğin Ramazan 1256 dönemine ait ilk raporda toplam nüfusa oranı %45,30 olan Müslüman nüfus Şevval 1258 tarihli son raporda %46,93'e yükselmiştir. Gayrimüslim oranı ise %54,70'den, %53,07'ye gerilemiştir. Bu durumun XIX. yüzyıl boyunca görülecek olması dikkate değer bir detay olsa bile bir başka incelemenin konusudur. XIX. yüzyıl boyunca İstanbul nüfus kompozisyonunu değişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, no. 16 (2010): 174.

Tablo 4: Tüm Raporların Ortalamasına Göre Millet/Dinî Cemaatlerin Yüzdeleri Oranı³⁴

<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Kıptî</i>
46,59	20,68	24,28	2,48	5,73	0,30

Nüfusun yaş gruplarına dağılımına dair bir istatistik için raporların sunmuş olduğu veri kategorisi kısıtlıdır ve nüfus sadece *sagır/sigar*, *kebir/kibâr* ve *bekâr* olarak kategorize edilmiştir. İlk seriye ait dört raporun açıklamalarında İslam nüfusun 12 yaşına kadar *sigar* kalanı *kebir*, gayrimüslim nüfusun ise 11 yaşına kadar *küçük* kalanı *büyük* olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir. Müslüman çocukların 12 yaşından itibaren yetişkin addedilmelerinin fihi bir takım gerekçeleri olduğu bilinmektedir.³⁵ Gayrimüslim çocukların ise Müslüman çocuklardan farklı olarak 11 yaşında yetişkin sayılmalarının nedeni müphemdir. Bu bilgiler haricinde nüfusun yaş grupları hakkında hiçbir sınıflandırma bulunmamaktadır. Yetişkin nüfus ise bekâr ve bekâr olmayan olarak dolaylı yoldan iki kısma ayrılmıştır.

Tüm raporların ortalamasına göre toplam nüfusun %18,87'si çocuktur. Toplam nüfus içerisinde bekâr nüfus %31,82, bekâr olmayan nüfus %48,81'dir. Bu oranlara çocuk nüfus çıkarılarak yalnızca yetişkin nüfus içerisinde bakıldığında ise toplam yetişkin nüfusun %40,27'sini bekâr; %59,73'ünü ise bekâr olmayan nüfus oluşturmaktadır. Çocuk nüfus, bekâr nüfustan arındırılmış evli yetişkin nüfusa oranlandığında ise tüm raporların ortalaması %27,67'ye yükselmektedir.

Tablo 5: Milletlere göre Çocuk Nüfusun Bekâr Olmayan Yetişkin Nüfusa Oranı (%)

<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Karaim Yahudisi</i>	<i>Kıptî</i>
31,46	50,12	45,39	40,70	47,19	15,41	16,07

Yukarıdaki tabloda çocuk nüfusun bekâr olmayan yetişkin erkek nüfusa oranları gösterilmiştir. Tablo, anlaşıldığı üzere 100 yetişkin erkek başına düşen oğlan çocuğu oranını göstermektedir. Toplam nüfus içerisinde %0,5'ten daha küçük bir orana sahip oldukları için Karaim Yahudi ve Kıptî nüfus göz ardı edilirse bekâr olmayan 100 yetişkin erkek başına düşen oğlan çocuğu oranı %31,46 ile en düşük Müslüman nüfustadır. En yüksek oranların ise sırasıyla %50,12 ile Rum ve %47,19 ile Yahudi nüfusta olduğu görülmektedir. Müslüman çocuk nüfusunun Müslüman yetişkin nüfusa oranını 1830/1831 genel nüfus sayımı hülasası üzerinden analiz eden Somel Müslüman nüfusta bu oranı %32,79 olarak hesaplamıştır.³⁶ Somel'in tespiti, çalışmamıza konu edinilen raporlardan elde edilen ortalama oran ile uyusmaktadır. 1830-1831 nüfus sayımı verileri ile ele aldığımız raporlar arasında on yıldan uzun bir süre bulunduğu göz önüne alındığında söz konusu oranın hemen hemen sabit kalmış olması dikkat çekicidir. "Bu

³⁴ Ek-3.

³⁵ Ali Çapar, "Osmanlı Devletinde Çocukluk: Kaynaklar, Metot, Tarihsel ve Disiplinlerarası Perspektifler," *Tarihyazını* 3, no. 1 (2021): 52.

³⁶ Somel, "1830-31 Devresine Ait İstanbul Nüfus Sayımı Hülusa Pusulası," 167.

denli düşük bir oğlan çocuğu tablosu nasıl açıklanabilir?” sorusuna yanıt arayan Somel’e göre bu durum, doğum kontrolü (ıskat-ı cenin) veya salgın hastalıklar gibi bir takım tali sebeplerle izah edilemeyeceği; bunun muhtemel sebebinin refah artışıyla düşen doğum oranları ve sayım metodolojisindeki farklılıklar ile açıklanabileceğini ileri sürmektedir.³⁷ Bu durumda on yıldan uzun süre aynı oranları veren Müslüman çocuk nüfus üzerindeki durağanlığın refah artışıyla düşen doğum oranına bağlanması makul gözükmektedir.

Tablo 6: Milletlerin Bekâr Nüfus Oranı (%)

<i>Müslim</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>
27,60	43,56	38,08	16,91	0,19

Tüm İstanbul nüfusunun %31,82’ini oluşturan bekâr nüfusun milletlerine göre dağılımı yukarıdaki tabloda görülebilir. Dikkat çekeceği üzere en yüksek oran Rum nüfusa aittir ve neredeyse her iki yetişkin Rum erkekten biri bekârdır. Ayrıca İhtisap Nezaretince düzenlenen on bir raporda talebe-i ulûmun da, her ne kadar doğrudan ifade edilmemiş olsa da, bekâr nüfus içerisinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Oysa Mahallat Odası’na ait ilk dört raporda talebe-i ulûm, Müslüman nüfus içerisinde ayrı bir başlık altında verilmiştir. İlk dört raporda 170 medrese kayıtlıdır ve bu sayı her dört raporda da sabit kalmıştır. Talebe-i ulûm sayısı ise rapor sırasıyla; 1040, 1164, 1863 ve 2046 olarak kaydedilmiştir. İhtisap Nezareti tarafından düzenlenen ikinci seri raporlarda ise ne medrese ne de talebe-i ulûma dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. İlk rapordaki talebe sayısının düşük olmasının en muhtemel sebebi raporun Ramazan ayına ait olması olmalıdır, bilindiği gibi yetişmiş talebeler cer uygulaması çerçevesinde taşrada din hizmetleriyle görevlendirilmekteydiler.³⁸

Doğum ve Ölüm Arasında İstanbul Nüfusunun Seyri

Bu başlık altında incelenen raporlardan hareketle İstanbul nüfusunun doğum ve ölüm gibi doğal etkenler çerçevesindeki dinamizmi ele alınmıştır. Ele alınan on beş raporun her birinde milletlere göre doğum ve ölüm verileri bulunmaktadır. Doğal nüfus artışı hesaplaması için son derece basit bir yöntem takip edilmiştir. Öncelikle kaba doğum ve ölüm hızları hesaplanmıştır. Hesaplama, “*Kaba Ölüm Hızı = (aylık toplam ölüm sayısı: o ayki toplam nüfus) x 1000*” ve “*Kaba Doğum Hızı = (aylık toplam doğum sayısı: o ayki toplam nüfus) x 1000*” formülleri ile yapılmıştır. Kaba doğum hızının, kaba ölüm hızından çıkarılması da doğal artış hızı elde edilmiştir. Elde edilen oranlar anlamlı bir bütün teşkil etmesi açısından tüm raporların ortalaması verilmiştir.

Bir rapor örneği üzerinden kullanılan yöntemi izah etmek gerekirse, 1257 yılı Recep ayında 48 Müslüman, 24 Rum, 40 Ermeni, 9 Katolik, 1 Yahudi, 1 Karaim Yahudi ve 5 Kıpti olmak üzere toplam 128 doğum kaydedilmiştir. Yine aynı raporda 53 Müslüman, 30 Rum, 48 Ermeni, 9 Katolik ve 1 Yahudi olmak üzere toplam 143 ölüm rapor edilmiştir. Kıpti ve Karaim Yahudi

³⁷ A.g.e., 169-170.

³⁸ Mehmet İpşirli, “Cer,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993):388.

ölümü ise raporlarda yer almamıştır. Bu durumda nüfusu pozitif etkileyen doğum ve negatif etkileyen ölüm sayılarının birbirinden çıkarılması ile elde edilen net doğal nüfus artışı -15 kişi olarak gerçekleşmiştir. Raporda verilen nüfusun toplam sayısı ise 199044'dür. Bu durumda kaba doğum hızı binde 0,643 iken kaba ölüm hızı binde 0,718; toplam nüfus artış hızı binde 0,075 olarak gerçekleşmektedir. Doğum ve ölüm hızlarını hesaplamaksızın, doğan sayısını ölen sayısından çıkararak o ayki toplam nüfusa yüzdelik olarak oranlandığında da aynı sonuç (%-0,75) elde edilmiştir. Bu yöntem tüm raporlara uygulandığında toplam nüfus içerisinde kaba doğum hızı binde 0,918, kaba ölüm hızı binde 1,075; doğal artış oranı ise binde -0,157'dir. Bu hız, nüfusun kendini yenileme hızı olan binde 2,1'den çok düşüktür.

Kaba doğum hızına dair yapılan hesaplamalardan İstanbul nüfusunun içerisinde bekâr nüfusun toplam nüfusa ortalama oranının %31,82 olduğu ve söz konusu bekâr nüfusun üremeye dâhil olmadığı göz önüne alınarak bekâr nüfus hesaplamadan çıkarıldığında, nüfusun kaba doğum hızı artmaktaysa da büyüme hızı açısından bu oran yetersiz kalmaktadır. Yukarıdaki örnek üzerinden devam ettirmek gerekirse 199044 olan 1257 yılı Recep ayı toplam nüfusu, bekâr nüfus göz ardı edildiğinde 135960'a düşmektedir. Bu durumda Kaba Doğum Hızı, binde 0,643'den binde 0,941'e yükselmekte ve nüfus artış hızı binde 0,223 olarak gerçekleşmektedir. Fakat bekâr nüfusu kaba ölüm oranlarından çıkarmak, bekâr nüfusun da ölüm istatistiklerinde yer alması sebebiyle mümkün olmayacağından doğum hızı hesaplamalarına karşı anlamsız kalacaktır. Dolayısı ile anlamlı bir kıyaslama için doğum oranlarına dair hesaplamalara bekâr nüfus da katılmalıdır.

Tablo 7: Millet/Dinî Cemaatlerine Göre Doğum Oranları (Binde) (Bekâr Nüfus Hariç)

<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>
1,37	2,63	2,76	2,72	2,52

Yukarıdaki tabloda İstanbul nüfusunun milletlerine göre doğum oranları gösterilmiştir. Görüldüğü gibi bekâr olmayan yetişkin erkek başına düşen oğlan çocuğu oranında olduğu gibi bekâr olmayan nüfus içerisinde doğum oranları en düşük binde 1,37 ile Müslüman nüfustur. Yukarıda hesaplanan genel doğum hızı ile milletlere göre doğum hızları arasında ciddi bir fark bulunduğu görülmektedir. Fakat Müslüman nüfusun tek başına tüm raporların ortalamasına göre İstanbul nüfusunun %46,5'ini oluşturduğu hesaba katıldığında; ortalamayı Müslüman nüfusun düşürdüğü ifade edilebilir. Her milletin kaba doğum hesaplamalarının kendi toplam nüfusuna oranlanmış olduğu ayrıca belirtilmelidir.

Ölüm oranlarını yaş ve milletlere göre incelemek de daha detaylı fikir verebilir. Özellikle çocuk ölüm oranları dikkate değer bir detaydır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Yahudi nüfus hariç olmak üzere tüm milletlerde çocuk ölüm oranları yetişkin ölüm oranlarından yüksektir. Çocuk ölümleri toplam çocuk nüfusu içerisinde yetişkin ölümleri de toplam yetişkin nüfusu içerisinde hesaplanmıştır. Raporlarda önceki sayfalarda da ifade edildiği üzere Müslüman çocuklar 12 yaşa, Gayrimüslim çocuklar 11 yaşa kadar sigar/küçük kategorisinde değerlendirilmiştir. On üç raporun yalnızca birinde yetişkin ölüm oranı çocuk ölüm oranının

üzerinde kalmıştır. Diğer on iki raporda çocuk ölüm oranları yetişkin ölüm oranlarından fazladır. Bu fark binde 0,17 ile binde 1,18 arasında seyretmiştir ve ortalama çocuk ölümü binde 1,27; yetişkin ölümünde ise binde 1,08 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8: Milletlere göre Çocuk ve Yetişkin Ölüm Oranları (binde)

	<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>
Çocuk	1,76	1,14	1,57	1,71	0,40
Yetişkin	1,12	0,94	1,08	1,30	1,17

Coğrafi Dolaşım ve Göç

Çalışmamızda ele alınan raporlarda İstanbul'un insan sirkülasyonuna dair bazı çıkarımları mümkün kılan veriler bulunmaktadır. Bu veriler iki kategoride kaydedilmiştir. İlki *nüfus nakli* olarak değerlendirilebilecek olan ve göç olgusu ile doğrudan ilişkili görünen; diğeri ise misafirlik olarak tanımlanan ziyaretlerdir. Hane nakli olgusu üzerinde özellikle durulması gereken bir konudur. Raporların ilgili satırlarında, "*Dersaadete gelip mahallata kaydolan*" ve "*kaydı terkin edilerek taşraya azimet eden*" olarak açıklanan ilk kategorideki kayıtlar her ne kadar İstanbul'a gelen göçün temel kaynağı olarak dikkat çekmekte ise de söz konusu kayıtların tümünün İstanbul'a hane göçü çerçevesinde yerleştiği anlamını çıkarmak mümkün değildir. Bu kayıtların ağırlıklı olarak taşradan mürur tezkeresi olarak İstanbul'a belirli bir süre çalışma yahut ticaret amacı ile gelenlerin kaydını içermekte olduğu ileri sürülebilir. Bu kanı özellikle konuya taşradan bakıldığında kuvvetlenmektedir. Taşradaki mürur tezkeresi uygulamasının kayıtlarını içeren jurnal defterlerinde bu kanıyı destekleyecek sayısız örnek ileri sürmek mümkündür. Örneğin Çankırı jurnal defterinin 20 Ramazan 1254 (7 Aralık 1838) tarihli bir kaydında, nüfus kayıt bilgileri ve eşkâlleri verilen Ahmet, Ali ve Mustafa adlı üç neferin, ticaret maksadı ve dört ay süreyle İstanbul'a gitmek üzere aldıkları mürur tezkeresi gereğince Çankırı nüfus kütüğünden kayıtlarının silindiği ifade edilmektedir.³⁹ Ahmet, Ali ve Mustafa'nın İstanbul'da bulunacakları dört aylık sürede bir handa ikamet edecekleri varsayılırsa; ilgili hanın nüfusuna kayıt edildikleri ve bu süre boyunca İstanbul nüfusuna dâhil edildikleri anlaşılmaktadır. Adı geçen şahısların dört ayın sonunda Çankırı'ya geri dönüp dönmedikleri ne yazık ki ilgili tarihteki jurnal kayıtları ortaya çıkmadığı için şimdilik belirsizliğe mahkûmdur. Fakat bu ve benzer sayısız örnekten çalışmamızda ele alınan raporlardaki nakl-i nüfus verilerinin mutlak bir göçten çok belirli bir zaman zarfında verilmiş ikamet izni olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹ "Kengiri müzafâtından Çörekçiler karyesinden 11 hane 25 numarada mukayyed uzun boylu kır sakallı 45 yaşında Kenanoğlu Ali bin Mustafa yine karyeden 12 hane 26 numarada mukayyed uzun boylu kır sakallı İmamoğlu Hasan bin Ali yine karyeden 23 hane 45 numarada mukayyed orta boylu kır sakallı 31 yaşında Kocaoğlu Ahmed bin Ahmed ile 3 nefer işbu vakt-i zaman adalet nişana gelinceye kadar karye-i mezbûrda 'illet-i ma'hûde zuhûr etmediğinden berâ-yı ticâret dört mâh müddetle Der-'aliyyeye gidib gelmesine dâir verilen kefâletnâme mücibince kayd-ı nüfûsdan terkin ve icâb eden mürûr tezkerelerini ahz ve Dersââdete 'azimet etmiş oldukları". Yunus Emre Çakır, "Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi," (Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2017), 87.

Peki, bu noktada ilgili kayıtlarının hepsinin de bu tür kısıtlı süreli ikamet izni anlamına geldiği çıkarımı yapılabilir mi? Çalışmamızın önceki bölümünde İstanbul nüfusunun doğum ve ölüm verileri üzerinden yapılan hesaplamalarda nüfusun, doğal büyüme oranının kendini yenilemek bir yana; var olanı muhafaza edemeyecek nitelikte olduğu tespiti ileri sürülmüştü. Dolayısı ile İstanbul nüfusu ve özellikle işgücünü dinamik tutabilmek adına belirli bir göçmen kitlesine ihtiyaç duyulduğu kolaylıkla ifade edilebilir. Taşradan İstanbul'a gelenlerin ve İstanbul'dan taşraya gidenlerin büyük bir çoğunluğu bekâr kitleler tarafından oluşturulmakta ise de özellikle çocuk nüfusun da bulunduğu bir nüfus nakli olgusu görülmektedir. Çocuk nüfusun aynı zamanda nüfusun bakıma muhtaç kesimini ifade etmekte olduğu hesaba katıldığında bu çocukların aileleri olmaksızın İstanbul'a gelemeyecekleri, üstelik bekâr nüfus gibi hanlar ile hamam ve dükkânlar başta olmak üzere işyerlerinde ikamet edemeyecekleri açıktır. Haliyle de çocuklu göçlerin hane nakli olduğu öne sürülebilir. Müslüman çocuk oranı toplam gelen çocuk nüfusunun %68,5'ini teşkil etmektedir. Bu orana en yakın olan Ermeni çocuk nüfusu ise yalnızca %18,75'lik oranını oluşturmaktadır.

Bu kayıtların ne kadarının İstanbul'a temelli göç ne kadarının İstanbul'da kısmi zamanlı ikamet ve çalışma izni olduğu konusunda fikir verebilecek raporlardaki detaylardan biri de gelen/gidenlerin bekâr olup olmadıklarıdır. Ele alınan on üç rapora göre İstanbul'a taşradan gelen bekârların tüm gelenlere oranı tüm raporların ortalamasına göre %82,92'dir. Bekâr nüfusun toplumdan adeta tecrit edilmiş bir biçimde mahallelerin içerisinde ikamet ettirilmediği, han ve kimi zamanda dükkân ve hamam gibi işyerlerinde ikamet ettikleri göz önüne alındığında⁴⁰; bekârlar için bu kayıtların anlamının geçici ikamet izni olduğu kabul edilebilir. Bu halde çalışmada ele alınan raporlar ve bu raporların ait oldukları dönemde; bekâr olmayan tüm raporların ortalamasına göre %17,08'lik oranın taşradan gelen göç olduğu düşünülebilir. Fakat İstanbul'dan kayıtları *terkin* edilerek ayrılanların %30,84'ü bekâr nüfus dışındaki unsurlardan oluşmaktadır. İstanbul'a nakl-i nüfus kapsamında gelecek nüfusuna kaydedilenlerin %80,86'sı bekâr iken nüfustan *terkin* edilerek kayıtları silinenler içinde bekâr oranı %69,19'dur. Haliyle de bu konuda da net bir tespit yapmak mümkün değildir.

Aşağıdaki tabloda İstanbul'a nakl-i nüfus kapsamında taşradan gelip kayıt edilenlerin ve kaydı silinerek taşraya gidenlerin milletlerine göre oranı gösterilmiştir. Görüldüğü gibi gelenler arasında Müslüman nüfus yüzde altmışa yakın bir oranla çoğunlukta; Rum ve Ermeni nüfus hemen hemen benzer oranlarda (yüzde 19,65 ve 19,22) İstanbul'a gelerek mahalle nüfuslarına kaydedilmişlerdir. Raporlara göre toplam gelen sayısı 20710 iken giden sayısı 22084'tür. Müslüman nüfus haricinde tüm unsurların giden sayısı gelen sayısından fazladır. Aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere, toplam gelenlerin %59,95'ini Müslüman nüfus oluştururken toplam gidenler içinde bu oran %53,71'dir.

⁴⁰ Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr Odaları ve Bekârlar," *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10, no. 19 (2015): 65-85.; İlk dört raporda bekârdan han ve dükkânlara sığınmış kitle olduğu ifade edilmiştir. BOA. İ. DH. 29/1360 vd.

Tablo 9: Mahalle Nüfuslarına Kaydedilenler ile Kayıtları Silinerek Taşraya Gidenlerin Oranı (%)

	<i>Müslim</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>
Gelen	59,95	19,65	19,22	0,79	0,39
Giden	53,71	23,48	20,41	1,26	1,14

Sadece İstanbul'a giriş-çıkış yapan misafir sayısı aylık ortalama 5632 kişi iken giden misafirde bu sayı 4964 kişidir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi misafir olarak gelen-gidenler arasında bir ilişileşim kurmak mümkün değildir. Misafir olarak gelen-gidenler arasında ise Müslüman nüfus toplam İstanbul nüfusundaki payıyla orantılıdır.

Tablo 10: Misafir Olarak Gelen ve Giden Sayıları

<i>Rapor ID</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Gelen	1623	3197	2804	2595	9629	3434	6960	12032	7365	5784	3556	5812	7069	7263	5367
Giden	1749	1816	90	572	10291	4000	7885	12233	4767	4407	2626	5191	5413	9572	3856

Yukarıdaki tabloda aylık İstanbul'a misafir olarak gelen ve gidenlerin sayıları gösterilmiştir. Gelen-giden sayıları arasında bir ilişileşim bulunmadığı görülmektedir. Raporların ortalamasına göre aylık İstanbul'a gelen sayısı 5475, giden sayısı ile 4916'dır. Aradaki fark, misafir olarak gelenler tarafından İstanbul'a bir yığılmakta olduğu göstermektedir. İncelenen on beş rapora göre toplam gelen sayısı 82124 iken giden sayısı 73749'dur ve bu toplam içerisinde Müslüman gelen sayısı 56799, giden sayısı 53258 ile en kalabalık unsuru oluşturmaktadır. İncelenen döneme ait tüm raporlar elde edilememiş olduğundan toplam sayılarının eksikliği ifade edilmelidir. Dolayısıyla yüzdelik oranlar toplam sayılardan daha isabetli kabul edilebilir.

Tablo 11: Misafir Olarak Gelen ve Gidenlerin Milletlerine Göre Oranları (%)

	<i>Müslim</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>
Gelen	65,71	24,81	7,30	0,91	1,27
Giden	63,02	25,89	8,83	1,16	1,09

Öte yandan İstanbul'un misafirleri yalnızca Osmanlı tebaasından ibaret değildir. Raporların genel toplamına göre *müste'min* kategorisinde İstanbul'a başka devlet tebaası olarak gelen misafir sayısı 631 fakat giden sayısı 840'tır. İstanbul'un toplam gelen misafirlerine oranlandığında %0,77 gibi bir oran ortaya çıkmaktadır. Gelen sayısının giden sayısından düşük olması, raporların sıhhatiyle ilişileşim olabileceği gibi gelen *müste'min*lerin İstanbul'da buldukları süreler ile de ilişileşim olabilir. Bu konuda daha derinlemesine incelemelere ihtiyaç olduğu açıktır.

Konu hakkında kullanılabilir başka kaynakların ortaya çıkarılması ve daha derinlemesine incelemelere konu edilmesinin, İstanbul'un tarihî göç olgusu konusunda daha aydınlatıcı bilgiler vereceği şüphesizdir. Fakat bu raporlardan ortaya çıkan en somut olgu, iktidarın gözünün İstanbul'a giren-çıkanların üzerinde olduğudur. Hatta öyle ki bu gözetim hali İhtisap Nezaretî'nin günlük çizelgelerinde de görülebilir. 1256 Rebiyülahir ayına ait çalışmamızda ele alınan nüfus raporlarına benzer bir şekilde İhtisap tarafından düzenlenmiş İstanbul'a günlük olarak hangi taraftan ne kadar insanın giriş-çıkış yaptığını gösteren çizelge ve raporlar İstanbul'un ne kadar sıkı bir takibe konu olduğunu göstermektedir. Dahası söz konusu raporun ekli yazışmalarında “*hanlarda mevcut olup mezkûr pusulada muharrer olan on üç bin bu kadar neferin çokça olduğundan bunların içlerinden münasiplerinin İhtisap Nazırı Ağa bendeleri marifetiyle taharri ettirilerek vilayetlerine gönderileceği*” bilgisi kayıtlıdır.⁴¹ Bu kayıt bile tek başına İstanbul nüfusunu belirli bir seviyede dengede tutma politikasına işaret etmektedir. Söz konusu politika ile ilgili İktidarın temel kaygısı, İstanbul'un asayişî olduğu kadar işe, barınma ve sağlık (salgın hastalıklar) gibi konularda hissettiği endişenin de şüphesiz büyük payı olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç

İncelemeyi sonuçlandırmak için öncelikle makalemizin yalnızca ele alınan 15 raporla sınırlı olduğu ve bu raporların nüfus sayım verisi olmadığını bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Nüfus sayımları ile incelenen raporların pratik amaçlarının birbirinden oldukça farklı olduğu ifade edilebilir. İncelenen raporlar, çalışmada görüldüğü gibi nüfus üzerinde meydana gelen değişimlerin ‘dinamik’ olarak raporlandığı jurnallerdir. Dönemin diplomatikasında modernleşme cereyanlarının da bir uzantısı olan ve jurnal olarak adlandırılan bu raporlar, tıpkı birkaç yıl sonra yayınlanacak olan devlet salnamelerinin kamuoyunu çeşitli konularda aydınlatacağı gibi, Sultan ve üst kademe devlet erkânını bilgilendirmeyi amaçlıyordu. Söz konusu nüfus jurnalleri, bu dönemde diğer pek çok konu hakkında düzenlenen jurnaller gibi Vaka-i Hayriye sonrası dönemde *usûl-i nizâm-ı müstahsene* olarak formüle edilen, bilgi ve istatistik temelli bir modern devlet inşa sürecinin bir yansımasıdır. Raporlar her ne kadar Tanzimat'tan hemen sonrasına aitse de İstanbul nüfusunu aylık olarak raporlama işinin Tanzimat'tan önce başladığı ifade edilmelidir. Tanzimat öncesi dönemde Seraskerlik bünyesindeki Mahallat Odası tarafından düzenlenmeye başlayan raporların sonradan İhtisap Nezaretî'ne devri önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir. Bu durum bile başlı başına iktidarın hızlı ve işlevsel bir bürokrasi oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu iddiamızı somutlaştırmak için Mahallat Odası tarafından tanzim edilen ilk dört rapor ve İhtisap Nezaretî'ne ait diğer on bir rapordaki misafir olarak gelen-giden sayılarına göz atmak bile fikir verebilir. Mahallat Odasının bu hızlı bilgi üretme ve raporlama faaliyetine ayak uyduramadığı izlenimi doğmaktadır. Oysa İhtisap Nezaretî, kurulduğu günden itibaren, yaklaşık on beş yıllık bir tecrübe ile İstanbul'a gelen-gidenin tezkeresini yoklamakla görevliydi.

Konuyu incelenen raporların amaçlarına dair gözlemlerden, raporların içeriğine getirmek gerekirse ilk dikkat çekilmesi gereken; İstanbul nüfusunun yetersiz doğal büyüme özelliği

⁴¹ BOA. İ. DH. 17/782. (Rebiyülahir 1256 [Haziran 1840]).

gösterdiği. Çalışmamızda İstanbul nüfusunun kaba doğum hızının *binde 0,918*, kaba ölüm hızının *binde 1,075* olduğu; ortalama doğal büyüme hızının ise *binde -0,157* olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, raporlar üzerinden incelenen iki yıllık süreçte İstanbul nüfusu doğal yollardan (doğum ve ölüm) *%-1,57* küçülmüştür. Hâlbuki nüfusu artırmak bir yana sabit tutmak (çocukların ebeveynlerinin yerlerini doldurmaları) için bu oranın, *binde 2,0*, büyüme için de *2,1* olması beklenir. Bu oran özellikle Müslüman nüfusta dikkat çekici boyutta düşüktür. Düşük doğum oranlarının doğal sonucu olarak, Müslüman nüfus yüz yetişkin erkek başına düşen en az oğlan çocuğu oranına da sahiptir. Ayrıca Müslümanların, günümüzde çekirdek aile olarak tanımlanan daha küçük aileler halinde yaşamakta oldukları da hane başına düşen erkek fert sayısından hareketle ifade edilebilir.

Nüfus artışının, nüfusun kendini yenileme oranlarının dahi çok altında seyretmesi, İstanbul nüfusunun belirli bir seviyede sabit tutabilmek adına taşradan gelecek nitelikli bir göçmen kitlesine muhtaç olduğunu göstermektedir. Bu noktada nitelikten kastedilenin kendi halinde, işinde gücünde olmak ve güvenilir bir kefile sahip olmak ve asla *mechûlu'l-ahvâl* olmamak anlamına geldiğini belirtmek gerekmektedir. Raporlarda zikredilen *nizamına tatbiken* mahallelere kaydedilen nüfusun, esasında İstanbul'a mutlak anlamda hane göçü olmadığı; özellikle İstanbul nüfusuna kaydedilen bekâr nüfus için yalnızca belirli süreli ikamet izni olduğu tespitini burada yinelemek bir zorunluluktur. Fakat gerek misafir gerekse geçici ikamet statüsünde İstanbul'a gelenlerin, bir şekilde burada kalmanın yolunu buldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki yerli İstanbullu Müslümanların düşük doğum oranlarının taşradan gelen Müslüman nüfus tarafından doldurmakta olduğu ileri sürülebilir. Çalışmada görüldüğü gibi her iki kategoride de gelen Müslüman oranı diğer milletlere nazaran *%60'dan* aşağı değildir.

Son olarak, 1840 Kasım'ından 1842 Kasım'ına kadar 24 aylık bir dönemde olması gereken 24 rapordan sadece 15'i elde edilerek 16 ayın (14 numaralı rapor 1258 Şaban ve Ramazan aylarına aittir) değerlendirme konusu olabilmesi nedeniyle hesaplamaların mutlak bir kanaattense yaklaşık bir tahmin denemesi olduğunun altını çizmeliyiz. Ayrıca Osmanlı demografi çalışmalarında dinamik anlamda nüfus artış hızına dair yapılmış herhangi inceleme tespit edilememiştir. Bu sebeple çalışmamız tenkit ve ilaveleri bekleyen mütevazı bir teşebbüs olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

BOA, A. DVN. NMH. (Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemi)

BOA, HAT. (Hatt-ı Hümayun)

BOA, İ. MVL. (İrade, Meclis-i Vâlâ)

BOA, İ. DH. (İrade, Dâhiliye)

BOA, ML. MSF. d. (Maliye Nezareti, Mesârifat Muhasebeciliği Defterleri)

BOA, NFS.d. (Nüfus Defterleri)

BOA. TS. MA. e. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı)

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

- Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, c. 1, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995 [1914].
- Akyıldız, Ali. "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimine Genel Bir Bakış," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14, (2006): 11-30.
- Başaran, Betül. "İstanbul Kefalet ve Teftiş Defterleri," *Büyük İstanbul Tarihi*, c. 4, ed. Coşkun Yılmaz, 584-587. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Bingöl Sedat. "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 23, no. 36 (2004): 43-60.
- Çadircı, Musa. "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme," *Belleten* XXXIV no. 135, (1970): 409-420.
- Çakır, Yunus Emre. "Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi." Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2017.
- Çapar, Ali. "Osmanlı Devletinde Çocukluk: Kaynaklar, Metot, Tarihsel ve Disiplinlerarası Perspektifler," *Tarih yazımı* 3, no. 1 (2021): 44-68.
- Çimen, Adnan. "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14, no. 3 (2012): 183-216.
- Elibol, Numan. "Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 (2007): 135-160.
- Güneş, Mehmet. "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili," *Gazi Akademik Bakış* 8, no. 15 (2014): 226. <https://doi.org/10.19060/gav.43373>.
- İpşirli, Mehmet. "Cer," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993: 388-389.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: TC Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1943.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Çeviren. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Çeviren Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kırlı, Cengiz. "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı," içinde "*Nizam-ı Kadim'den "Nizam-ı Cedid"e III. Selim ve İktidarı*," ed. Seyfi Kenan, 183-212. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Koç, Yunus. "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8, no. 16 (2010): 171-200.
- Koç, Yunus. "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV-XVIII. Yüzyıllar)," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3, no. 6 (2005): 161-210.
- Koç, Yunus. "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları," *Bilig*, no. 65 (2013): 177-202.
- Özekmekçi, Mustafa Mesut. "İlk Osmanlı nüfus sayımları (1830-1850) ve İngiltere, ABD nüfus sayımları ile mukayesesi." Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi 2020.
- Saito, Osamu. "Historical Demography: Achievements and Prospects," *Population Studies* 50, no.3 (1996), 537-553. <https://doi.org/10.1080/0032472031000149606>.

- Samastı, Fatmanur. "History of Identification in the Ottoman Lands: From the Security of the Person to the Security of the State: Implementation of Mürûr Tezkeresi in the Nineteenth Century." Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010.
- Shaw, Stanford J., "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914," *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978): 325 – 338. <https://doi.org/10.1017/S0020743800033602>.
- Somel, Selçuk Akşin. "Vak'a-i Hayriyye Sonrasında İstanbul'un Sosyal Yapısının Ana Hatlarına Dair Yeni Bazı Veriler: 1830-31 Devresine Ait İstanbul Nüfus Sayımı Hülasa Pusulası," *Osmanlı Araştırmaları* 56 (2020): 143–224. <https://doi.org/10.18589/oa.862790>.
- Toprak, Zafer. "Nüfus," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* Cilt 6. İstanbul: Tarih Vakfı, 1994, 108–111.
- Turna, Nalan. "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan, 389–403. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014.
- Turna, Nalan. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında: Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Türkoğlu, Ömer. *19. Yüzyıla Ait Bir İhtisab Defteri Değerlendirmesi-Osmanlı İhtisab Uygulaması*. İstanbul: Okur Akademi, 2020.
- Yağcı, Zübeyde Güneş. "Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr Odaları ve Bekârlar," *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10, no. 19 (2015): 65–85.
- Yiğit, İlker. "Burdur ve Çevre Kazalarda Nüfus (1834)." *Doğu Coğrafya Dergisi* 25, no. 44 (2020): 13-30. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.764364>.

Ek 2: İhtisap Nezareti Tarafından Düzenlenen Rapor Örneği (BOA. İ. DH. 44/2167)

OSMANLI ARŞİVİ DAIRESİ BAŞKANLIĞI

اسلامی ریسرچ سوسائٹی کے نام سے جمعہ ۱۵ جولائی ۱۹۱۶ء کو لاہور میں منعقد ہونے والے جلسہ میں
اسلامی ریسرچ سوسائٹی کے قیام کے مقاصد اور اس کے کاروبار کے قواعد و ضوابط کے متعلق
مقررہ ہونے والے ضوابط و ضوابط کے تحت اس سوسائٹی کے کاروبار کے قواعد و ضوابط کے متعلق

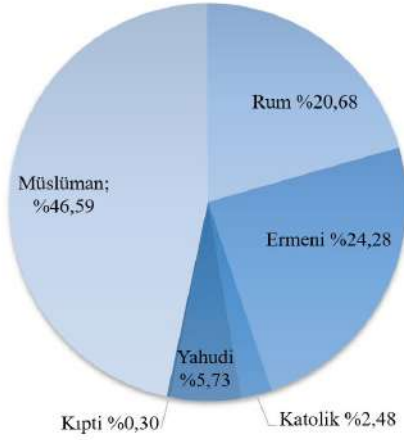
مختلف	مبلغ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	
اسلامی ریسرچ سوسائٹی	ضمیمہ	۴۶۶۶۱	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۴۶۰۶	۱۱۶۹	۸۹۶۴	۰۷۴۸۷	۱۵۴۵۸
	کیس	۹۹۴۴۱	۰۰۰۰	۰۰۵۷	۰۰۱۸	۷۷۹۹	۴۹۰۶	۴۰۳۷۷	۱۵۹۰۶	۱۵۱۷۸۱
	پیکار	۶۶۶۹۹	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۱۸۹۱۴	۱۸۱۵۷	۴۵۹۹۵
	نوٹہ	۰۰۱۱۸	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰
اسلامی ریسرچ سوسائٹی	ضمیمہ	۰۰۴۸۱	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۴۴۱
	کیس	۰۰۶۶۴	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۴۴۱
	پیکار	۰۰۱۱۸	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰
	نوٹہ	۰۰۶۶۹	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۶۶۹
اسلامی ریسرچ سوسائٹی	ضمیمہ	۰۰۰۴۶۵	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۴۶۵
	کیس	۰۰۹۸۸	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۹۸۸
	پیکار	۰۰۱۶۵۸	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۱۶۵۸
	نوٹہ	۰۰۴۶۵	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۴۶۵
اسلامی ریسرچ سوسائٹی	ضمیمہ	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰
	کیس	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰
	پیکار	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰
	نوٹہ	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰
اسلامی ریسرچ سوسائٹی	ضمیمہ	۰۰۹۶۴۹	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۹۶۴۹
	کیس	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰
	پیکار	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰
	نوٹہ	۰۰۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰	۰۰۰۰۰۰

BOA 44/2167

4

İ.DH.00044

Ek 3: Millet/Dini Cemaatlere Göre İstanbul Nüfusunun Dağılımı (%)

Ek 4: Kaba Doğum ve Ölüm Hızları ile Doğal Nüfus Artış Oranlarına ait Hesaplama

Rapor Id.	Yıl	Ay	Toplam Nüfus	Toplam Yetişkin Nüfus	Toplam Doğum	Kaba Doğum Hızı (Binde) (Bekâr Dâhil)	Toplam Ölüm	Kaba Ölüm Hızı (Binde) (Bekâr Dâhil)	Net Doğal Artış	Net Doğal Artış (Yüzde)	Ortalama Doğal Nüfus Artışı (Yüzde)
1	1256	Ramazan	198007	133347	94	0,475	164	0,828	-70	-3,54	% -1,57
2	1256	Şevval	198634	133556	207	1,042	247	1,243	-40	-2,01	
3	1256	Zilkade	193847	132387	341	1,759	344	1,775	-3	-0,15	
4	1256	Zilhicce	193967	132062	173	0,892	193	0,995	-20	-1,03	
5	1257	Rebiyülahir	202121	138169	111	0,549	208	1,029	-97	-4,80	
6	1257	Cemaziyülevvel	201491	136169	118	0,586	177	0,878	-59	-2,93	
7	1257	Cemaziyülahir	200920	136790	116	0,577	172	0,856	-56	-2,79	
8	1257	Recep	199044	135960	128	0,643	143	0,718	-15	-0,75	
9	1257	Şaban	196984	134867	185	0,939	236	1,198	-51	-2,59	
10	1257	Şevval	197208	136289	249	1,263	255	1,293	-6	-0,30	
11	1257	Zilhicce	199287	137410	192	0,963	326	1,636	-134	-6,72	
12	1258	Rebiyülahir	200869	136743	168	0,836	163	0,811	5	0,25	
13	1258	Cemaziyülahir	200822	136562	172	0,856	207	1,031	-35	-1,74	
14	1258	Şaban + Ramazan	200734	137193	372	1,853	249	1,240	123	6,13	
15	1258	Şevval	201069	136693	108	0,537	117	0,582	-9	-0,45	
Ortalama Kaba Doğum Hızı:						0,918					
Ortalama Kaba Ölüm Hızı:						1,075					

Ek 5: Millet/Dinî Cemaatlere Göre Toplam Nüfus

<i>Rapor ID</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Karaim Yahudisi</i>	<i>Kıpti</i>
1	89689	42076	48817	5047	11786	113	592
2	90002	42076	49158	5050	11765	108	583
3	88027	40562	47806	5140	11707	-	605
4	88032	40600	47935	5135	11759	-	506
5	95013	41516	48759	4885	11351	110	597
6	94539	41517	48649	4867	11329	110	590
7	94093	41421	48649	4853	11312	110	592
8	92859	41152	48296	4838	11303	111	596
9	92710	40808	46777	4821	11273	111	595
10	92761	40224	47546	4805	11277	113	595
11	94043	40559	47965	4861	11267	115	592
12	94566	41182	48406	4883	11236	118	596
13	94442	41160	48523	4881	11219	118	597
14	94201	41269	48521	4896	11222	127	625
15	94872	40973	48464	4905	11228	127	627

Ek 6: Millet/Dinî Cemaatlere Göre Çocuk (Sigar) Nüfus

<i>Rapor ID</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Karaim Yahudisi</i>	<i>Kıpti</i>
1	17106	7912	10105	1224	4038	46	194
2	17178	7954	10180	1232	4041	47	189
3	16648	7690	9762	1170	3910	-	198
4	16710	7715	9729	1175	3925	-	198
5	15445	7385	7903	1148	3399	2	24
6	15258	7387	8942	1149	3406	2	21
7	15234	7389	8951	1143	3403	2	21
8	15191	7406	8930	1139	3399	2	25
9	15259	7432	7959	1144	3391	3	25
10	15382	7467	9009	1157	3455	3	24
11	15474	7512	9090	1170	3488	8	28
12	15655	7628	9305	1196	3550	11	28
13	15670	7662	9344	1199	3574	11	27
14	15670	7658	9373	1198	3577	7	27
15	15747	7746	9528	1213	3608	9	20

Ek 7: Millet/Dini Cemaatlere Göre Yetişkin (Kiber) Nüfus

<i>Rapor ID</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Karaim Yahudisi</i>	<i>Kıpti</i>
1	47806	14279	20672	2943	7588	67	398
2	48923	14267	20747	2938	7569	61	394
3	48086	14568	20985	3056	7770	-	407
4	47956	14582	20986	3047	7785	-	407
5	52150	15512	20531	2911	7819	108	570
6	51781	15603	19738	2903	7799	108	570
7	51669	15628	20458	2893	7785	108	570
8	51158	15552	20355	2884	7775	108	568
9	51175	15549	20320	2877	7711	108	570
10	51041	15514	20206	2858	7674	107	570
11	51119	15488	20159	2843	7615	107	568
12	50973	15409	19883	2815	7517	107	563
13	50925	15368	19840	2819	7495	107	567
14	50894	15200	19692	2807	7467	118	594
15	51069	15218	19738	2824	7456	118	597

Ek 8: Millet/Dini Cemaatlere Göre Bekâr Nüfus

<i>Rapor ID</i> ⁴²	<i>Müslüman</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Katolik</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Karaim Yahudisi</i>	<i>Kıpti</i>
1	24777	19885	18031	880	47	46	194
2	24901	19855	18231	880	47	47	189
3	23293	18304	17059	914	27	-	198
4	23471	18313	17123	903	49	-	198
5	25895	17198	19026	819	14	2	24
6	26229	18102	18973	812	14	2	21
7	25648	17893	18728	801	14	2	21
8	25408	17524	18375	793	17	2	25
9	25185	16893	18048	776	17	3	25
10	25854	16998	18225	787	13	3	24
11	26824	17793	18670	825	14	8	28
12	26838	17748	18828	832	14	11	28
13	26654	17398	18649	827	13	11	27
14	26814	17783	18928	838	13	7	27
15	25995	17157	18912	813	14	9	20

⁴² Raporlarda Karaim Yahudisi ve Kıpti bekâr yoktur.

Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi

M. Fatih ÇALIŞIR (*)

Öz

Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi'nin (öl. 1686'dan sonra) Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi kataloğunda Zeyl-i Vâkı'a-nâme başlığıyla kayıtlı tarihçesi ilk kez İsmet Parmaksızoğlu tarafından 1976 yılında gerçekleştirilen VIII. Türk Tarih Kongresinde ilim âlemine tanıtılmıştır. Parmaksızoğlu'nun Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi olarak adlandırdığı eser, aradan geçen uzun zamana rağmen hak ettiği ilgiyi görmemiş, müstakil bir çalışmaya konu olmamış, bir-iki tarih araştırması dışında kitaba referansta bulunulmamıştır. Hâlbuki Şeyhî'nin kitabı, XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin önde gelen divan şairlerinden Alaşehirli Veysi'nin (öl. 1628) Vâkı'a-nâme'sine yazılan bir nazîre olması sebebiyle edebiyatçıların ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar serhaddinde yaşanan birçok önemli olayı kaydetmesi nedeniyle de tarihçilerin ilgisini çekmesi beklenen önemli bir eserdir. Bu makalede henüz yayımlanmamış tarihçe muhteva açısından ele alınacak ve ilgili literatüre atıfla tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi, Macar Serhaddi, On Yedinci Yüzyıl Osmanlı Tarihi, II. Viyana Kuşatması, Köprülü Dönemi.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 29.09.2022

Kabul Tarihi: 29.11.2022

(*) Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

E-posta: mfatih.calisir@ihu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-2752>

M. Fatih Çalışır, "Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 269-289

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.114>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek (d. after 1686) and His Concise History

M. Fatih ÇALIŞIR (*)

Abstract

İsmet Parmaksızoğlu first introduced the concise history (tarihçe) of Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek (d. after 1686) to the academic world at the 8th Turkish History Congress in 1976. Recorded under the title Zeyl-i Vâkı'a-nâme in the catalog of the Ankara Adnan Ötüken City Public Library, but named Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi by Parmaksızoğlu, the work has not received the attention it merits, has not been the focus of a monograph, and has not even been cited except in a few historical studies. Since Sheykhi's work is a nazîre or imitation of Vâkı'a-nâme of Alaşehirli Veysi (d. 1628) and documents significant events that occurred on the Ottoman-Habsburg frontier in the second half of the seventeenth century, it should be of interest to academics of Ottoman literature and history. This article attempts to examine Sheykhi's as-yet-unpublished work and discuss it in the light of secondary literature.

Keywords: Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek, The Ottoman-Habsburg Frontier, Seventeenth-Century Ottoman History, The Second Siege of Vienna, The Köprülü Period.

Original Research Article

Submission Date: 29.09.2022

Acceptance Date: 29.11.2022

(*) Asst. Prof., Ibn Haldun University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History

E-mail: mfatih.calisir@ihu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-2752>

M. Fatih Çalışır, "Ösekli Şeyhi İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi," Üsküdar University Journal of Social Sciences, issue: 15, (November 2022): 269-289

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.114>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar serhaddinde yaşanan birçok önemli olayı aktaran Öseklî Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra)'ye ait tarihçe ilk kez İsmet Parmaksızoğlu tarafından 1976 yılında gerçekleşen XIII. Türk Tarih Kongresi'nde ilim âlemine tanıtılmıştır.¹ Eskimiş siyah meşin bir cilt içerisinde sayfada 25 satır nesir kırmızı bir hatla kaleme alınan ve 56 varaktan oluşan bu tarihçenin söz başları ve cetvelleri kırmızıdır ve bazı varaklarında yer yer tahripler ve yırtılmalar vardır. Eser, Parmaksızoğlu'na göre, Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı Koleksiyonu'nda yer alırken daha sonra Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'ne intikal etmiştir.² Kütüphane yetkilileri tarafından 4 Ağustos 1947'de "Tevârih-i Osmâniye, Şeyhî İbrâhim" notuyla kayıt altına alınan ancak online katalogta *Zeyl-i Vâkı'a-nâme* olarak adlandırılan eser halen Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde 608 numarada kayıtlıdır.³ Parmaksızoğlu'nun metnin içinde geçen *nazîre* ifadesinden hareketle *Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi* şeklinde adlandırdığı bu tarihçeyi bir deftere istinsah ettiği ve bu defterin yine aynı kütüphanede 4237/3 numarada kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.⁴ Söz konusu kopya, Parmaksızoğlu'nun tek nüsha olduğunu fark ettiği eserin kaybolmasını önlemek adına kendince bir tedbir aldığına ya da en azından eser üzerinde çalışmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Şevval 1384 / Şubat 1965 tarihli istinsah kaydında kitabın "Beç Kalesi önündeki büyük ric'atla ilgili" faydalı bir risâle olduğu yazılıdır.

Parmaksızoğlu, Şeyhî'nin kitabında başlıca üç temayı işlemeye özen gösterdiğine dikkat çeker: a) Bireylerde ve toplumda görülen ahlâkî zaaf, haset, kin ve tamah,⁵ b) Marifet ve maharet sahibi insanların kıymetinin bilinmemesi,⁶ c) Viyana'daki hezimet sonrası Macaristan topraklarında yaşanan ve adeta bir jenosit hareketini andıran hadiseler.⁷ Parmaksızoğlu'nun

¹ İsmet Parmaksızoğlu, "Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları ile İlgili Özel Tarihler ve Öseklî İbrahim Efendinin Tarihçesi," VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 11-15 Ekim 1976: Kongreye Sunulan Bildiriler, 2. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, 1073-1094.

² Kırşehir'de yer alan Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı, 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı yasa ile kapatılan dergâhlardan biridir. Kapatılmasının ardından dergâhta bulunan eşyalar çeşitli yerlere dağıtılmış, kitapların bir kısmı Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi adını alan Umumi Kütüphane'ye devredilmiştir. Konu ile ilgili yakın tarihli bir araştırma için bkz. Hüsnü Gürbey, Mahsuni Gül ve Hakkı Taşğın, "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Ardından Hacı Bektâş Veli Dergâhı'ndaki Eşyaların Durumu," *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 101 (2022): 421-440.

³ Parmaksızoğlu, "Öseklî İbrahim Efendinin Tarihçesi," 1088-1089. Kütüphane katalogunda eserin müellifinin Aseklî İbrahim Efendi olduğu belirtilmiştir. Milli Kütüphane-Ankara, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 608. <http://yazmalar.gov.tr/eser/zeyl-i-vakia-name/58055>

⁴ Bu nüsha kütüphane katalogunda *Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, müellifi ise Evseklî Şeyhî İbrahim olarak kaydedilmiştir. Bkz. Milli Kütüphane-Ankara, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 4237/3. <http://yazmalar.gov.tr/eser/nazire-i-vakia-name-i-veysi/81243> Parmaksızoğlu'nun istinsah ettiği nüshanın varlığından beni haberdar eden Dr. Cumhuriyet Bekar'a teşekkür ederim.

⁵ Öseklî Şeyhî İbrahim Efendi, *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 608, 11^b.

⁶ "Hasan Paşalı" diye takip edilip öldürülenler ile Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın mazlûmen katli buna örnek gösterilebilir. Bkz. *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 18^a ve 19^b.

⁷ Parmaksızoğlu, "Öseklî İbrahim Efendinin Tarihçesi," 1090-91.

tanıtımı ve belli bir çerçeveye oturtma gayretine rağmen Şeyhî'nin tarihçesi müstakil bir çalışmaya konu olmamış, hak ettiği ilgiyi görmemiş ve bir-iki tarih araştırması dışında kitaba atıfta bulunulmamıştır.⁸ Hâlbuki söz konusu tarihçe XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin önde gelen divan şairlerinden Alaşehirli Veysi'nin (öl. 1628) *Vâkı'a-nâme'sine* yazılan –Şeyhî'ye göre– bir nazîre olması sebebiyle edebiyatçıların ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Macar serhaddinde yaşanan birçok önemli olayı kaydetmesi nedeniyle de tarihçilerin ilgisini çekmesi beklenen önemli bir eserdir. Bu makalede henüz neşri yapılmamış olan tarihçe içerik açısından ele alınacak ve Parmaksızoğlu'nun çalışması bir ileri safhaya taşınmaya çalışılacaktır.⁹

Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi

Döneme dair biyografik kayıtlarda hakkında bir detaya rastlamadığımız Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi'yi sadece tarihçesine düştüğü notlardan tanımaktayız. Şeyhî, örneğin, eserinin ilk sayfalarında doğum yerinin Ösek (Hırvatça Osijek) olduğunu şu ifadelerle okuyucuya bildirir: “Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa... kal'a-yı Ösek muhâfazâsında olup kal'a-yı mezbûr ise bu 'abd-i sâhibü't-terkîm eş-Şeyhî İbrahim –âmâc-ı rahmet-i Rahîm– efgende-i le'imîn maskat-ı re'si olmağın rahm-i silâ tarîkıyla tevessül...”¹⁰ Eserindeki ifadelere dayanarak Şeyhî'nin Gazi Seydi Ahmed Paşa (öl. 1660) dairesinden Yusuf Paşa,¹¹ Şeyhoğlu Ahmed Paşa¹² ve Tımışvar Beylerbeyi Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın hizmetinde bulunduğunu ve bu paşaların maiyetinde birçok sefere katıldığını söylemek mümkündür. Parmaksızoğlu, kitabın zahriyesinde bulunan “Hâzâ kitâb-ı tevârih-i 'Osmâniyye. Sâkin-i meydân, müellifeş M. Şeyhî İbrahim” ifadesinden hareketle Şeyhî'nin hâmisî Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın hizmetinden ayrıldıktan sonra Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı'na çekilmiş ve burada vefat etmiş olabileceğini belirtir.¹³

⁸ M. Fatih Çalışır, “A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676),” (Basılmamış Doktora Tezi, Georgetown Üniversitesi, 2016), 10, 14-15, 64, 97; Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması / Yedi Başlı Ejderin Fendi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

⁹ Makalenin yazım ve tashihine yapmış oldukları katkılardan dolayı Dr. Mustafa Öksüz, Dr. Sadık Yazar, Dr. Ramazan Pantık ve derginin hakemlerine teşekkürü bir borç bilirim.

¹⁰ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 1^b.

¹¹ “Ol esnâda hattâ bu râkımü'l-hurûf efkenderi müşârüniyleh Yûsuf Paşa hazretlerinin divân kitâbeti hizmetinde bulunmağla bu seferde bile bulunmak müyesser olmuşdur.” *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 29^b. Şeyhî, Pirinççi Filibeli Mehmed Paşa'nın başarısızlığa uğraması sonrası Kara Mustafa Paşa'nın “Seydi Ahmed Paşa merhumun çırağlarından” Yusuf Paşa'yı Bucak Tatarları ve Rumeli Eyaleti askeri üzerine serdar kılıp Petro Doroşenko'ya yardıma gönderdiğini bildirir. Şeyhî'nin paşanın maiyetinde katıldığı sefer bu seferdir. Bkz. *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 29^b. Seydi Ahmed Paşa için bkz. Mehmed Ali Ünal, “Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmed Paşa,” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 10 (2011), 1-24.

¹² “Bu râkımü'l-hurûf bendeleri dahi bile Şeyhoğlu Ahmed Paşa divân efendiliği ile bulunup teveccüh olundu.” *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 37^a-37^b. Saruhan Mutasarrıfı Şeyhoğlu Ahmed Paşa, *Viyana Kuşatması* sırasında ön planda olan komutanlardandır. Bkz., Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, muhtelif yerler.

¹³ Parmaksızoğlu, “Ösekli İbrahim Efendinin Tarihçesi,” 1088.

Eserin Muhtevası

Şeyhî, ilk varağı kopuk olmasından dolayı hamdele kısmına dair bilgimiz olmayan kitabının salvele kısmını uygun manzumelerle süslemiştir. Müellif, eserin sebep-i telif kısmında inzivada ve karamsar düşünceler içerisinde bulunduğı bir zamanda akraba ziyareti maksadıyla Ösek'e gittiğini ve burada Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa ile tanışıp hizmetine girdiğini söyler. "Gerçi müddet-i kesir hidemât-ı mîr-i mirân üzere olub lâkin henüz zevâyâ-yı vüzerâyâ karin olmamağla" diyerek esasında güne değin birçok beylerbeyinin hizmetinde bulunduğunu ancak ilk kez bir vezirin hizmetine girdiğini ifade eden müellif, "ol vezir-i sâhib-i mesâf hazretlerinin rikâb-ı devletlerinde muğtenem-i ni'am-ı bî-kerân ve mazhar-ı envâ'-ı lutf u ihsân olduğumuz mümteni'ü'l-beyândır" ifadesiyle hamisinden büyük lütuf ve ihsan gördüğünü belirtir. Yazdığı kitap esas itibariyle paşadan gördüğü iyiliklere teşekkür etmek ve paşanın icraatlarının bilinmesini sağlamak içindir.¹⁴ O sırada Ösek Köprüsü ve Ösek Kalesi muhafazasında olan Ahmed Paşa, 1642'de Anadolu Beylerbeyi olan ve Girit kuşatmasında hayatını kaybeden Çiftelerli Osman Paşa'nın (öl. 1647) oğludur. Müellifin Macar serhaddinde yazdığı ve serhat olaylarını içeren tarihçesini Ahmed Paşa'ya ithaf etmesi eserin kıymetini artırmaktadır. Ahmed Paşa odaklı eser bu yönüyle on yedinci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yazılan ve Köprülü ailesi fertleri tarafından himaye edilen tarih eserlerine bir alternatif oluşturmaktadır.

Şahit olduğu olayları başkalarına ibret olması amacıyla yazıya geçirmek istediğini de belirten müellif, bunun için kendisine "dânâ" (âlim) dediğı Alaşehirli Veysi'nin *Vâkı'anâme* başlıklı eserini örnek almıştır: "Bu dehr-i bî-vefânın etvâr-ı mütenevvi'asın icmâlen kimi 'ilmen ve kimi fehmen mazbût-i derûn olmağın şikeste-beste Vâkı'a-nâme-i Veysi'ye nazire istinbâtına 'aciz u kusûr ile heves olundu."¹⁵ XVII. yüzyıl Osmanlı edebiyatını derinden etkileyen Veysi'nin *Hâbnâme* ve *Rü'yânâme* adlarıyla da bilinen söz konusu eseri, Sultan I. Ahmed (öl. 1617, saltanatı 1603-1617) ile Büyük İskender (öl. M.Ö. 323)'in hayali diyaloglarına dayanmaktadır.¹⁶ Veysi, Sultan I. Ahmed'e¹⁷ sunduğı kitabında Hz. Âdem'den bu yana her devirde kötü olayların

¹⁴ "İmdi çünkü ol derya-dilin a'tâif-i mütenevvi'asın görüp nâ'il-i merâtib-i ihsânları olduk be-her hâl elzime-i zevîl-kemâl edâ-yı sükrânesine imtisâl itmekdir ki böyle bir vücûd-ı fâ'ikin ilâ yevmi't-tenâd evsâf-ı hamîdeleri ezkârını mu'tâd itdüğünden gayri merbût-ı elsine-i 'ibâd kılmağâ sa'y u ictihâd eyleye. Ana binâen râkımül-hurûf ezkâr-i cemîlelerin bu risâleye ma'tûf idüb edâ-yı hamd-ı Hüda ve salavât-ı Rasûl-i kibriyâ ve sitâyîş-i ashâb-ı bâ-vefâdan sonra anın ezkâr-ı ferâh-peymâsiyle dibâce-i kitâba iftitâh virmek sezâ görüldü." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 2^a. "Ve hem ol vezir-i kâmkârın ezkâr-ı hayrları bu takrîb ile mezkûr-i kâffe-i enâm ola." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 2^b. Müellif, eserin ilerleyen sayfalarında paşaya yönelik övgülerini devam ettirip şöyle der: "Zamân-ı devletlerinde celb-i kesret-i mâl ve nâyil-i vefret-i menâl ile mümtâz ve bundan böyle beyne'l-akrân ihtiyâcdan emîn ve bî-niyâz olduk." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 4^a.

¹⁵ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 2^a ve 2^b.

¹⁶ *Hâb-nâme-i Veysi*, haz. Mustafa Altun. İstanbul: MTV Yayıncılık, 2011. Şeyhî, Veysi'nin *Vâkı'a-nâme*'sine bir nazire kaleme alırken dönemin önemli şairlerinden Nâbî (öl. 1712) de Veysi'nin *Siyer*'ine bir zeyl yazmıştır. Bkz., Yusuf Nâbî, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*, haz. Abdulsamet Özmen, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

¹⁷ A. Tunç Şen, Nevizâde Atâî'deki bir kayıttan hareketle eserin Sadrazam Nasuh Paşa'ya (öl. 1614, sadareti 1611-1614) sunulduğunu belirtir. Bkz. A. Tunç Şen, "The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual:

yaşandığına değinmiş, İran ve Macaristan serhatlerinde alınan yenilgiler ile Anadolu'da baş gösteren Celâlî ayaklanmaları nedeniyle hüznü kapılan padişahı teselli edip verdiği tavsiyelerle kendisine yol göstermiştir.¹⁸ Şeyhî de Sultan I. Ahmed'in vefat yılı olan 1026/1617 ile Sarı Süleyman Paşa'nın serdar olarak Macaristan'a sefere çıkmasını beklediği 1097/1686 yılları arasındaki olayları Veysi'nin eserine bir zeyl yazarak tasvir etmiştir.¹⁹

Şeyhî'nin beş bölüme (bâb) ayırdığı telifinde bölüm başlıkları şunlardır: 1) [2^b-9^b] Zikr-i evsâf-i veliyyü'n-ni'âm Ahmed Paşa ..., 2) [9^b-12^a] Da'avât-ı Sultân Mehmed Hân ve nasâyih-i ihvân-i mü'minân, 3) [12^a-16^a] Ezkâr-ı padişâhân-ı kelle-puştegân ve zemâneş-râ ahvâl-i perîşân, 4) [16^a-32^a] Fütuhât-ı Hafız Paşa der zamân-ı Mehmed Hân,²⁰ 5) [32^a-56^b] Beyân-ı ahvâl-ı perîşân-ı cihân ve âsâr-ı Kara Mustafa Paşa. Bu bölümlerde değinilen birçok önemli olay arasında Sultan Genç Osman'ın katli (1622) ile sonuçlanan hadiseler, Sultan İbrahim'in hal' ve katli (1648), Köprülü Mehmed Paşa'nın Yanova Seferi (1658), Abaza Hasan Paşa İsyanı (1658), Gazi Seydi Ahmed Paşa ile Kösec Ali Paşa'nın Erdel seferleri (1659-1662), Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi (1663) ve Raab/St. Gotthard Muharebesi (1664), Kamanîçe Seferi (1672), Çehrin Seferi (1678), II. Viyana Kuşatması (1683) ve kuşatma sonrasında Macar serhaddinde yaşanan olaylar başta gelir. Müellif, ayrıca, serhadde görev yapan Osmanlı komutanlarının faaliyetlerine dair diğer kaynaklarda bulunması güç bazı bilgiler vermekte ve katıldığı savaşları canlı tasvirlerle okuyucuya aktarmaktadır.

Kitabın ilk bölümünü hâmisi Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın övgüsüne ayıran Şeyhî bu bölümde Kadızâde Hüseyin Paşa ve Şeyhoğlu Ahmed Paşa gibi önemli isimlerin "Ösek Ma'rekesi"nde düşman önünden kaçtığını ancak "salâbet ve dilâverlikde 'adîmü'l-akrân" dediği Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın cansiparane cenk ve hizmet edip kaleyi koruduğunu yazar.²¹ Müellif, bölümün sonunda eseri okuyanların kusurlarını örtmelerini, Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'ya, ebeveynine ve hocalarına dua etmelerini ister.²² Eserin ikinci bölümü ise siyasetnâme ve nasihatnâme türlerinin birleştiği bir tarzda, devlet adamlarına ve "ihvân" dediği Müslüman topluma tavsiye ve nasihat vermeye ayrılmıştır.

Veysi and His Habname," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2008, 41.

¹⁸ Bayram Ali Kaya, "Veysi," *DİA* 43 (2013), 76. Ayrıca bkz., Baki Tezcan, "From Veysi (d. 1628) to Üveysî (fl. ca. 1630): Ottoman Advice Literature and Its Discontents", *Reforming Early Modern Monarchies: The Castilian Arbitristas in Comparative European Perspectives*, haz. Sina Rauschenbach ve Christian Windler, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag), 2016, 141-156.

¹⁹ "İmdi Veysi-i dânenin mevâdd-ı mezkûrâtı üzere saltanat-ı Sultân Ahmed Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-ırdvân hazretlerinin zemân-ı şeriflerine değin mürûr ve güzerân iden fetret-i pür-'ibretler tahsis ü tadâd olunup devr-i mezbûrdan dahi Sultân Mehmed Hân hazretlerine gelinceye niçe 'ibret-nümâ fütûrlar sudûr eyleyüp gurûh-ı mü'minîne müeddî-i cefâ olmuşdur." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 12^b.

²⁰ 16^a'da "El-bâbü'r-râbi'fi devr-i Sultân Mehmed Han ve Fütuhât-ı Hafız Ahmed Paşa bin Köprili Mehmed Paşa" şeklinde yeni bir başlık verilmiştir.

²¹ "... mâverâsında firâvân 'asker-i İslâm var iken mütâba'at-ı evhâm üzere Kâdızâde Hüseyin Paşa ve Şeyhoğlu Ahmed Paşa ve anlarıyla dahi niçe 'asker ka'aya nigerân olmayup savb-ı pervâza kast-ı rehâyâbla irhâ-yı 'inân kıldılar. Ammâ ol vezîr-i kamkâr düşmen-i hâksârı istikbâl ve bir müddet perhâş ü cidâl eyleyüp berk-i şimşiri 'adâdan bir niçe pelid-i murdârı vâsıl-ı derekât-ı cahîm kıldı." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 3^a.

²² *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 9^b.

“Hikmet-i Yezdân yârân-ı zemâne ekseriyâ tetebbu‘i ‘uyûb üzere pûyân ve tecessüs-i taksîrât ile mecâlis ü mehâfilde şol denlü sa‘y-i bî-kerân iderler ki ‘aşr-ı ‘âşîrin tahsîl-i kemâl ü tekâmîl-i a‘mâl-i sâliha ile hüsn-i hâle sarf-ı iktidâr eyleseler ‘inâyet-i Bârî ile derekât-ı nâkıza-i nifâkdan savb-ı kemâle ‘udûl mukarrer idi.”²³ ifadesiyle toplumda görülen ahlâkî zaafılara değinen yazar, Müslümanların sâlih ameli terk ettiklerini ve dinlerini gereğince yaşamadıklarını bildirir. Müslümanlar, müellife göre, işledikleri kötülüklerin cezasını çekmekte ancak yine de gaflet uykusundan uyanmamaktadırlar. Şeyhî, şahit olduğu olayları ve insanların dine uygun olmayan hallerini kayıt altına almak ve böylece okuyucuları yaptıkları ve yapacakları iş ve eylemlerin sonuçları hakkında uyarmak istediğini belirtir.²⁴ Dini hassasiyetleri ön plana çıkaran Şeyhî'nin nasihat amaçlı anlatı tarzı kitabın başka bölümlerinde manzum olarak karşımıza çıkar:

İ‘timâd itmez bu dehr-i dûna ey dil merd olan
Fi‘l ü kavlinde niçe tezvîr ü yalan gösterir
Eylese ma‘mûr eğer bir demde bir vîrâneyi
Şefkat etmez yine derhâl anı vîrân gösterir²⁵

Veya

Tâ ezelden bu fenâ mülkü hemân vîrânedir
Cünbiş ü gerdişleri ancak kuru efsânedir
Sûret-i zîbâ satar bin hîle vü efsûn ile
Aklı yokdur meyl idenler şübhesiz dîvânedir²⁶

Kitabın üçüncü bölümü h.1026-1058/m.1617-1648 yılları arasında tahta geçen padişahlara ayrılmıştır. Müellif, 1026/1617 yılında tahta çıkan Sultan Mustafa Han'ın üç ay üç günlük saltanatı döneminde fitne ve fesadın çoğaldığını ve padişahın bir köşede inzivaya çekildiğini belirtir. 1027/1618 yılında tahta geçen, müellifin “şâhbaz-ı bülend-pervâz” dediği Sultan Osman ise Hotin Seferi (1030/1621) sonrası mazlûmen katledilmiştir. Padişahın öldürülmesiyle cihana “nâr-ı iftirâk” düşmüş, nice vakar sahibinin ırz ve namusu ayaklar altına alınmıştır.²⁷ Secîli bir nesirle anlatısına devam eden yazar, “Fi‘l-hakîka bu gerdûnun âsâr u ‘ibreti kâbil-i takrîr ve dâir-i tahrîr değildir.” şeklinde bir yorumda bulunduktan sonra neredeyse her önemli olaydan sonra tekrarlayacağı –Veysi'nin de eserinde tekrarladığı– bir kalıp içerisinde şu soruyu sorar: “İmdi böyle bir pâdişâh-ı cihân bu mertebe zulme pâyimal-i devrân olup ve eğer ma‘reke-i Hotin mâverâsında telef ü zâyî‘ olan insân ve burada dahi bu fesâd ile hâk-ile yeksân olan hânümân bî-kıyâs u bî-im‘ân olup ‘âmme-i halk-ı cihân bu dağdağa ile hayrân u sergerdân oldukda mı bu ‘âlem ma‘mûr u âbâdan idi?”²⁸ Şeyhî, üçüncü bölümün bu kısmını Sultan Osman

²³ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 11^b.

²⁴ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 12^a.

²⁵ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 29^a.

²⁶ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 35^b.

²⁷ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 13^b.

²⁸ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 13^b. Veysi'nin *Hâb-nâme*'sinin karakteristik özelliği hemen hemen her anlatının

için yazdığı ve içinde “Şüphe yokdur şühedâ menziline basdı kadem” ifadesi geçen manzum bir taziye ile bitirir.²⁹

Sultan Mustafa'nın ikinci kez tahtta çıkışından ve akabinde Sultan Murad (öl. 1640, saltanatı 1623-1640)'ın hükümdarlık yıllarından kısaca bahseden yazar, padişahın 1048/1638 yılında Bağdat'ı ele geçirmesi sonucunda herkesin büyük sevinç yaşadığını ve bu fethin daha sonraki birçok zaferin yolunu açtığını bildirir. Ancak IV. Murad da tüm şan ve azametine rağmen ölümden kaçamamıştır. Dönemdeki toplumsal olaylara değinmeyi de ihmal etmeyen yazar, IV. Murad devrindeki tütün yasağına ve bu yasağın toplumda asayiş sağlaması için padişah tarafından nasıl kullanıldığına şu şekilde dikkat çeker: “Ol pâdişâh-ı deryâ-dil erbâb-ı fesâddan ziyâde rencide olmağla şâribü'd-dühân olanların bahânesiyle dahi niçe ecsâd-ı 'ibâdî şemşir-i gayz ile zîr-i zille-i hâka bırakup bî-nâm u nişân eyledi ve gülzâr-ı dehr-i hârî fesâddan 'ârî kıldı.”³⁰ Akabinde Sultan İbrahim dönemini anlatmaya başlayan Şeyhî, bu padişahın nefesine yenik düştüğünü, halk arasında tekrar fitne ve fesat çıktığını, nihayet Sultan Osman Han gibi Sultan İbrahim'in de mağduren ve mazlûmen katl edildiğini yazar ve şu kritik soruyu sorar: “Bu dâr-ı bî-vefâ her hâlde mesâib ü cefâdan hâli olmayup pâdişâh-ı İslâm rûy-ı 'arzda bu yüzden katl olundukda mı bu 'âlem ma'mûr u âbâdan idi?”³¹ Şeyhî'ye göre padişahların katledildiği, gereksiz savaşlar ve siyasi hırslar sonucu nice insanın kanının akıtıldığı ve ailelerin parçalandığı dönemlerde mamuriyet (bayındırlık) ve âbâdanlıktan (âbat olma, şenlik, umran) söz etmek mümkün değildir.

Kitabın dördüncü ve beşinci bölümleri müellifin birçoğuna şahit olduğu olayları içermesi bakımından eserin en kıymetli ve en detaylı bölümleridir. Babasının katlinden sonra çocuk yaşta tahta oturtulan IV. Mehmed'in (öl. 1693, saltanatı 1648-1687) tahttaki ilk yılları “fitne-i bî-kıyâs, tuğyân ve âşub” ile geçip müellifin ifadesiyle, “tantana-i ihtilâl tafsil üzere beyân olunması bî-ihitmâldir.”³² “Mesned-i serîr-i vezâret bir hâle karîn olmuş idi ki üç günde bir vezîr ahkâm-ı erâzil ile tahvil ve tağyîr olurdu.” diyen müellif, “vezîr-i Müşteri-tedbir” ya da

sonunda sorduğu bu tarz çarpıcı sorulardır. Örneğin, “Gürûh-ı mekrûh-ı Tatar tuyup 'bu diyâr 'avratlarının karnında a'lâ incüler bitermiş' diyü ol gün ahşama dek yüz kırk binden ziyâde za'ife-i bî-günâhın sine-i hayâtı çâk olup aslâ yoğmuş diyince hutta-i İrân ve Tûrân'da cins-i nisâdan eser kalmayup sahrâ-yı 'âlem selhâneye döndükde mi 'âlem ma'mûr u âbâdan idi?” *Hâb-nâme-i Veysî*, 74.

²⁹ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 13^b. II. Osman'ın hal' ve katlini ele alan en önemli iki çalışma için bkz. Gabriel Piterberg, *Bir Osmanlı Trajedisi: Tarih yazımının Tarihle Oyunu*, çev. Uygur Abacı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018 [İngilizce orijinali 2003'te basılmıştır]; Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press), 2010, özellikle bölüm 4 ve 5.

³⁰ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 14^b.

³¹ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 15^b. Sultan İbrahim'in katli üzerine farklı bir yorum için bkz. Abubekir S. Yücel, “İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli,” *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 12/1 (1999), 40-57.

³² *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 16^b. 1656'da yaşanan Çınar Vak'ası'nın temsil ettiği bu kargaşa dönemi *Târih-i Gilmânî*, *Vecîhi Tarihi*, *Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, *Silâhdar Tarihi* ve *Nâimâ Tarihi* gibi dönemi ele alan kroniklerinde detaylı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca bkz. Hrand D. Andreasyan ve Fahri Ç. Derin, “Çınar Vak'ası (Eremya Çelebi Kömürçüyan'a Göre),” *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 3 (1957): 57-83.

“vezîr-i sahib-tedbîr” Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete geçmesiyle eşkıya ve tuğyan ehline hadlerinin bildirildiğini belirtir.³³ Rakoçioğlu'nun (II. György Rákóczi) itaatsizliği sebebiyle çıkılan Erdel Seferi, Yanova Kalesi'nin fethi, Anadolu'da Abaza Hasan Paşa İsyanı, Varad'ın fethi, müellifin “mefhâr-ı akrân, mümtâz-ı devrân, sertâc-ı ibtihâc-ı dilâverân u gaziyân” gibi sıfatlarla övdüğü Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın³⁴ kırk binden fazla Orta Macar askeri karşısında Erdel'de kazandığı zafer ve sonrasındaki katli (1660) gibi olaylar döneme ait vekâyî'nâmelerle benzer şekilde anlatılır. Müellif, Abaza Hasan Paşa taraftarlarının³⁵ yanı sıra Gazi Seydi Ahmed Paşa'yı katletmesi gibi eylemlerinden dolayı Köprülü Mehmed Paşa'yı eleştirmektedir: “Merhûm u mağfûr Gâzî Seyyid Ahmed Paşa'nın eğer bahâdîrlîğın ve eğer mazlûmen katl olunduğın menâkıbı tafsîlen beyân olunmak murâd olunsa dâir-i tahrîr ve mümkin-i takrîr değildir. Hurşiddin zerre ve baherden katre bu mahalle ceride kılınmıştır. Bu devr-i köhne niçe yıllar devir itmek gerek ki bir dahi mâder-i dünyâ böyle bir vücûda mâlik ola.”³⁶

Müellif, diğer taraftan, sarf ettiği şu sözlerle Köprülü Mehmed Paşa'yı savunur bir vaziyet alır: “Gerçi bu vezîr-i ‘âlî-şân hakkında ‘Hûnîdir’ deyü itâle-i lisân olunurdu velâkin hakkü'l-insâf bâ'is-i istihkâm-ı şer'î mübin olduğu mefhûm-ı erbâb-ı yakindir. Zirâ güzlâr-ı cihânı hâr ü hâşâk-ı fesâddan pâk ve vücûd-ı erâzilânı bâdî-i infikâk oldu.”³⁷ Tasvirlerinde ortaya koyduğu eleştirel ve analitik tavır, Şeyhî'nin eserinin kıymetini artırmaktadır. Babasının ölümü sonrası “Fâzıl” ya da müellifin ifadesiyle “Hâfız” Ahmed Paşa (öl. 1676, sadareti 1661-1676)'nın sadarete geçmesi ve bu dönemde gerçekleşen seferler dördüncü bölümün kalan kısmında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Şeyhî, “ırs ve istid'âdıyla nâil-i sadr-ı serîr oldu” dediği Fâzıl Ahmed Paşa'dan büyük bir övgüyle bahseder ve şöyle der:

Çün ol vezîr bin vezîr ve ol âsaf-ı Müşteri-tedbîr mâlik-i hâtem-i mühr-i münîr oldu livâ-yı 'adâlet-ahterleri 'âleme pertev-fikâr olup 'umûm cihân tâze cân buldular. Hakkü'l-insâf ol vezîr-i sâhib-mesâf pâk-meşreb 'âlî-neseb ve Hanefiyyü'l-mezheb kemâl-i hüsn-i edeb ile zirve-i 'ilm ü hilm ü hayâ ile müretteb gerdân-ı zamân mâil-i 'ubûdiyyet-i Yezdân vâkıf-ı

³³ Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete yönelik benzer bir ifade dönemin tanıklarından “Kürd Hatib” diye bilinen Mustafa Efendi'nin risalesinde de yer almaktadır: “Sürûriyla âlem mâl-â-mâl oldu. Erkân-ı devlet arasında kil ü kâl kesildi. Mezbûr Köprülü Mehmed Paşa saltanata bir hidmet itdi ve âb-ı memleket üzre bir muhkem köprü yaptı ki inkrâz-ı devrâna dek dillerde mezkûr ve ekâlimde meşhur olur.” H. Ahmet Arslantürk – Murat Kocaaslan, *Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul: Risâle-i Kürd Hatib*, İstanbul: Okur Akademi, 2014, 34. Köprülü Mehmed Paşa'nın tarih yazımındaki farklı tasvirleri için bkz. Çalışır, “A Virtuous Grand Vizier,” 7-17; Cumhur Bekar, “Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı,” *Tarih yazımı* 1 (2019), 62-78.

³⁴ Şeyhî, “Beç Kralı” dediği Habsburg İmparatoru'nun Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın şöhretinden haberdar olduğunu ve kendisine “Timur Paşa” ismini koyduğunu belirtir. Bkz., *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 19^a.

³⁵ “Çünkü vezîr-i 'azam erbâb-ı fesâda rehâ buldu niçelerinin nâ-kâdir evlâdların dahi mazhar-ı tîğ-i şitâb idüb katl eyledi ve bu bahâne ile yevmen fe yevmen ‘Hasan Paşalı’ deyü niçe sâhib-hanedânlar katl olunup ‘âmme-i enâma âsîb-i tîğ-ı gazab kesâd virüp ve hânümânlar harâb oldu.” *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 18^a. Abaza Hasan Paşa İsyanı hakkında bkz. Mücteba İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı: Hurûc ale's-Sultân* (İstanbul: Yeditepe Akademi, 2022).

³⁶ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 19^b.

³⁷ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 20^a.

‘ırfân olduğundan esâs-ı kârhâne-i şer‘-i mübîn eyyâm-ı sa‘âdetlerinde muhkem ü metin olup hiç ferdin dâire-i şer‘den ‘udüle bî-mecâl idi.³⁸

Şeyhi, Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadaretinin ilk yıllarında Nemçe ve Macar'ın isyan ettiklerini ve Osmanlı serhaddinde asayiş ve huzuru bozacak işler yapmaya başladıklarını belirtir ve bu sebeple yeni bir sefere çıktığını yazar. Tarih kitaplarında Uyvar Seferi (1663) olarak geçen bu askeri harekâta katıldığı anlaşılan müellif, Köse Ali Paşa, Gürcü Kethüda Mehmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi Yusuf Paşa, Kadızâde İbrahim Paşa, Kaplan Paşa ve Ohri Sancakbeyi Halil Bey gibi önde gelen birçok paşa ve beyin adını zikredip seferde oynadıkları rollere değinir.³⁹ Ciğerdelen Palankası mevkiinde (Štúrovo, Slovakya) Osmanlı askerlerinin kazandığı galibiyet ve kendilerine dağıtılan atiyeler, Uyvar Kalesi'nin muhasara altına alınması ve kale komutanı Adam Forgács'a İbşirli Mehmed Ağa ile gönderilen mektup eserde ayrıntılı bir şekilde yer alır. Kalede Türkçe bilen biri olmadığından Macar dilinde yeni bir mektup yazılıp gönderildiğini söyleyen müellif, Forgács'dan gelen "Bu kal'anın sahibi bizi bu kal'aya harb ü kâtâl ve hıfz u hırâset için koyup kal'ayı viresiz deyü komamışdır. Böyle bir kal'a-yı müstahkemde 'ale'l-'umüm 'alef-i tiğ-i mevhum olmadıkça kal'ayı virmek değil, sefâ-yı hâtırım ile seng-i vâhidesin dahi virmek ne ihtimâldir." şeklindeki olumsuz cevap üzerine Uyvar Kalesi'nin muhasarasının başladığını kaydeder.⁴⁰ 38 gün süren muhasara sonrasında kaleyi müdafaa edenlerin takati kalmamış ve burca diktikleri beyaz bayrakla teslim olmuşlardır. Uyvar Kalesi'ni Küçük Mehmed Paşa'nın muhafazasında bırakan Fâzıl Ahmed Paşa, Belgrad Kışlağı'na çekilir ancak bu defa Zirinoğlu (Kont Miklós Zrínyi) ve müttefiklerinin kış ortasında Kanije serhaddinde bulunan kalelere saldırmaları ve Ösek Köprüsü'nü yakmaları üzerine harekete geçmek zorunda kalır. Kış şartlarının son derece çetin olduğunu yazan Şeyhi, toprağın demire döndüğünü ve çadırları dikmek için demir kazıklar kullanılmasından dolayı bu yıla "Temur Kazık Yılı" denildiğini kaydeder.⁴¹ Bahar aylarında Zirinoğlu'nun bölgedeki harekâta devam ettiğini ve Kanije Kalesi'ni kuşattığını bildiren müellif, Fâzıl Ahmed Paşa'nın orduyla yaklaştığı haberini alması üzerine

³⁸ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysî*, 20^b. Şeyhi'nin ifadeleri birçok kaynak tarafından teyit edilmektedir. Bir örnek olarak bkz. "Mecmâ'-i kemâlât ve ehli-i fitnat u kıyâset olmağla "fâzıl" telkib olındı." Mehmet Fatih Gökçek, "Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, 'Târih-i Sülâle-i Köprülü' (Transkripsiyon ve Tahlil)," Marmara Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, 133.

³⁹ Uyvar Seferi ve Osmanlı'nın bu dönemdeki Orta Avrupa politikası ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bkz. Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2012; Kolçak, "... Cümle Palankaları Küffâr Aldı...": 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasi İktidar," *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* XLIII (2014), 165-192; Karin Sperl, Martin Scheutz ve Arno Strohmeyer (ed.), *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016; Georg B. Michels, *The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü (1661-76)* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2021); Kahraman Şakul, *Uyvar Kuşatması 1663* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

⁴⁰ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysî*, 23^a.

⁴¹ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysî*, 25^b.

Zirinoğlu'nun Kanije muhasarasını kaldırdığını bildirir. İsmail Paşa ve dokuz eyaletin askerleri bu sırada Ösek Köprüsü'nün tamiriyle görevlendirilmiştir.

Müteakip varaklarda 1074-1075/1664 yılında Macaristan serhaddinde yaşanan olayları detaylarıyla anlatmaya devam eden Şeyhî, Raab Nehri kıyısında Osmanlı ordusunun yaşadığı hezimete ve İsmail Paşa, Bosna Alaybeyi İsmail Bey ve daha nice önemli ismin bu cenkte şehit düşmesine değinir. İstolni Belgrad'a çekilen serdar ve paşalar, yapılan istişare sonucunda savaş yerine barışın daha faydalı olduğuna kanaat getirmişlerdir. Şeyhî'nin "dânâ, sâhib-i re'y-tedbir" şeklinde vasıflandırdığı Budin Valisi Kethüda Gürcü Mehmed Paşa kış aylarında barışla ilgili görüşmeleri yürütmüş ve baharda barışın tesisini sağlamıştır.⁴² Müellif, her ne kadar elde edilen barıştan memnuniyet duysa da iki yıl süren seferdeki büyük can kaybı karşısında hüznüldür: "İmdi bu zikr ittiğümüz ma'rekelerde ne mertebe ecsâd-ı insân zir-i hâkda kalup sergerdân ve niçe hânümanlar harâb u vîrân olduğu bî-gümândır."⁴³

Uyvar Seferi'nden sonra Venedik'e karşı yürütölen Girit Seferi'ne (1645-69) kısaca değinen yazar, Ukrayna ve Lehistan'a yapılan ve bizzat katıldığını ifade ettiği seferlere kitapta daha fazla yer ayırmıştır. Şeyhî, Ukrayna Kazakları Hatmanı Osmanlı yanlısı Petro Doroşenko'nun (öl. 1698) muhafaza ettiği Çehrin Kalesi'nin imdadına Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın yetiştirmelerinden Yusuf Paşa'nın maiyetinde divan kâtibi olarak katıldığını belirtir.⁴⁴ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından Bucak ve Rumeli eyaleti askerleri üzerine serdar tayin edilen Yusuf Paşa'nın Çehrin Kalesi'ne ulaşmasıyla Leh ordusu kuşatmayı kaldırmıştır. Müteakip varaklarda Yusuf Paşa'nın bölgede Leh askerine karşı verdiği mücadeleyi anlatan müellif, IV. Mehmed'in Kamanıçe Kalesi'ni ele geçirmek niyetiyle çıktığı 1672 tarihli seferde Hotin'e çağrıldıklarını ve Yusuf Paşa'nın Kırım Hanı Selim Giray Han ile Hotin'e gittiğini yazar. Ordu-yı Hümâyün tarafından muhasara edilen Kamanıçe Kalesi dokuz günde ele geçirilmiştir. IV. Mehmed'in 1673 yılında Lehistan'a doğru ikinci bir sefere çıktığını yazan Şeyhî, bu seferde de nice kale ve palankanın tahrip edildiğini, sayısız düşman askerinin öldürölüp esir edildiğini ve Lehistan tarafına serdarlar tayin edilip dokuz yıl daha çeşitli cenkler yaşandığını şu şekilde kaydeder:

Tekrâr evvel-i bahâr-ı firûz-âsârda tertib-i haşmet-i şehriyârî tekmil ve yine Leh memleketine 'atf u 'inân-ı 'azîmetlerin tahvîl kıldılar. Ol sene dahi memâlik-i mezbûrede niçe kilâ' u palankalar tahrib ve 'adû-yı bed-ahterin bî-hisâbı tu 'me-i şemşir ve niçeleri esir-i kayd u zincir oldukları hâric-i takrirdir. Şehriyâr-ı kâmkârın bu hareket-i mürisü'l-bereketlerinde müyesser olan feth u zafer ve gazavât-ı nusret-eser degme? bir târihde bir padişâha müyesser olmuş değildir. Ve fi mâ ba'd dahi Leh tarafının tevbih u cezâsına serdârlar nasb olunup ve dokuz seneye bâliğ oluncaya değin 'ale'd-vedâm kırâl-ı bed-nâma bir lahza ârâm verilmeyüp tâ hadd-i isti'mâna teşebbüs itmedikçe kıyâm itmeğe

⁴² Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi, 27^a.

⁴³ Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi, 27^a.

⁴⁴ Girit ve Kamanıçe seferleri üzerine Türkçe önemli bir literatür oluşmuştur. Örneğın bkz. Ersin Gülşoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004; Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004); Kahraman Şakul, *Kamanıçe Kuşatması 1672* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

dermân bulmadı.⁴⁵

Şeyhî'ye göre aldığı tedbirler sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok fetih ve zafer kazanmasını sağlayan ve sadareti esnasında sadece Osmanlıların değil Hıristiyan milletlerin genelini (‘*ammeten mile-i Nasârâ*) de kendisine başvurup huzura kavuştuğu Fâzıl Ahmed Paşa, henüz ömrünün yarısında sarılık (yerekân) hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁴⁶ Müellif, dördüncü bölüme Fâzıl Ahmed Paşa için kaleme aldığı bir manzume ile son verirken Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (öl. 1683, sadareti 1676-1683)'nın sadaretini anlattığı beşinci bölüme paşayı öven şu sözlerle başlar: “Merzihonî [Merzifonî] Kara Mustafa Paşa hazretleri rütbe-i kâim-i makâmlıktan serir-i sadârete nakl olunup ve kudûm-ı şerifleriyle kâşâne-i devleti müşerref ve âbâd ittiledi. Ol vezîr-i kâmrân-nihâd dahi tavassul-i kavânîn-i vüzerâ-yı selef imtisâl kılup ve umûr-ı kâr-ı ‘ibâdullâha pây-i istikâmetin berk ve üstüvâr eyleyüp yevmen fe yevmen bu üslûb ile rehâ virdi.”⁴⁷ Fakat tûl-ı emel sahibi olmaya başlayan, mal ve mülk toplama hırsına kendini kaptıran Kara Mustafa Paşa, kibir ve gururla hareket etmiş ve ihsan kapılarını kapatarak birçok insanın fakir ve muhtaç durumda kalmasına yol açmıştır. Şeyhî, dönemi anlatan yazarlardan özellikle Silâhdar Mehmed Ağa ve Teşrifatçıbaşı Ahmed Ağa'da gördüğümüz bu olumsuz betimlemelerin yanı sıra Kara Mustafa Paşa için şu olumlu cümleyi de sarf eder:⁴⁸ “Ancak hakk’l-insâf ol vezîr-i sâhib-mesâf hazretleri tab’-ı selîm ve mizâcları dahi halîm olduğunu kâffe-i enâm ‘alîm olmuştur.”⁴⁹ Kara Mustafa Paşa'nın devlet işlerini başkalarıyla istişare etmesini bencil ve kendini beğenmiş Reisülküttap [Mustafa] Efendi'nin engellediğini yazan müellif, paşanın bu yüzden –özellikle ulemadan gelecek– faydalı tavsiyelerden mahrum kaldığını söyler:⁵⁰

Meğer umûr-ı rütbe-i riyâsetinde vâkî‘ Reisü'l-küttâb hazretleri dâniş-i ‘akılda hod-pesend ve dâna-yı dehr geçinür hodmend olmağla derece-i sahâbetde dâire-i tedbire bir ferdi idhâl eylemeyüp ancak cem’-i umûr-ı sadâreti hâssaten kendü teşvirine mevkûf idüp ve dâimâ nabız-girlik ile mizân-ı hâtırın vezn eyleyüp bi’l-fi’l fevâid-i zâtiyyesine ihtimâl ve mekâyid-i ‘âkıbetine iğfal ittüklerinden mizân-ı hükümetine ‘ilel târi oldu...

⁴⁵ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 31^a.

⁴⁶ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 31^b. Müellif, bu hastalığın adını “yerekân-ı esved” olarak belirtir ancak hastalık sözlüklerde yerekân/yerakân/yarakan/yerkan olarak geçmektedir. İngiliz diplomat ve tarihçi Paul Rycaut'nun Fâzıl Ahmed Paşa hakkındaki benzer bir tasviri için bkz. Paul Rycaut, *The History of the Turkish Empire, From the Year 1623, to the Year 1677*, London: Printed by J. D. for Tho. Basset, R. Clavell, J. Robinson, and A. Churchill, 1687, 262-263.

⁴⁷ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 32^a.

⁴⁸ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tarih yazımındaki değişen imgesi üzerine bkz. Ramazan Pantık, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı,” (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 30-41.

⁴⁹ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 32^b.

⁵⁰ Silâhdar Mehmed Ağa, Reisülküttap Mustafa Efendi'nin söz ve telkinlerini “Mübtelâ-yı fikr-i fâsid-i serdâr” başlığı altında verir ve paşayı yanlış yöne sevk ettiğini bildirir. Bkz. Nazire Karaçay Türkal, “Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke* (1065-22 Ca.1106/ 1654-7 Şubat 1695),” (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012), 808.

Cümleden mukaddem medhal-i dâire-i tedbîr zümre-i 'ulemâyâ mahsûs iken nüdemâ-i nâ-hemvâr sebebiyle merâsime tağyîr virilüp 'âkıbet mûris-i mekâyid oldu.⁵¹

Ulemaya hürmetin ve tecrübe sahibi kişilerle meşveretin önemini uzun uzadıya anlatan müellif daha sonra Ukrayna Kazakları Hatmanı Doroşenko'nun Osmanlı'ya isyan ettiğini ve bunun üzerine Şeytan İbrahim Paşa'nın serdar tayin edilip Çehrin Kalesi'ne sefere gönderildiğini belirtir. Çehrin Kalesi Osmanlı muhasarası altında iken Moskof askerlerinin bölgeye gelmesi üzerine muhasarayı kaldırmak zorunda kalan Şeytan İbrahim Paşa, başarısızlıktan sorumlu tutulup yedi adamı ve Kırım Hanı Selim Giray Han ile Rodos'a sürgün edilmişlerdir.⁵² Kara Mustafa Paşa bahar gelir gelmez orduyu yeniden toplamış ve sefere bizzat çıkarak Çehrin Kalesi'ni kuşatmıştır (21 Temmuz 1678). Muhasara sırasında Kaplan [Mustafa] Paşa ve askerlerinin Rus ordusu karşısında cesaretle savaştığını belirten Şeyhî, ne var ki bu durumun Kara Mustafa Paşa'nın içinde bir kıskançlık ateşi (*nâr-ı hased*) yaktığını ve Kaplan Paşa'ya gerekli yardımı göndermeyip düşman karşısında yenilmesine sebep olduğunu yazar.⁵³ Neticede Çehrin Seferi'nde her ne kadar Osmanlı ordusu bir zafer kazansa da kıtlık ve pahalılık yüzünden askerler aç kalmış ve nicesi bu sebeple hayatını kaybetmiştir.⁵⁴

İstanbul'a dönen Kara Mustafa Paşa, Vasvar Antlaşması (1664) şartlarını yenilemek için başkente gelen Habsburg elçisi ile görüşmüş, Şeyhî'nin ifadesiyle "istikbâr" eden (kendini büyük gören) paşa, elçinin isteğine olumlu cevap vermeyip "Alaman Seferi" hazırlıklarına başlamıştır. IV. Mehmed'in bu sefere rızası olmadığını gören paşa, padişahı ikna etmek için serhat paşalarından Habsburg tarafından şikâyet eden mektuplar göndermelerini istemiş ve nihayet amacına ulaşmıştır.⁵⁵ Müellife göre 1683 yılında çıkılan Viyana Seferi'nde hıyanet içinde olup gizlice Hırvat tarafı ile iş tutan Orta Macar hâkimi "rezil ve alçak" İmre Tököli (öl. 1705), Reisülküttabın da tavassutuyla sefer güzergâhını değiştirmiştir. Dahası, Viyana önüne çadır kuran İslam ordusu dine aykırı işler yapmış, Ramazan ayında gece-gündüz şarap içmiş ve fuhşiyatla meşgul olmuştur. Tüm bunlar, müellife göre, hezimetin sebeplerindedir.⁵⁶

⁵¹ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 32^b-33^a.

⁵² *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 34^a-34^b.

⁵³ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 35^a.

⁵⁴ Çehrin Seferi ve Şeyhî'nin bu seferle ilgili iddiaları üzerine bkz. Kahraman Şakul, *Çehrin Kuşatması 1678*, İstanbul: Timaş, 2022.

⁵⁵ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 36^a. Kara Mustafa Paşa'nın IV. Mehmed dahil savaşa karşı kişi ve grupları ikna etme çabaları için bkz. Songül Çolak ve Metin Aydar, "Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme," *Belleten*, no. 301 (2020), 1045-1096. Savaş öncesi yürütülen diplomasi Yasir Yılmaz tarafından incelenmiştir. "The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft during the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)," (Basılmamış Doktora Tezi, Purdue Üniversitesi, 2015).

⁵⁶ Benzer değerlendirme ve yorumlar için bkz. Abdülkadir Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri: Dönemin Kısa Panoraması," *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (Merzifon-Amasya, 8-11 Haziran 2000)*, (Ankara: Merzifon Vakfı Yayınları, 2001), 229-239. II. Viyana Kuşatması ile ilgili son bir çalışma için bkz. Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*, İstanbul: Timaş, 2021. Şeyhî, Osmanlı müellifleri arasında Almandağı [Kahlenberg] Muharebesi'ni (12 Eylül 1683) kaleme alabilen az sayıdaki görgü şahidinden biridir. Ancak eserde büyük bir hezimetle sonuçlanan söz

Viyana hezimetini sonrası çekilen üzüntü ve meşakkate uzun uzadıya değinse de müellif yazdıklarının esasında yaşananların onda biri kadar bile olmadığını şu sözlerle dile getirir: “Bu gerdiş-i gerdün çünkü envâ’-ı mihnet-nümûn oldu akl ü dâna fehm ü iz’ân idüp evkât güzerânın ‘inâbet ve istiğfâra merhûn itti. Zîrâ bu mesâib-i mezkûrât bir mertebe âsib-i âfât oldu ki tahrir itdügümüz mesâib ‘aşr-ı ‘âşirinin beyânı olmak ne ihtimâldir.”⁵⁷ Sahra ve beldeler cesetlerle dolmuş, defin işinden halk yorgun düşmüştür. Hezimet sonrası hayatını kaybedenler arasında Belgrad Kışlağı’nda bulunduğu sırada gelen fermân-ı hümâyunla idam edilen Kara Mustafa Paşa, Edirne’de asılarak idam edilen Reisülküttap Mustafa Efendi ve Defterdarlıktan azledilip Hisarcık’ta katledilen Hasan Paşa da bulunmaktadır.⁵⁸

Şeyhî’nin anlatısına göre Kara Mustafa Paşa’nın idamı sonrası Kara İbrahim Paşa (öl. 1687, sadareti 1683-1685) sadaret mührünü teslim almış ve ilk iş olarak Macaristan’a bir sefer tertip edip Yeniçeri Ağası Mustafa Paşa’yı bu sefere serdar tayin etmiştir. Ağır geçen kış şartlarında düzenlenen seferde Şeyhî’nin hâmisî Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa Tımişvar Eyaleti’ne mutasarrıf olup Uyvar Kalesi’ne zahire nakli ile görevlendirilmiştir. Uyvar Kalesi’ni muhafaza edenler Ahmed Paşa’nın çeşitli zorluklar altında kendilerine ulaştırdığı zahireyle can bulmuş ve kalenin düşüşünü bekleyen düşman ordusu hayal kırıklığına uğramıştır.⁵⁹ Diyarbakır Beylerbeyi Şeytan İbrahim Paşa, Budin Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa, Karaman Beylerbeyi Abdülmümin Paşa, Adana Beylerbeyi Çerkes Ahmed Paşa ve Rumeli eyaletinden birkaç sancağın askeri Budin muhafazasıyla görevlendirilmişken düşman orduları Tuna Nehri’nin gerisinden, Vaç (Vác) tarafından saldırıya geçmişlerdir. Vaç’ta gerçekleşen muharebede Osmanlı tarafı yenilince galip düşman askerleri Budin’e yürümüş ve Serdar Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri Budin sahasında düşmanla karşı karşıya gelmiştir. Bu muharebede de yenilen Osmanlı ordusu çareyi geri çekilmekte bulmuş, bu esnada Budin Kalesi muhasara altına alınmıştır. Kara Mehmed Paşa kaleyi cansiparane savunsa da Bey Sarayı’nın kapısında kemer altında bulunduğu esnada vücuduna isabet eden bir humbara sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Ne var ki kış geldiğinde düşman ordusu muhasarayı kaldırmış, can havliyle Budin önünden ayrılan ordunun metrislerde bıraktığı cephane ve mühimmatı kaleye taşımak üç aydan fazla sürmüştür.⁶¹

Muhasele sonrasında Şeytan İbrahim Paşa’nın Budin’e beylerbeyi olarak atandığını yazan Şeyhî, Budin Kalesi’nin yıkılan yerlerini tamir etmek için Hazine-i Âmire’den bol miktarda mal ve para geldiğini belirtir. Serdar Mustafa Paşa bu sırada Belgrad Kışlağına çekilmiştir. Şeytan İbrahim Paşa’nın Budin’de gerekli düzenlemeleri yaptığını düşünen Sadrazam Kara İbrahim Paşa, Abdurrahman Paşa’yı Budin’e vali atamış ve Şeytan İbrahim Paşa’yı da Mustafa Paşa

konusu muharebenin anlatıldığı varak eksiktir. Bu hususa dikkatimi çeken Dr. Kahraman Şakul’a teşekkür borçluyum.

⁵⁷ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 42^b.

⁵⁸ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 43^a.

⁵⁹ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 43^b.

⁶⁰ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 45^b.

⁶¹ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 47^a.

yerine serdar tayin ederek emri altına almış bini aşkın güzide asker vermiştir. Bu esnada Uyvar'ı muhasara eden düşman orduları, yardıma gelen Osmanlı askerlerinin nehirden geçmelerine izin vermemiştir. Şeytan İbrahim Paşa ordunun tamamını Uyvar'a sevk etmeyi düşünse de İstolni Belgrad Baş Ağası ve o seviyedeki başka kişilerin yönlendirmeleri üzerine Estergon'u muhasara etmenin daha uygun olduğuna karar vermiştir. Durumdan haberdar olan düşman ordusu Tuna üzerinden harekete geçip muhasara altındaki Estergon'un imdadına yetişmiş ve Osmanlı askerlerini top ve tüfek ateşiyle yenilgiye uğratmıştır. Tarumar olan asker Ösek ve Belgrad'a kadar kaçmış, tekrar muhasara altına alınan Uyvar neticede Habsburg tarafının eline geçmiştir (19 Ağustos 1685). Diğer kaynaklarda bu kadar detaylı bir tasvirine rastlamadığımız Uyvar'ın kaybindan büyük üzüntü duyduğu açık olan Şeyhî hislerini şu şekilde aktarmaktadır:

Serdâr İbrahim Paşa bu denlü leşker-i enbûhe mâlik iden bi-emrillâh bir işe medâr idemeyüp ve kal'a-yı Uyvâr'ı dahi küffâr-ı bî-dîne aldırmağa bâdî oldu. İmdi bundan kıyâs olunup ve erbâb-ı fehm u ferâset im'ân eyler ki bu kal'a-yı Uyvâr'a isâbet iden musîbet-i sâni cidâl-i geşt-i Kerbelâ olduğu bî-iştibâhdır... Bu kal'a-yı Uyvâr şeref-i imân ile pür-emvâl iken istiğlâb-ı 'udvân ile ve âsâr-ı kaht-ile gürûh-ı insân hâyib ü sergerdân üç sene kadar bu veçhile mihnet-keşân olduklarından gayri 'âkıbet bî-meded ü bî-dermân zir-i pâ-yı 'udvân ve hânümânları hâk ile yeksân ve evlâd u ensâblarıyla pîr u civânları bî-nâm u şân olduklarında mı bu gerdiş-i devrân ma'mûr ve âbâdan idi?⁶²

Uyvar'ın düşüşü haberi İstanbul'a ulaştığında şehirde büyük şaşkınlık yaşanmış, Şeytan İbrahim Paşa'nın katline ferman olunup yerine Abdurrahman Paşa serdar atanırken Budin Eyaleti Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Yeni tayin sonrası hamisi Ahmed Paşa ile Ösek'ten Budin'e doğru harekete geçtiklerini belirten Şeyhî bu esnada Abdurrahman Paşa'nın Belgrad'a gittiğini yazar. Öte yandan Kara İbrahim Paşa'nın sadareten azli üzerine Sarı Süleyman Paşa (öl. 1687, sadareti 1685-1687) veziriazamlığa getirilmiş, idaredeki bu değişikliklerle Kapudan Ahmed Paşa serdarlığa, Abdurrahman Paşa Budin'e ve Ahmed Paşa da Sivas'a beylerbeyi atanmıştır. Ancak Ahmed Paşa Sivas'a gitmeyip eskiden olduğu gibi Ösek muhafazasıyla görevlendirilir. Kısa sürede gerçekleşen bu yoğun üst düzey atamalar duyanları hayrete düşürmüş ve Şeyhî'nin ifadesiyle herkes bu durumu farklı yorumlamıştır. Sadrazam Sarı Süleyman Paşa, selefi Kara İbrahim Paşa'nın mal ve erzakını miriye zapt ettikten sonra kendisini Rodos'a sürmüştür.⁶³

Macaristan'a serdar tayin edilen Kapudan/Kethüda Ahmed Paşa Belgrad'a ulaşmış ancak düşman ordusu karşısında bir varlık gösterememiştir. Kitabını tamamladığı 1097/1686 yılı baharında Macar serhaddindeki Osmanlı askerlerinin zor günler geçirdiğini ve hepsinin Sadrazam Sarı Süleyman Paşa'nın büyük bir orduyla bölgeye gelmesini beklediklerini ifade eden müellif, çekilen kıtlık ve açlığa bir kez daha vurgu yapar ve şunları der:

⁶² *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysi*, 50^a-50^b.

⁶³ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysi*, 54^a-54^b.

Bir yandan istiğlâb-ı a'dâ ve bir taraftan istilây-ı kaht u galâ 'âmme-i enâma ve kâffe-i 'âleme eşedd-i iştidâd ile sârî vü târî olduğu zâhirdir. Ve cemî'-i ezmânda devr-i hazret-i Âdem hazretlerinden ilâ yevminâ hâzâ zümre-i İslâm'a bu def'a havâle olan kahr u ibtilâ olmuş değildir... İbtîlâ-yı kaht u galâ şol dereceye bâliğ u hüveydâ oldu ki cemî'-i buldân u kasabât u sahrâ eşedd-i cû' isâbetiyle pür-mevtâ olup ve re'âyâ vü berâyâ bu üslûb üzerine sûk ve sokâklarda demet misâli kırılıp ve lâşelerine kimesne i'tibâr eylemeyüb kût-ı kilâb olurlar.⁶⁴

Yaşanan felaketlerin sadece Macar serhaddine münhasır kalmadığını belirten Şeyhî, dört bir taraftan benzer haberler geldiğini belirtir. Müellifin açıklık sebebiyle yaşananlar karşısında “âlâ kavli'r-râvî” kaydıyla aktardığı bir rivayet okuyucuları dehşete düşürmektedir. Buna göre, bir misafir bir reyanın hanesine girmiş ve tencerede et pişirildiğini görmüştür. Misafir, aç olması sebebiyle pişen etten biraz alıp yemek ister ancak evin hanımı kendisini durdurur. Misafir, “Neden böyle yapıyorsun?” diye sorduğunda kadın, kocasının öldüğünü, evdeki aç çocukları doyurmak için kocasının cesedini gömmeyip sakladığını, tencerede kaynayan etin de bu cesetten bir parça olduğunu söyler.⁶⁵ Tarihçesini, “Ata evladâ, evlad ataya rahm u şefkat idüb nigerân değıllerdir. Heman cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn 'inâyet ve merhamet idüb bu belâlardan emîn eyleye, âmin.”⁶⁶ cümlesiyle bitiren müellif, böylece XVII. yüzyılın ikinci yarısına dair başka kaynaklarda bulunması güç bazı bilgi ve yorumları okuyucusuna aktarmış olur.

Sonuç

İsmet Parmaksızoğlu, on yedinci yüzyıldan günümüze kalan çok sayıda yerel tarihçeyi üç ana başlık altında toplamıştır: a) Zafer ya da sefer gibi önemli bir olaydan etkilenecek sadece o olay özelinde kaleme alınan eserler, b) Padişah, serdar, uçbeyi ya da cephe komutanı gibi bir olayın kahramanını övmek adına yazılan eserler, c) Bir olayı anlatırken kendisini tanıtmayan, bir bakıma halk söylentilerini derleyen anonim eserler. Parmaksızoğlu'na göre 1683'te başlayıp 1699'a dek süren Avusturya Savaşları ile ilgili eserler on yedinci yüzyılda Macar serhaddi ile ilgili yazılan tarihçeler arasında ayrı bir kategori oluşturur ve Şeyhî'nin kitabı bu dördüncü kategori içinde yer almalıdır.⁶⁷ Gerçekten de *Vâkı'a-nâme*'sine nazîre yazdığını ifade etmesine

⁶⁴ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 56^a.

⁶⁵ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 56^a-56^b. Kıtlık zamanlarda görülebilen bu tür olaylara on altıncı yüzyılın başında Sivas'ta yaşanmış bir örnek için bkz. Şeyh Receb-üs Sivâsî, *Hidayet Yıldız: Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri*, çev. Hüseyin Şemsi Güneren, yayına haz. M. Fatih Güneren, (İstanbul: Seçil Ofset, 2000), 84-85; “Küçük Buzul Çağı”nın Osmanlı coğrafyasına etkisi üzerine Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Alfa, 2020). [İngilizce orijinali 2011'de basılmıştır]; Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014).

⁶⁶ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 56^b.

⁶⁷ Parmaksızoğlu, “Osekli İbrahim Efendinin Tarihçesi,” 1082. On yedinci yüzyıl Osmanlı tarih yazımının bir dökümü için bkz. Abdülkadir Özcan, *Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*, İstanbul: Kronik, 2020. Rhoads Murphey, bir makalesinde bu dönemde yazılan tarihi eserleri kavramsal bir yaklaşımla ele almaya çalışmıştır. Rhoads Murphey, “Ottoman Historical Writing in the Seventeenth Century: A Survey of the General Developments of the Genre after the Reign of Ahmed I (1603-1617),” *Archivum Ottomanicum* 13 (1994), 277-312.

rağmen Veysi'nin kurgusuyla hareket etmeyen, kimi yerde nasihatname, kimi yerde siyasetname tarzı bir anlatıma yer veren, kitabının büyük bir bölümünü on yedinci yüzyılın ikinci yarısında Macar serhaddinde yaşananları aktarmak için yazdığı anlaşılın müellifin eserini net bir tasnife tabii tutmak mümkün değildir. Şeyhi'nin telif ettiği kitaba bir isim vermemesi, tasnif meselesine ilaveten adlandırma sorununu da beraberinde getirmektedir.

Şeyhi'nin eseri yalnızca bireysel ve toplumsal hayattaki ahlâkî zaafıara, liyakat sahibi insanların takdir görmemesine ve II. Viyana Seferi sonrası yaşanan felaketlerin anlatısına yönelik değıildir. Eserde, a) Osmanlı ordusu ve halkının düşman orduları yanı sıra açlık, kıtlık ve soğukla olan mücadelesi, b) Felaket ve belalara uğranılmasının sebebinin Müslüman toplumun gaflette olmaları ve sâlih ameli terk etmeleri, c) Tarihte bir "Altın Çağ" aramanın beyhudeliğı üzerinde durulmuştur. Eser, özellikle bu son noktada Veysi'nin *Vâkı'a-nâme*'si ile benzer bir yaklaşım ortaya koymakta, okuyucusuna geçmişe ve yaşadığı çağa yönelik yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Serhat merkezli bir anlatı sunan ve döneme ait diğere eserlerde yer almayan birçok detayı kayıt altına alan tarihçe, Osmanlı hanedanı ve Köprülü ailesinden paşaların hamiliğinde yazılan İstanbul merkezli tarih metinlerine bir alternatif sunmaktadır.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar:

- Arslantürk, H. Ahmet ve Murat Kocaaslan, *Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul: Risâle-i Kürd Hatib*. İstanbul: Okur Akademi, 2014.
- Gökçek, Mehmet Fatih. "Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, 'Tarih-i Sülâle-i Köprülü' (Transkripsiyon ve Tahlil)." Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.
- Karaçay Türkal, Nazire. "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106/ 1654-7 Şubat 1695)." Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.
- Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâhirü't-Tevârih*. Hazırlayan Ebubekir Siddık Yücel. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2013.
- Öseklı Şeyhi İbrahim Efendi, *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, no. 608 ve 4237/3.
- Rycaut, Paul. *The History of the Turkish Empire, From the Year 1623, to the Year 1677*. London: Printed by J. D. For Tho. Basset, R. Clavell, J. Robionson, and A. Churchill, 1687.
- Şeyh Receb-üs Sivasi, *Hidayet Yıldız: Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*. Çeviren Hüseyin Şemsi Güneren. Yayına Hazırlayan M. Fatih Güneren. İstanbul: Seçil Ofset, 2000.
- Veysi, *Hâb-nâme-i Veysi*. Hazırlayan Mustafa Altun. İstanbul: MTV Yayıncılık, 2011.

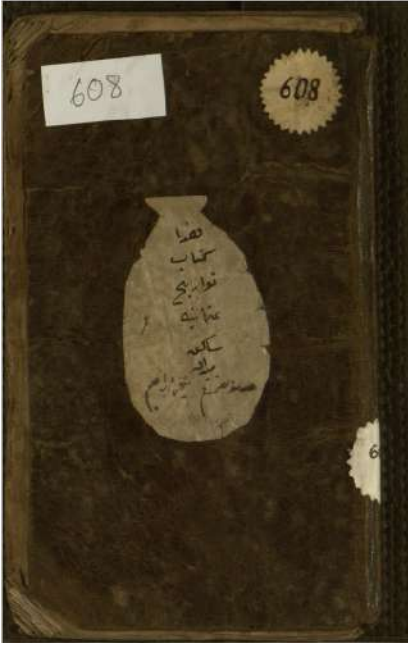
İkincil Kaynaklar:

- Andreasyan, Hrand D. ve Fahri Ç. Derin. "Çınar Vak'ası (Eremya Çelebi Kömürcüyan'a Göre)." *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 3 (1957): 57-83.
- Bekar, Cumhur. "Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değışen Algısı." *Tarih yazımı* 1 (2019), 62-78.

- Çalışır, M. Fatih. "A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676)." Basılmamış Doktora Tezi, Georgetown Üniversitesi, 2016.
- Çolak, Songül ve Metin Aydar. "Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme." *Bellefen*, no. 301 (2020), 1045-1096.
- Gülsoy, Ersin. *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004.
- Gürbey, Hüsnü. Mahsuni Gül ve Hakkı Taşğın. "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Ardından Hacı Bektaş Veli Dergâhı'ndaki Eşyaların Durumu." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 101 (2022), 421-440.
- İlgürel, Mücteba. *Abaza Hasan Paşa İsyanı: Hurûc ale's-Sultân*. İstanbul: Yeditepe Akademi, 2022.
- İnbaşı, Mehmet. *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004.
- Karademir, Zafer. *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Kaya, Bayram Ali. "Veysi." *TDV İslâm Ansiklopedisi* 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013: 76-77.
- Kolçak, Özgür. "...Cümle Palankaları Küffâr Aldı...": 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasi İktidar." *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* XLIII (2014), 165-192.
- Michels, Georg B. *The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü (1661-76)*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2021.
- Murphey, Rhoads. "Ottoman Historical Writing in the Seventeenth Century: A Survey of the General Developments of the Genre after the Reign of Ahmed I (1603-1617)." *Archivum Ottomanicum* 13 (1994), 277-312.
- Özcan, Abdülkadir. "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri: Dönemin Kısa Panoraması." *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (Merzifon-Amasya, 8-11 Haziran 2000)*. Ankara: Merzifon Vakfı Yayınları, 2001, 229-239.
- _____. *Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*. İstanbul: Kronik, 2020.
- Pantık, Ramazan. "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı." Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Parmaksızoğlu, İsmet. "Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları ile İlgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendinin Tarihçesi." *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 11-15 Ekim 1976: Kongreye Sunulan Bildiriler, 2. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, 1073-1094.
- Piterberg, Gabriel. *Bir Osmanlı Trajedisi: Tarihyazımının Tarihle Oyunu*. Çeviren Uygur Abacı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Sperl, Karin. Martin Scheutz ve Arno Strohmeier (Editör). *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016.
- Şakul, Kahraman. *Kamaniçe Kuşatması 1672*. İstanbul: Timaş, 2021.
- _____. *II. Viyana Kuşatması / Yedi Başlı Ejderin Fendi*. İstanbul: Timaş, 2021.
- _____. *Uyvar Kuşatması 1663*. İstanbul: Timaş, 2021.
- _____. *Çehrin Kuşatması 1678*. İstanbul: Timaş, 2022.

- Şen, A. Tunç. "The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysi and His Habname." Sabancı Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Tezcan, Baki. *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- _____. "From Veysi (d. 1628) to Üveysi (fl. ca. 1630): Ottoman Advice Literature and Its Discontents." *Reforming Early Modern Monarchies: The Castilian Arbitristas in Comparative European Perspectives*. Hazırlayan Sina Rauschenbach ve Christian Windler. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016, 141-156.
- Ünal, Mehmed Ali. "Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmed Paşa." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 10 (2011): 1-24.
- White, Sam. *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*. Çeviren: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa, 2020.
- Yılmaz, Yasir. "The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft during the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)." Basılmamış Doktora Tezi, Purdue Üniversitesi, 2015.
- Yücel, Abubekir S. "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli." *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 12, no.1 (1999): 40-57.

Ekler

Öseki Şeyh İbrahim Efendi, *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 608.

تقریر
آله ربه للعالمین
امتیہ جمہ انت ابیای مرسلین
خاتم اولدی رطلو حجری وعبودی عالیہ
باشن توپدی نه خلقت معارضه اول سرورک
اوتک سکر بیت عالم انت عشقنه بلورک وجود
معنی اولدر جمیع انبیایه اولین
بلده انکذه سید انبیای کما بدین
فرماه امت اولدی لهم شفیع المذنبین

نشر اول حضرت درفاه اعدیت و اول صل غنیه روضه محمدیت و طلمو در سیرہ اولک
ظہر قطاب لولاک لولاک لما خلقت الاولک در کہ نورشید وجود تا بنا حکری باعث ایجاد عالم
و موجب خلقت آدم اولستدر سیمیا صلوات صدقات سیمیا ال و اولدر داعیای اوزرمنه اوسونکر
برای سیرورہ حقیقت و زبور برای روضه شریفیت اولوب و ظہر شایس رسول اولرتوی بوعدیت
شرفیه سمولدر اصحابی کما لپیوم اقتدرتیم القدرتیم خدای شریفی ما صدقہ اولوب سیر ستاره انزه
دین و ایمان کین کارخانه شرف متین اولرتوی تقویوم علوم ارباب یقیندر کہ ساعہ زینتی تلویحات
مشرفیہ بلات و بلی و تفسیر بافت الضحاک اولوب تسلیم عنبرت ان صدق تیری الی انقرانی
الدورن باعث تائید اسس ایمان و زبور رسالوصہ کتاب امان اولرتوی بی رب ربی کاندہ صلوات اللہ
تعالی علیہم اجمعین * بادنی جہدہ کتاب مستطاب و باعث کشیدہ سطور شکین قطاب *

تمت هذه الرسالة المعينه لتاريخ العقائد في روضة القرى امام قلعه و يرحم بقلم سيخي ابراهيم افندي
كاتب ديوان حقه لوط عثمانية زاده احمد باشا حفظ قلعه اوسكت بانكرس و على يد الكسيف
الطير مصطفى صحت بن احمد عرفه المعروف بين الاقرانه ببرصق اولغلي في سنة ١٧٨٤ في شهر
هذه السنة السوال المحرم في يوم الخميس في مدينة انقر من المده التركيه امه يا مع
بحرته سيدنا و نبينا محمد و آله و صحبه اجمعيه

İsmet Parmaksızoğlu'nun istinsahı, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 4237/3.

The Relationships between Borderline Personality Traits, Offence-Related Feelings of Shame and Guilt and Attitudes towards Violence

Haydeh FARAJI^(*), Tilbe ÖZARABACI^(**)

Abstract

This study aims to examine the borderline personality traits and offence-related feelings of shame and guilt and the attitudes towards violence by considering them together in a relational way. The study consisted of the voluntary participation of 400 young adults, 218 women (54.5%) and 182 men (45.5%). The age range is between 18-35 years old. Socio-demographic Information Form prepared by the researcher, Borderline Personality Scale, Offence-Related Shame and Guilt Scale, and Attitude towards Violence Scale were used in the study. The data collected online were transferred to the SPSS 25 program. According to the research findings, as self-image and emptiness increase, guilt increases, and as impulsivity, suicide and self-mutilation increase, guilt decreases. Also, as affective instability, abandonment, relationships, self-image, emptiness and intense fear increase, shame increases, and as impulsivity increases, shame decreases. As all borderline personality traits except emptiness increase, attitudes towards violence increase, and as attitudes towards violence increase, guilt and shame decrease. In addition to these findings, while affective instability is more common in women, impulsivity is more common in men. Besides, borderline personality traits are associated with low education level and low-income level. In the light of these findings, it is seen that borderline personality traits are associated with offence-related feelings of shame and guilt and attitudes towards violence.

Keywords: Borderline Personality Disorder, Shame, Guilt, Violence.

Original Research Article

Submission Date: 13.04.2022

Acceptance Date: 29.09.2022

^(*) Asst. Prof., İstanbul Aydın University, Faculty of Science and Literature, Department of Psychology

E-mail: haydehfaraji@aydin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5306-6546>

^(**) Master Stu., İstanbul Aydın University, Graduate Education Institute, Clinical Psychology Program

E-mail: tilbeozarabaci@stu.aydin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4288-4425>

Haydeh Faraji, Tilbe Özarabacı, "The Relationships between Borderline Personality Traits, Offence-Related Feelings of Shame and Guilt and Attitudes towards Violence," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 291-308

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.115>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Borderline Kişilik Özellikleri ile Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu ve Şiddete Yönelik Tutum Arasındaki İlişkiler

Haydeh FARAJI^(*), Tilbe ÖZARABACI^(**)

Öz

Bu çalışma, borderline kişilik özellikleri ile hatayla ilgili utanç ve suçluluk duygusu ve şiddete yönelik tutumun ilişkisel olarak birlikte ele alarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 18-35 yaş arası 218 kadın (54.5%) ve 182 erkek (45.5%) olmak üzere toplam 400 genç yetişkinin gönüllü olarak katılımından oluşmaktadır. Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan Sosyo-demografik Bilgi Formu, Borderline Kişilik Ölçeği, Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği, Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Çevrim içi olarak toplanan veriler SPSS 25 programına aktarılıp analizine başlanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, benlik imajı ve boşluk arttıkça suçluluk artmakta, dürtüsellik ve intihar ve kendini yaralama arttıkça suçluluk azalmaktadır. Ayrıca duygusal dengesizlik, terk edilme korkusu, ilişkiler, benlik algısı, boşluk ve yoğun korku arttıkça utanç artmaktadır ve dürtüsellik arttıkça utanç azalmaktadır. Boşluk duygusu dışındaki tüm borderline kişilik özellikleri arttıkça şiddete yönelik tutumlar artmakta, şiddete yönelik tutumlar arttıkça suçluluk ve utanç azalmaktadır. Bu bulgulara ek olarak, kadınlarda duygulanımda kararsızlığın ve erkeklerde dürtüsellik daha yaygın görüldüğü; borderline kişilik özelliklerinin düşük eğitim düzeyi ve düşük gelir seviyesi ile bağlantılı olduğu saptanmıştır. Bu bulgular ışığında, borderline kişilik özelliklerinin hatayla ilişkili utanç ve suçluluk duygusu ve şiddete yönelik tutum ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Borderline Kişilik Bozukluğu, Utanç, Suçluluk, Şiddet.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 13.04.2022

Kabul Tarihi: 29.09.2022

^(*)Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

E-posta: haydehfaraji@aydin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5306-6546>

^(**)Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Programı

E-posta: tilbeozarabaci@stu.aydin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4288-4425>

Haydeh Faraji, Tilbe Özarabacı, "The Relationships between Borderline Personality Traits, Offence-Related Feelings of Shame and Guilt and Attitudes towards Violence," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 291-308

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.115>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Introduction

Borderline Personality Disorder

Borderline personality disorder is characterized by persistent and pervasive instability in affect regulation, impulse control, interpersonal relationships, and self-image. Clinical manifestations of the disorder include emotional dysregulation, impulsive aggression, repetitive self-handicapping, and chronic suicidal tendencies.¹ Individuals with borderline personality traits are not always diagnosed with borderline personality disorder. The most important aspects that provide this distinction are the severity of the features and their effect on functionality.²

It is known that borderline personality disorder makes the individual more prone to violent behaviors due to features such as unstable personality attitude, deterioration in interpersonal relationships, impulsivity and intense anger. This tendency to violence can be directed towards others as well as one's self (eg, attempted suicide).³ Therefore, these people pose a risk both to themselves and to their environment. It is stated that individuals with borderline personality disorder show their violent behaviors mostly to their partners and it is explained that the major determinant of this situation is their tendency to act impulsively.⁴

Borderline personality disorder is associated with feelings of shame and guilt that are defined as distressing feelings felt as a result of personal mistakes, failures or behaviors contrary to social values.⁵ Shame and guilt, which are seen as moral emotions that prevent negative consequences, may lead to negative consequences such as aggressive behaviors and violence when they are not regulated in a healthy way.⁶ There are studies to indicate both individuals with borderline personality disorder had more reported shame and guilt than healthy controls and those with borderline personality disorders had less reported shame and guilt than healthy controls.⁷

¹ Haydeh Faraji, "Borderline Kişilik Bozukluğunun Ergenlik Döneminde Belirlenmesine Dair Bir Değerlendirme," *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18, (November 2021): 7139-7166.

² Haydeh Faraji and Kahraman Güler, "Borderline Personality Features and Jealousy Traits in University Students," *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 7, (2021): 137-153.

³ Faraji, "Borderline Kişilik Bozukluğunun Ergenlik Döneminde Belirlenmesine Dair Bir Değerlendirme," 7139-7166.

⁴ Michelle A. Jackson et al., "Borderline Personality Disorder and Related Constructs as Risk Factors for Intimate Partner Violence Perpetration," *Aggression and Violent Behavior* 24, (Sep-Oct 2015): 95-106, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.015>.

⁵ Ashıhan Ö. Gevrekçi and Okan C. Çırakoğlu, "Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Kavramsal, Nöropsikolojik ve Psikopatolojik Bir Derleme," *Türk Psikoloji Yazıları* 20, (2017): 89-105.

⁶ Julie A. Levine and Alison Levine, "The Psychodynamics of Shame and Guilt in Great Expectations," *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 9, (2012): 62-66.

⁷ Bunchman-Wildbaum et al., "Shame in Borderline Personality Disorder: Meta-Analysis," *Journal of Personality Disorder* 35, (2021): 149-161.

Offence-Related Feelings of Shame and Guilt

Shame and guilt arise as a result of the individual making a mistake or thinking that individual has made a mistake. Therefore, the person must have the knowledge of right and wrong⁸ and the super-ego concept should be developed.⁹ The superego develops in the pregenital period and is formed as a result of internalization of parental and social value judgments. At the point where these value judgments are violated, the most intense feeling is the guilt. In borderline personality disorder, there is no settled and completed superego arising from the problems experienced in the pregenital period, and internalized judgments are prevented from becoming integrated with intense division. Therefore, the feeling of guilt is occasionally reached. However, the feeling of shame, which is a more primitive emotion, is felt more prominently.¹⁰

Offence-related feelings of shame and guilt lead to different results. It has been observed that while offence-related feeling of shame causes difficulty in controlling anger, offence-related guilt increases the ability to control anger. It is pointed out that shame is mostly associated with aggression, antisocial personality traits and psychopathy.¹¹ Antisocial personality traits, physical aggression and criminal behaviors are also important determinants of borderline personality disorder.¹² For this reason, research on borderline personality disorder also focuses on the role of offence-related shame and guilt. Being hypersensitive to rejection and low self-esteem, which are among the symptoms of borderline personality disorder, cause shame to be triggered and aggressive behaviors to be seen. In the light of this information, it is concluded that regulation of shame is a useful intervention for borderline personality disorder.¹³

Attitudes Towards Violence

The World Health Organization (WHO) defines violence as “threats against oneself, another person, a group or community, or the actual or likelihood of resulting in physical force, the deliberate use of force, injury, death, psychological harm, indifference, or deprivation”.¹⁴ Borderline personality disorder is among the high-risk groups in terms of violence because it

⁸ Libing Shen, “The Evolution of Shame and Guilt,” *PLOS ONE* 13, (2018): 1-11.

⁹ Ahmet Ertan Tezcan, *Kendini Gizleyen İnsan* (İstanbul: Nemesis Kitap, 2021), 67.

¹⁰ Otto F. Kernberg, “Borderline Personality Organization,” *J Am Psychoanal Assoc.* 15, (1967): 641-685.

¹¹ June P. Tangney, Jeff Stuewig and Logaina Hafez, “Shame, Guilt, and Remorse: Implications for Offender Populations,” *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 22, (2011): 706-723, <https://doi.org/10.1080/14789949.2011.617541>.

¹² Dan Wetterborg et al., “Dialectical Behavior Therapy for Men With Borderline Personality Disorder and Antisocial Behavior: A Clinical Trial,” *Journal of Personality Disorders* 34, (2020): 22-39.

¹³ Patrizia Velotti, Carlo Garofalo and Jeff Elison, “Shame and Aggression: Different Trajectories and Implications,” *Aggression and Violent Behavior* 19, (2014): 454-461, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.04.011>.

¹⁴ Factsheet - Sustainable Development Goals: Health targets,” World Health Organization, accessed March 20, 2022, https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/430854/InterpersonalViolenceAcrossTheLife-Course-eng.pdf.

is a personality disorder characterized by difficulties in regulating behavioral and emotional processes.¹⁵

Borderline personality traits cause serious problems for both the person and his/her environment due to difficulties in regulating negative emotions and high risk of violence. It is crucial to find out which borderline personality traits are more associated with feelings of shame and guilt and lead to violence more in order to understand the cause of the negative situations that the person experiences with himself and his surroundings and to come up with solutions for this situation. Aim of the research is to illuminate the above-mentioned points and to examine borderline personality traits, offence-related feelings of shame and guilt and attitudes towards violence by taking them together relationally.

Method

The population of this study consists of young adults between the ages of 18-35. The sample of the study consists of a total of 400 participants, 218 women (54.5%) and 182 men (45.5%) between the ages of 18-35. The ratio of the number of men and women in the sample is very close to each other and all participants voluntarily participated in the study. 54.5% of the participants were female, 45.5% male, 5.8% secondary education (high school), 73.8% undergraduate, 20.5% graduate education level, 21.8% low-income level, 67% moderate income level, 11.3% high income level, 16.5% previous psychiatric diagnosis and 83.5% the state of not having a previous psychiatric diagnosis. The average age of the participants is 24 (SD=74).

The data collection tools used in the study are “Socio-Demographic Information Form”, “Offence-Related Shame and Guilt Scale”, “Attitude towards Violence Scale” and “Borderline Personality Questionnaire”.

Procedure

After the approval of the Social Sciences Ethics Commission of Istanbul Aydın University, numbered 2021/12, numbered E-45379966-050.06.04-32130, the scales were sent to the participants online. In the study, which reached a total of 400 participants, 218 women (54.4%) and 182 (45.5%) men from different cities of Turkey, all of the participants voluntarily participated and filled out survey online. Identity information was not collected in order to protect the privacy rights of the participants. Analysis was started with the data collected from the participants. Pearson Correlation Test was used to investigate the relationship between Borderline Personality Questionnaire, Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale and Attitudes Towards Violence Scale. One-Way Analysis of Variance (ANOVA) and t-test were used to found out the distinctions between demographic variables. Multiple Regression Analysis was used to observe the mediator role.

¹⁵ Christina E. Newhill, Shaun M. Eack and Edward P. Mulvey, “Violent Behavior in Borderline Personality,” *Journal of Personality Disorders* 23, (2009): 541–554, <https://dx.doi.org/10.1186%2Fs40479-017-0057-5>

Scales Used

Socio-Demographic Information Form (SDIF)

It is the form used to find out the age, gender, education level and income level. The form was prepared by the researcher and the necessary questions were added as a result of the literature review.

Borderline Personality Questionnaire (BPQ)

The validity and reliability study of the scale, which was adapted into Turkish by Samet Köse and M. Hakan Türkçapar (2015), was conducted by Vedat Ceylan in 2016. The scale, which consists of 80 questions in total, consists of two answers as 'True' and 'False' for the participants to answer. The scale consists of a total of 9 dimensions: Impulsivity, Affective Instability, Abandonment, Relationships, Self-image, Suicidal/Self-Mutilating Behavior, Emptiness, Intense Anger, and Quasi Psychotic States. The correlation numbers of these dimensions were found to be 0.50, 0.77, 0.40, 0.68, 0.72, 0.48, 0.73, 0.74, and 0.62, respectively. In the light of the results obtained, it was determined that the Borderline Personality Scale is a valid and reliable measurement tool for determining borderline personality disorder according to the DSM-IV diagnostic criteria.¹⁶

Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale (ORFSGS)

The scale was developed by Ahmet Akın, Hakan Sarıçam and Mehmet Çardak in 2012. The scale has two sub-dimensions: guilt and shame. The scale includes 10 items in total and there is no reverse coded item. Points are given in the scale according to the sub-dimensions, and an increase in the score indicates that the related emotion also increases in the related dimension. The scale is ranked as "1- Not at all appropriate" and "Totally appropriate" in a 7-point Likert type, and the participants answer the questions according to their situation after they made a mistake or committed a crime. The Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient for the whole scale was determined as .80, for the shame subscale .78 and for the guilt subscale as .70. In line with these results, the scale was found to be sufficiently valid and reliable.¹⁷

Attitudes Towards Violence Scale (ATVS)

The scale was developed by Ahmet Akın, Banu Yıldız and Ertan Basha in 2016. The scale has three sub-dimensions: crime and wars, corporal punishment and partner violence. The scale consists of 17 items and is a 7-point Likert type scale, with options ranging from 1 (I strongly disagree) to 7 (I strongly agree). Participants are asked to answer the questions

¹⁶ Vedat Ceylan, "Borderline Kişilik Ölçeği (Türkçe BPQ): Geçerlik, Güvenirliği, Faktör Yapısı" (Master thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, 2016), 57-62.

¹⁷ Hakan Sarıçam, Ahmet Akın and Mehmet Çardak, "Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması," *Civilacademy Journal of Social Sciences* 10, (2012): 235-247, <https://doi.org/doi:10.13140/RG.2.2.36716.00643>.

by considering the most appropriate option for them. The internal consistency and reliability coefficient for the whole scale was .83, .73 for the crime and punishment subscale, .75 for the corporal punishment subscale, and .81 for the dating violence subscale. All these findings show that the scale is valid and reliable.¹⁸

Analysis and Interpretation of Data

Before starting the analysis, the data collected in the Google Survey was transferred to the SPSS 25 program, and after this process, the analyzes were started. The assumption of normal distribution, which is the first step before starting the analysis, was checked. In this process, the kurtosis and skewness values of the scale and subscales were checked for the normal distribution. These values being in the reference range of -2 +2 provides a normal distribution.

Results

Additional Table 1. Skewness and Kurtosis Values of Offence-Related Feeling of Shame and Guilt Scale, Borderline Personality Questionnaire, and Attitudes Towards Violence Scale

	Skewness	Kurtosis
Guilt	-0.271	-0.705
Shame	0.002	-0.874
Attitudes Towards Violence Scale	1.042	0.175
Crime and Wars	0.392	-0.960
Corporal Punishment	1.353	0.608
Partner Violence	1.350	0.647
Borderline Personality Questionnaire	0.582	-0.487
Impulsivity	1.002	0.444
Affective Instability	0.156	-1.110
Abandonment	0.929	-0.023
Relationships	0.522	-0.765
Self-Image	0.832	-0.460
Suicide and Self-Mutilation	1.357	0.940
Emptiness	0.463	-0.998
Intense Anger	0.595	-0.897
Quasi Psychotic States	0.594	-0.673

When the the values examined, the kurtosis and skewness values of the scale and its sub-dimensions are within the reference range. Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale, Borderline Personality Questionnaire, and Attitudes Towards Violence Scale were correlated

¹⁸ Ahmet Akın, Banu Yıldız and Ertan Basha, "Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçe Versiyonunun Geçerlik ve Güvenirliği." *Route Educational and Social Science Journal* 3, (2016): 53-61.

with each other by using Pearson Correlation analysis. Whether the Attitudes Towards Scale Scale differs significantly according to demographic variables, predictiveness using Multiple Regression Analysis and mediator role analysis with PROCESS 3.5 are examined. The p value to be referenced is 0.05 and the confidence interval value is 95%.

Additional Table 2. Descriptive Values of Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale, Borderline Personality Questionnaire, and Attitudes Towards Violence Scale

	<i>n</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	\bar{X}	<i>Sd.</i>
Guilt	400	5	35	21,99	7,05
Shame	400	5	35	19,78	7,95
Attitudes Towards Violence Scale	400	17	104	46,33	23,90
Crime and Wars	400	7	49	23,90	10,65
Corporal Punishment	400	6	40	13,40	9,64
Partner Violence	400	3	28	9,04	6,42
Borderline Personality Questionnaire	400	1	69	26,11	16,18
Impulsivity	400	0	9	2,04	2,02
Affective Instability	400	0	10	4,37	2,74
Abandonment	400	0	10	2,89	2,43
Relationships	400	0	8	3,05	2,37
Self- Image	400	0	9	2,67	2,61
Suicide and Self-Mutilation	400	0	7	1,25	1,75
Emptiness	400	0	10	4,00	2,96
Intense Anger	400	0	10	3,45	2,95
Quasi Psychotic States	400	0	7	2,40	1,96

Guilt mean (\bar{X} =21.99, SD=7.05), Shame mean (\bar{X} =19.78, SD=7.95), Attitudes Towards Violence Scale mean (\bar{X} =46.33, SD=23.90), Crime and Wars mean (\bar{X} =23.90, SD=10.65), Corporal Punishment mean (\bar{X} =13.40, SD=9.64), Partner Violence mean (\bar{X} =9.04 SD=6.42), Borderline Personality Questionnaire mean (\bar{X} =26.11, SD=16.18), Impulsivity mean (\bar{X} =2.04, SD=2.02), Affect Instability mean (\bar{X} =4.37, SD=2.74), Abandonment mean (\bar{X} =2.89, SD=2.43), Relationships mean (\bar{X} =3.05, S=2.37), Self-Image mean (\bar{X} =2.67, SD= 2.61), Suicide and Self-Mutilation mean (\bar{X} =1.25, SD=1.75), Emptiness mean (\bar{X} =4.00, SD=2.96), Intense Anger mean (\bar{X} =3.45, SD=2.95), Quasi Psychotic States mean (\bar{X} =2.40, SD=1.96).

Additional Table 3. The Relationship Between Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale, Borderline Personality Questionnaire, and Attitudes Towards Violence Scale

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1-Guilt	1															
2-Shame	.696**	1														
3-Attitudes Towards Violence Scale	-.192**	-.220**	1													
4-Crime and Wars	-.166**	-.175**	.874**	1												
5-Corporal Punishment	-.169**	-.199**	.919**	.642**	1											
6-Partner Violence	-.184**	-.228**	.893**	.629**	.852**	1										
7-Borderline Personality Questionnaire	-0.016	.191**	.203**	.131**	.213**	.218**	1									
8-Impulsivity	-.245**	-.123*	.253**	.214**	.222**	.252**	.580**	1								
9-Affective Instability	0.056	.225**	.098*	0.037	.135**	.101*	.821**	.391**	1							
10-Abandonment	0.009	.162**	.180**	.130**	.179**	.186**	.841**	.418**	.623**	1						
11-Relationships	-0.038	.107*	.154**	.110*	.145**	.173**	.748**	.320**	.563**	.680**	1					
12-Self-Image	.126*	.327**	.117*	0.059	.138**	.131**	.778**	.285**	.605**	.651**	.516**	1				
13-Suicide and Self-Mutilation	-.132**	-0.002	.210**	.161**	.200**	.216**	.670**	.467**	.452**	.542**	.431**	.414**	1			
14-Emptiness	.134**	.325**	0.027	-0.015	0.050	0.051	.818**	.321**	.672**	.687**	.529**	.787**	.402**	1		
15-Intense Fear	-0.055	.106*	.208**	.124*	.237**	.212**	.749**	.465**	.593**	.498**	.486**	.453**	.514**	.500**	1	
16-Quasi Psychotic States	-0.093	-0.023	.169**	.126*	.147**	.198**	.571**	.333**	.406**	.444**	.406**	.282**	.412**	.326**	.355**	1

***p*<0.01 **p*<0.05 Test used: Pearson Correlation Test

There are weak and negative relationship between Attitudes Towards Violence and Shame ($r=-.220, p<0.01$), weak and negative relationship between Partner Violence and Shame ($r=-.228, p<0.01$). There are weak and positive relationship between Impulsivity and Shame ($r=-.123, p<0.01$). There are weak and positive relationship between Impulsivity and Partner Violence ($r=.252, p<0.01$).

Additional Table 4. Predicting Attitudes Towards Violence by Borderline Personality Traits

	B	SE	β	t	p
(Constant)	39.53	1.67		23.65	0.000*
Impulsivity	2.34	0.65	0.20	3.62	0.000*
Suicide and Self-Mutilation	1.62	0.75	0.12	2.17	0.031*
R=.27 R ² =.07					
F=16.04 p=0.000					

* $p<0.05$ Test used: Multiple Linear Regression Analysis; Stepwise Method

Impulsivity and suicidal/self-harming behavior were found to predict attitudes towards violence ($R=27, R^2=.07, p<0.05$). It was determined that the independent variables in the established regression model explained 7% of the change in attitudes towards violence. Ranking according to beta value; impulsivity ($\beta=.20$), suicide/self-mutilation behavior ($\beta=.12$). It has been determined that impulsivity and suicidal/self-harming behavior have a positive effect. According to the findings, it was determined that the variable that most explains the attitudes towards violence is impulsivity.

Additional Table 5. Mediator Role of Shame in Predicting Partner Violence of Impulsivity

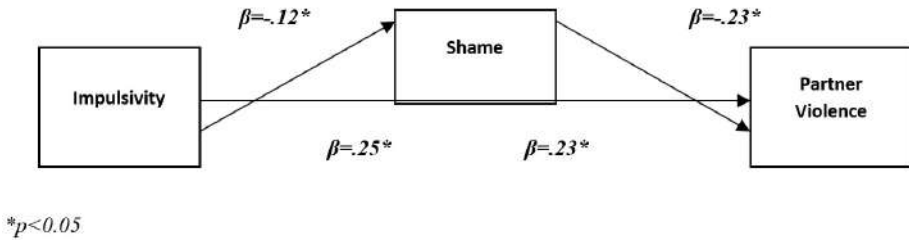
Model	R	R²	B	SE	β	t	p	Lower Bound	Upper Bound
1 (Constant)	.25	.06	7.40	0.44		16.71	0.000*	6.53	8.27
Impulsivity			0.80	0.15	0.25	5.19	0.000*	0.50	1.10
2 (Constant)	.32	.10	10.75	0.91		11.77	0.000*	8.95	12.54
Impulsivity			0.72	0.15	0.23	4.75	0.000*	0.42	1.02
Shame			-0.16	0.04	-0.20	-4.17	0.000*	-0.24	-0.09
Undirect Total Effect (Mediator)			0.11	0.04				0.04	0.18

* $p<0.05$ Test used: PROCESS Macro 3.5

When the findings were checked, it was seen that the Impulsivity score explained 6% of the variance in the Partner Violence score in the first stage of the model. Shame was added to the model in the second step. Impulsivity and Shame independent variables were observed to explain 10% of the variance in the Partner Violence score. With the addition of the second Shame variable, the beta value of the Impulsivity variable decreased from .25 to .23. The lower and upper limit values of the indirect total effect of this difference in Beta value with

the Bootstrapping method were found to be significant because they did not contain zero. According to this result, it was determined that there was partial mediation.

Additional Figure 1. Beta Values of the Mediator Role of Shame in Predicting Partner Violence of Impulsivity

Comparison of Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale, Attitudes Towards Violence Scale, and Borderline Personality Questionnaire by Gender with Independent Samples T-Test

Guilt subscale ($t(398)=2.07, Sd.=398, p<0.05$), Shame subscale ($t(398)=2.39, Sd.=398, p<0.05$), Affective Instability subscale ($t(398)=2.80, Sd.=398, p<0.05$), a significant difference was found between the averages when the scores obtained were compared in terms of gender. When the results were evaluated, it is seen that women score higher than men.

The scores obtained from the Crime and Wars subscale ($t(398)=-2.52, Sd.=398, p<0.05$) and the Impulsivity subscale ($t(398)=-4.60, Sd.=398, p<0.05$) were obtained. When the scores were compared according to gender, a significant difference was found between the averages. When the results were evaluated, it is seen that men score higher than women.

When the scores obtained from the Attitudes Towards Violence Scale, Corporal Punishment, Partner Violence, Borderline Personality Questionnaire, Abandonment, Relationships, Self-Image, Suicidal and Self-Mutilation Behavior, Emptiness, Intense Anger, and Quasi Psychotic States sub-scale were compared, there is no significant difference between the averages according to gender ($p>0.05$).

Comparison of Offence-Related Feelings of Shame and Guilt Scale, Attitudes Towards Violence Scale and Borderline Personality Questionnaire by Education and Income Level with One-Way Analysis of Variance (ANOVA)

When the scores obtained from the Borderline Personality Questionnaire were compared ($F(2.473)=16.92, p<0.05$) by One-Way Analysis of Variance (ANOVA) according to education level, a significant difference was found between the averages. It was determined by Levene's test that group variances were not homogeneously distributed ($p>0.05$). When the Games-Howell test findings were analyzed, it was determined that those who graduated from secondary education (high school) had a higher average than those with a graduate level.

When the scores obtained from the Borderline Personality Questionnaire were compared ($F(2,397)=6.01, p<0.05$) by One-Way Analysis of Variance (ANOVA) according to income level, a significant difference was found between the averages. It was determined by Levene's test that group variances were homogeneously distributed ($p>0.05$). When Tukey analyzed the findings, it was found that those with low income had a higher mean than those with high and medium income.

Discussion

According to the study, as affective instability, fear of abandonment, deterioration in relationships, sense of emptiness, self-image and intense anger increase, shame increase, on the other hand, as impulsivity increase, shame decrease. In addition, as self-image and emptiness increase, guilt increase; as impulsivity and suicide and self-mutilation increase, guilt decrease. These findings confirm Scott et al's¹⁹ assertions about borderline personality disorder and feelings of shame and guilt. According to Scott et al²⁰, there are relationships between borderline personality disorder symptoms (efforts to avoid abandonment, unstable relationships, identity disturbance, impulsivity, suicide/self-harm behaviour, affective instability, chronic emptiness, intense anger and paranoid/dissociative) and proneness to both shame and guilt. Recent studies also indicate that maladaptive shame and guilt are related to borderline personality traits.^{21, 22, 23}

Another result shows that as all sub-dimensions of borderline personality traits except emptiness increase, the attitude towards violence increase. Importantly, as impulsivity and suicide/self-mutilation increase, the attitude towards violence increase the most. In the literature, it has been stated that traits such as impulsivity, intense anger, self-harming behavior and deterioration in self-image greatly increase the attitude towards violence.^{24, 25, 26} According to the findings of the study, it is notable that the relationship between impulsivity and attitude

¹⁹ Lori N. Scott et al., "Daily Shame and Hostile Irritability in Adolescent Girls With Borderline Personality Disorder Symptoms." *Personality Disorders: Theory, Research and Treatment* 6, (2015): 53-63, <http://doi.org/10.1037/per0000107>

²⁰ Scott et al., "Daily Shame," 53.

²¹ Jacob Goffnett, Janet M. Liechty and Emma Kidder, "Interventions to Reduce Shame: A Systematic Review," *Journal of Behavioral and Cognitive Therapy* 30, (2020): 141-160, <https://doi.org/10.1016/j.jbct.2020.03.001>.

²² Tzipi Buchman-Wildbaum et al., "Shame in Borderline Personality Disorder: Meta-analysis," *Journal of Personality Disorders* 35, (2021): 149-16, https://doi.org/10.1521/pedi_2021_35_515.

²³ Erin A. Kaufman and Brianna Meddaoui, "Identity Pathology and Borderline Personality Disorder: An Empirical Overview," *Current Opinion in Psychology* 37, (2021): 82-88.

²⁴ Rafael A. Gonzalez et al., "Borderline Personality Disorder and Violence in the UK Population: Categorical and Dimensional Trait Assessment," *BMC Psychiatry* 16, (2016): 180-190.

²⁵ Thomas C. Harford et al., "Borderline Personality Disorder and Violence Toward Self and Others: A National Study," *Journal of Personality Disorders* 33, (2019): 653-670.

²⁶ Jaydip Sarkar, "Borderline Personality Disorder and Violence," *Australasian Psychiatry* 27, (2019): 578-580.

towards violence is higher than the other sub-titles. The literature explains this situation as aggression increases as the tendency to impulsivity increases.^{27, 28, 29}

Negative relationship was found between shame and all dimensions of attitude towards violence. While some studies in the literature support this,^{30, 31, 32} others argue that there is an inverse relationship.^{33, 34} Literature has not been able to build consensus. Scheff (2018) explains this differentiation like that shame does not directly result in violence. Shame from sensitivity to abandonment increases violence.³⁵ In this direction, the study also determined that the sensitivity of abandonment can lead to violence.

In the current study, impulsivity was found to have a negative relationship with shame. This means that as impulsivity increase, shame decrease. In the literature, on the contrary, it has been found that shame plays a role in motivating impulsivity and this situation increases the possibility of risky behavior such as partner violence.^{36, 37} The important point to consider here is that shame is an adaptive and beneficial emotion when it can be regulated. However, it cannot be regulated in a healthy way, it can increase impulsivity and lead to negative consequences.

The study showed that there is a negative relationship between offence-related feeling of guilt and all subscales of attitude towards violence. This means that as attitudes towards violence increase, guilt decrease. In the literature, offence-related feeling of guilt is explained by reducing violence, preventing people from displaying physical or verbal aggressive behaviors due to its ability to encourage taking responsibility for one's mistakes and avoiding blaming others.^{38, 39, 40}

²⁷Jaydip Sarkar, "Borderline Personality Disorder and Violence," 578–580.

²⁸Jan Volavka, "Comorbid Personality Disorders and Violent Behavior in Psychotic Patients," *Psychiatric Quarterly* 85, (2014): 65–78

²⁹Marialuisa Cavelti et al., "Borderline Personality Disorder Diagnosis and Symptoms in Outpatient Youth as Risk Factors for Criminal Offenses and Interpersonal Violence," *Journal of Personality Disorders* 35, (2021): 23–37.

³⁰Dennis Balcom, "Shame and Violence," *Journal of Independent Social Work* 5, (1991): 165–18.

³¹Michael Lewis, *The Exposed Self* (New York: NY: Simon and Schuster, 1995), 2–39.

³²Gina Troisi, "Measuring Intimate Partner Violence and Traumatic Affect: Development of Vita, an Italian Scale," *Frontiers in Psychology* 9, (2018): 1282–1295.

³³Leanne M. Tigert, "The Power of Shame," *Women & Therapy* 23, (2001): 73–85.

³⁴Krista K. Thomason, "Shame, Violence, and Morality," *Philosophy and Phenomenological Research* 9, (2014): 1–24.

³⁵Thomas J. Scheff, Reginald Daniel and Joseph Sterphone, "Shame and a Theory of War and Violence," *Aggression and Violent Behavior* 39, (2018): 109–115.

³⁶Patrizia Velotti, Carlo Garofalo and Jeff Elison, "Shame and Aggression," 454–461.

³⁷Helen Sanchez, D Angus Clark and Sherece A Fields, "The Relationship between Impulsivity and Shame and Guilt Proneness on the Prediction of Internalizing and Externalizing Behaviors," *Heliyon* 5, (2019): e02746-, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e02746>.

³⁸Ilona de Hooge, "The Exemplary Social Emotion Guilt: Not so Relationship-Oriented When Another Person Repairs for You," *Cognition & Emotion* 26, (2012): 1189–1207.

³⁹June P. Tangney, Jeffrey Stuewig and Andres G. Martinez, "Two Faces of Shame," *Psychological Science* 25, (2014): 799–805, <https://doi.org/10.1177%2F0956797613508790>.

⁴⁰Sinem Söylemez, Mehmet Koyuncu and Sonia Amado, "Utanç ve Suçluluk Duygularının Bilişsel Psikoloji

Considering the differences between the genders of borderline characteristics, it was concluded that affective Instability is more common in women, and impulsivity is more common in men. The literature also confirms this study. In the study of Faraji⁴¹ with female participants, it was determined that the participants had high difficulty in affective instability. At the same time, Paris⁴² determined in his study that affective instability is more common in women and impulsivity in men. Silberschmidt et al. found that women show more deterioration in interpersonal relations due to affective instability, while men show antisocial tendencies such as suicide attempts and self-harming behaviors.⁴³ The literature explained the reasons for this difference as cultural differences, the differentiation of parenting style according to gender, and the use of alcohol/substances by men more than women.⁴⁴

In line with the data obtained, it was determined that borderline personality traits vary according to education level and are higher at secondary education (high school) level. While some studies in the literature support this,^{45, 46} some studies^{47, 48, 49} suggest that there is no relationship between borderline personality traits and education level. Considering that education is closely related to the moral development process and that moral development has aspects on personality characteristics, it is thought that education level will have differentiation on borderline personality traits.

Low-income level is a risk factor for many mental disorders as well as borderline personality disorder. Low-income problems such as exposure to stressful life events, problematic parental behaviors, poor access to school, and having problematic peers are closely associated with borderline personality disorder.⁵⁰ In this context, analyses have determined that there is a

Kapsamında Değerlendirilmesi,” *Psikoloji Çalışmaları* 38, (2018): 259–288, <https://doi.org/10.26650/SP2018-0021>

⁴¹ Haydeh Faraji, “Borderline Kişilik Bozukluğunda Duygu Düzenleme ve İlk Nesne İlişkileri ile Ruhsal İşleyişin Rorschach Testindeki Görünümü,” (Thesis, Doğuş Üniversitesi, 2020), 80-114.

⁴² Joel Paris, “Is Hospitalization Useful for Suicidal Patients with Borderline Personality Disorder?” *Journal of Personality Disorders* 18, (2004): 240–247.

⁴³ Amy Silberschmidt et al., “Gender Differences in Borderline Personality Disorder: Results from a Multinational, Clinical Trial Sample,” *Journal of Personality Disorders* 29, (2015): 828–838.

⁴⁴ Randy A. Sansone and Lori A. Sansone, “Gender Patterns in Borderline Personality Disorder,” *Innovations in Clinical Neuroscience* 8, (2011): 16–20.

⁴⁵ Sheila A. Miller and Nancy C. Davenport, “Increasing Staff Knowledge of and Improving Attitudes toward Patients with Borderline Personality Disorder,” *Psychiatric Services* 47, (1996): 533-535.

⁴⁶ Joel Paris, “Borderline Personality Disorder,” *Canadian Medical Association Journal* 172, (2005): 1579–1583.

⁴⁷ Scott Snyder et al., “Demography of Psychiatric Patients with Borderline Personality Traits,” *Psychopathology* 18, (1985): 38–49.

⁴⁸ Sabine Wolff et al., “Emotion Identification and Tension in Female Patients with Borderline Personality Disorder,” *British Journal of Clinical Psychology* 46, (2007): 347–360.

⁴⁹ Eric A. Fertuck, Esen Karan and Barbara Stanley, “The Specificity of Mental Pain in Borderline Personality Disorder Compared to Depressive Disorders and Healthy Controls,” *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation* 3, (2016): 2-10.

⁵⁰ Patricia Cohen et al., “Socioeconomic Background and the Developmental Course of Schizotypal and Borderline Personality Disorder Symptoms,” *Development and Psychopathology* 20, (2008): 633–650.

significant relationship between borderline personality traits and low economic level. The literature also supports the findings.⁵¹ The contribution of current research to the literature is that abandonment, deterioration in interpersonal relationships, suicide/self-mutilation, and feelings of emptiness are more related to low economic income.

Conclusion

The current study indicates that as borderline personality traits such as affective instability, abandonment, deterioration in relationships, self-image, emptiness and intense fear increase, shame increases as impulsivity increase shame decrease. While self-image and emptiness of borderline personality traits increase, guilt increase, impulsivity and suicide and self-mutilation increase, guilt decrease. In addition, as all of the borderline personality traits except emptiness, with the highest rate of impulsivity and suicidal/self-harming behaviors increase, attitude towards violence increase. Another finding shows that as attitudes towards violence increase, both shame and guilt decrease. When the relationship between demographic characteristics and borderline personality traits are examined, affective instability in women and impulsivity in men were more common. Concurrently, borderline personality traits were found to be associated with low education level and low-income level.

Main limitation of the study is the problem in the structure of the sample. First of all, it is seen that individuals with secondary education, undergraduate and graduate degrees are not equally distributed in the sample of the research. It was determined that the same problem was valid for the demographic characteristics of income level and previous psychiatric diagnosis. The majority of the participants have middle-income and not been diagnosed with a psychiatric disorder before.

REFERENCES

- Akın, Ahmet, Banu Yıldız and Ertan Basha, “Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçe Versiyonunun Geçerlik ve Güvenirliği.” *Route Educational and Social Science Journal* 3, (January 2016): 53-61.
- Bradley, Robert H. and Robert F. Corwyn, “Socioeconomic Status and Child Development,” *Annual Review of Psychology* 53, (2002): 371–399, <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135233>.
- Buchman-Wildbaum, Tzipi, Zsolt Unoka, Robert Dudas, Gabriella Vizin, Zsolt Demetrovics and Mara J. Richman. “Shame in Borderline Personality Disorder: Meta-analysis,” *Journal of Personality Disorders* 35, no. Suppl A, (March 2021): 149–16, https://doi.org/10.1521/pedi_2021_35_515.
- Cavelti, Marialusia, Katherina Thompson, Jennifer Betts, Claire Fowler, Stefan Luebbbers, Sue M. Cotton and Andrew M. Chanen. “Borderline Personality Disorder Diagnosis and Symptoms in

⁵¹ Robert H. Bradley and Robert F. Corwyn, “Socioeconomic Status and Child Development,” *Annual Review of Psychology* 53, (2002): 371–399.

- Outpatient Youth as Risk Factors for Criminal Offenses and Interpersonal Violence,” *Journal of Personality Disorders* 35, no. Supple C, (November 2021): 23–37, https://doi.org/10.1521/pedi_2021_35_503.
- Ceylan, Vedat. “Borderline Kişilik Ölçeği (Türkçe BPQ): Geçerlik, Güvenirliliği, Faktör Yapısı.” Master Thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, 2016.
- Cohen, Patricia, Henian Chen, Kathy Gordon, Jeffrey Johnson, Judith Brook and Stephanie Kasen. “Socioeconomic Background and the Developmental Course of Schizotypal and Borderline Personality Disorder Symptoms,” *Development and Psychopathology* 20, no. 2 (Spring 2008): 633–650, <https://doi.org/10.1017/s095457940800031x>.
- De Genna, Natacha M. and Ulrike Feske, “Phenomenology of Borderline Personality Disorder,” *Journal of Nervous & Mental Disease* 201, (2013): 1027–1034, <https://dx.doi.org/10.1097%2FNMD.0000000000000053>.
- Dennis Balcom, “Shame and Violence,” *Journal of Independent Social Work* 5, (October 1991): 165–181, https://doi.org/10.1300/j283v05n03_13.
- Faraji, Haydeh. “Borderline Kişilik Bozukluğunda Duygu Düzenleme ve İlk Nesne İlişkileri ile Ruhsal İşleyişin Rorschach Testindeki Görünümü.” Thesis, Doğuş Üniversitesi, İstanbul, 2020.
- Faraji, Haydeh and Kahraman Güler, “Borderline Personality Features and Jealousy Traits in University Students,” *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 7, (2021): 137–153, https://doi.org/DOI:10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v07i2002.
- Fertuck, Eric A., Esen Karan and Barbara Stanley. “The Specificity of Mental Pain in Borderline Personality Disorder Compared to Depressive Disorders and Healthy Controls.” *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation* 3, (February 2016): 2-10, <https://doi.org/10.1186/s40479-016-0036-2>.
- Gevrekçi, Aslıhan Ö. and Okan C. Çırakoğlu, “Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Kavramsal, Nöropsikolojik ve Psikopatolojik Bir Derleme,” *Türk Psikoloji Yazıları* 20, (2017): 89-105.
- Gina Troisi, “Measuring Intimate Partner Violence and Traumatic Affect: Development of Vita, an Italian Scale,” *Frontiers in Psychology* 9, (July 2018): 1282-1295, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01282>.
- Goffnett, Jacob, Janet M. Liechty and Emma Kidder. “Interventions to Reduce Shame: A Systematic Review.” *Journal of Behavioral and Cognitive Therapy* 30, (June 2020): 141–160, <https://doi.org/10.1016/j.jbct.2020.03.001>.
- Gonzalez, Rafael A., Artemis Igoumenou, Constantinos Kallis and Jeremy W. Coid. “Borderline Personality Disorder and Violence in the UK Population: Categorical and Dimensional Trait Assessment,” *BMC Psychiatry* 16, no. 180 (June 2016): 180-190, <https://doi.org/10.1186/s12888-016-0885-7>.
- Harford, Thomas C., Chiung M. Chen, Bradley T. Kerridge and Bridget F. Grant. “Borderline Personality Disorder and Violence toward Self and Others: A national study,” *Journal of Personality Disorders* 33, no. 5 (October 2019): 653–670, https://doi.org/10.1521/pedi_2018_32_361
- Haydeh Faraji, “Borderline Kişilik Bozukluğunun Ergenlik Döneminde Belirlenmesine Dair Bir Değerlendirme,” *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18, (November 2021): 7139–7166, <https://doi.org/10.26466/opus.898571>.
- Ilona de Hooge, “The Exemplary Social Emotion Guilt: Not so Relationship-Oriented When Another Person Repairs for You,” *Cognition & Emotion* 26, (March 2012): 1189–1207, <https://doi.org/10.1080/02699931.2011.640663>.

- Jackson, Michelle A., Lauren M. Sippel, Natalie Mota, Diana Whalen and Julie A. Schumacher. "Borderline Personality Disorder and Related Constructs as Risk Factors for Intimate Partner Violence Perpetration," *Aggression and Violent Behavior* 24, (May 2015): 95-106, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.015>.
- Jan Volavka, "Comorbid Personality Disorders and Violent Behavior in Psychotic Patients," *Psychiatric Quarterly* 85, (September 2014): 65–78, <https://doi.org/10.1007/s11126-013-9273-3>.
- Jaydip Sarkar, "Borderline Personality Disorder and Violence," *Australasian Psychiatry* 27, (October 2019): 578–580, <https://doi.org/10.1177/1039856219878644>.
- Joel Paris, "Is Hospitalization Useful for Suicidal Patients with Borderline Personality Disorder?" *Journal of Personality Disorders* 18, (June 2004): 240–247, <https://doi.org/10.1521/pedi.18.3.240.35443>.
- Joel Paris, "Borderline Personality Disorder." *Canadian Medical Association Journal* 172, (June 2005): 1579–1583, <https://doi.org/10.1503/cmaj.045281>.
- Kaufman, Erin A. and Brianna Meddaoui, "Identity Pathology and Borderline Personality Disorder: An Empirical Overview," *Current Opinion in Psychology* 37, (2021): 82–88, <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.08.015>.
- Krista K Thomason, "Shame, Violence, and Morality," *Philosophy and Phenomenological Research* 9, (2014): 1–24, <https://doi.org/10.1111/phpr.12110>.
- Leanne M. Tigert, "The Power of Shame," *Women & Therapy* 23, (2001): 73–85, https://doi.org/10.1300/j015v23n03_06.
- Julie A. and Alison Levine, "The Psychodynamics of Shame and Guilt in Great Expectations," *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 9, (2012): 62-66, <https://doi.org/10.1002/aps.313>.
- Lewis, Michael. *The Exposed Self*. New York: NY: Simon and Schuster, 1995.
- Libing Shen, "The Evolution of Shame and Guilt," *PLOS ONE* 13, (July 2018): 1-11, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0199448>.
- Miller, Sheila A. and Nancy C. Davenport, "Increasing Staff Knowledge of and Improving Attitudes toward Patients with Borderline Personality Disorder," *Psychiatric Services* 47, (1996): 533-535, <https://doi.org/10.1176/ps.47.5.533>.
- Newhill, Christina E., Shaun M. Eack and Edward P. Mulvey. "Violent Behavior in Borderline Personality." *Journal of Personality Disorders* 23, (December 2009): 541–554, <https://dx.doi.org/10.1186%2Fs40479-017-0057-5>.
- Otto Kernberg, "Borderline Personality Organization," *J Am Psychoanal Assoc.* 15, (July 1967): 641-685, <https://doi.org/10.1177/000306516701500309>.
- Sanchez, Helen, D. Angus Clark and Sherecce A. Fields. "The Relationship between Impulsivity and Shame and Guilt Proneness on the Prediction of Internalizing and Externalizing Behaviors." *Heliyon* 5, (November 2019): e02746-, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e02746>.
- Sansone, Randy A. and Lori A. Sansone, "Gender Patterns in Borderline Personality Disorder," *Innovations in Clinical Neuroscience* 8, (2011): 16–20.
- Sarıçam, Hakan, Ahmet Akın and Mehmet Çardak. "Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *Civilacademy Journal of Social Sciences* 10, (September 2012): 235–247, <https://doi.org/doi:10.13140/RG.2.2.36716.00643>.
- Scheff, Thomas J, Reginald Daniel and Joseph Sterphone. "Shame and a Theory of War and Violence." *Aggression and Violent Behavior* 39, (February 2018): 109–115, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.02.006>.

- Scott, Lori N., Stephanie D. Stepp, Michael N. Hallquist, Diana J. Whalen, Aidan G. C. Wright and Paul A. Pilkonis. "Daily Shame and Hostile Irritability in Adolescent Girls With Borderline Personality Disorder Symptoms." *Personality Disorders: Therapy, Research and Treatment* 6, no. 1 (2015): 53-63, <https://doi.org/10.1037/per0000107>
- Silberschmidt, Amy, Susanne Lee, Mary Zanarini and Charles Schulz. "Gender Differences in Borderline Personality Disorder: Results from a Multinational, Clinical Trial Sample," *Journal of Personality Disorders* 29, no. 6 (December 2015): 828–838, https://doi.org/10.1521/pedi_2014_28_175.
- Snyder, Scott, Walter A. Goodpaster, Wesley M. Pitts Jr, Alex D. Pokorny, and Quintin L. Gustin. "Demography of Psychiatric Patients with Borderline Personality Traits," *Psychopathology* 18, no. 1 (1985): 38–49, <https://doi.org/10.1159/000284214>.
- Söylemez, Sinem, Mehmet Koyuncu and Sonia Amado. "Utanç ve Suçluluk Duygularının Bilişsel Psikoloji Kapsamında Değerlendirilmesi." *Psikoloji Çalışmaları* 38, (November 2018): 259–288, <https://doi.org/10.26650/SP2018-0021>.
- Tangney, P. June, Jeff Stuewig and Logaina Hafez. "Shame, Guilt, and Remorse: Implications for Offender Populations." *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 22, (April 2011): 706-723, <https://doi.org/10.1080/14789949.2011.617541>.
- Tangney, P. June, Jeffrey Stuewig and Andres G. Martinez. "Two Faces of Shame." *Psychological Science* 25, (January 2014): 799–805, <https://doi.org/10.1177%2F0956797613508790>.
- Tezcan, Ahmet Ertan. *Kendini Gizleyen İnsan*. İstanbul: Nemesis Kitap, 2021.
- Velotti, Patrizia, Carlo Garofalo and Jeff Elison. "Shame and Aggression: Different Trajectories and Implications." *Aggression and Violent Behavior* 19, (July 2014): 454–461, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.04.011>.
- Wetterborg, Dan, Peter Dehlbom, Niklas Langström, Gerhard Andersson, Alan E. Fruzzetti and Pia Enebrink. "Dialectical Behavior Therapy for Men with Borderline Personality Disorder and Antisocial Behavior: A Clinical Trial," *Journal of Personality Disorders* 34, no. 1 (2020): 22-39, https://doi.org/10.1521/pedi_2018_32_379.
- Wolff, Sabine, Christian Stiglmayr, Hans J. Bretz, Claas-Hinrich Lammers, and Anna Auckenthaler. "Emotion Identification and Tension in Female Patients with Borderline Personality Disorder," *British Journal of Clinical Psychology* 46, no. 1 (February 2007): 347–360, <https://doi.org/10.1348/014466507x173736>.
- World Health Organization. "Factsheet - Sustainable Development Goals: Health targets." accessed March 20, 2022. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/430854/InterpersonalViolenceAcrossTheLife-Course-eng.pdf

Pandemi, Zorunlu Kapatma ve Yaşlıların Gündelik Hayat Deneyimleri

Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN (*)

Öz

Bu araştırmada bir kriz dönemi olarak adlandırılan COVID-19 Pandemisini ve sokağa çıkma kısıtlamasını yaşlıların nasıl algıladığı, değerlendirdiği ve gündelik hayatı nasıl deneyimlediği ortaya konmuştur. Çalışma ile 65 yaş üstü bireylerin, pandemi gibi durumlar söz konusu olduğunda bir taraftan haklarını gözetken, aynı zamanda farklı ihtiyaçlarına cevap veren sosyal politika ve hizmetlerin ortaya çıkmasına zemin oluşturabilecek betimsel bir analiz hedeflenmiştir. Türkiye’de pandemi dönemi politika ve uygulamalarının ve 65 yaş üstü bireylerin bakış açılarının karşılıklı olarak değerlendirilmesinde ve analizinde “iyi niyetli himaye” ve “ageism” kavramları açıklayıcı bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Nitel yöntemle gerçekleştirilen çalışmada Türkiye’de Pandemi sürecinin ilk döneminde uygulanan kriz politikaları ve zorunlu kapatma kararı 65 yaş üstü yetişkinlerce bazı açılardan gerekli görülse de süreç ilerledikçe farklı açılardan eleştirilmiş ve yaşlıları korumaya yönelik iyi niyetli himayenin ayrımcılık olarak algılanan boyutları olduğu dile getirilmiştir. Katılımcılardan kamusal dilin ve uygulamaların sosyal medyada görülen yaşlılara karşı ayrımcı davranışların inşasına katkıda bulunduğunu ifade edenler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı Bireyler ve COVID-19, Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler, Ageism, İyi Niyetli Himaye.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 12.03.2022

Kabul Tarihi: 13.09.2022

(*)Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

E-posta: yuksel.bekaroglu@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1199-5838>

Yüksel Bekaroğlu Doğan, “Pandemi, Zorunlu Kapatma ve Yaşlıların Gündelik Hayat Deneyimleri,”
Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 15, (Kasım 2022): 309-340

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.116>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Pandemic, Lockdown, and Everyday Experiences of Elderly Adults

Yüksel BEKAROĞLU DOĞAN (*)

Abstract

This study examines how the elderly perceived, evaluated and experienced the COVID-19 Pandemic and curfews, which can be referred to as a crisis period. As a descriptive analysis, this study aims to identify possible strategies for designing social policies and services that can meet the needs of individuals over the age of 65 while at the same time observing their rights. The concepts of "well-meaning patronage" and "ageism" are used as an explanatory framework in the mutual evaluation and analysis of the policies and practices of the pandemic period in Turkey and the perspectives of individuals over the age of 65. Through in-depth interviews, this study analyzes the reflections of the policies and the compulsory closure decisions implemented for the adults over the age of 65 in the first period of the Pandemic in Turkey, which were deemed necessary in some respects, and yet criticized as the process progressed by being discriminatory against elders even if these policies were well-intentionally aimed at protecting them. As the interviews reveal, the official language and practices also contribute to the construction of discriminatory behaviors against the elderly that we see on social media.

Keywords: Elder People and COVID-19, Social Policy and Social Works, Ageism, Well-meaning Patronage.

Original Research Article

Submission Date: 12.03.2022

Acceptance Date: 13.09.2022

(*) Asst. Prof., Üsküdar University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work.

E-mail: yuksel.bekaroglu@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1199-5838>

Yüksel Bekaroğlu Doğan, "Pandemi, Zorunlu Kapatma ve Yaşlıların Gündelik Hayat Deneyimleri,"
Üsküdar University Journal of Social Sciences, issue: 15, (November 2022): 309-340

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.116>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

COVID-19 pandemisi insanların gündelik yaşamlarını derinden etkileyen küresel bir kriz olarak adlandırılmıştır. Kriz söylemi çerçevesinde hükümetler salgının yayılımını azaltmak ve hastalık karşısında daha fazla risk altında oldukları vurgulanan grupları (yaşlılar, kronik hastalığı olanlar, bağışıklık sistemi bozukluğu olanlar vb.) koruma altına almak için belli önlemler almışlardır.¹ “Evde kal, hayatta kal” mottosuyla uygulanan kısmi kapatma, tam kapatma ve sokağa çıkma yasağı tedbirleri bunlardan bazılarıdır. COVID-19 pandemisi ile bu mücadele yöntemlerinin kriz dönemi ve önlemlerin süresi uzadıkça öngörül(e)meyen bazı sonuçları ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçlardan en fazla etkilenen gruplardan biri de 65 yaş üstü bireylerdir. Uzayan COVID-19 tedbirleri ülkelerin veya bölgelerin demografisi, sosyo-ekonomik durumu, sağlık hizmetlerinin düzeyi başta olmak üzere pek çok faktöre bağlı olarak yaşlı nüfusu farklı biçimlerde etkilemiştir.² Örneğin; yüksek gelirli ülkelerden elde edilen veriler yaşlı erkeklerde vaka-ölüm oranının yaşlı kadınlara göre daha yüksek olduğu yönündedir. Buna karşılık pek çok düşük gelirli ve az gelişmiş ülkede yaşlı kadınlar birden fazla ve kesişen ayrımcılığa maruz kaldıkları için daha fazla COVID-19 riski altındadırlar.³

COVID-19 yaşlıların sadece sağlıklarını ve fiziksel iyilik hallerini etkileyen küresel bir salgın değildir; aynı zamanda hükümetlerce alınan tedbirler ve sosyal politikalar bağlamında yaşlıların haklarının da zarar görebileceği ve *ageist* sonuçları olabilecek bir süreçtir.⁴ Pandeminin dolaylı

¹ Ayalon Liat et al., “Ageing in Times of the COVID-19 Pandemic: Avoiding Ageism and Fostering Intergenerational Solidarity”. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 76, no. 2 (2021): 49-52, doi:10.1093/geronb/gbaa051.

² Liat et al., “Ageing in Times of the COVID-19 Pandemic.”; Ipsos “COVID-19: The impact of lockdown on older generations,” England: Ipsos Mori, June 18, 2020, <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/covid-19-impact-lockdown-older-generations>.; Kneale Dylan and Laia Bécares “The Mental Health and Experiences of Discrimination of LGBTQ+ People During The COVID-19 Pandemic: Initial Findings from the Queerantime Study” *medRxiv*. (2020), doi:doi.org/10.1101/2020.08.03.20167403.; Linda M. Chatters, Hary Owen Taylor and Joseph Robert Taylor, “Older Black Americans During COVID-19: Race and Age Double Jeopardy,” *Health, Education & Behavior* 47, no. 6 (2020): 855-860, doi:10.1177/1090198120965513.; Office for National Statistic, “Deaths involving COVID-19 by local area and socioeconomic deprivation: deaths occurring between 1 March and 31 May 2020,” England: ONS, June 12 2020. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/bulletins/deathsinvolvingcovid19bylocalareasanddeprivation/deathsoccurringbetween1marchand31may2020>.; Samrachana Adhikari et al., “Assessment of Community-Level Disparities in Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Infections and Deaths in Large US Metropolitan Areas,” *Jama Network Open* 3, no.7 (2020), doi:10.1001/jamanetworkopen.2020.16938.

³ UNFPA, “COVID-19’un Yaşlılar Açısından Sonuçları: Salgına Müdahale,” UNFPA, Nisan 24, 2020, https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_Technical_Guide_Older_Persons_and_COVID19_Turkish.pdf, 10.

⁴ Federica Previtali, Laura D. Allen and Maria Varlamova, “Not Only Virus Spread: The Diffusion of Ageism during the Outbreak of COVID-19,” *Journal of Ageing & Social Policy* 32, no. 4-5 (2020): 506-514, doi:10.1080/08959420.2020.1772002; Donatella Rita Petretto and Roberto Pili, “Ageing and Covid-19: What is the Role for Elderly People?,” *Geriatrics* 5, no. 25 (2020): 15-26, doi:10.3390/geriatrics5020025; Sarah Fraser et al., “Ageism and COVID-19: What Does Our Society’s Response Say About Us?” *Age and Ageing*, no.

etkileri ve pandeminin yayılımını azaltmak için alınan tedbirler tüm dünyada yaşlıların sağlık ve esenliklerini, gelir ve gıda güvenlikleri ile insan haklarından eşit şekilde yararlanmalarını tehlikeye atabilecek niteliktedir. Dolayısıyla hükümetler yaşlıları COVID-19'dan korumanın yanı sıra kriz söylemi çerçevesinde almış oldukları önlemlerin yaşlı refahı-hakları ve onuru bağlamında ortaya çıkarılabileceği beklenmedik sonuçlarla da mücadele etmek, uygun politikalar üretmek zorundadırlar. Bu da ancak yaşlıların sesini duymakla mümkündür.

COVID-19 salgınının ve alınan önlemlerin yaşlıların gündelik yaşantısında nasıl etkileri olduğunu yaşlıların olduğu yerden anlamak gelecekte ortaya çıkabilecek benzer dönemleri yaşlılar lehine daha iyi yönetmek, etkili politika-programlar tasarlamak ve uygulamak için çok önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti de 10 Ocak 2020'de Sağlık Bakanlığı koordinesinde kurulan Koronavirüs Bilim Kurulu ve Operasyon Merkezinin tavsiyeleri doğrultusunda hem tüm topluma yönelik olarak hem de belli yaş gruplarını hedefleyen önlem, kısıt ve sosyal politika uygulamalarını hayata geçirmiştir.⁵

Bu çalışmada COVID-19 pandeminin ilk dönemlerinde ve 21 Mart 2020 tarihinde başlayıp yaklaşık üç ay sürecek sokağa çıkma yasağında 65 yaş üstü bireylerin gündelik yaşantısına, pandemi ve pandemi dönemi sosyal politikaları nasıl algıladıklarına, duygularına ve baş etme stratejilerine odaklanılmıştır. Çalışma ile yaşlıların haklarını gözetirken ihtiyaçlarına cevap verebilecek sosyal politikaların ve hizmetlerin ortaya çıkmasına zemin oluşturabilecek betimsel bir analiz hedeflenmiştir. Pandemi uygulamalarından en fazla etkilenen ileri yaşlardaki bireylerin süreç algısı ve tecrübelerine odaklanan çalışmanın olmaması bu araştırmada saha bulgularının bütününe içerebilecek betimsel bir analizin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte özellikle Türkiye'deki pandemi dönemi uygulamalarının anlaşılmasında ve analizinde "iyi niyetli himaye" ve "ageism"⁶ kavramsallaştırmaları betimsel analiz için açıklayıcı bir çerçeve olarak kullanılmıştır.

COVID-19 Pandemisi, Klinik Tablo ve Etik, "İyi Niyetli Himaye"

2019 yılı sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan, ardından farklı ülkelere yayılan koronavirüs (CoV) kısa süre içerisinde tüm dünyada etkili oldu.⁷ Dünya Sağlık Örgütü 30

49 (2020): 692-695, doi: 10.1093/ageing/afaa097.; World Health Organization, *Global Report on Ageism*, (Genova:WHO, 2021).; UNSDG, "Policy Brief: The Impact of Covid 19 on Older Person," UNSDG, May 2020, <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons.pdf>.

⁵ Fatih Budak ve Şerif Korkmaz, "COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği," *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, no. 1 (2020): 61-79, <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>; Nevzat Gencer, "Kovid-19 Sürecinde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üstü Vatandaşlar İçin Uygulanan Sokağa Çıkma Yasağı Üzerine Değerlendirmeler ve Manevi Sosyal Hizmet," *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1, (2020): 35-42.

⁶ Ageism kavramı Türkçeye "yaşa dayalı ayrımcılık," "yaş ayrımcılığı" ve "yaşçılık" olarak çevrilebilmektedir. Kavramla ifade edilmek istenen ise yaşlı bireyler başta olmak üzere yaş guruplarına yönelik yaşlarından dolayı olarak ortaya çıkan ön yargı ve ayrımcılıktır (Thompson, 2016; Nelson, 2016; Çayır, 2012; Palmore 1999; Butler 1980).

⁷ Renato Seligman and Beatriz Graeff Santos Seligman, "Pandemic in the 21st Century. The Challenge of

Ocak tarihinde süreci ilk olarak halk sağlığı acil durumu olarak nitelendirdi. Ardından da artan vakaları ve ölüm oranlarını referans göstererek 11 Mart tarihinde pandemi ilan etti.⁸

COVID-19 pandemisinin ilk dönemlerinde yayınlanan istatistikler yaşlı ve kronik hastalığı bulunan kişilerin daha fazla ağır hastalık ve ölüm riski altında olduğunu ortaya koydu. Wuhan'daki salgının ilk birkaç ayından sonra Çin'den gelen ilk verilere göre 80 yaş ve üzeri kişilerde ölüm oranı %15'e yakınken bu oran nüfusun genelinde sadece %2.3'dü.⁹ Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın haftalık olarak yayınlamış olduğu COVID-19 Durum Raporları¹⁰ da dünyanın farklı bölgelerinden gelen veriler¹¹ de Çin'den gelen ilk raporlarla benzerlik göstermekteydi. Hastaların cinsiyeti ve demografik dağılımına göre açıklanan raporlar ileri yaştaki insanlar için COVID-19'un sebep olduğu ciddi hastalık ve ölüm riskinin diğer yaş gruplarına göre oldukça yüksek olduğunu ortaya koyuyordu. Uluslararası Uzun Süreli Bakım Politikası Ağının 2021 Şubat ayında revize edilen ve 22 ülkenin dâhil edildiği raporu da bu ilk verileri destekler nitelikteydi. Araştırma, bakımevinde gerçekleşen mevcut ölümler içerisinde COVID-19 sebepli ölümlerin ortalama payının %41 (22 ülke bazında) olduğunu göstermekteydi.¹²

Bu sonuçlar pandeminin ilk dönemlerinde, daha sonra değişecek olsa bile, COVID-19'un bir "yaşlı yetişkin sorunu" olarak lanse edilmesine sebep olmuştur.¹³ Tüm bu demografiye dayalı istatistikler ve özellikle uzun süreli bakım merkezlerinde yaşanan ölümlere dair trajik haberler neticesinde her ülke öncelikli olarak yaşlıları korumaya almak, aynı zamanda hastalığın yayılımını önlemek amacıyla belirli önlemler almıştır.

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku olağanüstü hâl ve kriz olarak tanımlanan dönemlerde devletlerin insani, sivil ve politik hakları bir dereceye kadar kısıtlayabilecek halk sağlığı önlemleri almasına izin vermektedir. Bununla birlikte önlemlerin bilimsel ve tıbbi kanıtlara dayalı olması, geçici olması, yalnızca gerekli olduğunda kullanılması ve sürekli olarak ihtiyacın devam edip

COVID-19," *EC Pulmonology and Resipatory Medicine* 9, no. 8 (2020): 30-31.; Zeynep Altın, "Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar," *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, no. 30 (2020): 49-57, doi:10.5222/terh.2020.93723.

⁸ World Health Organizations, "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19," World Health Organizations, March 11, 2020, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

⁹ HelpAge International, "Bearing the Brunt: The impact of COVID-19 on older people in low- and middle-income countries – insights from 2020," HelpAge International, 2021, <https://www.helpage.org/what-we-do/bearing-the-brunt/>, 7.

¹⁰ Republic of Turkey Ministry of Health, "COVID-19 Weekly Situation Report 24/08/2020–30/08/2020 Turkey," Republic of Turkey Ministry of Health, August 31, 2020, https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/38908/0/covid-19-weekly-situation-report---35weekpdf.pdf?_tag1=EDCE6F9BAFF43E4FE06E6B933C2950670EEEE0127.

¹¹ OECD, "Health at Glance: Europe," EU, December 2020, https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/state/docs/2020_healthatglance_rep_en.pdf; World Health Organization, "COVID-19 Strategy Update," WHO, April 14, 2020, <https://www.who.int/publications-detail/covid-19-strategy-update---14-april-2020>

¹² International Long Term Care Policy Network, "Mortality associated with COVID-19 in care homes: international eviden," International Long Term Care Policy Network, Februar 1, 2021, https://ltccovid.org/wp-content/uploads/2021/02/LTC_COVID_19_international_report_January-1-February-1-1.pdf.

¹³ Fraser et al., "Ageism and COVID-19," 693.

etmediğinin denetlenmesi esastır. Önlemler orantılı olmalı, insanların refahına mümkün olduğunca az zarar vermeli ve ayrımcılığa sebep olmamalıdır.¹⁴ COVID-19 pandemisinde de hükümetler “kamu sağlığı” gerekçesiyle tüm nüfusu etkileyen halk sağlığı önlemlerinin yanı sıra pandeminin sosyo-ekonomik sonuçlarına yönelik olarak da pek çok uygulamayı dönemsel olarak hayata geçirmişlerdir.¹⁵ Bununla birlikte bir kısmı zorunlu bir kısmı tavsiye niteliğinde olan, yaşlıların haklarını diğer yaş gruplarına nazaran daha fazla kısıtlayan yaşa dayalı halk sağlığı önlemleri de uygulamaya konulmuştur. Bu ülkelerden pek çoğu belirlemiş oldukları yaş kriterine göre genel bir evden çıkma yasağı getirirken bir kısmı ibadethane, toplu taşıma, restoran ve alışveriş merkezi kullanımı gibi belirli faaliyetlere kısıtlamalar getirmiştir.¹⁶

Sosyal mesafe, izolasyon ve zorunlu kapatmanın yaşlılar için farklı mental ve fiziksel sonuçları olmuştur. Yaşlı yetişkinler arasında artan izolasyonun kardiyovasküler, otoimmün, nörobilişsel ve zihinsel sağlık sorunlarını arttırdığı, dolayısıyla ciddi bir halk sağlığı problemi olarak değerlendirilebileceği vurgulanmaktadır. Sosyal kopukluklar ve yalnızlık yaşlı yetişkinlerin depresyon ve anksiyete riskini de arttırmaktadır.¹⁷ Ayrıca evde ve izole olmanın ihmal ve istismara neden olduğu gibi var olan ihmal ve istismarın şiddetini de arttırdığına yönelik araştırma sonuçları mevcuttur.¹⁸

COVID-19 pandemisi ve alınan önlemlerden farklı yaşlı grupları farklı biçimlerde etkilenmişlerdir. Yaşlı popülasyon için bu sürecin deneyimlenmesinde kesişen savunmasızlıklar belirleyici olmuştur. Örneğin “evde kalmak” yetersiz ve güvensiz konutlarda yaşayan yaşlıların bu konutlarda daha fazla zaman geçirmek zorunda kalmasına neden olmuş; yoksul hanelerin beslenme, sağlık hizmetlerinden faydalanma ve aşırı kalabalık ortamlarda yaşama dolayısıyla ortaya çıkan kırılğanlıkları artmıştır.¹⁹ Bunun gibi engelli yaşlılar, çalışmakta olan yaşlılar, yaşlı kadınlar, etnik azınlıklar, kırsal alanda yaşayan yaşlılar, dijital okuryazarlığı ve çevrimiçi iletişime

¹⁴ American Association for the International Commission of Jurist, “Siracusa Principles,” International Commission of Jurist, April 1985, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>.

¹⁵ Our World in Data, “Policy Responses to the Coronavirus Pandemic,” Our World in Data, October 1, 2021, <https://ourworldindata.org/policy-responses-covid#citation.>; International Monetary Fund, “Policy Responses to COVID-19,” International Monetary Fund, July 2, 2021, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19.>; United States Government, “Government Response to Coronavirus, COVID-19,” United States Government, June 23, 2021, <https://www.usa.gov/federal-covid-response#:~:text=Department%20of%20Homeland%20Security%20is,COVID%2D19%20in%20the%20workplace.>; Deutsch-Türkische Industrie- und Handelskammer, “Önlemler,” Deutsch-Türkische Industrie- und Handelskammer, Juni 27, 2021, <https://www.dtr-ihk.de/tr/koronavirus/oenlemler>.

¹⁶ HelpAge International, “Bearing the Brunt,” 43.

¹⁷ Richard Armitage and Laura B. Nellums, “COVID-19 and the consequences of isolating the elderly,” *The Lancet Public Health* 5, no. 5 (2020): 256, [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30061-X.](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30061-X.); Altın, “Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar”.

¹⁸ HelpAge International, “Confronting the shadow pandemic: COVID-19 and violence, abuse and neglect of older people,” HelpAge International, July 2021, <https://www.helpage.org/silo/files/vancovid19violence-abuse-and-neglectbriefing.pdf>

¹⁹ Tina Buffel and Chris Philipson, “A Manifesto for the Age-Friendly Movement: Developing a New Urban Agenda,” *J Ageing Soc Policy* 30, no. 2 (2018) : 173-192, 7.

erişimi olmayanlar ve de okuma yazma bilmeyenler için pandemi deneyimi ve önlemlerinin etkileri farklılaşmaktadır.

Pandemiye karşı geliştirilen ilk dönem halk sağlığı müdahaleleri özellikle kronolojik yaşa odaklandığı için ayrımcı, yaşlı haklarını görmezden gelen ve yaşlıların kendi seslerini duyurmasına izin vermeyen önlemler olarak eleştirilmiştir.²⁰ “Yaşamı tehdit eden acil sağlık durumu ile başla çıkma” ve “kriz” vurgusu insan hakları perspektifinin ikinci planda kalmasına sebep olmuştur. Bu da pandemiden önce yaygınlığına dair pek çok araştırma ve raporun bulunduğu²¹ yaş ayrımcılığını pandemi sırasında şiddetlendirmiştir.²² Bu süreçte pandeminin “boomer sökücü” hashtag’i ile “yaşlıları ortadan kaldırmak” için bir fırsat olabileceği; pandeminin yayılımını azaltmak için alınan önlemlerin bir kısmının “yaşlıları kurtarmak” için gençlere zarar verdiği; yaşlıların yaşamları ve ölümlerinin gençlerinki ile aynı değerde olmadığı gibi ifadelerin yanında yaşlıların alay konusu edildiği çeşitli beyanlar nesilleri karşı karşıya getirecek nefret söylemi örnekleri olarak sosyal medyada yer almıştır.²³

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri COVID-19 ve Yaşlı Bireylere İlişkin Politika Özetinde “COVID-19 sürecinin yaşa dayalı ayrımcılık ve yaşlı kişilerin damgalanması dâhil olmak üzere yerleşik yaş ayrımcılığını tırmandırdığını” kabul ettiklerini ve “yaşlıları hedef alan sözlerin ve nefret söyleminin kamusal ifadelerde ve sosyal medyada kuşaklararası kızgınlığın ifadeleri olarak ortaya çıkmasını oldukça endişe verici” bulduklarını ifade etmiştir.²⁴

COVID-19 salgını yaşlı yetişkinlerle ilgili kalıp yarguları ve sosyal dışlanmalarını kamusal yasaklarda ve sosyal medyada karşılaşmış olduğumuz söylemlerde açıkça ortaya koymuştur. Yaşlı yetişkinlerin yaşamlarının değerini sorgulayan triyajla ilgili etik tartışmalar²⁵, yaşlıların iradesine ipotek koyan zorunlu kapatma önlemleri, zorunlu kapatmaları uygularken kullanılan

²⁰ HelpAge International, “Baring the Brunt”; Fraser et al., “Ageism and COVID-19,” 693.; Atiqur Rahman and Yasmin Jahan, “Defining a ‘Risk Group’ and Ageism in the Era of COVID-19,” *Journal of Loss and Trauma* 25, no. 8 (2020): 631-634, doi:10.1080/15325024.2020.1757993.

²¹ World Health Organization, *Global Report on Ageism*.

²² Previtali, Allen and Varlamova, “The Diffusion on Ageism”; Petretto and Pili, “Ageing and COVID-19”. Fraser et al., “Ageisms and COVID-19”; David G. Le Couteur, Rozalyn M. Anderson and Anne B. Newman, “COVID-19 Through the Lens of Gerontology,” *The Journals of Gerontology: Series A* 75, no. 9 (2020): e119-e120. <https://doi.org/10.1093/gerona/glaa077>; Liat et al., “Ageing in Times of the COVID-19”.

²³ HelpAge International, “Confronting the Shadow Pandemic,” 45.; Birgül Taşdelen, “COVID-19 Salgın Sürecinde Yaşlılaşa Bakış: 280 Karakter Yaşlılar Hakkında Ne Söylüyor?” *Turkish Studies* 15, no. 6 (2020): 877-891, <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44432>; Meryem Tuna Uysal and Gizem Tan Eren, “COVID-19 Salgın Sürecinde Sosyal Medyada Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık: Twitter Örneği,” *Turkish Studies* 15, no. 4 (2020): 1147-1162, <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44396>; Maria Renee Jimenez-Sotomayor, Carolina Gomez-Moreno and Enrique Sato-Perez-de-Celis, “Coronavirus, Ageism, and Twitter: An Evaluation of Tweets about Older Adults and COVID-19,” *J Am Geriatr Soc.* 65, no. 8 (2020): 1661-1665, doi: 10.1111/jgs.16508.; World Health Organization, “Global Report on Ageism”.

²⁴ UNSDG, “The Impact of Covid 19 on Older Person”.

²⁵ Fraser et al., “Ageism and COVID-19”; N Erasmus, “Age Discrimination in Critical Care Triage in South Africa : The Law and the Allocation of Scarce Health Resources in the COVID-19 Pandemic,” *South African Medical Journal* 110, no. 12 (2020): 1172-1175, https://hdl.handle.net/10520/ejc-m_samj-v110-n12-a15

kolluk müdahalesi ve para cezaları, sosyal medyada çok daha görünür olan paternalist ve “iyi niyetli himaye” olarak değerlendirilebilecek kamusal söylem bunun göstergeleridir.²⁶

“Yaşlı insanlara göz kulak olmak” şeklinde tabir edilebilecek iyi niyetli kamusal himaye ve yaşı refere ederek güç kullanımı, ageismen en sinsi formlarından biridir ve pek çok ülkenin pandemi ile ilgili kamusal söylemlerinde/tedbirlerinde açığa çıkmıştır. Olumlu kalıp yargı, olumlu ön yargı dolayısıyla ortaya çıkabileceği gibi, olumsuz kalıp yargı, olumlu ön yargı dolayısıyla da ortaya çıkabilen ve ayrımcılığa yol açan söylem, yaşlıların bağımlılığına ve onların gereksinimlerine ilişkin bir algı oluşturur. Yaşlılığın bu formu “merhametli kalıp yargılar”, “yeni yaş ayrımcılığı” ve “olumlu acıma” olarak da adlandırılmaktadır. İleri yaşlardaki kişilere karşı bu yargılar şefkatle sonuçlanabileceği gibi, birçok yaşlı için aşırı bakıma, himaye etmeye ve pasifleştirmeye, yani sonuçları olumsuz olan ayrımcılığa da yol açabilmektedir.²⁷

Araştırmalar, yaşlı bireylerin tipik olarak sıcak ve sevimli, ancak yetersiz ve bağımlı olarak klişeleştirildiğini göstermektedir. Algılanan sıcaklık açısından yüksek ve algılanan yeterlilik açısından düşük olan karışık kalıp yargılar, genellikle, baskın grupların varsayılan gücünün, bağımlı olarak konumlananları besleme ve koruma perspektifleri ve eylemleriyle birleştirildiği paternalizm ile sonuçlanır.²⁸ Yaşlı bireylere patronluk taslayan paternalist eylemler yaşlı yetişkinler arasında özsaygı, motivasyon, güven ve kontrol duygularının kaybına sebebiyet verebilir.²⁹

“İyi niyetli himaye” dolayısıyla ortaya çıkan ayrımcılık ile ileri yaştaki bireylere yönelik olumlu tutum ve davranışları ayırt etmek önemlidir. Yaşlı yetişkinlere yönelik olumlu tutum ve davranışlar, mutlaka “iyi niyetli himaye” dolayısıyla ortaya çıkan ayrımcılığının tezahürleri değildir. Ancak ikisini birbirinden ayırmak çoğu zaman zordur. Bu ayırımı yapabilmek için dikkati, eylemlerin amacından ziyade onları deneyimleyenler üzerindeki sonuçlarına kaydırmaya ihtiyaç vardır.

²⁶ Tay K. McNamara and Ernest Gonzales, “Volunteer Transitions Among OLDER adults: The Role of Human, Social, and Cultural Capital in Later Life,” *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 66, no. 4 (2011): 490-501, doi:10.1093/geronb /gbr05.

²⁷ Thomas Nicolaj Iversen, Lars Larsen and Per Eric Solem, “A Conceptual Analysis of Ageism,” *Nordic Psychology* 61, no. 3 (2009): 4-22, doi: 10.1027/1901-2276.61.3.4, 8.

²⁸ Amy J. Cuddy and Susan T. Fiske, “Doddering but Dear: Process, Content and Function in Stereotyping of Older Person,” içinde *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*, ed. Todd D. Nelson (Cambridge: The MIT Press, (2002): 3-26.; Susan T. Fiske et al., “A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition,” *Journal of Personality and Social Psychology* 82, no. 6 (2002): 878-902. doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.878.; Deanna Vervaecke and Brad A. Meisner, “Caremongering and Assumptions of Need: The Spread of Compassionate Ageism During COVID-19,” *The Gerontological Society of America* 61, no. 2 (2021): 159-165.

²⁹ Jessica A. Hehman and Daphne Blunt Bugenthal, “Life stage-specific” variations in performance in response to age stereotypes,” *Developmental Psychology* 49, no. 7 (2015): 1396-1406, doi:10.1037/a0029559.; A. Cary Lindsay, Alison L. Chasteen and Jessica Remedios, “The Ambivalent Ageism Scale: Developing and Validating a Scale to Measure Benevolent and Hostile Ageism,” *The Gerontologist* 57, no. 2 (2017): 27-36, doi:10.1093/geront/gnw118.

COVID-19 döneminde hükümetler daha fazla risk altında oldukları istatistiklerle desteklenen ileri yaştaki bireyleri koruma gerekçesi ile “iyi niyetli himaye” dilini kullanarak yaşa dayalı halk sağlığı önlemleri almışlardır.

Alınan önlemler ve kullanılan paternalsit dil, “yaşlıların pandemi karşısındaki savunmasızlıklarını gidermek yerine farklı biçimlerde de olsa savunmasızlıklarını arttırmış mıdır?”, “Toplumun huzur, güven ve esenliği için kriz söylemi ile içerisinde alınan önlemler güçsüzleri daha da güçsüzleştirmiş midir?” soruları Pandemi sürecinde sosyal bilimler alanındaki temel tartışmalardan biri olmuştur.

Bu çalışmada da COVID-19 pandemisinde Türkiye’de kullanılan kamusal dil, kriz söylemi ve yaşlılara yönelik iyi niyetli himaye amacıyla ortaya konmuş olan politikalar ileri yaştaki kişilerin pandemi, önlem algıları, gündelik yaşam deneyimleri ile karşılıklı olarak analiz edilecektir.

Nihayetinde COVID-19 pandemisinde en çok risk altında olan popülasyonları belirlemek ve bilgilendirmek gerekli olsa da diğer ayrımcılık biçimleri gibi yaş ayrımcılığının da kamu politikalarında kurumsallaştığının³⁰ hatırlanması ve *ageism* riskinin kamu politikaları tarafından ön görülmesi gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Grubunun Raporuna³¹ göre dünyada ve özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde COVID-19 ile ilgili olarak toplanan veriler, genellikle nüfusun enfekte olma, iyileşme, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve pandeminin ekonomik etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle pandeminin ve pandemi dolayısıyla alınan önlemlerin yaşlılar üzerindeki etkilerini gösteren mikro veriler oldukça sınırlıdır. Bu da yaşlıların COVID-19 ve halk sağlığı önlemlerinden tam olarak nasıl etkilendiklerinin; adalete erişim, özerklik, bağımsızlık ve toplumun eşit üyeleri olarak katılım haklarının nasıl orselendiğinin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Türkiye’de COVID-19 Pandemisi ve Önlemler

Türkiye’de 10 Ocak 2020’de Sağlık Bakanlığı bünyesinde “Koronavirüs Bilim Kurulu ve Operasyon Merkezi” kurulmuş olmasına rağmen ilk COVID-19 vakasının görüldüğü 11 Mart’a kadar yurt içinde geniş çaplı önlemlere dair herhangi bir açıklama mevcut değildir. Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart’tan sonra ise tüm nüfusa yönelik olarak makro tedbirler (eğitime ara verilmesi, spor müsabakalarının seyircisiz oynanması, ibadethanelerin toplu ibadete kapatılması, hastane ve cezaevi ziyaretlerine kısıtlama, kültürel-sanatsal-bilimsel faaliyetlerin ertelenmesi vb.) hızlı bir biçimde uygulamaya konulmuştur.³²

21 Mart 2020’den itibaren pandeminin yaşlı ve kronik rahatsızlığı bulunan bireyleri daha fazla etkilediği verisinden yola çıkılarak 65 yaş üstü bireyler için sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, eş zamanlı olarak sosyal destek amaçlı Vefa Sosyal Destek Grupları kurulmuştur. Sokağa çıkma kısıtlaması bulunan 65 yaş ve üstü bireyler ile kronik rahatsızlığı bulunanların

³⁰ Robert Neil Butler, *Ageism: A Foreword*, *Journal of Social Issues* 36, no. 2 (1980): 8-11. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1980.tb02018>.

³¹ USDGN, “The Impact of COVID-19 on Older Person”

³² Deutsch-Türkische Industrie- und Handelskammer, “Önlemler”

ihtiyaçlarını (maaş çekimi, gıda-ilaç-hijyen malzemesi temini vb.) karşılamak için valilikler ve kaymakamlıklar koordinesinde kurulan Vefa Sosyal Destek grupları kamu çalışanları (polis, jandarma, bekçi, AFAD personeli, öğretmen, din görevlileri vb.) ve gönüllülerden oluşan bir ekiple hizmet vermiştir.³³

Yasağa Dair İç İşleri Bakanlığı Genelgesinde yasağın gerekçesi şu şekilde vurgulanmıştır;

“Yaşanan salgının biran önce engellenmesi için alınan önlemlere tüm vatandaşlarımızın istisnasız uyması büyük önem arz ediyor. Ancak 65 ve üzeri yaşlardaki vatandaşlarımız ile yukarıda anılan kronik rahatsızlıkları olan vatandaşlarımız büyük risk altında olmasına rağmen toplumsal hareketliliğin içine girmekte; halka açık alanlarda, parklarda bir araya gelmekte, zorunlu olmamalarına rağmen toplu taşıma araçlarında seyahat ederek hem kendileri hem de toplum sağlığı açısından risk oluşturmaya devam ediyor. Bu durumun devam etmesi 65 yaş ve üstü vatandaşlarımız ile kronik rahatsızlıkları olan vatandaşlarımız kendi hayatlarını ve toplum sağlığı açısından ciddi risk oluşturarak salgının yayılmasını; vaka sayısı ve tedavi gereksinimi arttırarak, vatandaşlarımızın hayatlarını kaybetmesi riski ile toplum sağlığı ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına sebep olacaktır.”³⁴ ³⁵

İçişleri Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu genelgeye göre yaşlılar ve kronik hastalığı bulunanlar hem risk altındadırlar hem de “zorunlu olmamalarına rağmen” toplumsal hareketliliğin içerisine girerek hastalığın yayılımını arttırmak suretiyle halk sağlığını tehdit etmektedirler. Özellikle yaşlıların halk sağlığını tehdit ettiği ifadesi yaşlılar adına önlem alınmasından ziyade yaşlıların tehlikeli oldukları algısı yaratma potansiyeline sahiptir. Her ne kadar pandeminin ileriki dönemlerinden uzmanların müdahalesi ile bu dil değiştirilmiş olsa da yaşa dayalı söylemin yaşlılar ve toplum açısından olumsuz sonuçları olmuştur.

Sağlık Bakanı da bu genelgenin ardından 23 Mart'ta yapmış olduğu açıklamada “Büyüklerimizden sözlerime kulak vermelerini istirham ediyorum. Bu toplumun sizin hayat tecrübelerinize ihtiyacı var... Sizin öğütlerinize ihtiyacımız var. Ama siz de bu seferlik bu öğüdü kabul edin... Tedbirleri uygulaması en kolay kişiler sizlersiniz... Tedbir alıyoruz, evden çıkmanız bir süreliğine kısıtlandırıldı. Bu kurala uyun”³⁶ diyerek paternalist ve iyi niyetli himaye kapsamında değerlendirilebilecek bir dille yaşlıları yasağa uymaları konusunda uyarmıştır. Kısıtlamalar koruyucu olmayı amaçlasa da farklı ülke örneklerine benzer biçimde süreç içerisinde tüm yaşlı yetişkinlerin toplumun savunmasız üyeleri olarak tasvir edildiği kamusal bir iletişim diline dönüşmüştür.³⁷

³³ T.C. İçişleri Bakanlığı, “Vefa Sosyal Destek Grupları 6.649.461 Haneye Ulaştı,” T.C. İçişleri Bakanlığı, Mayıs 14, 2020, <https://www.icisleri.gov.tr/vefa-sosyal-destek-gruplari-6649461-haneye-ulasti>.

³⁴ Vurgu yazara aittir.

³⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı, “65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi,” T.C. İçişleri Bakanlığı, Mart 21, 2020, <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>.

³⁶ Dailymotion, “Sağlık Bakanı Yaşlıları Uyardı Bana Kulak Verin,” *Video*, Ankara, Mart 23, 2020, <https://www.dailymotion.com/video/x7sw7f9>

³⁷ Fraser et al., “Ageism and COVID-19.”

Pandeminin ilk dönemlerinde kullanılan bu dil Türkiye ile sınırlı değildir.³⁸ Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve HelpAge gibi uluslararası kurumlar, süreç içerisinde değiştirilmiş de olsa pandeminin başlangıcında kullanılan bu dilin halk arasında yaygınlaşan *ageist* sonuçlarına dikkat çekmişlerdir. Kuşaklar arası dayanışmayı zedeleyen bu sonuçlar kendini yaygın olarak sosyal medya platformlarında göstermiştir. Taşdelen'in³⁹ *Twitter* isimli sosyal medya platformu üzerinden içerik analizi yöntemiyle yapmış olduğu araştırma sonuçları Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarihten sonraki iki ay içerisinde 65 yaş üstü bireylerle ilgili olarak kaygı ve ilginin azalmış, *ageist* söylemlerin artmış olduğunu göstermektedir.

Pandemi döneminin ilk aylarında yaşlılara yönelik olarak uygulanan politikalar, alınan önlemler ve yapılan açıklamalarla ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise çalışmak zorunda olan, ev içi bakım rolleri üstlenen, sağlık durumu çok iyi olup pandemi sürecine katkı sağlayabilecek, yetersiz/riskli konutlarda yaşayan, birbirinden çok farklı nitelikleri ve ihtiyaçları olan bir kesimin homojenleştirilmesi olmuştur. Türkiye örneğini ele alırsak ülke nüfusunun %9,5'ini oluşturan 7,5 milyon bireyle⁴⁰ ilgili bu kamusal söylemin temelinde kronolojik yaşın esas alındığı aktif nüfus-pasif nüfus ayrımı olduğu görülmektedir. 65 yaş üstü nüfus pasif nüfus olarak kabul edildiği için sokağa çıkmak zorunda değildir ve pandeminin yayılımının azalması için zorunlu kapatmaya daha elverişli bir nüfustur. Bu kısmi kapatma tedbiri bir yandan en fazla risk altında olan nüfusu koruyacak bir yan da hükümet sözcüsünün ifade ettiği gibi yayılımı azaltacağı için aktif nüfusun ekonomiyi ayakta tutmasına ve "ekonomik maliyeti büyük olacak genel bir yasağı" öteleyerek ekonominin yönetilmesine olanak sağlayacaktır.⁴¹ Zira hükümetlerin yönetim stratejisinde halk sağlığının yanı sıra ekonominin yönetilmesi de önemlidir.

Üç ay gibi bir süre devam eden 65 yaş üstü bireylere yönelik kapatma tedbiri yaşlıları COVID-19 karşısında korumuş, ekonominin sürdürülmesini sağlamış, bununla birlikte yaşlılar için psikolojik-sosyal-fiziksel yükü yüksek bir maliyeti de beraberinde getirmiştir.

YÖNTEM

65 yaş üstü bireylerle nitel yöntemle gerçekleştirilen bu çalışmada yaşlıların haklarını gözetirken ihtiyaçlarına cevap verebilecek sosyal politikaların ve hizmetlerin ortaya çıkmasına zemin oluşturabilecek betimsel bir analiz hedeflenmektedir. Bu amaçla araştırma soruları şu şekildedir;

- 65 yaş üstü bireyler COVID-19 Pandemisinde gündelik yaşamını nasıl deneyimlemişlerdir?
- 65 yaş üstü bireyler COVID-19 Pandemisi ve Pandemi dönemi sosyal politikalarını nasıl algılamışlardır?
- 65 yaş üstü bireylerin COVID-19 Pandemisinde duyguları ve baş etme stratejileri nelerdir?

³⁸ Altın, "COVID-19 Pandemisinde Yaşlılar," 53.; Fraser et al., "Ageism and COVID-19," 693.

³⁹ Taşdelen, "COVID-19 Sürecinde Yaşlılığa Bakış".

⁴⁰ TÜİK, "İstatistiklerle Yaşlılar, 2020," TÜİK, Mart 18, 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227>.

⁴¹ T24, "İbrahim Kalın: Ülke geneli sokağa çıkma yasağının ekonomiye maliyeti çok daha ağır olurdu," T24, Nisan 16, 2020, <https://t24.com.tr/haber/ibrahim-kalin-ulke-geneli-sokaga-cikma-yasaginin-ekonomiye-maliyeti-cok-daha-agir-olurdu,873225>.

Nitel olarak adlandırılan araştırma geleneğini tanımlayan temel özellikler, epistemolojik açıdan anlamacı/öznelci, ontolojik açıdan ise yorumlayıcı yaklaşımlarla uyumlu olması ve bunlara paralel biçimde, temel eğilim olarak araştırma öznelinin bakış açılarını, anlam dünyalarını anlamayı amaçlamasıdır.⁴² Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenin benimsendiği bu araştırmanın temel amacı da katılımcıların bakış açıları ve anlam dünyalarından yola çıkarak araştırma problemlerinin ele alınmasıdır. Bu şekilde daha gerçekçi ve kapsamlı sosyal politika ve hizmet önerilerinin geliştirilmesi mümkün olabilecek, araştırma konusuna dair yeni problem alanları keşfedilebilecektir.

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, insanların perspektiflerini, tecrübelerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir.⁴³ Araştırma tekniğinin aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun aşağıda yer alan konu başlıkları, etkileşimin akışına uygun olarak görüşmecilere soru olarak yöneltilmiştir.

- Katılımcıların yaşlılık algısı
- COVID-19 salgını hakkında düşünceleri, salgın başladıktan sonra yaşlılarla ilgili vurgu dolayısıyla hissettikleri
- Salgının gündelik yaşamlarında meydana getirdiği değişiklikler
- Kaygı durumları
- Zorunlu kapatma tedbirinin yaşamlarında meydana getirdiği değişiklikler
- Salgın ve kapatma sürecinde gündelik yaşam tecrübeleri
- Kapatma kararı hakkındaki duygu ve düşünceleri
- Kapatma harici alternatif sosyal politika ve uygulama önerileri

Araştırma, pandemi ve sokağa çıkma yasağını İstanbul, Üsküdar ilçesinde deneyimleyen on kişi ile 01-15 Kasım 2021 tarih aralığında gerçekleştirilmiştir. Görüşme sayısının az olması ve seçilen yöntem nedeniyle bulgular, Türkiye'deki yaşlıların COVID-19 deneyimlerini temsil edecek şekilde yorumlanmamalıdır. Bunun yerine bu çalışmadan elde edilen verilerle sosyal politika yapıcılara ve hizmet sağlayıcılara yaşlıların bu dönemde yaşamış oldukları kişisel zorluklar, deneyimler ve potansiyelleri hakkında içgörüler sunulması hedeflenmiştir.

Saha çalışması, 65 yaş üstü bireylerin sıklıkla gündüz vakitlerini geçirdikleri bir parkta ve esnaf lokantasında amaçsal örnekleme yöntemi ile başlamış, ilk iki görüşmeden sonra örnekleme seçimine kartopu örnekleme ile devam edilmiştir. Örnekleme oluşturma süreci saha araştırması esnasında şekillenmeye devam etmiş ve örnekleme sayısı teorik örnekleme yöntemine uygun biçimde ortaya çıkan temalar arasındaki ilişkiler ve kategoriler belirginleşene, yani teorik doyuma ulaşılan kadar devam etmiştir.⁴⁴ Araştırma esnasında on kişi ile toplam beşyüz sekiz dakikalık görüşme yapılmış, görüşmeler katılımcıların rızası ile ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından transkribe edilmiştir.

⁴² Elif Kuş, *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2003), 87.

⁴³ Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yönteminin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi," *Eğitim ve Bilim* 23, no. 112 (1999): 7-17.

⁴⁴ Belkıs Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005), 99.

Verilerin analizi manuel olarak yapılmış, bulguların analizinde nitel analiz yöntemlerinden fenomenolojik-yorumcu analiz kullanılmıştır. Fenomenolojik kuramsal yaklaşımı benimseyen bir araştırmacı elde ettiği veri setini genellikle kodlara dönüştürerek analiz etme ve yorumlama yolunu tercih eder.⁴⁵ Araştırmacı tarafından oluşturulan kodlar, kategoriler ve temalar bulguların analizi bölümünde detaylandırılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Durumu ve Metin İçi Kısaltma Tablosu

KOD	YAŞ	CİNSİYET	MEDENİ DURUM	MESLEK	EĞİTİM
G.1	75	Kadın	Dul (Ölüm)	Terzi	Enstitü
G.2	65	Erkek	Evli	TV Tamircisi	Lise
G.3	73	Erkek	Dul (Ölüm)	Müzişyen	Ön lisans
G.4	69	Erkek	Evli	Müzişyen	Lise
G.5	66	Kadın	Dul (Ölüm)	Memur emeklişi	Lise
G.6	73	Erkek	Evli	Öğretmen	Üniversite
G.7	69	Erkek	Dul (Boşanma)	İnşaat ustası	İlkokul
G.8	65	Kadın	Evli	-	Okuma-Yazma
G.9	65	Kadın	Dul (Ölüm)	Aşçı	İlkokul
G.10	81	Kadın	Dul (Ölüm)	-	Okuma-yazma yok

BULGULARIN ANALİZİ

Yapılan görüşmelerde literatürle uyumlu bir biçimde 65 yaş üstü bireylerin homojen bir yaşlı algısı olmadığı ve homojenleştiren bir dilden rahatsız oldukları görülmüştür. Hiçbir görüşmeci yaşlılarla ilgili politikardan bahsederken veya yaşlılık üzerine konuşurken “biz” ifadesini kullanmamış, yaşlıyı kendisi dışında olan üçüncü tekil şahıs olarak ele almış, “O” olarak yaşlıdan bahsetmiştir. Görüşmecilerin “O” yaşlısı fonksiyon açısından değerlendirdikleri, fiziksel/zihinsel kayıpları olan bir yaşlıdır. “O” yaşlı olmak, yani “yatalak olmak”, “kendine yetememek”, “günlük ihtiyaçlarını görememek”, katılımcıların hem pandemi sürecinde hem de genel olarak yaşamlarındaki en derin korkulardan biridir. Ölüm görüşmecilerin büyük çoğunluğu için doğal ve metanetle karşılanan bir düşünce iken, “O” yaşlı olma düşüncesi endişe vericidir.

Yaşlı 80 yaşına, 90 yaşına. Allah bizi sağlıklı yaşatsın, değil mi kızım?... 50'den sonra insan yaşlanmaya başlar... Bizim oraya bir adam vardı, derdi ki; nasıl ki eski bir ev çöküyor da enkaz oluyor ya, yaşlılık da öyle bir enkazdır da kızım. Enkaz oluyorsun. Ben şimdi buradan dışarı çıkamazsam, ayağa kalkamazsam ne olurum, enkaz olurum... Allah kimseye muhtaç etmesin. Üç gün yatak, dördüncü gün toprak... (G.9, 65)

Görüşmecilerin bu vurgusu COVID-19 Pandemisinin ilk günlerinde sadece kronolojik yaşa dayalı olarak politikalar oluşturulmasını iç farklılıkları göz ardı ettiği ve yaşa dayalı kalıp

⁴⁵ Bruce L. Berg, *Qualitative Research Methods for Social Sciences* (Boston: Allyn and Bacon, 2011), 283-239.

yargı, ön yargı ve ayrımcılıkları arttırdığı için eleştiren literatür ile uyumludur. Bu literatürde genel olarak yaş ile kronik hastalıklar arasındaki bağlantı kabul edilmekle birlikte kronolojik olarak yaşlı olmanın, aynı zamanda savunmasız, sağlıklı veya daha az değerli olmak anlamına gelmediği ileri sürülmektedir.⁴⁶ Prevtali ve arkadaşları⁴⁷ sadece kronolojik yaşa dayalı; sosyo-ekonomik ve sağlıkla ilgili bireysel farklılıkları ve savunmasızlıkları dikkate almayan politikaların iki türlü handikap oluşturduğunu ileri sürmektedir. Birincisi bu söylem ve politikalar genç nüfusu sorumluluktan kurtararak hastalığın gençleri etkilemediği, hastalığın ortadan kalkmasında bir sorumlulukları olmadığı gibi bir yanılısma yaratmaktadır. İkincisi ise yaşlıların savunmasız ve bağımlı olduğu algısını destekleyerek yaş ayrımcılığını sürdürmektedirler.

Yaşlıları homojenleştiren politikalar ve COVID-19'un yaşlılar üzerindeki etkileri katılımcıların da gündemindedir.

... bu hastalık yaşlıları öldürmüyor, isterse 90 yaşında olsun... Dün 78 yaşında bir arkadaşımı ziyaret ettim. Yine diyorum, çok bağımsızlığı düşükse, dikkatle korunmuyorsa, dikkat etmiyorsa, temizliği ve hijyeni de yoksa, tabi ki onu vuruyor. Bu gençlerde de oluyor. Ama yaşlıların çoğunu gıdasızlıktan, ilgisizlikten ve bilgisizlikten vuruyor. Böyle bırakılan yaşlıları vuruyor. Yaşlıları böyle bir halde bırakmayacaksın. Öyle... Yoksa yaşlıdır, bunu geldi götürecektir diye bir şey yoktur. (G.6)

Katılımcılarından COVID-19 dönemini yaşlılar açısından genel eşitsizliklerin sürdürülmesi ve kronikleşmesi ile sosyal adaletsizlik bağlamında değerlendirenler de olmuştur. Yaşlılığı bağımsız bir yaşam dönemi olarak değil bir süreklilik olarak ele alan bu görüşe göre kaynaklardan tüm yaşamı boyunca daha fazla faydalananlar, az faydalananlara göre COVID-19 karşısında daha fazla savunmasız durumdadırlar. Yaşlılığı açıklayan “Yaşam Seyri (life course)”⁴⁸ yaklaşımı ile uyumlu olan katılımcı görüşüne göre yaşam boyu biriken kültürel-ekonomik ve sosyal sermaye hem pandemi hem de yaşlılık deneyiminde etkilidir.

Yani kaynaklardan daha iyi faydalanan bir azınlık bu pandemi dönemini de daha sağlıklı geçiriyor. Hiç bir şey olmuyor onlara. Varlığın yerindeyse, alım gücün yerindeyse, biraz da bilgi ve becerin varsa hastalık sana bir şey yapmıyor. Salgın değil yalnız, hiç bir hastalık. Şey (COVID-19) de böyle... Haksızlıklarımız var, eşitsizliklerimiz var... Onun için bizim yaşam şartlarımızı ulaşılabilir, sürdürülebilir kılmamız lazım. Asgari düzeyde, her şeyi tabi eşitleyemezsin. Herkesi istediği gibi, herkesi aynı arabaya binecek diye bir şey yok... Ama herkesin bir bineği olacak. Bak binek. Yani bir eşiği de olsa affedersin, olacak... Bir insanın yaşamını normal şartlarda sürdürmesi için bir bineği, gıdası, bir eşi, bir barınağı olacak. Bunlar oluyorsa zaten vatandaş olamaz... (G.6)

⁴⁶ Prevtali, Allen and Varlamova, “The Diffusion on Ageism,” 507.; Liat et al., “Ageing in the Times of COVID-19 Pandemic”

⁴⁷ Prevtali, Allen and Varlamova, “The Diffusion on Ageism,” 507-509

⁴⁸ Kenneth F. Ferraro, Tetyana Pylypiv Shippee and Markus H. Schafer. “Cumulative Inequality Theory for Research on Aging and the Life Course,” içinde V. L. Bengston, D. Gans, N. M. Pulney, & M. Silverstein (Eds.), *Handbook of Theories of Aging* (Springer Publishing Company, 2009), 413-433.

COVID-19 Pandemisinin Başlaması “Biz Ne Günler Gördük...”

Katılımcıların COVID-19 Pandemisini ilk duydukları andan itibaren konuyla ilgili oldukları, hastalıktan korunmak için tedbirleri öğrenmek ve uygulamak için çaba gösterdikleri, bununla birlikte pandemi ile ilgili olarak kendi hayatlarına dair bir endişe duymadıkları, süreci bir kriz olarak alımlamadıkları görülmüştür. Katılımcıların vermiş oldukları genel mesaj diğerleri gibi (olağan dışı dönemler) bunun da geçeceğine olan inançlarıdır.

Daha pandemi Türkiye’de olmamıştı ama basından okuyorduk, görüyorduk Çin’de olanları... Sevdiklerimi kaybetme korkusu oldu... Ama daha sonra korkuyu yatıştırıcı programlar çıktı. Çok basit yoldan kurtulma imkânları, elleri yıkama gibi, kolonya gibi yahut uzak durmak, mesafeyi korumak falan gibi şeyler... Nasıl korunabileceğimizi öğrenince endişelerimiz azaldı... Yapmamız gereken ne varsa onları uyguladık. Ama bundan sonrasını Allah bilir. Yapacak bir şey yok. Ben çok şeyler gördüğüm için... (G.4, 69)

Katılımcıların en temel endişesi yakınlarının başına bir şey gelecek olmasıdır. Katılımcılar için kendi ölümleri -COVID-19 pandemisi nedeniyle veya değil- nihai ve değiştirilemez bir sondur. Sağlıkla veya siyasetle ilgili olağan üstü hallere tanıklıkları veya doğal afetlere ilişkin tecrübeleri dolayısıyla pandemiye endişe ve panikle karşılamadıklarını sıklıkla ifade etmişlerdir.

Valla bir ürperti olmadı yani, moral bozukluğum hiç olmadı. Çünkü ben 77 yaşına geliyorum, 70 tane salgın gördüm. Sayması çok zor tabi ama belli başlı en az 15-20 tane salgın yaşadım ben. Veba hastalıklarını ben birebir yaşadım. Kendim de sıtmaya yakalandım. Bütün çocuklar sıtmaydı o zaman. Yani çok biz salgın yaşadık. İkinci ise felaketler de çok gördük. İşyanlarından, ihtilallerinden, depremlerinden... Haliyle, bu nedenle biz ileri yaşlılar yani, ben öyleyim, bu hastalıktan çok etkilenmiyorum. Çok da önemsemiyorum. Şöyle önemsiyorum tabi, öldürücü mü öldürücü, bulaşıcı mı bulaşıcı, yaygın mı yaygın... (G.6, 73)

Literatürde güçlendirme veya travma sonrası büyüme olarak yer bulan bu durum Corona Virüsü karşısında savunmasız olarak nitelendirilen 65 yaş üstü bireylerin, Pandemi karşısındaki güçlü yönlerinden biridir. Petretto ve Pili⁴⁹ İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen ekonomik buhranı deneyimlemiş olan bir neslin zorluklarla baş etmeyi öğrendiklerini ve göstermiş oldukları travma sonrası büyüme nedeni ile şimdi yaşanmakta olan olağan dışı halin yönetilmesine ciddi katkılar sağlayabileceklerini vurgulamıştır. Nitekim bazı ülkeler emekli sağlık profesyonellerine aşırı yük altındaki sağlık sistemini desteklemek için aktif göreve dönmeleri ile ilgili çağrılarda bulunmuştur.⁵⁰ Yaşlı yetişkinlerin Pandemi karşısında nispeten daha güçlü olduğunun görünür olduğu durumlardan biri de psikolojik sağlıktır. Son araştırmalar genç yetişkinlerin COVID-19 karantinaları esnasında yaşlı yetişkinlere göre daha fazla psikolojik sıkıntı ve yalnızlık riski içerisinde olduğunu göstermektedir.⁵¹

⁴⁹ Petretto and Pili, “Ageing and Covid-19,” 2.

⁵⁰ UNSDG, “The Impact of Covid 19 on Older Person,” 7.

⁵¹ Hans-Joerg Ehni and Hans-Werner Wahl, “Six Propositions against Ageism in the COVID-19 Pandemic,”

Buna rağmen HelpAge'in düşük ve orta gelirli ülkelerde gerçekleştirmiş olduğu COVID-19'un yaşlı bireyler üzerine etkisini analiz eden raporunda⁵² pek çok ülkede sürecin yönetilmesinde merkezi yaklaşımların benimsendiği, yaşlıların katılım ve karar alma sürecinde söz sahibi olmak için fırsatların çok sınırlı olduğu ya da hiç olmadığı ortaya konmuştur. Çayır'a⁵³ göre, yaşlıların muhatap alınmayıp sosyal hayattan dışlanması şeklinde görünür olabilen yaşlılığın sebebi tecrübenin önemini yitirmesidir. Bu kadar hızlı değişimlerin olduğu bir dönemde insanların sürekli kendilerini yenilemeleri vurgulanmakta, bu nedenle tecrübe önceki anlamını ve önemini yitirmektedir.

Bazı katılımcılar Türkiye'de pandemi sürecinin yönetilmesini benzer bir perspektifle eleştirmiş, COVID-19 sürecinde oluşturulmuş olan Vefa Guruplarında ve Hükümet nezdinde oluşturulan diğer kurullarda yaşlıların temsil edilmediğini, güçlerinin görmezden geldiğini, endişe ve bakış açılarının sürece entegre edilmediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar bunun hem yaşlılar hem de toplum açısından olumsuz sonuçlarını vurgulamıştır. Bu durum BM Yaşlılık İlkeleri⁵⁴ temel alınarak hazırlanan Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planında⁵⁵ yer alan 65 yaş üstü nüfusun "katılım" hakkının yaşlıların algılarında gerçekleştirilemediğinin bir göstergesidir.

... O zaman devletin çalışması (Vefa Sosyal Destek Grupları) yanlış yaptı. O çalışmada bak ben yoğum. Neden yoğum? Benim eşim öğretmen, emekli. Neden yok? Bizden daha kullanacağı kimse var mı? Bakın ben eğitimciyim, sağlıklıyım da, eğitimliyim de, kültürlüyüm de. Daha bunu övünmek için söylemiyorum. Beni devlet kullanamaz mıydı bu hizmette?... Telefonla kullanırdı. Neden kullanmasın? Ne diyorlar ona, telefonda falan yapıyorlar ya hani, yaşlılarla görüşme yapıyorlar ya. Ben derken benim gibi pek çok insan, benden çok üstün değerler var. Ya da Sağlık Bakanının komisyonunda olsaydı 1-2 yaşlı... Kurul dediğin bütün doneleri ortaya koyar, tedbirleri ona göre alır. Bilgi alır, bilgi toplarsın. Bana sorar, sana sorar, ona sorar, hepsini hamur eder. Oradan kendi bildiğiyle doğruyu çıkarırsa o doğru olur. Yaşlıların bu sürece dâhil edilmesi şarttı. (G.6)

Katılımcılar için ilk vakalar duyulduktan sonra süreçle ilgili kriz ve belirsizlik söyleminin yaratmış olduğu kısmi endişe Sağlık Bakanının hastalığa karşı alınacak önlemlere dair yapmış olduğu bilgilendirme ile ortadan kalkmıştır. Bir otorite olarak Sağlık Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamalar katılımcılar için farklı bilgi kanallarından gelen ve birbiri ile çelişen, "kafa karıştırıcı" ve "endişe verici" olarak nitelendirdikleri haberler karşısında çaresizlik durumundan çıkaran ve süreci yönetmeleriyle ilgili yönlendirici etkisi olan açıklamalar olarak kabul edilmiştir.

Journal of Ageing & Social Policy 32, no. 4-5 (2020): 515-525, doi:10.1080/08959420.2020.1770032.

⁵² HelpAge International, "Bearing the Brunt," 48.

⁵³ Kenan Çayır, "Yaşlılık / Yaşa Dayalı Ayrımcılık," içinde, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Kenan Çayır ve Müge Ayhan Ceyhan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 171.

⁵⁴ BM, "Principles for Older Persons," BM, December, 1982, <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999/principles.html>.

⁵⁵ DPT, *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı* (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2007).

Ben her şeyi televizyondan duydum kızım. Öyle önce ne yapacağız bilemedik tabi. Sonra Bakan çıkıp deyince... Bakan açıkladı, söyledi. Böyle yapın. Ben de kendimi korudum. Dışarı çıkmam gerektiğinde gerekeni yaptım, dikkat ettim. Ne bileyim benim hiç öyle içimden geçmedi, öleceğim möleceğim diye. Koruduk kendimizi (G.9)

Dünya Sağlık Örgütü⁵⁶ tarafından dijital veya fiziksel ortamlarda yanlış veya yanıltıcı bilgileri içeren aşırı bilgi olarak tanımlanan infodemi COVID-19 sürecinde üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Sağlığa zarar verebilecek, kafa karışıklığı ve riskli davranış geliştirmeye neden olabilecek infodemi uzmanlar hakkında güvensizliğe neden olması dolayısıyla halk sağlığını baltalayabilecek bir bilgi olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü COVID-19 salgınının yönetilmesi kadar infodeminin yönetilmesinin de önemini vurgulamaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılar pandeminin ilk dönemlerinde özellikle televizyon ve sosyal medya üzerinden maruz kaldıkları birbirinden farklı ve karışık bilgi karşısında Sağlık Bakanının açıklamaları ile rahatladıklarını, kendilerini güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir. Pandeminin ileriki dönemlerinde katılımcıların bir kısmı stratejik olarak haber izlemeyi bıraktığını, bu şekilde kaygılarını daha rahat yönettiklerini belirtmiş, bir kısmı ise bilgi alırken seçici davrandıklarını, her kaynağı doğru bilgi kaynağı olarak değerlendirmediklerini ifade etmiştir.

(televizyon) seyrediyorum, ama bilinçli seyrediyorum... Toplumu bu kadar yıpratmaya gerek yok. Bu televizyona çıkanların hepsi her konuyu biliyor. Psikoloji de biliyor, sağlık da biliyor. Bazen diyorum, ulan bu kadar biliyorsunuz, sizin ne işiniz var orada? Geçin işin başına bitirin işi. Bilen de konuşuyor, bilmeyen de konuşuyor. Bir de yalan konuşuyorlar. (G.6)

Bununla birlikte Sağlık Bakanı'nın günlük olarak yapmış olduğu ölüm ve hastalık verileri ile ilgili detaylı açıklamalar ve alınan kapatma kararı bazı katılımcılar tarafından "endişe" arttırıcı olarak değerlendirilmiş, Pandeminin kriz ve travma olarak algılanmasının sebeplerinden biri olarak nitelendirilmiştir.

Ben Sağlık Bakanı olsaydım her akşam televizyona çıkmazdım... Müthiş kaygı... Her akşam insanlar yemeğini yemiyor bekliyor ki Sağlık Bakanı konuşsun. Ne diyecek. Ya ne diyecek kardeşim, 1000 kişi öldü dese sen ne yapacaksın. Ne oluyor? Şüphelen, endişelen artıyor. Kaygı, kuşku artıyor, uykuların kaçıyor, stresin çoğalıyor. Ben Sağlık Bakanı olsam haftada bir, on beş günde bir, ekstra zamanlarda çıkarım. Bütün 80 milyona vurucu, 3-5 maddelik, 10 maddelik ana hedefler verirsin. Öldü, kaldı, iyileşti, yoğun bakımda... Halkın ne işi var bunla. Travmadır bunlar, travmaları çoğalttığınız sürece azdırsınız... Bir toplum riskleri görmek zorunda, yaşamak zorunda ama böyle basmakalıp fikirlerle, uydur kaydır programlarla, televizyonlara teslim olarak, evlere tıkayarak, sokaktaki yasaklarla, polisi takarak, korkutup kuşkulu hale getirerek, endişe şüphe yayarak hiç bir şey önleyemezsiniz. (G.6)

⁵⁶ World Health Organization, "The COVID-19 Infodemic," WHO (2021), https://www.who.int/health-topics/infodemic/the-covid-19-infodemic#tab=tab_1.

Tüm önlemlere uyduklarını, tedbirlerini aldıklarını ifade etmelerine rağmen katılımcılar Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart’tan 12 gün sonra zorunlu sokağa çıkma kısıtlaması ile karşı karşıya kalmışlardır. İç İşleri Bakanlığı bu kısıtlamayı iki gerekçe ile duyurdu. Birincisi hem yaş hem de kronik hastalık dolayısıyla 65 yaş üstü risk altındaydı ve korunmaları gerekiyordu. Ama buna rağmen yaşlılar “toplumsal hareketliliğin içine giriyorlardı”.⁵⁷ İkinci olarak ise bu hareketlilikleri sadece kendileri için riskli değildi. Yaşlıların hareketliliği “toplum sağlığı açısından ciddi risk oluşturarak salgının yayılmasına ... vaka sayısı ve tedavi gereksinimini artırarak toplum sağlığı ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına” sebebiyet veriyordu. Bu gerekçeyle 65 yaş üstü nüfusa Sağlık Bakanı’nın bir öğüt olarak nitelendirdiği sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlandı.⁵⁸

Katılımcıların bir kısmı yaşlılar için sokağa çıkma yasağı politikasını değerlendirmeden önce kararın duyurulması ile ilgili olarak kullanılan dile atıfta bulunmuş, bu dilin özellikle sosyal medyada karşılaştıkları ayrımcı davranışların inşasını etkilediğini ifade etmişlerdir.

Onu (sosyal medyada yaşlıyı küçük düşüren “şakalar”) yapan saygısız. Kör kütük cahil... Devletten de kaynaklanıyor? Devlet o yasağı koyarsa, yaşlılar yüzünden derse, gençleri de kontrol etmezse olacağı o. O cesareti aldılar. Yani daha doğrusu şöyle diyim; arkada baban varsa, dayın varsa, güç kuvveti oradan alıyor. Gençliğin veya bir takım saygısızca hareketler yapılıyorsa arkasında güçlü bir dayı vardır. Onlar da bu pandemi dolayısıyla yaşlıların karşısında bu açıklamalarla gücü yanlarında hissettiler. (G.8)

65 Yaş Üstünün Zorunlu Kapatmaya Bakışı “Tamam, kapanalım da...”

Kapatma kararı yaşlılar tarafından farklı biçimlerde karşılanmıştır. Bir kısım görüşmeci kararı yaşlıları korumak için alınan zorunlu bir tedbir olarak değerlendirmiştir. Kapatmayı doğru bir politika olarak değerlendiren katılımcılar içerisinde bu tedbirin sadece yaşlıları korumak amacı ile değil, aynı zamanda ekonomik şartlarla da ilgili olarak alındığını ifade edenler olmuştur. Bu yaşlıların toplum için yapacağı “temel bir fedakârlık” (G.4) olmalıdır.

Olması gereken bir şeydi bu ve bunu bizim kötülüğümüz için yapıldığını hiç düşünmüyorum. Neticede başımızdaki ululi emir, yöneticiler, onların dediklerini yapmaya mecbur hissettik kendimizi... Ama şimdi şu var; yaşlı adam emekli olmuştur, olmayan da vardır belki. Onlar için biraz işin müşkül tarafı oldu tabiki. Ama ekonominin de yürümesi gerekiyor, çarkın dönmesi gerekiyor. Ama devlet ekonomik gerekçelerle tam bir kapatma yapamadı. Bizim de çok fonksiyonumuz olmadığı için evlerdeyiz ve bunu kabul ediyorum... Devletin ekonomi çarkını döndürmesi gerekiyor... Şimdi tabi bakın tercih yapmak gerekiyor. Öncelik sırası olması gerekiyor... Öncelik çalışanlarda. (G.4)

Kapatma kararı ile ilgili olarak her görüşmecinin üzerinde durmuş olduğu en temel konu yine homojen bir yaşlı kitle olmadıdır. Tanımlamış oldukları fiziksel ve toplumsal

⁵⁷ T.C. İç İşleri Bakanlığı, “Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi”.

⁵⁸ Dailymotion, “Bana Kulak Verin”.

fonksiyonları bozulmuş olan “O” yaşı için kapatma kararı doğru bir karar olarak algılanırken, farklı ihtiyaçları olan, kendini koruyabilen, çalışan yaşlılar için alternatif uygulamaların olması gerekliliği vurgulanmıştır. Düzenli bir geliri olup, kapatma kararını sadece sosyal-fiziksel bir kısıt olarak tecrübe eden yaşlılar katılımcılara göre “şanslı” yaşlılardır.

Yaşlı olmak, hasta olmak, her zaman dezavantaj getirmez. Kapatma zorunlu tabii ama kapatma şöyle yerinde; bağımsızlığı düşük, kronik hasta, bulaşıcı özelliği üstün, kapma özelliği yüksek olanları zaten kapatmalısın. Bakın yine geliyor iş yönetime dayanıyor. Bunu, böylesini ben gelmeden sağlık ocağı bulmalı... Apartman yaşamında, özellikle büyük şehirlerde insanları kapat. Misal köyler için bu böyle değil ama olmamalı. Bu çok tehlikeli 65 yaş üstüne, çocuklar için de tehlikeli sokağa çıkmaması. Zaten çoğunu da hasta yaptı, panik yaptı. Hasta olmayanı da hasta hale getirdi. (G.6)

Pandemi ve kapatma döneminde yaşlı kitleyi heterojenleştiren unsurlardan biri de ikamet edilen konut ve mahalle olmuştur. Bir bahçeye, terasa veya balkona sahip olan, mahalle arasında izinsiz de olsa gezinme imkânı bulan yaşlılar yine ekonomik veya farklı açılardan ihtiyaç sahibi olan yaşlılardan “şanslı”dır. Katılımcılar için konut ve mahalle hem pandemi politikasının değerlendirilmesinde hem de pandemi deneyiminin ifade edilmesinde temel referanslardan biridir.

Kapatma politikasını gereksiz, işlevsiz, “ayırıcı” bulan görüşmecilerin ise kullanmış oldukları temel metafor “hapis” olmuştur. Hapis metaforu, farklı ülkelerde yaşlılarla yapılan araştırmalarda Pandemi sürecini ve önlemleri nitelendiren ortak bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹ Türkiye’de 14-64 yaş arası kişilerle COVID-19 pandemisinde gerçekleştirilen bir metafor araştırması sonucuna göre “hapis” ve “kabus” farklı yaş grupları için COVID-19’u ifade etmek için en sık kullanılan metaforlar olmuştur.⁶⁰ Diğer yaş gruplarından farklı olarak yaşlılar hapsi bir metafor olarak kullanmış olmalarına rağmen ev hapsi onlar için gerçektir. İhlali halinde kolluk müdahalesi söz konusu olabilir ya da cezai müeyyidesi vardır.

Yaşam kalitemi bozdu... Sokağa hiç çıkamamak beni çok sınırlendirdi. Yani hani bir insanı açık hapisaneye koyarsınız ya, bu da kapalı hapisane ama her taraf görünen bir hapisane oldu benim için... Ama bu kadar da böyle uzun zaman bize mani oluş, hem yani yaşça, ay biz miyiz yani sadece sokağa çıkmayacak olan? Aslında bizim yaşlar daha güzel kendini korudu. İrademize bir ipotek gibi, tedbir alacağımız düşünülmedi. Yani bunu tamamen herkese kapasalardı o zaman diyecek bir şeyimiz yok... Ama böyle bir şey yapmadılar, ayrımcılık yaptılar. (G.1)

⁵⁹ UNFPA, “COVID-19’un Yaşlılar Açısından Sonuçları,” 43.; Shi Yin Chee, “COVID-19 Pandemic: The Lived Experiences of Older Adults in Aged Care Homes,” *Millennial Asia* 11, no.3 (2020): 299-317, doi:10.1177/0976399620958326, 312.

⁶⁰ Asiye Dursun ve Özge Gamsız Tunç, “14-64 Yaş Arası Bireylerin COVID-19 Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Araştırması,” *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 8, no. 67, (2021): 591-605, <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2349>, 595.

Kapatmayı onaylayan ve onaylamayan tüm katılımcıların ortaklaşmış oldukları bir diğer konu ise kapatma esnasında devletin kapattığı vatandaşların durumundan haberdar olması gerekliliğidir. Katılımcıların bir kısmı yaşlılar da dâhil, ihtiyaç içerisinde olan bireylere hizmet vermek üzere merkezi yönetim tarafından mahalli olarak organize edilen Vefa Gruplarını duymuşlardır. Bununla birlikte kendilerini arayan, ihtiyaçlarını soran kimse olmadığından, kendi kendilerine yetebildikleri için şanslı olduklarından sıklıkla bahsetmişlerdir. Pandemi kapatmaya tabi olan 65 yaş üstü bireylerin sadece ekonomik veya maddi ihtiyaçlarının ortaya çıktığı veya akutlaştığı bir dönem değildir. Belirsizlik ortamı, kapatma sürecinin sonunun ön görülebilmesi gibi sebeplerle yaşlılar kendilerini psikolojik olarak da “huzursuz” ve “güvensiz” hissetmişlerdir. Talep odaklı hizmet veren Vefa Gruplarını arayacak kadar “ihtiyaç sahibi” olmadıklarını düşünen katılımcılar, eş zamanlı olarak devlet kendilerine ulaşır “bir ihtiyacınız var mı” demediği için de “terk edilmiş” hissettiklerini ifade etmişlerdir. Kapattığı için “kendi sorumluluğunda” olan kişilerin farklı ihtiyaçlarına cevap verebilecek, varlığını hissettirerek rahatlatıp güven verecek bir “devlet baba”nın eksikliği hissedilmiştir.

Onları (“O” yaşlıyı) 6 ay da çıkarmayabilirsin. Ama çıkarmadığın insanı da takip edeceksin. Götüreceksin, getireceksin, sosyal yaşamını sorgulayacaksın, yardımcı olacaksın, servisler kuracaksın. Evine de rehber göndereceksin... Devlet öyle bir devlet olacak ki ana baba olacak. O ihtiyacı hissettirmeyecek ona. Sen şimdi beni buraya mahkûm edersen, bağlarsan, tuvalet yoksa... Burada affedersen ben olduğum yere ihtiyacımı gidereceğim. Başka bunun bir yolu var mı? Beni bağlayabilirsin ama şuraya bir tuvalet yapmak zorundasın. Veya tuvalet saatinde beni bırakmak zorundasın. Değil mi yani? Veya günde bir defa olsa şuraya bir çeyrek ekmek bir tas yoğurt koymak zorundasın... Kendi sistemimizde, kendi düzenimizde, kendi aklımızla, kendi yaşam biçimimizi organize ettik. Herkes bunu yapamıyabiliyor. Bunu edemeyenin sahibi devlet olacak... (G.6)

Arz odaklı olarak kamu kurumları tarafından sadece tek bir katılımcı ziyaret edilmiştir. Bir ihtiyacı olmamasına rağmen bu ziyaret katılımcının kendisini güvende ve “var” olarak hissetmesine neden olmuştur. Orada olduklarının bilinmesi ve ihtiyaç durumunda erişilebilir bir devlet algısı belirsizlik algısının yoğun olduğu dönemlerde katılımcılar için oldukça önemli bir dayanaktır.

(Vefa Grupları) Haberdar oldum... (Nasıl bir organizasyon?) Bilmiyorum, çünkü ihtiyaç duymadım. Ama ara sıra kapımızı çalanlar oldu. Hatırımızı sordular. Bizim için çok kıymetlisiniz dediler. Bir şey ihtiyacınız var mı diye sordular. Güzel bir şeydi bu. İnsanın hissedilmesi, varsayılması, bu güzel bir şey. Sadece ihtiyacınız olma durumunda varlıklarını bilmek bile çok güzeldi. Biz sizi çok seviyoruz, dediler. Ben de sizi çok seviyorum, dedim. Bizim için çok kıymetlisiniz, dediler. Kimdi unuttum ama herhalde Vefa Gruplarıydı. (G.4.)

Görüşmecilerin COVID-19 hakkındaki farkındalıkları yüksek olmasına rağmen böyle bir süreçte yardım ve destek ihtiyacı ortaya çıkması halinde hangi kurumla iletişime geçebilecekleri ile ilgili farkındalıklarının düşük olduğu görülmüştür. Bunda katılımcıların sahip olduğu

aktif ve güçlü doğal toplumsal destek mekanizmalarının varlığının belirleyici olduğu düşünülmektedir. Katılımcılar destek ihtiyacı söz konusu olması halinde başvurabilecekleri öncelikli kurum olarak belediyeleri, ardından da kaymakamlıkları görmektedirler. Pandemi döneminde herhangi bir kamu kurumu veya sivil toplum örgütü tarafından aranan sadece bir katılımcı olmuş, katılımcıların hiçbiri herhangi bir kamu kurumunu yardım veya destek amacı ile aramamıştır. İki katılımcı ise merkezi ve yerel yönetimlerin yardımda bulunurken kayırmacılık yaptıklarını, bunun kendilerini daha da “güvensiz” hissetmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu algıda verilen hizmetlerin talep odaklı olması belirleyici olabilir. Verilen desteklerin ve yardımların talep odaklı olması nedeniyle aynı apartman içerisinde yer alan bazı yaşlıların kapılarına kamu görevlileri gitmiş, talep etmeyenlere gitmemiş olma ihtimali yüksektir. Güvensizlik ve belirsizliğin yaygın olduğu pandemi dönemi ve benzer dönemlerde özellikle yaşlılar için temiz ve tam bilgiye erişim oldukça önemlidir. Özellikle kamusal destek ve hizmetler hakkında erişilmek istenen yaş grubunun iletişim alışkanlıklarına da önem göstererek bilgilendirme yapmak gerekmektedir. Bu gibi durumlarda bilgilendirme ve danışmanlıkta arz odaklılık önemli olmaktadır.

Ben gözümle şahit oldum ki yaşlısı olanlara benim apartmanımda bile koli taşıdılar ama bizim kapımıza gelmedi. Bir şeye mi ihtiyacınız var denmedi. Ayrımcılık diyelim ona. Yani... Ve bu her zaman geçerli. Sonuçta ben de bu ülkenin vatandaşım. O partili değilim de bu partiliyim, önemli değil ki. Bu güvensizlik duygusu çok yıpratıcı, hem de nasıl... (G.5.)

Kapatma uygulamaları sırasında yaşlı yetişkinleri desteklemek için genç yetişkinler tarafından gerçekleştirilen, yaşlıların evlerine yemek bırakmak, bahçe bakımlarını yapmak, yaşlılarla düzenli olarak iletişim kurarak farkında ve haberdar olmak gibi farklı uluslararası uygulama örnekleri sosyal medyada ve haber kanallarında yer almıştır.⁶¹ Türkiye’de ise doğal toplumsal destek mekanizmalarından aile kurumu ve mahalle COVID-19 pandemisinde öncelikli dayanışma ve yardımlaşma kurumları olmuşlardır. Bu örüntüler fiziksel mesafenin duygusal mesafeyi getirmede göstermektedir. Bu önemlidir, çünkü dayanışma ve akrabalık normları pandemi sürecinde kamusal söylemde ve sosyal medyada gördüğümüz ön yargılı ve ageist dilin olumsuz etkilerini azaltma potansiyeline sahiptir. Farklı kuşaklar arasındaki kişisel temaslar nesiller arası gerilimlerin ve bundan kaynaklanan yaş ayrımcılığının üstesinden gelmenin önemli bir yoludur.⁶²

Gençler kapatmada dışarı çıktı. Bir isteğin var mı” diye sordular. Mahallemiz çok iyidir. Mahallenin gençleri bir şey istiyor musun diye sordular... Çocuklarım diyor çıkma, biz alalım. Başka da arayan soran olmadı. Adamın olursa ararlar. (G.8)

⁶¹ Fraser et al., “Ageism and COVID-19”.

⁶² Liat et al., “Ageing in Times of COVID-19 Pandemic”.

Görüşmeciler için kapatma dönemi haricinde de destek ihtiyacının ortaya çıkabileceği ileri yaşlılık dönemleri için kamusal hizmetler bir alternatif olarak görülmemektedir. Bu hizmetlerle ilgili olarak temel algı maddi olarak ihtiyaç sahibi olmaktır. Farklı açılardan savunmasızlığın ortaya çıkabileceği yaşlılık ve özellikle ileri yaşlılık dönemleri için katılımcıların gelecek planları aileleri ve yapacakları bireysel yatırımlar üzerine gelişmektedir.

Katılımcıların zorunlu kapatma uygulamasına alternatif olarak sunmuş oldukları iki öneri vardır. Birincisi herkese yönelik tam kapatma uygulamasının olması; ikincisi ise 65 yaş üstünün açık alanları/parkları/sahil kenarlarını kullanması, vasıta/toplu taşıma kullanmadan dışarıya çıkabilmesidir. Sadece 65 yaş üstü ve 15 yaş altı için uygulanan kapatma biçimi, ekonomik açıdan gereklilik olsa da pandeminin seyri ve uzamış haliyle yaşlıların iyilik durumu açısından doğru bir uygulama olarak değerlendirilmemiştir.

Zorunlu Kapatma Günlerinde Gündelik Yaşam

Görüşmecilerin COVID-19 Pandemisi ve zorunlu sokağa çıkma yasağı tecrübelerinde pandemi öncesi alışkanlıklarının ve bu dönemi yalnız geçirip geçirmediklerinin farklılık yarattığı görülmüştür. Günlük temel ihtiyaçlarını (yemek-temizlik vb.) ev içinde kendi karşılayabilenler veya eş-aile desteği alabilenler süreci daha az endişeli geçirmişlerdir. Zorunlu sokağa çıkma kısıtlamasının süresinin uzaması görüşmecilerin sürece bakışını etkileyen en temel unsurlardan bir tanesidir. Metanetle karşılanan zorunlu sokağa çıkma yasağı sürecin uzaması ve sonuna dair belirsizlik nedeniyle giderek daha fazla stres yaratmış ve uygulanan politika daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır.

Pandemi görüşmecilerin sosyalleşme alışkanlıklarında büyük bir değişikliğe yol açmamıştır. Katılımcılar özellikle Sağlık Bakanı'nın yapmış olduğu hastalıktan korunma yöntemlerine dair açıklamalardan sonra önlemlerini alarak geleneksel günlük aktivitelerini devam ettirmişler, zorunlu kapatma uygulaması öncesinde ve sonrasında yürüme mesafesini tercih ederek ve hijyen önlemlerini alarak kontrollü olarak dışarı çıkmışlardır.

Katılımcıların günlük rutininde değişime yol açan daha ziyade zorunlu sokağa çıkma yasağı olmuştur. Zorunlu sokağa çıkma yasağının ilk günleri ve ilerleyen günleri katılımcılar için farklı alınmıştır. Katlanılabilecek bir durum gibi karşılanan zorunlu kapatma tedbiri, sürenin uzaması ve bitişinin belirsiz olması nedeniyle stres olarak algılanmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun⁶³ COVID-19'un Yaşlı Bireyler Üzerine Etkisini ortaya koyan raporunda sokağa çıkma yasağı gibi önlemlerin yaşlıların izolasyonunu ve sosyal dışlanma riskini arttıracığı, aynı zamanda sağlık durumlarını olumsuz etkileyeceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte kısıtlamaların uzamasının ve kısıtlamaları hafifletici önlemlerin alınmamasının riskleri daha da arttıracığı vurgulanmaktadır.

Bu pandemi şeyinde sokağa çıkma yasağı boyunca birden afllaştık yani, nasıl diyeyim sana. Şimdi ben saat 6 da evden çıkan, akşam 5-6 da eve giden bir adamım. İlk zaman hiç bir şey hissetmedik. Dedim bu salgın, o zaman biz buna katlanacağız... Kısa bir devre

⁶³ UNSDG, "The Impact of COVID-19 on Older Person," 9.

için olur dedim. Ama biz bu kadar uzun müddet kapanacağımı tahmin etmedik. Evde oturunca da çok sıkıldık. Ben devamlı yürüdüğüm için bu sefer hareketlerim şey oldu, evde yalnız kaldım, fiziksel ağrılarım arttı. Ama ben gene o arada evin önünde yürüdüm. Fırına pide almaya gidiyorum ... Valla hiç çıkmasam diye bir şey olmaz, mümkün değildi. Bazen eve gelen oldu. Benim bahçem var. Geliyordu arkadaşlar uzak uzak oturup çay yapıyorduk bahçede. Evde kapalıyla benim yaşadığım yer daha farklı. Apartmanın beşinci katında oturursun, gezemezsin. (G.7)

Kapatma süresince evinden hiç çıkmayan katılımcı yoktur. Mahalle aralarına, kısa mesafelere çıkılmış, mahalle içerisinde alışveriş yapılmış, açık alanda arkadaş buluşmaları ve yürüyüşler gerçekleştirilmiştir. Bazı katılımcılar, dışarı çıkmayı “ihtiyaç” olarak nitelendirmiştir.

Akşamüstü karanlıkta çıkıyordum, kaçtım biraz. İlk zamanlar değil de. Baktım olmayacak. El ayak çekildikten sonra çıkıyordu yaşlılar. İstedikleri kadar anons etsinler... (Kontrol) olmadı. Gündüz olabilir, aydınlıkta olabilir. Ama ne yapacak? Gece de mi dolaşacak, kontrol edecek... (G.3)

Farklı araştırma sonuçlarında⁶⁴ vurgulandığı gibi mekân yaşlılar için pandemi ve kapatma sürecinde belirleyici olmuştur. Kollukla karşılaşmadan kısa yürüyüşlere izin veren mahalleler, balkonlu ve bahçeli evler kapatmanın sonucu olan sosyal izolasyonun ve fiziksel hareketsizliğin nispeten tolere edilebildiği mekânlar olmuştur. Tina ve arkadaşları⁶⁵ İngiltere’de 55 yaş üstü kişilerde gerçekleştirmiş oldukları araştırmalarda yoksul ve uygunsuz konutlarda yaşayanların COVID-19 karşından daha fazla savunmasız olduğunu ortaya koymuştur. Öncelikle bu konutlarda yaşlı bireylerin kendini koruması ve izole etmesi zordur. İkinci olarak ise konutların kendisi ve kentsel çevresi, yaşlı bireye kendilerini koruyarak izolasyonun olumsuz fizyolojik ve psikolojik etkilerini hafifletebilecekleri, balkon, kalabalık olmayan yürüyüş alanları, parklar vb. gibi imkânlar sunmaz.

Ben (zorunlu kapatma tedbirini) üstüme alınmadım. Alınmadım çünkü ben yine bildiğimi okuyacaktım. Benim evimin bahçesi var, en azından orada otururum. Biraderimin evi var, ona giderim. Ordan aşağı giderim, yukarı giderim. Ben yine günlük şeyimi, dışarı çıkma ihtiyacımı karşılarım. Ama öbür türlü insanlar yan yana binalarda, gidecek yeri yok. Ben dışarıdan mahrum kalmadım. Kalan insan var tabi. Şimdi Güngören’de bitişik nizam binada adam nereye çıkacak? Ya komşusuna çıkacak, ya aşağı inecek. Daha beter. Açık havada hiç olmazsa zaten hastalığın semptomları bulaşmıyor... Apartman yaşamı çok zor ve tehlikeli kapatmada, özellikle büyük şehirlerde. Köyler için böyle değil... (G.2)

⁶⁴ Celal İnce, “Afetlerde Sosyal Savunmasız Bir Grup Olarak Yaşlılar: Covid 19 Örneği,” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırma Dergisi* 7, no. 9 (2020): 184-198.

Tina Buffel et al., “Locked Down by Inequality: Older People and the COVID-19 Pandemic,” *Urban Studies* (September 2021): 1-18.

⁶⁵ Tina et al., “Locked Down by Inequality,” 7.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleri pandemi ve kapatma tecrübesinde etkili olan faktörlerden biri olmuştur. Cinsiyetlere göre pandemi tecrübesi değerlendirildiğinde evde yalnız olan ve ev içi destek alamayan erkek katılımcıların ev idaresi konusunda zorlandığı ve yalnız olduğu için daha stresli bir kapatma tecrübesine sahip oldukları görülmüştür.

Kapandıktan sonra çok sıkıntılı günler geçirdim. Evde bayan yok, doğru düzgün yemek yapmasını bilmem... Çocuk (birlikte yaşadığı oğlu) işe gidiyor... E yemek ne yapacağız? Dinamiğim gerçi ama. Şimdi ben, buradaki abla (görüşmenin yapıldığı esnaf lokantası sahibi) yemeği yapıyor. Sonra yengem var, onda yiyorum. Alışmaya çalıştım. İlk önce kapandım pek bir şey anlamadım, günler geçtikçe etkilenmeye başladım. Bayan yok ki evde, yardımcı olsun, bana destek olsun... İnsanın eşi vs. olsa birbirine insan destek olur, anladın mı? E ne oluyor? İşte bunalıyorsun işte... Kalkmak istemiyordum. Ölse daha iyi dedim. Dışarıda rahat ediyorum, evde kalmak istemiyorum. İnsan rahatlıyor, hava alıyor, yürüyorsun, ediyorsun. Fiziksel olarak da iyi geliyor. (G.3, Erkek)

Evde vakit geçirme deneyimleri daha yüksek olan ve temel ihtiyaçlarını giderme noktasında kendine yetebilen kadınlar kapatma günlerinde bu açılardan daha az stres yaşamışlardır. Gündelik yaşama dair geliştirmiş oldukları pratikler kapatılma düşüncesinin yaratacağı panik durumundan kadınları korumuştur.

Ben (kapatmada) çıktım, geldim bakkaldan bir şey aldım, fırından ekme aldım yani. Yasağı delmek değildir bunlar... (10 Nisan tarihli ilk tüm ülkeyi kapsayan hafta sonu sokağa çıkma yasağında) Evde vardı. Şimdi iki ay, bir ay evde olanla idare edersin de kızım. Gel aç, benim her şeyim var. Tuvalet kâğıdı bir tane inene kadar alır yedek koyarsın da. 5, 10, 20 gün idare eder beni hiç dışarı çıkmasam... (Zorunlu sokağa çıkma yasağında) evde oturduk, yemek yaptık, çamaşır ettik. Sıkıntı olmadı bana. E tabi biraz sıkıldık, öyle yatamazdık aşağı. O kadar olacak da kızım. Ufak çocuğu olan çocuğunla geçirdi, e ben de ne bileyim işte, yemek yaptım, yattık, kalktık, TV izledik, namaz kıldık. Evindir de hoş, başka yere gidemezsin evinden. Yasaksa yasa, millet de abarttı. Şimdi alışveriş ediyorsun, geliyorsun evine. Sokağa gidip akşama kadar gezmiyordun değil mi? (G.9, Kadın)

Tüm katılımcıların üzerinde durduğu konulardan biri zorunlu kapatma günlerinin sonucu olarak yaşamış oldukları fiziksel performans kayıplardır. Evde kapalı olmak, hareketin kısıtlanması özellikle kronik hastalıkları bulunan ve profilaksi olarak fiziksel aktiviteyi düzenli yapan katılımcılar için daha fazla sorun olmuştur. Sahile veya uygun alanlara yürüyüş için çıkamama, psikolojik olarak da insana iyi gelen, açık havada uygulanabilir basit fiziksel aktiviteden mahrum kalma kapatmayı oldukça doğru politika olarak değerlendiren katılımcılar için bile temel eleştirilerden biridir.

Yürüyüşlerden, sokak sohbetlerinden hep mahrum kaldık... İşte böyle çok evde kaldığım zaman uyku durumum da, düzenim de bozuldu. Ben bir de tansiyon hastası ve şey hastası olunca yürüyüş veriyordu bana doktor. Bu kemik erimelerim var. Bunlar benim için de bir kayıp oldu. En az ben bir saat koruda her gün 5 km yürüyordum. Ama bu kadar da böyle uzun zaman bize mani olmak... Ben şahsen böyle bir şey (zorunlu kapatma) olmasaydı

takardım maskemi güzel güzel yoluma yürürdüm. O zaman kolesterolüm de yükselmezdi, tabi bu arada yürüyüş yapamayınca o da yükseliyor, kireçlenmem fazlanandı... (G.1)

Katılımcıların bir kısmı pandemi sürecinde fiziksel ve psikolojik olarak iyi olmadıklarını düşüncelerine rağmen doktora gitmeyi tercih etmemişlerdir. Katılımcılar rutin doktor kontrollerini ve acil olmadığını düşündükleri sağlık problemlerini ertelemeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların kapatma ve pandemi sürecinde sağlıkla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesinde kolaylaştırıcı buldukları uygulama ise İlaç ve Medikal Malzeme Raporlarının otomatik olarak uzatılması uygulaması olmuştur.⁶⁶ Bununla birlikte bir katılımcı mümkün olduğunca hastanelere gidilmemesi yönünde yapılan uyarılar ve telkinlerin yaşlıların takibi için olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Yalnız yaşayan ve savunmasız durumda olan yaşlıları takip imkânına sahip olan aile hekimliklerinin bu uyarılarla potansiyel olmaktan çıkarıldıklarını vurgulamıştır.

Yaşam Memnuniyeti; “Pandemi Geç! Yaşlıları Ne Rahatlatır Biliyor musun?”

Katılımcılar öz bildirimlerine göre yaşamlarından genel olarak memnundurlar. Orta sınıf, geliri ve konutu olan, gelirin yetmediği ve destek ihtiyacı söz konusu olduğunda aileyi/ mahalleyi doğal toplumsal destek mekanizması olarak devreye sokabilen bir profille görüşme yapılmıştır. Buna rağmen katılımcıların bir kısmının kendi yaşamı için bir kısmının ise farklı profillerdeki yaşlıların memnuniyetleri noktasında eleştirileri vardır. Yaşlıların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesinin önündeki temel engellerden biri olarak görülen gelir yetersizliği ve satın alma gücünün düşmüş olması katılımcıların öncelikli problemlerinden biridir. Özellikle kırılğan ekonomilerde COVID-19 nedeniyle ekonomik istikrarsızlığın artmış olması ve bunun var olan yaşlı yoksulluğunu kötüleştirecek olması uluslararası raporlarda da dikkat çekilen hususlardan biridir.⁶⁷

Pandemi geç. Yaşlıları en güzel rahatlatacak şey maddiyattır. Pandemiden daha tehlikelidir, cebinde parası olmayan insan mutsuz insan demektir. Maddiyat, parasal konu insanın ruh sağlığını da düzeltir, her şeyi düzeltir. Ha aşırısı değil, ama yaşasın. Mesela Almanya’dan veya Hollanda’dan, emeklisi dünyayı geziyor. Bizimkiler Üsküdar’ı gezemiyor, cebinde parası yok çünkü. Pandemi iki sene sonra çaresi bulunsun bulunmasını unutulacak bir şey. Türkiye’de yaşlı sürünge şeklinde. Üç işte birden çalışıyor... (maddiyatı olsa) daha güçlü hisseder yaşlı kendini, birey olarak hesaplar kendini. Yani toplumda ben de varım der, ezilmez. (G.2)

⁶⁶ Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Engelli Raporları ve Kronik Hastaların İlaç ve Tıbbi Malzeme Temini Hakkında Alınan Tedbirler Hakkında Yeni Duyuru,” Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ağustos 26, 2021, <https://shgmsgudb.saglik.gov.tr/TR-80628/engelli-raporlari-ve-kronik-hastalarin-ilac-ve-tibbi-malzeme-temini-hakkinda-alinan-tedbirler-hakkinda-yeni-duyuru-yayinlanmistir.html>.

⁶⁷ HelpAge International, “Bearing the Brunt,” 33.

Bir katılımcı ise ekonomik yetersizliklerin de ötesinde yalnızlık ve terk edilmek korkularının yaşlıların yaşam memnuniyetinde belirleyici olduğunu ifade ederek yaşlılara sunulması gereken temel kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılmasına ve nitelik olarak insan onurunu yaraşır hizmetler verilmesine vurgu yapmıştır. Bu hizmetlerin varlığı, her katılımcı kamusal hizmetleri kendi geleceğinde görmese bile güvenli ve insan onuruna uygun bir yaşlılık dönemi geçirmenin teminatı olarak değerlendirilmiştir. Bu hizmetlerin yokluğu ise ölüm, yani artık varlığınızın bu dünyada olmaması veya olmadığının var sayılması olarak kabul edilmiştir.

Ben kişisel olarak, ailesel olarak çok memnunum. Ama hiç mutlu değilim... Mutlu olamıyoruz yani... Yaşlı dendiğinde, bir yaşlı ölümden korkmayacak, yalnızlıktan korkmayacak, terk edilmekten korkmayacak, sahipsiz kalmaktan korkmayacak, aç-yoksul-kötü şartlarda yaşamak zorunda kalmaktan korkmayacak. O zaman mutlu olur. Devletin bunları sağlaması lazım. Ama bunlardan her hangi bir korku ve kaygısı varsa, o yaşlı zaten ölmüştür. Bugün yaşlıların yüzde 80'inde de bu korkular da var. (G.6)

Sonuç

Pandemiyle birlikte ortaya çıkan resmi ve popüler kriz söylemleri insan hakları gibi temel değerlerin askıya alınıp en savunmasız olanların veya en işsiz görünenin haklarının “iyi niyetli himaye” ile ertelenebileceği bir çerçeve sunmuştur.

Pandemide yüksek riskli popülasyonu belirlemek ve bilgilendirmek halk sağlığı açısından gerekli bir durumdur. Bununla birlikte diğer ayrımcılık türlerinde olduğu gibi *ageism* de kamu politikalarında kurumsallaştığının⁶⁸ unutulmaması gerekmektedir. Bir politika geliştirilirken kullanılan dilin ve yaşlanma deneyiminin çeşitliliğinin farkında olmak, yaşlı bireylerin rızasını aramak, çoklu ve çeşitli biçimleriyle yaşlı ayrımcılığı hakkında eleştirel düşünmek gereklidir. Böyle bir perspektif de yaşlı yetişkinlerin süreci nasıl algıladıklarının farkında olmak ve “katılım” haklarının sağlanması ile mümkündür.

Bu çalışmada da 65 yaş üstü bireylerin Pandemi ve Kapatma süreci hakkındaki algıları ve baş etme stratejileri pandemi dönemi politika ve uygulamaları çerçevesinde analiz edilmiştir.

“Biz ne günler gördük...” katılımcıların Pandemi ile ilgili olarak sıklıkla kullandıkları bir cümledir. Hiçbir katılımcı pandemiyi bir kriz dönemi olarak değerlendirmemiştir. Özellikle Sağlık Bakanının hastalıktan korunma ile ilgili olarak yapmış olduğu bilgilendirme konuşmaları sonrasında infodeminin yaratmış olduğu gerginlikten de kurtulan katılımcılar zaten kriz olarak algılamadıkları süreci yönetmeyle ilgili tedbirlerini almışlar ve gündelik hayatlarını rutinlerini çok fazla bozmadan devam ettirmişlerdir. Katılımcılar süreci kriz olarak algılamamalarını sağlıkla ve siyasetle ilgili tecrübeleriyle ilintilendirmişlerdir. Travma sonrası büyüme olarak kavramsallaştırılabilecek bu durum görüşmecilerin COVID-19 döneminin yönetilmesi ile ilgili temel eleştirilerinin çıkış noktalarından biridir. Katılımcıların bir kısmı bu süreçte yaşlıların temsil edilmediğini, güçlerinin görmezden gelindiğini, gerçek endişe ve bakış açılarının sürecin yönetilmesine entegre edilemediğini düşünmektedir.

⁶⁸ Butler, “Ageism”.

Zorunlu kapatma kararı karşısında katılımcıların düşünceleri değişkendir. Kararı gerekli görenler bu kararın aslında ekonomik gerekliliklerle de ilgili olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar için sürdürülmesi gereken bir ekonomi içerisinde yaşlılar en az fonksiyonu olan ve dolayısıyla “temel bir fedakarlık”ta bulunması gereken bir gruptur. Kapatmanın deneyimlenmesinde ve kapatma politikasının değerlendirilmesinde mekânın belirleyici olduğu görülmüştür. Bir bahçeye, terasa veya balkona sahip olan, mahalle arasında izinsiz de olsa gezinme imkânı bulan yaşlılar kapatma deneyiminde “şanslı” olanlardır.

Kapatma politikaları ile ilgili olarak tüm katılımcıların ortaklaşmış oldukları temel mesele kapatma kararını alan otoritenin, evlerine kapanan yaşlılardan haberdar olmasının gerekliliğidir. Burada öne çıkan mesele, bir yardım ihtiyacının olması ve talep odaklı bunun karşılanması değildir. Akut bir yardım ihtiyacı söz konusu olmasa bile kamu tarafından kriz söyleminin benimsendiği ve belirsizliğin yoğun olduğu dönemlerde yaşlı bireylerin farkında olunması ve ihtiyaç durumunda erişilebilir/yetebilir bir devlet algısı katılımcılar için oldukça önemli bir dayanaktır.

Kapatma ve Pandemi sürecinde aile ve mahalle üzerinden sağlanan doğal toplumsal destek mekanizmaları hem katılımcıların var olan destek ihtiyaçlarını gidermiş hem de psikolojik olarak iyi oluşlarını desteklemiştir. Bu örüntüler fiziksel mesafenin duygusal mesafeyi getirmediğini göstermektedir. Bu önemlidir, çünkü dayanışma ve akrabalık normları pandemi sürecinde sosyal medyada gördüğümüz ön yargılı ve ageist dilin olumsuz etkilerini azaltma potansiyeline sahiptir.

Kapatma deneyiminde ve baş etme düzeylerinde önemli olan bir husus katılımcıların pandemi öncesi alışkanlıklarıdır. Evde olma ve evde temel ihtiyaçları giderme hususunda becerilerini daha fazla geliştirmiş olanlar ki Türkiye’de cinsiyet rolleri açısından düşünüldüğünde genellikle kadınlar, kapatma günlerinde bu açılardan daha az stres yaşamışlardır.

Tüm katılımcıların üzerinde durmuş oldukları temel meselelerden biri de kapatma sürecinin uzamasıdır. Katılımcılar tarafından metanetle karşılanan kapatma kararı, sürenin uzaması ve belirsiz olması nedeniyle sürdürülebilir olmaktan çıkmış ve farklı boyutları ile eleştirilmeye başlanmıştır. Aktif nüfusun taşıyıcı rolüne rağmen kapatmaya tabi olmaması, hastalığın yayılımı ve halk sağlığı açısından tek sorumluluğun sadece yaşlılarda olduğu algısını yaratmış, bir fedakarlık olarak yaşlıların üstlenmesi gereken kapatmanın yayılımı önleyeceği yönündeki düşünceler katılımcılar için geçerliliğini yitirmiştir.

COVID-19 Pandemisinin bir kriz dönemi olarak işlenmesi tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte tüm dünyada “kriz söylemi” çerçevesinde gerçekleştirilen pandeminin ilk dönem politikaları ve uygulamaları pek çok ahlaki çatışmayı ve ikircikliği bünyesinde barındırmaktadır. COVID-19 trijaylarında ifadesini bulan bir hayat yaşama şansına sahip olmuş, ölüme yakın olan, dolayısıyla yaşamları diğerlerinden daha az değerli görünün yaşlılar ile kapatma/kısıtlama politikalarında gördüğümüz en savunmasız durumda oldukları için basitçe izole edilebilecekleri düşünülen yaşlılar bu ahlaki ikirciklerin en çarpıcı örneklerindedir.

Kaynakça

- Adhikari, Samrachana, Nicholas P. Pantaleo, Justin M. Feldman, Olugbenga Ogedegbe, Lorna Thorpe and Andrea B. Troxel. "Assessment of Community-Level Disparities in Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Infections and Deaths in Large US Metropolitan Areas." *Jama Network Open* 3, no.7 (2020), doi:10.1001/jamanetworkopen.2020.16938.
- Altın, Zeynep. "Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar." *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi* 30, (2020): 49-57.
- American Association for the International Commission of Jurist. "Siracusa Principles." International Commission of Jurist, April 1985, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCP-legal-submission-1985-eng.pdf>.
- Armitage, Richard and Nellums Laura B. "COVID-19 and the Consequences of Isolating the Elderly." *The Lancet Public Health* 5. no. 5 (2020): 256. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30061-X](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30061-X).
- Berg, Bruce L. *Qualitative Research Methods for Social Sciences*. Boston: Allyn and Bacon, 2011.
- BM. "Principles for older persons." BM, December 3, 1982, <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999/principles.html>.
- Budak, Fatih ve Şerif Korkmaz. "COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği." *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, no. 1, (2020): 61-79. <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>
- Buffel, Tina and Chris, Philipson. "A Manifesto for the Age-Friendly Movement: Developing a New Urban Agenda." *J Aging Soc Policy* 30, no. 2 (2018): 173-192.
- Buffel, Tina, Sophie Yarker, Chris Phillipson, Luciana Lang, Camilla Lewis, Patty Doran and Mhorag Goff. "Locked down by Inequality: Older People and the COVID-19 Pandemic." *Urban Studies* (September 2021): 1-18.
- Butler, Robert N. "Ageism: A Foreword." *Journal of Social Issues* 36, no. 2 (1980): 8-11. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1980.tb02018.x>
- Chatters, Linda M., Taylor, Harry Owen and Taylor Robert Joseph. "Older Black Americans During COVID-19: Race and Age Double Jeopardy." *Health, Education & Behavior* 47, no. 6 (2020) :855-860. doi:10.1177/1090198120965513.
- Chee, Shi Yin. "COVID-19 Pandemic: The Lived Experiences of Older Adults in Aged Care Homes." *Millenial Asia* 11, no. 3 (2020): 299-317. doi:10.1177/0976399620958326
- Cuddy, Amy J. and Fiske, Susan T. "Doddering but Dear: Process, Content and Function in Stereotyping of Older Person." *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Ed., Todd D. Nelson. Cambridge: The MIT Press, 2002: 3-26.
- Çayır, Kenan. "Yaşçılık / Yaşa Dayalı Ayrımcılık." *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. Der., Kenan Çayır ve Müge Ayhan Ceyhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012: 163-174.
- Dailymotion. "Sağlık Bakanı Yaşlıları Uyardı Bana Kulak Verin." *Video*, Ankara, Mart 23, 2020. <https://www.dailymotion.com/video/x7sw7f9>.
- Deutsch-Türkische Industrie- und Handelskammer. "Önlemler." Deutsch-Türkische Industrie- und Handelskammer, Juni 27, 2021. <https://www.dtr-ihk.de/tr/koronavirus/oenlemler>
- DPT. *Türkiye'de Yaşlıkların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2007.

- Dursun, Asiye ve Özge Gamsız Tunç. “14-64 Yaş Arası Bireylerin COVID-19 Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Araştırması”. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 8, no. 67 (2021): 591-605. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2349,595>.
- Dylan, Kneale and Laia Bécarea. “The Mental Health and Experiences of Discrimination of LGBTQ+ People During The COVID-19 Pandemic: Initial Findings from the Queerantime Study”. medRxiv. (2020). doi:doi.org/10.1101/2020.08.03.20167403.
- Ehni, Hans-Joerg and Hans-Werner Wahl. “Six Propositions against Ageism in the COVID-19 Pandemic.” *Journal of Ageing & Social Policy* 32. no. 4-5 (2020): 515-525. doi:10.1080/08959420.2020.1770032.
- Erasmus, N. “Age discrimination in critical care triage in South Africa : the law and the allocation of scarce health resources in the COVID-19 pandemic.” *South African Medical Journal* 110, no. 12 (2020): 1172-1175. https://hdl.handle.net/10520/ejc-m_samj-v110-n12-a15.
- Ferraro, K. F., Shippee, T. P., & Schafer, M. H. (2009). Cumulative inequality theory for research on aging and the life course. In V. L. Bengtson, D. Gans, N. M. Pulney, & M. Silverstein (Eds.), *Handbook of theories of aging* (pp. 413–433). Springer Publishing Company.
- Fiske, Susan T., Amy J. Cuddy, Peter Glick and Jun Xu. “A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition.” *Journal of Personality and Social Psychology* 82, no. 6 (2002): 878-902. doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.878.
- Fraser, Sarah, Martine Lagace, Nienvenu Bongue, Ndatte Ndeye, Jessica Guyot and Linda Garcia. “Ageism and COVID-19: What Does Our Society’s Response Say About Us?” *Age and Ageing*. no. 49 (2020): 692-695. doi: 10.1093/ageing/afaa097.
- Gencer, Nevzat. “Kovid-19 Sürecinde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üstü Vatandaşlar İçin Uygulanan Sokağa Çıkma Yasağı Üzerine Değerlendirmeler ve Manevi Sosyal Hizmet.” *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1, (2020): 35-42.
- Hehman, Jessica A. and Daphne Blunt Bugenthal, “Life stage-specific” variations in performance in response to age stereotypes.” *Developmental Psychology* 49. no. 7 (2015): 1396-1406. doi:10.1037/a0029559.
- HelpAge International. “Bearing the Brunt: The Impact of COVID-19 on Older People in Low- and Middle-income Countries – Insights from 2020.” HelpAge International, 2021. <https://www.helpage.org/what-we-do/bearing-the-brunt/>.
- HelpAge International. “Confronting the Shadow Pandemic: COVID-19 and Violence, Abuse and Neglect of Older People.” HelpAge International, July 2021. <https://www.helpage.org/silo/files/vancovid19violence-abuse-and-neglectbriefing.pdf>.
- İnce, Celal. “Afetlerde Sosyal Savunmasız Bir Grup Olarak Yaşlılar: Covid 19 Örneği.” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7. no. 9 (2020): 184-198.
- International Long Term Care Policy Network. “Mortality Associated with COVID-19 in Care Homes: International Eviden.” International Long Term Care Policy Network, Februar 1, 2021. https://ltccovid.org/wp-content/uploads/2021/02/LTC_COVID_19_international_report_January-1-February-1-1.pdf.
- International Monetary Fund. “Policy Responses to COVID-19.” International Monetary Fund, July 2, 2021. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>.

- Ipsos. "COVID-19: The Impact of Lockdown on Older Generations." England: Ipsos Mori, June 18, 2020. <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/covid-19-impact-lockdown-older-generations>.
- Iversen, Thomas Nicolaj and Per Eric Solem. "A Conceptual Analysis of Ageism." *Nordic Psychology* 61. no. 3 (2009): 4-22. doi: 10.1027/1901-2276.61.3.4.
- Jimenez-Sotomayor, Maria Renee , Carolina Gomez-Moreno and Enrique Sato-Perez-de-Celis. "Coronavirus, Ageism, and Twitter: An Evaluation of Tweets about Older Adults and COVID-19." *J Am Geriatr Soc.* 65, no. 8 (2020): 1661-1665. doi: 10.1111/jgs.16508.
- Kuş, Elif. *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2003.
- Kümbetoğlu, Belkis. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005.
- Le Couteur, David G., Rozalyn M. Anderson and Anne B. Newman. "COVID-19 Through the Lens of Gerontology." *The Journals of Gerontology: Series A* 75. no. 9 (2020): e119-e120. <https://doi.org/10.1093/gerona/glaa077>.
- Liat, Ayalon, Alison Chasteen, Manfred Diehl, Becca R. Levy, Shevaun D. Neupert, Klaus Rothermund, Clemens Tesch-Römer and Hans-Werner Wahl. "Ageing in Times of the COVID-19 Pandemic: Avoiding Ageism and Fostering Intergenerational Solidarity." *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 76. no. 2 (2021): 49-52. doi:10.1093/geronb/gbaa051.
- Lindsay, A. Cary, Alison L. Chasteen and Jessica Remedios. "The Ambivalent Ageism Scale: Developing and Validating a Scale to Measure Benevolent and Hostile Ageism." *The Gerontologist* 57, no. 2 (2017): 27-36. doi:10.1093/geront/gnw118.
- McNamara, Tay K. and Ernest Gonzales. "Volunteer transitions among older adults: the role of human, social, and cultural capital in later life." *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 66, no. 4 (2011): 490-501. doi:10.1093/geronb/gbr05.
- Nelson, Todd D. "The Age of Ageism." *Journal of Social Issues* 72, no. 1 (2016): 191-198. doi.org/10.1111/josi.12162
- OECD, "Health at Glance: Europe." EU, December 2020. https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/state/docs/2020_healthatglance_rep_en.pdf.
- Office for National Statistic. "Deaths Involving COVID-19 by Local Area and Socioeconomic Deprivation: Deaths Occurring Between 1 March and 31 May 2020." England: ONC, Juni 12 2020. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/bulletins/deathsinvolvingcovid19bylocalareasanddeprivation/deathsoccurringbetween1marchand31may2020>.
- Our World in Data. "Policy Responses to the Coronavirus Pandemic." Our World in Data, October 1, 2021. <https://ourworldindata.org/policy-responses-covid#citation>.
- Palmore, Erdman B. *Ageism Negative and Positive*, New York: Springer Publishing, 1999.
- Petretto, Donatella Rita ve Roberto Pili. "Ageing and Covid-19: What is the Role for Elderly People?." *Geriatrics* 5, no. 25 (2020): 15-26. doi:10.3390/geriatrics5020025.
- Previtali, Federica, Laura D. Allen and Maria Varlamova. "Not Only Virus Spread: The Diffusion of Ageism during the Outbreak of COVID-19." *Journal of Ageing & Social Policy* 32, no. 4-5 (2020): 506-514. <https://doi.org/10.1080/08959420.2020.1772002>.

- Rahman, Atiqur and Yasmin Jahan. "Defining a 'Risk Group' and Ageism in the Era of COVID-19," *Journal of Loss and Trauma* 25. no. 8 (2020): 631-634. doi:10.1080/15325024.2020.1757993.
- Republic of Turkey Ministry of Health. "COVID-19 Weekly Situation Report 24/08/2020 – 30/08/2020 Turkey." Republic of Turkey Ministry of Health, August 31, 2020. https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/38908/0/covid-19-weekly-situation-report---35weekpdf.pdf?_tag1=EDCE6F9BAFF43E4FE06E6B933C2950670EEE0127.
- Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. "Engelli Raporları ve Kronik Hastaların İlaç ve Tıbbi Malzeme Temini Hakkında Alınan Tedbirler Hakkında Yeni Duyuru." Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ağustos 26, 2021. <https://shgmsgudb.saglik.gov.tr/TR-80628/engelli-raporlari-ve-kronik-hastalarin-ilac-ve-tibbi-malzeme-temini-hakkinda-alinan-tedbirler-hakkinda-yeni-duyuru-yayinlanmistir.html>.
- Seligman, Renato and Beatriz Graeff Santos Seligman. "Pandemic in the 21st Century. The Challenge of COVID-19." *EC Pulmonology and Resipatory Medicine* 9, no. 8 (2020): 30-31.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. "65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi." T.C. İçişleri Bakanlığı, Mart 21, 2020. <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. "Vefa Sosyal Destek Grupları 6.649.461 Haneye Ulaştı." T.C. İçişleri Bakanlığı, Mayıs 14, 2020. <https://www.icisleri.gov.tr/vefa-sosyal-destek-gruplari-6649461-haneyeye-ulasti>.
- T24. "İbrahim Kalın: Ülke geneli sokağa çıkma yasağının ekonomiye maliyeti çok daha ağır olurdu." T24, Nisan 16, 2020. <https://t24.com.tr/haber/ibrahim-kalin-ulke-geneli-sokaga-cikma-yasaginin-ekonomiye-maliyeti-cok-daha-agir-olurdu,873225>.
- Taşdelen, Birgül. "COVID-19 Salgın Sürecinde Yaşlılara Bakış: 280 Karakter Yaşlılar Hakkında Ne Söylüyor?" *Turkish Studies* 15, no. 6 (2020): 877-891. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44432>.
- Thompson, Neil. *Anti-Discriminatory Practice: Equality, Diversity and Social Justice (Practical Social Work Series)*, London: Palgrave, 2016.
- Tuna Uysal, Meryem ve Gizem Tan Eren. "COVID-19 Salgın Sürecinde Sosyal Medyada Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık: Twitter Örneği." *Turkish Studies* 15. no. 4 (2020): 1147-1162. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44396>.
- TÜİK. "İstatistiklerle Yaşlılar, 2020." TÜİK, Mart 18, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227>.
- UNFPA. "COVID-19'un Yaşlılar Açısından Sonuçları: Salgına Müdahale." UNFPA, Nisan 24, 2020. https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_Technical_Guide_Older_Persons_and_COVID19_Turkish.pdf, 10.
- United States Government. "Government Response to Coronavirus, COVID-19." United States Government, June 23, 2021. <https://www.usa.gov/federal-covid-response#:~:text=Department%20of%20Homeland%20Security%20is,COVID%2D19%20in%20the%20workplace>.
- UNSDG. "Policy Brief: The Impact of Covid 19 on Older Person." UNSDG, May 2020. <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons.pdf>.

- Vervaecke, Deanna and Brad A. Meisner. "Caremongering and Assumptions of Need: The Spread of Compassionate Ageism During COVID-19." *The Gerontological Society of America* 61, no. 2 (2021): 159-165.
- World Health Organization. "COVID-19 Strategy Update." WHO, April 14, 2020. <https://www.who.int/publications-detail/covid-19-strategy-update---14-april-2020>
- World Health Organization. "The COVID-19 Infodemic." WHO, 2021. https://www.who.int/health-topics/infodemic/the-covid-19-infodemic#tab=tab_1.
- World Health Organizations. "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19." World Health Organizations, March 11, 2020. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.
- World Health Organization. *Global Report on Ageism*. Geneva:WHO Press, 2021.
- Yıldırım, Ali. "Nitel Araştırma Yönteminin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi." *Eğitim ve Bilim* 23. no. 112 (1999): 7-17.

DÜZELTME

Dergimizin 14. sayısında 151-155. sayfalar arasında yayımlanan “Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif, Tiffany Watt Smith (Çev. Nüvit Bingöl, Kolektif Kitap, 2021)” başlıklı makaledeki “Başkasının” ifadesi, derginin “İçindekiler” kısmında ve 151, 153 ve 155. sayfalarda bulunan kısa başlıklarda sehven “Başkasından” olarak yazılmıştır.

Başlığın doğru hali: “Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif, Tiffany Watt Smith (Çev. Nüvit Bingöl, Kolektif Kitap, 2021)”dir.

Kısa başlığın doğru hali: “Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif”tir.

CORRIGENDUM

In the article, “Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif, Tiffany Watt Smith (Çev. Nüvit Bingöl, Kolektif Kitap, 2021),” published in the 14th issue of our journal between the pages 151-155, the expression “Başkasının” was inadvertently written as “Başkasından” in the “İçindekiler” section of the journal and in the short titles on pages 151, 153 and 155.

The correct version of the title is: “Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif, Tiffany Watt Smith (Çev. Nüvit Bingöl, Kolektif Kitap, 2021).”

The correct version of the running title is: “Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif”

YAZIM ESASLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gerekir.

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergiye eserinin yayımlanması için başvurduğunda, derginin yazım esasları ile yayın ve etik ilkelerini kabul etmiş olur. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Makaleler, The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) atf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltilmesi Editörler/Editör yardımcıları tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.

Makalelerde kelime sayısı sadece nicel araştırmaya dayanan makaleler için 4000'den diğer alanlarda yazılan makaleler için ise 5000'den az olmamalı; makale Öz/Abstract ve kaynakça dâhil 25 sayfayı geçmemelidir.

Kitap değerlendirmelerinde kelime sayısı 2000'den fazla olmamalıdır.

Yazım esaslarının tam metnine yandaki karekoddan veya sosyalbilimlerdergisi.com/tr/sayfa/yazim-esaslari bağlantısından erişilebilir. Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

PUBLICATION GUIDELINES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences must not be published before or sent for publication elsewhere.

The copyright of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copyrights of the paper that is approved to be published in the journal. Following the submission of the article to the journal, the author accepts to abide by the ethical principles and publication guidelines. The Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange for the copyright. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

The articles must be prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.

Regarding translations submitted to the journal, publication permission of the author and the original text are required. Translations must also be submitted to the approval of the referee as in copyright issues.

The opinions, thoughts, and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Üsküdar University.

Languages of publication are Turkish and English. Corrections regarding the principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation, and abbreviations.

The texts must be no less than 5,000 words (4,000 words for papers that extensively rely on quantitative analyses) and no more than 25 pages including the Öz/Abstract and references.

Book reviews must be no more than 2000 words.

Full text publication guidelines can be accessed via <https://sosyalbilimlerdergisi.com/en/page/publication-guidelines> hyperlink or the QR code. In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

YAYIN ETİĞİ VE KÖTÜYE KULLANIM BEYANI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (ÜSBİD) yayın süreci bilginin bilimsel yöntemle yansız biçimde üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır; akademik ilkelere bağlı kalarak, belirlenmiş akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder. Etik standartları sağlamak için gönderilen bilimsel yazılarda COPE (Committee on Publication Ethics)'un belirlediği uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır.

ÜSBİD'deki çalışmalar Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

ÜSBİD hakem değerlendirmeleri "Çift Kör Hakemlik" kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

ÜSBİD açık erişimli bir dergidir ve makale gönderme/değerlendirme süreçleri ücretsizdir.

ÜSBİD, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

Telif Hakkı Devri Formu, tüm yazarlarca imzalanarak makale ile beraber ÜSBİD'in ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

ÜSBİD'de editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik ilkelere aykırı bir durumla karşılaşılması durumunda, lütfen uusbd@uskudar.edu.tr adresine ileti yoluyla bildiriniz.

Etik ilkelere uymayan durumların bildirilmesi halinde dergi editörlüğü şikâyeti değerlendirir. Değerlendirme sonucunda gerekli görülmesi halinde, editörlük, konunun incelenmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna şikâyeti iletir. Kurulun raporuna göre nihai karar verilir ve uygulanır.

Hakem Değerlendirme Süreci, Makale Değerlendirme Süreci, Yayın Kurulunun Sorumlulukları, Editörler / Editör Yardımcılarının Sorumlulukları, Hakemlerin Sorumlulukları, Yazarların Sorumlulukları, Makalenin Geri Çekilmesi, Lisans Bilgisi, Telif Hakları ve Etik İlkelerin İhlali ve Kötüye Kullanım Durumun Editöre Bildirilmesi başlıklarını içeren Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı tam metnine yandaki karekoddan veya <https://sosyalbilimlerdergisi.com/sayfa/yayin-ve-etik-ilkeleri> bağlantı adresinden erişilebilir.

Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE POLICY

The publication process of Üsküdar University Journal of Social Sciences (JOSOC) is predicated on the objective production, development and sharing of knowledge through scientific methods. The Journal promises to adhere to academic principles and prevent false practices in conformity with academic and ethical standards. In order to maintain the ethical standards for submitted articles, the international standards of the COPE (Committee on Publication Ethics) are taken into account.

The works in JOSOC are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

JOSOC employs a double-blind refereeing system.

JOSOC is an open-access journal and the article submission/evaluation process is free of charge.

JOSOC has the right to edit, publish or not publish the submitted articles.

The author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement and has/have to upload the form on the DergiPark page of JOSOC along with the manuscript.

If a violation of ethical principles in the evaluation process, preliminary assessment or a published article in JOSOC concerning Editors, Referees or Authors, is observed, please report to uusb@uskudar.edu.tr

Upon the reporting of a violation of ethical principles, the journal's editors evaluate the complaint. As a result of the evaluation of the complaint, if deemed necessary, they forward the matter to the Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Board for examination. The final decision is made and implemented according to the report of the Board.

This text is for informational purposes only. Full text of Publication Ethics and Malpractice Policy containing topics of Peer-review Process, Article Review Process, Responsibilities of the Editorial Board, Responsibilities of Editors / Vice-Editors, Responsibilities of Referees, Responsibilities of Authors, Retraction Policy, License Notice, Copyright Information, and Notifying the Editors about Malpractices and Violations of Ethical Principles can be accessed via <https://sosyalbilimlerdergisi.com/en/page/ethical-principles> hyperlink or the QR code.

In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

YAZIM ESASLARI

GENEL İLKELER

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gerekir

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergiye eserinin yayımlanması için başvurduğunda, derginin yazım esasları ile yayın ve etik ilkelerini kabul etmiş olur. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Makaleler, *The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)* atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

Yazım esaslarına ayrıca sosyalbilimlerdergisi.com bağlantısından erişilebilir. Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

A. SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı; üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm, cilt payı 0, üstbilgi 1,25 cm, alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
2. Satır aralıkları -kaynakça hariç- 1,5 ve kaynakçada ise satır aralığı 1,0 olmalıdır.

B. YAZIM KURALLARINA İLİŞKİN ESASLAR

1. Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltmesi Editörler/ Editör yardımcıları tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.
2. Türkçe yazılan makalelere 'Öz'den sonra İngilizce 'Abstract' konmalıdır. İngilizce yazılmış makalelerde ise, İngilizce 'Abstract'tan sonra Türkçe 'Öz' konulmalıdır.
3. Makalelerde kelime sayısı sadece nicel araştırmaya dayanan makaleler için 4000'den diğer alanlarda yazılan makaleler için ise 5000'den az olmamalı; makale Öz/Abstract ve kaynakça dâhil 25 sayfayı geçmemelidir.
4. Kitap değerlendirmelerinde kelime sayısı 2000'den fazla olmamalıdır.

5. Türkçe/İngilizce makale başlıkları, Türkçe/İngilizce Öz/Abstract, Türkçe ve İngilizce beş Anahtar kelimeler/Keywords toplam 500 kelimeyi aşmamalıdır. Makale başlığının anlamlı kısaltması makale başlığı altında köşeli parantez içinde belirtilmelidir.
6. Makale başlığı (ana başlık) 14 punto ve koyu şekilde yazılmalı; alt başlıklar ise 12 punto ve koyu yazılmalı, 1,25 cm girinti ile başlatılmalıdır.
7. Yazar ismi, Times New Roman 12 punto ile ana başlıktan sonra bir boşluk verilerek ve ana başlığı ortalayacak biçimde kalın (bold) olarak, adın baş harfi büyük diğer harfleri küçük olarak, soyadın ise tamamı büyük harflerle yazılmalıdır. Soyadından sonra parantez içinde üst yıldız (*) verilmeli; alt bilgi sekmesi kullanılarak yazara ait bilgiler (ORCID ID, Akademik unvan, Kurum bilgileri, E-posta adresi) Times New Roman ile her iki yana yaslı olarak sadece ilk sayfada görülecek şekilde 10 punto ve 1 aralıkla yazılmalıdır.
8. Öz/Abstract metinleri ile Anahtar kelimeler/Keywords italik olarak yazılmalıdır.
9. Makale metni her iki yana yaslı olarak Times New Roman, 12 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1,5 verilmeli, paragraflar 1,25 cm girinti ile başlamalıdır.
10. Dipnotlar her iki yana yaslı olarak Times New Roman ve 10 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1 olmalıdır.

C. REFERANS VE GÖNDERMELERE İLİŞKİN ESASLAR

1. Makaleler “The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)” atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.
2. Metin içinde dipnot numarası, noktalama işaretlerinden sonra verilmelidir.
3. Dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilmeli; atıflar, metin içinde gösterilmemelidir.
4. Dipnot rakamından sonra bir boşluk verilmeli ve yazı daha sonra başlatılmalıdır. İkinci ve daha sonraki satırların başında boşluk verilmemelidir.
5. Atıfta bulunulan kaynağın tam künyesi verilmeli, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilmemelidir.
6. Türkçe makalelerde, alfabesi Latin olmayan kaynakların dipnotları, Türkçeye uygun olarak Latin alfabesine uyarlanmalıdır. Aynı şekilde, İngilizce makalelerde, alfabesi Latin olmayan kaynakların dipnotları, İngilizceye uygun olarak Latin alfabesine uyarlanmalıdır. Kaynağın alıntısının orijinal dilinde de yapılması tavsiye edilir.

Örneğin,

“Фёдор Достоевский, ...” orijinal alıntısı,

“[Fyodor Dostoyevski, ...]” şeklinde orijinal alıntının devamında verilmelidir.

7. Alıntılardaki bazı yazım ve işaretlemeler makalede kullanılan dile göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, “sayı:” ve “no.” Türkçe ve İngilizcede “sayı” ifadesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, makalede kullanılan dile göre alıntılarda farklı kullanımlar olabilir. Derginin yazım esaslarına göre; makalenin dili Türkçe ise dipnot ve kaynakça Türkçe yazım kurallarına, İngilizce ise İngilizce yazım esaslarına göre düzenlenecektir. Sözelimi, “et al.,” ve “Translated by” gibi İngilizce kullanımlar İngilizce makalelerde, “vd.,” ve “Çeviren:” gibi ifadeler ise Türkçe makalelerde kullanılacaktır.
8. Aynen alıntılar: Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak “ ” içinde verilmeli ve alıntının sonunda dipnot sistemine uygun olarak kaynak gösterilmelidir. Beş satırdan az alıntılar cümle arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise makale metnine göre sayfanın sağından 1 cm, solundan ise 1,25 cm (paragrafın başladığı yer) içeriden verilmelidir. Beş satırdan fazla olan alıntılarda satır aralığı 1,15, font ise 11 olmalıdır.
9. Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) hakkında detaylı bilgi için: <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>
10. “The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)” atıf ve referans sistemi ile ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Kitaplar

1. Tek yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Charles Dickens, *Hard Times: For These Times* (New York: Signet Classic, 1997), 35.

Kısa Not:

Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 37.

Dickens, *Hard Times*, 67.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dickens, Charles. *Hard Times: For These Times*. New York: Signet Classic, 1997.

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988.

2. İki yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Nusret Özcan ve Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı* (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 8.

Kısa Not:

Özcan ve Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, 34.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Özcan, Nusret ve Kemal Aykut. *Mustafa Kutlu Kitabı*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

3. Üç yazarlı kitaplar:**İlk Not:**

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 55.

Kısa Not:

Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler*, 87.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

4. Üçten fazla yazarlı kitaplar:**İlk Not:**

Ahmet Nohutçu vd., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2008), 77.

Kısa Not:

Nohutçu vd., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, 18.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Nohutçu, Ahmet, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk ve Bayram Coşkun. *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 1981.

5. Yazar veya editör adı bulunmayan kitaplar:**İlk Not:**

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” *Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994), 81.

Kısa Not:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” 81.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim.” *Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994.

6. Kitap bölümleri:

İlk Not:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Kısa Not:

Çaman vd., “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” 347.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, Editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

7. Yazarla birlikte editör veya çevirmeni olan eserler:

İlk Not:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 57.

Kısa Not:

Çaman vd., “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” 347.

Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, 58.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, Editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*. Çeviren: Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Makaleler

İlk not ve kısa not bölümlerinde alıntıladığınız sayfa veya sayfa aralığını veriniz. Kaynakça bölümünde ise, tüm makalenin sayfa aralığını belirtiniz.

(Varsa, makalenin öncelikli olarak DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresini yazınız.).

1. Tek yazarlı makaleler

İlk Not:

Song Niu, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (Nisan 2013): 132-136.

Susan Satterfield, “Livy and the Pax Deum,” *Classical Philology* 111, no. 2 (Nisan 2016): 170.

Kısa Not:

Niu, “The Strategic Partnership,” 132-136.

Satterfield, “Livy,” 172-173.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Niu, Song. “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (Nisan 2013): 122-146.

Susan Satterfield, “Livy and the Pax Deum,” *Classical Philology* 111, no. 2 (Nisan 2016): 165–76.

2. İki yazarlı makaleler

İlk Not:

Tom D. Lewisand ve Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 13-35.

Kısa Not:

Lewisand ve Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” 15-23.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Lewisand, Tom D. ve Gerald Graham. “Seven Tips for Effective Listening.” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 1-43.

3. Üç yazarlı makaleler

İlk Not:

Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, ve Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, (Güz 2017): 9-10, <https://dx.doi.org/10.1086/690235>

Kısa Not:

Keng, Lin, ve Orazem, "Expanding College Access," 23.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, ve Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, (Güz 2017): 1-34, <https://doi.org/10.1086/690235>

4. Üçten fazla yazarlı makaleler**İlk Not:**

Rachel A. Bay vd., "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures." *American Naturalist* 189, sayı: 5 (Mayıs 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>

Kısa Not:

Bay vd., "Predicting Responses," 465.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, ve Peter Ralph. "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures," *American Naturalist* 189, sayı: 5 (Mayıs 2017): 463-473, <https://doi.org/10.1086/691233>

5. Yazarı belli olmayan makaleler**İlk Not:**

"Balkanlarda Türk Varlığı," *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 8.

Kısa Not:

"Balkanlarda Türk Varlığı," 8.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

"Balkanlarda Türk Varlığı." *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 1-17.

6. Online dergide makale:

(Varsa, derginin DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresi yazınız.).

İlk Not:

Dinçer Eşitgin, "Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal," *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 153-168, erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Kısa Not:

Eşitgin, "Büyüme Romanı," *Milli Eğitim Dergisi*.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Eşitgin Dinçer, "Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal." *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 149-172, Erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

7. Günlük gazetelerden ve dergilerden alınmış makaleler:

İlk Not:

Taha Akyol, "Sosyal Bilim Ödülleri," *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Sheryl Gay Stolberg ve Robert Pear, "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote," *New York Times*, 27 Şubat 2010, erişim 28 Şubat 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, "But Enough about Me," *New Yorker*, 25 January 2010, 68.

Kısa Not:

Akyol, "Sosyal Bilim Ödülleri."

Stolberg ve Pear, "Wary Centrists."

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Akyol, Taha. "Sosyal Bilim Ödülleri." *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

İlk Not:

Avni Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999), 6-10.

Azize Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler” (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2018), 8.

Kısa Not:

Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa,” 6-10.

Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık,” 8.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Erdemir, Avni. “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999.

Şahin, Azize. “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler.” Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Arşiv Belgeleri

İlk Not:

BOA, İ. Mes. Müh., 2079.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh), 2079.

Raporlar

1. Yazarı belli olan rapor

İlk Not:

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), 6-25.

Kısa Not:

Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, 6-25

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Gök, Fatma. Öğretmen Profili Araştırma Raporu. (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, 1999).

2. Yazarı belli olmayan rapor

İlk Not:

Arnavutluk Ülke Raporu, (Ankara: TİKA Yayını 1995), 7.

Kısa Not:

Arnavutluk Ülke Raporu, 7.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Arnavutluk Ülke Raporu. Ankara: TİKA Yayını 1995.

3. Bir kurum, firma ya da enstitünün yazarı olduğu rapor

İlk Not:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990), 33.

Kısa Not:

Dış Politika Enstitüsü, *Anayasaya Konabilecek Hükümler*, 33.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dış Politika Enstitüsü. *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990.

Ansiklopedi

İlk Not:

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1 içinde, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 20-30.

Kısa Not:

Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” 20-30.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Saraç, Ömer C., “Kağıt, Milli Gelir” *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1 içinde. (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 17-36.

Mülakat veya Röportaj

İlk Not:

Edward Snowden, “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Röportajı yapan Micah Lee. *The Intercept*, 12 Kasım 2015, erişim 1 Ocak 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

Kısa Not:

Snowden, röportaj.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Snowden, Edward. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Röportajı yapan Micah Lee. *The Intercept*, 12 Kasım 2015, Erişim 1 Ocak 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

E-Kitap

İlk Not:

Fyodor Dostoevsky, *Crime and Punishment* çev. Constance Garnett. ed. William Allan Nelson. (New York: P.F. Collier & Son, 1917), 413, <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), 3.bölüm, Kindle.

Kısa Not:

Dostoevsky, *Crime and Punishment*, 413.

Austen, *Pride and Prejudice*, 6.bölüm.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dostoevsky, Fyodor, *Crime and Punishment*, Çeviren: Constance Garnett, Editör: William Allan Nelson. New York: P.F. Collier & Son, 1917. <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. (New York: Penguin Classics, 2007), Kindle.

Sosyal Medya

İlk Not:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993." Facebook, Nisan 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Kısa Not:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready"

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Chicago Manual of Style. Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993. Facebook, Nisan 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

İnternet Sayfası İçeriği

İlk Not:

"Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, son güncelleme 17 Nisan 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

"About Yale: Yale Facts," Yale University, erişim 1 Mayıs 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Kısa Not:

Google, "Privacy Policy."

"Yale Facts."

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Son güncelleme 17 Nisan 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

Yale University. "About Yale: Yale Facts." Erişim 1 Mayıs 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Aynı Kaynağa Peşi Sıra Yapılan Atıflar

1. Aynı kaynağa ardı ardına yapılan atıflarda atıfta bulunulan sayfa numarası da aynıysa sadece A.g.e., kısaltması kullanılmalı, atıfta bulunulan sayfa numarası farklıysa A.g.e., kısaltmasından sonra sayfa numarası da belirtilmelidir.

Örnek:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

A.g.e., 26.

2. Aynı yazarın birden fazla eserinin olması durumunda yapılan atıflarda yazar adı soyadı, eserin yayım tarihi, A.g.e. ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı, yazarın aynı tarihli birden fazla eserinin olması durumunda ise eserin tarihinin yanına A, B, C harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

D. BELGE, TABLO, ŞEKİL VE GRAFİKLERİN KULLANIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun biçimde kaynak yer alacaktır.
2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 ve Ek Şekil:6 gibi yazılmalı, ekler, kaynakçadan sonra verilmelidir. Bu eklere metin içerisinde yapılan atıflar Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 veya Ek Şekil:6 biçiminde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.
3. Metin içerisindeki Tablolar, tablo üstünde kalın (bold) olarak isimlendirilecek; alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.
4. Metin içerisinde yer alan şekil, grafik ve haritalar hemen altında isimlendirilecek ve alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

E. KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. “Kaynakça” kelimesi, girinti verilmeksizin büyük harflerle ve koyu olarak metinden sonra iki boşluk verilerek sola yaslı yazılmalı,
2. Kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalı,
3. Kaynakçada satır aralığı 1.0 olmalı
4. Kaynakçada yazar adı soyadı baş harfleri büyük diğer harfler küçük olarak yazılmalı,
5. Kitap bölümü veya bir dergide yayımlanan makalenin yayımlandığı eserdeki sayfa aralığı kaynağın en sonunda belirtilmeli,
6. Aynı yazarın iki veya daha fazla eserinin kaynakçada yazımı:
 - Yakın tarihli eser önce, diğer eserler aynı biçimde yakın tarihten geçmişe doğru yazılmalı,
 - Yazarın ikinci ve daha sonraki eserlerinin başına ismi yazılmamalı, isminin yerine — — — işareti konulmalıdır.

PUBLICATION GUIDELINES

GENERAL PRINCIPLES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences must not be published before or sent for publication elsewhere.

The copyright of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copyrights of the paper that is approved to be published in the journal. Following the submission of the article to the journal, the author accepts to abide by the ethical principles and publication guidelines. The Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange for the copyright. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

The articles must be prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.

Regarding translations submitted to the journal, publication permission of the author and the original text are required. Translations must also be submitted to the approval of the referee as in copyright issues.

The opinions, thoughts, and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Üsküdar University.

Publication guidelines and ethical principles can be accessed via sosyalbilimlerdergisi.com/en hyperlink. In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

A. PRINCIPLES AS TO PAGE LAYOUT

1. Page layout must be normal, page set up must be 2.5 cm from the top, 2.5 cm from the bottom, 2.5 cm from left, 2.5 cm from right, header 1.25 cm, footer 1.5 cm.
2. Line spacing in the text must be 1.5 pt. In references, it must be land 1.0 pt.

B. PRINCIPLES AS TO WRITING RULES

1. Languages of publication are Turkish and English. Corrections regarding the principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation, and abbreviations. The submitted texts must be clear, understandable, and in line with the scientific criteria in terms of language and expression.

2. In texts that are written in English, there must be a Turkish 'Öz' following the English 'Abstract'. In texts that are written in Turkish, there must be an English 'Abstract' following the Turkish 'Öz'
3. The texts submitted to be published must be no less than 5,000 words (4,000 words for papers that extensively rely on quantitative analyses) and no more than 25 pages including the Öz/ Abstract and references.
4. Book reviews must be no more than 2000 words.
5. Abstract and Öz, both in Turkish and English, must be no longer than 400 words including the main title in English and Turkish and five keywords for both languages in total. A short version of the title of the text must be indicated after the headline of the article in brackets and in the email that is sent to the editor with the article.
6. The main title must be 14pt. and bold. The subtitles must be 12pt., bold and with only initials in upper-case.
7. Name of the author must be written in Times New Roman with a font size of 12 in bold, after a 1-line space under the main title and be centered. The initial of the given name and all letters of the surname must be in upper-case. After surname, a superscripted asterisk^(*) must be added and the information regarding the author must be given only in the first page's footer, written in Times New Roman 10pt. with 1-line spacing, and justified.
8. Öz/Abstract and Anahtar kelimeler/Keywords must be in italic.
9. The text must be justified, in Times New Roman with a font size of 12. The line spacing must be 1.5 and the paragraphs must start with 1.25 left indent.
10. Footnotes must be justified, in Times New Roman with a font size of 10. The line spacing must be 1 and the text must start with a space after the footnote.

C. PRINCIPLES AS TO REFERENCES AND CITATIONS WITHIN THE TEXT

1. The articles must be prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.
2. The number of footnotes must be given after the punctuation marks within the text.
3. Footnotes must be given enumerated below the page, and the citations should not be given within the text.
4. There must be a space after the footnote number before the text starts. There is no need for an additional space before the upcoming lines.

5. The full identity of the cited resources must be given; any uncited resource should not be presented in the references.
6. In English articles, footnotes from non-Latin alphabet sources must be Latinized in respect to English spelling. In Turkish articles, footnotes from Turkish sources must be given with respect to Turkish spelling rules. It is recommended to include footnotes in the original language transcription as well.

E.g.

“Фёдор Достоеёвский,…” The original reference.

“[Fyodor Dostoevsky, …]” The transcribed version following the original one.

7. Some wordings and punctuations in citations may differ in accordance with the language used in the article. For instance, both “sayı:” and “no.” stands for “number” in Turkish and English respectively. Therefore, it may require nuanced usage of citation styles for different languages. If the article is written in Turkish, citations should be given in accordance with the Turkish version of the Publication Guidelines. If the article is written in English, then citations should be given in accordance with the English version of the Publication Guidelines. For example, English wordings such as “et al.,” “Translated by,” will be used for the articles written in English, while Turkish statements such as “vd.,” “Çeviren:,” will be used for the articles written in Turkish.
8. Direct quoting: Direct quotations used within the text must be given by quotation marks (“ ”) and must be cited as suited to the footnote system. Quotations less than five lines must not be separate from the ongoing text, whereas quotations with five or more lines must be 1 cm. from the right, and from the left 1.25 cm. (from the point where paragraph starts) indent. As for quotations more than four lines, line spacing must be 1.15, and the font must be 11pt.
9. For further information, please see the Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>
10. Sample citations according to The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) are given below.

Books

1. Works with a single author:

Notes:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Charles Dickens, *Hard Times: For These Times* (New York: Signet Classic, 1997), 35.

Shortened Notes:

Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 37.

Dickens, *Hard Times*, 67.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: AKDYYK TTK Yayınları, 1988.

Dickens, Charles. *Hard Times: For These Times*. New York: Signet Classic, 1997.

2. Works with two authors:**Notes:**

Nusret Özcan and Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı* (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 8.

Shortened Notes:

Özcan and Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, 34.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Özcan, Nusret and Kemal Aykut. *Mustafa Kutlu Kitabı*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

3. Works with three authors:**Notes:**

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, and Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 55.

Shortened Notes:

Dağdelen, Türkmen and Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler*, 87.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen, and Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

4. Works with four or more authors:**Notes:**

Neclâ Pekolcay et al., *İslâmi Türk Edebiyatına Giriş* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981), 7.

Shortened Notes:

Pekolcay et al., İslâmi Türk Edebiyatına Giriş, 18.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Pekolcay, Neclâ et al.. İslâmi Türk Edebiyatına Giriş. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.

5. Works with a non-specified author or editor:

Notes:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” *Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994), 81.

Shortened Notes:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” 81.

Bibliography entries (in alphabetical order):

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim.” *Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994.

6. Book Chapters:

Notes:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, eds. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Shortened Notes:

Çaman et al, “Yemen: «Yeni Afganistan mı?»” 347.

Bibliography entries (in alphabetical order):

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, edited by Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

7. Author plus editor or translator

Notes:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, eds. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, trans. Zeynep Altok. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 57.

Shortened Notes:

Çaman et al, “Yemen: «Yeni Afganistan mı?»” 347.

Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, 58.

Bibliography entries (in alphabetical order):

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, edited by Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, Translated by Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Journal Articles

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article.

For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser’s address bar.

1. Articles with one author:

Notes:

Niu Song, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (April 2013): 132-136.

Shortened Notes:

Niu Song, “The Strategic Partnership,” 132-136.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Niu Song, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (April 2013): 122-146.

2. Articles with two authors:

Notes:

Tom D. Lewisand and Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 13-35.

Shortened Notes:

Lewisand and Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” 15-23.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Lewisand, Tom D. and Gerald Graham, "Seven Tips for Effective Listening," *British Journal of Social Work* 30, (2003): 1-43.

3. Articles with three authors:

Notes:

Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, (Spring 2017): 9-10, <https://doi.org/10.1086/690235>

Shortened Notes:

Keng, Lin, and Orazem, "Expanding College Access," 23.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, (Spring 2017): 1-34, <https://doi.org/10.1086/690235>

4. Articles with four or more authors:

Notes:

Rachel A. Bay et al., "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures." *American Naturalist* 189, no.5, (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>

Shortened Notes:

Bay et al., "Predicting Responses," 465.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures," *American Naturalist* 189, no.5, (May 2017): 463-73, <https://doi.org/10.1086/691233>

5. Articles with a non-specified author:

Notes:

"Balkanlarda Türk Varlığı," *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 8.

Shortened Notes:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” 8.

Bibliography entries (in alphabetical order):

“Balkanlarda Türk Varlığı,” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 1-17.

6. Articles from an Online Journal:

Add DOI (Digital Object Identifier) number if applicable. DOI number, when added to <http://dx.doi.org/> address on a browser, it directs the user to the source. If there is no DOI, add URL.

Notes:

Dinçer Eşitgin, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 153-168, accessed 5 April 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts, “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, accessed 28 February 2010, <https://doi.org/10.1086/599247>

Shortened Notes:

Eşitgin, “Büyüme Romanı,” *Milli Eğitim Dergisi*.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Eşitgin Dinçer, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004):149-172, Accessed 5 April 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts. “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, Accessed 28 February 2010, doi.org/10.1086/599247

7. Articles from Daily Newspapers or Journals:**Notes:**

Taha Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 February 2005,

Sheryl Gay Stolberg and Robert Pear, “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote,” *New York Times*, 27 February 2010, accessed 28 February 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, “But Enough about Me,” *New Yorker*, 25 January 2010, 68.

Shortened Notes:

Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri.”

Bibliography entries (in alphabetical order):

Akyol, Taha, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 February 2005,

Thesis or Dissertation**Notes:**

Avni Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni” (Unpublished PhD. diss., Gazi Üniversitesi, 1999), 6-10.

Azize Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler” (Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi, 2018), 8.

Shortened Notes:

Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa,” 6-10.

Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık,” 8.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Erdemir, Avni. “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni.” Unpublished PhD. diss., Gazi Üniversitesi, 1999.

Şahin, Azize. “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler.” Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Archival Materials**Notes:**

BOA, İ. Mes. Müh., 2079.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh), 2079.

Reports

1. Reports with an author specified

Notes:

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), 6-25

Shortened Notes:

Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, 6-25

Bibliography entries (in alphabetical order):

Gök, Fatma. Öğretmen Profili Araştırma Raporu. (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, 1999).

2. Reports with a non-specified author

Notes:

Arnavutluk Ülke Raporu (Ankara: TİKA Yayını 1995), 7.

Shortened Notes:

Arnavutluk Ülke Raporu, 7.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Arnavutluk Ülke Raporu. Ankara: TİKA Yayını 1995.

3. Reports of institutions, companies or institutes with a non-specified author

Notes:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990), 33.

Shortened Notes:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, 33.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990.

Encyclopedias

Notes:

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” in *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 20-30.

Shortened Notes:

Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” 20-30.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Saraç, Ömer C., “Kağıt, Milli Gelir” In *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 17-36.

Interviews

Notes:

Edward Snowden. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Interview by Micah Lee. *The Intercept*, November 12, 2015, accessed Jan 1, 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

Shortened Notes:

Snowden, interview.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Snowden, Edward. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Interview by Micah Lee. *The Intercept*, November 12, 2015. Accessed Jan 1, 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

E-Books

Notes:

Fyodor Dostoevsky, *Crime and Punishment*, trans. Constance Garnett. ed. William Allan Nelson. (New York: P.F. Collier & Son, 1917), 413 <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

Shortened Notes:

Dostoevsky, *Crime and Punishment*, 413

Austen, *Pride and Prejudice*, chap.14

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dostoevsky, Fyodor, *Crime and Punishment*, Translated by Constance Garnett. Edited by William Allan Nelson. New York: P.F. Collier & Son, 1917. <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. (New York: Penguin Classics, 2007), Kindle.

Social Media

Notes:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993." Facebook, April 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Shortened Notes:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready"

Bibliography entries (in alphabetical order):

Chicago Manual of Style. "Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993." Facebook, April 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Website Contents

Notes:

"Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

"About Yale: Yale Facts," Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Katie Bouman, "How to Take a Picture of a Black Hole," filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

Shortened notes:

Google, "Privacy Policy."

"Yale Facts."

Bouman, "Black Hole."

Bibliography entries (in alphabetical order):

Bouman, Katie. "How to Take a Picture of a Black Hole." Filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Subsequent Footnotes to the Same Source

1. For the subsequent footnotes to the same source, authors may use "Ibid" abbreviation instead of shortened notes. If a page number is also the same as previous footnotes, only Ibid. must be used; if a page number is different, then, the page number must be written after "Ibid" abbreviation.

E.g.

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Ibid., 26.

2. If certain author has citations for more than one of his/her pieces in the same article, then in the footnotes it must be author's name surname, year of publication and page number; if the author has more than one piece in same year, then, the letters of A, B, C must be added to the publication year of the piece. This also must be written as it is, in the bibliography.

D. PRINCIPLES TO ABIDE BY THE RULES OF USING DOCUMENTS, TABLES, FIGURES AND GRAPHS

1. Attachments (documents) must be presented at the end of the text and there must be brief information below, as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Tables, Figures, Graphs) must be presented as "Additional Table: 1, Additional Graph: 3, and Additional Figure: 7"; if indicators other than the text are too many in number, attachments must be presented after the References. References to these attachments in the text must be shown as "Additional Table: 1, Additional Graph: 3 or Additional Figure: 7." If the citation is made for a table, figure, graph or picture, the resource must be indicated.
3. Tables within the text must be titled in bold on the table, and the cited source must be given according to the footnote rules.

4. Figures, graphs, and maps within the text must be titled below, and the cited source must be given according to the footnote rules.

E. PRINCIPLES AS TO WRITING BIBLIOGRAPHY

1. Headline of bibliography must be written in upper-case and bold, right after the text with two spaces, left aligned, and without indents.
2. References must be alphabetically ordered according to the surnames of the authors.
3. Line spacing must be 1.0.
4. Initials of the names and the surnames of the authors must be in upper-case with other letters in lower-case.
5. The page range of the paper that is published in a book or a journal must be given at the end of the reference.
6. Two or more works from the same author must be referenced as follows:
 - The recent work must be written first with other works following the same order.
 - The name of the author must not be specified for the second and the following works. There must be — — — mark instead of the name.

YAYIN ETİĞİ VE KÖTÜYE KULLANIM BEYANI

GENEL İLKELER

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayın süreci bilginin bilimsel yöntemle yansız biçimde üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır; akademik ilkelere bağlı kalarak, belirlenmiş akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder. Etik standartları sağlamak için gönderilen bilimsel yazılarda COPE (Committee on Publication Ethics)'un belirlediği uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır. ÜSBİD hakem değerlendirmeleri «Çift Kör Hakemlik» kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi açık erişimli bir dergidir ve makale gönderme/ değerlendirme süreçleri ücretsizdir.

Makalenin Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanması maksadıyla DergiPark üzerinden yazar(lar) tarafından yüklenmesi, başvuru sürecini başlatır.

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

Telif Hakkı Devri Formu tüm yazarlarca imzalanarak makale ile beraber Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

A. HAKEM DEĞERLENDİRME SÜRECİ

DergiPark üzerinden gönderilen makaleler, Sekreterlik aşamasında öncelikli olarak biçim, kapsam ve intihal değerlendirmesine alınır. Bu aşamada, Sekreter, Yazım ve Dil Editörlerinin önerileri dâhilinde yazardan düzenlemeler istenebilir. Biçim, kapsam ve özgünlük açısından uygun bulunan makaleler, Editörlük aşamasına aktarılır. Editörlük aşamasında, editör kurulu değerlendirmesinden sonra makale konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderilir. Hakem değerlendirme süreci, DergiPark sistemi üzerinden "Çift Kör Hakemlik" kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

Hakemler, makale için "Kabul", "Minör Revizyon", "Majör Revizyon" ve "Ret" kararı verebilirler. Hakem değerlendirme formları DergiPark üzerinden yazara iletilir. Yazar(lar), hakem ve editörlerin eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Düzeltmelerle ilgili katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar(lar), bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

Gönderilen yazılar iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Editörler/Editör yardımcılarının son kararı ile yayımlanır.

Hakem ve Editör Kurulu değerlendirmelerine istinaden, makale sürecin herhangi bir aşamasında reddedilebilir.

B. MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanmak amacıyla gönderilen makaleler için ilk 30 günlük sürede ilk editör değerlendirmesi gerçekleştirilir. Editör incelemesi sonrasında gerekli olması halinde yazara gerekli düzenlemeleri yapması için 15 günlük süre verilir. Editör okumasından başarıyla geçen makalelerin hakem değerlendirme süreci başlatılır. Hakem değerlendirme sürecinde her hakeme davet kabulü için 7 gün, değerlendirme için 30 gün süre verilir. Herhangi bir hakemin bir gerekçeyle ilave süre talep etmesi dikkate alınır. Hakem değerlendirme sürecini başarıyla tamamlayan makaleler için hakemler tarafından talep edilen düzenlemeler için yazara en fazla 30 günlük süre verilir. Çalışmayı tekrar görmek isteyen hakeme makale gönderilir ve bu maksatla hakeme 30 gün süre daha verilir. Hakemlerin son incelemesinden sonra çalışmanın son hali 15 gün içerisinde editör okumasından geçirilir. Süreç içerisinde yazar veya hakemlerden gelen ek süre talepleri de dikkate alınır.

C. YAYIN KURULUNUN SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne başvurusu yapılan her makaleden, hatta yayımlanmasından sonraki tüm süreçlerinden Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Kurulu (Bundan sonra, "Yayın Kurulu") ve Editörler/Editör yardımcıları sorumludur.

Yayın Kurulu, yayın, kör hakemlik, değerlendirme süreci, etik ilkeler gibi dergi politikalarının belirlenmesini ve uygulanmasını sağlar.

Makalenin Yayın Kurulu'nca hakem sürecine alınması bir yayın taahhüdü anlamına gelmez. Yayın için hakem süreci olumlu sonuçlansa bile mutlaka Yayın Kurulunun ve Editörlerin/Editör yardımcılarının kararı gerekir.

Yayın Kurulu, akademik dürüstlüğü teşvik eder. Yayın Kurulu, yazılı eserlerin orijinalliğini, bu eserleri yayın öncesinde [iThenticate](#) intihal önleme programı aracılığıyla denetleyerek teminat altına alır.

Yayın Kurulu, yayımlanmış makalelere ilişkin intihal ve suistimal iddialarını her zaman incelemeye alır. Örneğin, bir yazar makalesinde başka çalışmalardan intihal yapmış, izin alınması gereken durumlarda izin almaksızın veya eksik bildirimle üçüncü şahısların telif materyalini kullanmışsa, Yayın Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili akademik kurumlara bildirme dâhil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

D. EDİTÖRLER / EDİTÖR YARDIMCILARININ SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Editörleri/Editör Yardımcıları, makale ve dergi yayım sürecinde fikri mülkiyet hakları, bilimsel-etik olmayan davranışlarla ve intihalle ilgili önlemleri almaktan sorumludur.

Editörler/Editör yardımcıları, makalelerle ilgili olumlu ya da olumsuz karar verirken, makalelerin özgün değeri, alana katkısı, araştırma yönteminin geçerliliği ve güvenilirliği, anlatımın açıklığı ile derginin amaç ve kapsamını göz önünde bulundurlar.

Editörler/Editör yardımcıları, kör hakemlik ve değerlendirme süreci politikalarını uygularlar, hakemlerin ve yazarların kimlik bilgilerini değerlendirme sürecinde birbirlerinden gizli tutarlar ve her makalenin yansız ve süresi içinde değerlendirilmesini sağlarlar. Makalelerdeki hata, tutarsızlık ya da yanlış yönlendirmelerin düzeltilmesini gerçekleştirirler. Ayrıca basılmış makaleler hakkında gelen düzeltme ya da tartışmaları değerlendirirler.

Editörler/Editör Yardımcıları, derginin yayın esasları ve etik ilkeleri kapsamında kişisel verilerin korunmasını sağlarlar.

Editörler/Editör yardımcıları, makalelerde insan ve hayvan haklarının korunmasına özen gösterirler, makaledeki çalışmaya konu olan katılımcıların açık onayının belgelendirilmesini önemserler, deneysel araştırmalarda veya anket içeren çalışmalarda etik kurul onayı olmadığında makaleyi reddederler.

E. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

Teslim edilen makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına Yayın Kurulu tarafından karar verilmesinde hakem görüşleri önceliklidir.

Hakemler, iki yönlü kör hakem usulüne riayet ederek çalışmayı adil ve tarafsız olarak değerlendirmelidirler.

Hakemler, gizlilik ilkesine riayet etmelidir, hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler; raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır.

Hakem değerlendirmeleri objektif ve yapıcı olmalıdır. Yazının akademik yeterliliği esas alınmalıdır. Yazarların şahsiyetlerine yönelik eleştiriler uygun görülmez. Hakemler, yaptıkları değerlendirmeleri destekleyecek açıklamaları ve argümanları, dergi editörlüğünce sunulan hakem değerlendirme raporlarında sunmalıdırlar. Editörler/Editör Yardımcıları, taraflı ve şahsileştirilmiş değerlendirmeleri ve gerekçelendirilmemiş onay ve retleri değerlendirmeye almazlar ve bu durumdaki makaleler için yeniden hakem belirlerler.

Hakemler, kişisel veya kurumsal çıkar çatışmalarıyla sonuçlanabilecek makaleleri değerlendirmeyi kabul etmemelidirler.

Hakemler, tespit etmeleri halinde, dergi editörlüğünü fiilî ya da olası herhangi bir intihal, çoklu yayın veya eş zamanlı başvuru vakasından haberdar etmelidirler.

Hakemler, değerlendirmeyi tarafsızlık ve gizlilik içinde yapmalıdırlar. Bu ilke gereğince, inceledikleri makaleleri değerlendirme sürecinden sonra yok etmelidirler. Uyruk, cinsiyet, dinsel inanç, siyasi görüş ve ticari kaygılar, değerlendirmenin akademik tarafsızlığını bozmamalıdır.

Hakemler değerlendirmesini kabul ettikleri makaleyi süresi içinde değerlendirmelidirler. Makalenin akademik niteliğini artırmak maksadıyla, hakemlerin düzeltme önerileri yazarlara iletilir ve hakemlerin talep etmeleri halinde, yazar tarafından yapılan düzeltmeler hakeme iletilir.

F. YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan metinler/çalışmalar intihal içermemeli ve özgün olmalıdır. Bu konuda sorumluluk tamamen yazarlara aittir.

İntihalin her çeşidi, yazarın kendi yayınlarından yaptığı usulsüz aktarımlar dâhil, çok ciddi bir etik sorundur. İntihal içerdiği tespit edilen makalelerin değerlendirme süreci durdurulur. Yayımlandıktan sonra intihal tespit edildiği takdirde, Editörler ve Editör yardımcıları uygun önlemler alırlar.

DergiPark başvurusu yapılan makalelerin tüm yazarlarının DergiPark hesabı olması ve makale gönderimi sırasında bütün yazarların başvuruya dâhil edilmeleri gerekmektedir. Bu kurala uymayan başvurular incelemeye alınmayacaktır.

Dergimizin yayın politikası ve kuralları gereği aynı yazara/yazarlara ait farklı makaleler aynı sayıda veya ardışık iki sayıda basılamaz.

Yazar, makalesini, yayın kararı alınıncaya kadar, dergi yayın kuruluna bildirmek koşuluyla geri çekme hakkına sahiptir.

Yazarlar cinsiyet, ırk, dil, inanç, kültür, sınıf, yaş, görüş, zümre ve cinsel yönelim gibi aidiyet ve kimlikler üzerinden ayrımcı bir dil kullanmamalıdır.

Çalışmalar/makaleler üçüncü bir tarafın mahremiyet ve fikrî mülkiyet haklarını ihlal etmemelidir.

Yazarlar, başvuru sürecinde DergiPark ve sosyalbilimlerdergisi.com üzerinden de erişilebilen Telif Hakkı Formu'nu doldurmak zorundadır.

Yazarlar, çalışmalarında payları olan tüm şahısları belirtme yükümlülüğü taşırlar. Çalışmalarında önemli derecede payları olan şahısları ortak yazar olarak belirtmelidirler. Bir çalışma, yazarlarının tümünün rızası olmadan yayımlanamaz.

Makaleye katkı sağlamayan kişilerin adları, yazar olarak yazılmamalıdır. Yayımlanmak üzere başvurusu yapılan bir makale için yazar sırasını değiştirme, yazar çıkartma, yazar ekleme işlemleri önerilmemelidir.

Yazarlar, çalışmanın/metnin eski bir versiyonu başka bir mecrada yayımlanmışsa bunu belirtmelidirler. Çalışma, yayımlanmamış bile olsa bir tezden veya yayımlanmamış bilimsel toplantı sunumundan derlendiyse, bunun ilk sayfada dipnot olarak belirtilmesi gerekir.

Yazarlar, mevcut telif hakları yasası esaslarına uygun hareket etmekte sorumludurlar.

Değerlendirme sürecinde yazarlardan makalelerine ilişkin bilgi ya da veri istenmesi durumunda talep edilen bilgileri dergi editörlüğüne sunmalıdırlar.

Yazarlar, hakemlerin ve Editörler/Editör yardımcılarının düzeltme önerilerini yerine getirmekten sorumludur. Hakemlerin ya da Editörler/Editör yardımcılarının önerilerine katılmaması halinde, yazar, gerekçesi ile birlikte bu durumu dergi editörlüğüne bildirmek hakkına sahiptir.

Yazarlar, hakem değerlendirme önerileri üzerine yaptıkları düzeltme ve değişiklikleri, ayrıca hazırladıkları bir raporu dergi editörlüğüne sunmalıdırlar.

Bütün yazarlar, araştırma yazılarında, o yazının sonuçlarını veya yorumunu etkileyebileceği düşünülen herhangi bir mali ve diğer tarzda çıkar çatışmalarını açık etmelidirler. Çalışma için alınan bütün mali destek kaynakları açıkça belirtilmelidir.

Bir yazar, yayımlanmış bir makalesinde ciddi bir hata veya yanlışlık keşfedince, bu konuda dergi editörlüğüne vakit geçirmeksizin haber vermelidir. Bu durumda yazar, makalesini geri çekme veya makaleye dair bir düzeltme yayınlamada dergi editörlüğü ile işbirliği yapmakla sorumludur.

Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

G. MAKALENİN GERİ ÇEKİLMESİ

Geri çekme, literatürü düzeltme ve bulgularına ve sonuçlarına güvenilemeyecek kadar ciddi derecede kusurlu veya hatalı içerik veya veriler içeren yayınlar konusunda okuyucuyu uyarma amacı taşıyan bir mekanizmadır.

Güvenilir olmayan içerik veya veriler, dürüst hatalardan ve iyi niyetli yanlışlıklardan veya araştırma hilelerinden kaynaklanabilir.

“Geri çekmenin temel amacı, yazarları cezalandırmaktan ziyade literatürün düzeltilmesi ve bütünlüğünün sağlanmasıdır.” (COPE, 2019)

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, literatür bütünlüğüne katkıda bulunmaya ve okuyucularına özgün çalışmalar sunmaya önem vermektedir.

Editör(ler), aşağıdaki durumlarda bir yayının geri çekilmesi konusunu değerlendirir:

- İntihal
- Telif hakkı ihlalleri ve ciddi yasal sorunlar (ör. gizlilikle ilgili sorunlar)
- Etik olmayan araştırmaları bildirmesi durumu
- Uygun kullanım izni olmadan veri içeren durumlar
- Veri manipülasyonu, büyük hata ve veri üretimi sonucunda güvenilirmez bulgulara ilişkin açık kanıtların olması durumu
- Yazar(lar)ın çıkar çatışmasını belirtmemesi durumları

H. LİSANS BİLGİSİ

*Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'*nde yayımlanmış olan tüm metinler, fikri mülkiyet ve telif hakları mevzuatı esas alınarak, ticari olmayan amaçlar doğrultusunda, atıf yapılarak kullanılabilir; ticari amaçlarla kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz ve türetilemez. Yazarlara ait XXXV Üsküdar University Journal of Social Sciences

içeriklerinin tamamı **Creative Commons Alıntı GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0)** ile lisanslanmaktadır. Creative Commons'ın işaret ettiği çerçeve, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** tarafından da benimsenmektedir:

Paylaş: Eseri her ortam veya formatta kopyalayabilir ve yeniden dağıtabilirsiniz. Lisans şartlarını yerine getirdiğiniz sürece, lisans sahibi bu özgürlükleri (belirtilen hakları) iptal edemez.

Atıf: Uygun referans vermeli, lisansa bağlantı sağlamalı ve değişiklik yapıldıysa bilgi vermelisiniz. Bunları uygun bir şekilde yerine getirebilirsiniz fakat bu, lisans sahibinin sizi ve kullanım şeklinizi onayladığını göstermez.

GayriTicari: Bu materyali ticari amaçlarla kullanamazsınız.

Türetilmez: Eğer materyali karıştırdınız, aktardınız ya da materyalin üzerine inşa ettiyseniz, değiştirilmiş materyali dağıtamazsınız.

Ek sınırlamalar yoktur: Lisansın sağladığı izinlerin kullanımını kanunen kısıtlayacak yasal koşullar ya da teknolojik önlemler uygulayamazsınız.

Bu eser **Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır.

İ. TELİF HAKLARI

Yazar(lar),

- Dergiye gönderilen makalenin yazar(lar)ın özgün çalışması olduğunu,
- İlgili yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
- Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
- Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
- Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini,
- Sunulan makale üzerinde editör kurulu incelemesi ardından başlayan hakem süreci devam ederken süreci aksatmaya dayalı ve keyfi olarak makaleyi geri çekemeyeceğini,
- Sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dâhil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne devretmeyi kabul ve taahhüt ederler.

Buna rağmen yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işvereninin

- Patent hakları,
- Yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı,
- Makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.

Bununla beraber yazar(lar) makaleyi çoğaltma, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkına sahiptir. Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve Dergiye atıfta bulunulması şartıyla izin verilir. Atıf yapılırken Dergi Adı, Makale Adı, Yazar(lar)ın Adı, Soyadı, Cilt No, Sayı No ve Yıl verilmelidir.

Yazar(lar), telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazar(lar)a ait olduğunu taahhüt eder/ederler. Ayrıca yazar(lar) makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını ve etik kurallara uygun hareket edildiğini taahhüt eder/ederler.

Telif Hakkı Devri Formu tüm yazarlarca imzalanarak (taratılıp veya resim jpg. vs olabilir) makale ile beraber Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

J. ETİK İLKELERE UYMAYAN DURUMUN EDİTÖRE BİLDİRİLMESİ

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik ilkelere aykırı bir durumla karşılaşılması durumunda, lütfen **uusbd@uskudar.edu.tr** adresine ileti yoluyla bildiriniz.

Etik ilkelere uymayan durumların bildirilmesi halinde dergi editörlüğü şikâyeti değerlendirir. Şikâyetin değerlendirilmesi sonucunda gerekli görülmesi halinde konunun incelenmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna iletir. Kurulun raporuna göre nihai karar verilir ve uygulanır.

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE POLICY

GENERAL PRINCIPLES

The publication process of Üsküdar University Journal of Social Sciences (henceforth, “The Journal”) is predicated on the objective production, development and sharing of knowledge through scientific methods. The Journal promises to adhere to academic principles and prevent false practices in conformity with academic and ethical standards. In order to maintain the ethical standards for submitted articles, the international standards of the **COPE** (Committee on Publication Ethics) are taken into account. The journal employs a double-blind refereeing system.

Üsküdar University Journal of Social Sciences is an open-access journal and the article submission/evaluation process is free of charge.

Submitting an article through the DergiPark website starts the submission/evaluation process for publication.

The Journal has the right to edit, publish or not publish the submitted articles.

The author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement and has/have to upload the form on the DergiPark page of the Journal along with the manuscript.

A. PEER-REVIEW PROCESS

Articles sent through DergiPark site are initially evaluated for format, scope, and plagiarism at the Secretariat stage. At this stage, edits may be requested from the author within the suggestions of the Secretary, Copyeditors and Language Editors. Articles that are found appropriate in terms of format, scope and originality are transferred to the Editorial stage. In the editorial stage, the article is sent to the expert referees (two referees) after the editorial board evaluation. The referee evaluation process is carried out in accordance with the “Double-Blind Peer-review” rule over the DergiPark system.

The referees may decide on “Accept”, “Minor Revision”, “Major Revision” and “Reject” for the article. Referee evaluation forms are sent to the author via DergiPark. The author(s) must take into account the criticism, evaluation and corrections of the referees and editors. In case of disagreements regarding the corrections, the author(s) has the right to report them on a separate page with their justifications.

The submitted manuscripts are published with the final decision of the Editors/Vice-Editors, after the approval of the two referees.

Based on the evaluations of the referee and editorial board, the article may be rejected at any stage of the process.

B. ARTICLE REVIEW PROCESS

Regarding the articles submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences for publishing, the initial editorial evaluation is made within the first 30 days. Following the editorial review, if necessary, the author is given 15 days to make the required corrections. The referee review process starts for the articles that successfully passed the initial editorial review. In the referee review process, each referee is given 7 days for accepting the invitation online, and 30 days for the review. Any of the referee's request to have extra time based on an excuse is taken into consideration. Concerning the articles that successfully went through the referee review process, the author is given 30 days at most to complete the improvement requested by the referees. The article is sent to the referee who wishes to review it, and the referee is given 30 days for this purpose. After the last review is made by the referees, the final form of the article is put into editorial reading to be completed in 15 days. Possible requests for extra time coming from the author or the referees are taken into consideration.

C. RESPONSIBILITIES OF THE EDITORIAL BOARD

Üsküdar University Journal of Social Sciences Editorial Board (henceforth, "The Editorial Board") and Editors/Vice Editors are responsible for all the processes before, during and after the publication of each and every article submitted to the Journal.

The Editorial Board determines and implements the entire policies of The Journal, including but not limited to publication, blind review, assessment process, and ethical principles.

The initiation of the blind review process for an article does not indicate a publication promise on behalf of The Journal. Likewise, the positive outcome of the review process still necessitates the affirmative decision of The Editorial Board and Editors/Vice Editors for the publication of the article.

The Editorial Board encourages academic honesty. The Editorial Board ensures the originality of the articles by uploading them on iThenticate plagiarism detection software and evaluating their originality report.

The Editorial Board always examines the claims of plagiarism and abuse in regard to published articles. In case it is established that an author committed plagiarism, or used copyrighted material that belongs to third parties without proper and full reference and permission, The Editorial Board reserves the rights, including but not limited, to retract the article, inform the author's head of department, dean of faculty and/or other academic institutions.

D. RESPONSIBILITIES OF EDITORS/VICE-EDITORS

Üsküdar University Journal of Social Sciences Editors/Vice-Editors are responsible for taking measures related to intellectual property rights, unethical and non-academic behaviours and plagiarism during the publication of articles and journals.

Editors/Vice-Editors, when making positive or negative decisions about the articles, take into consideration the originality of the articles, their contribution to the field, the validity and reliability of the research method, the clarity of the narration, and the purpose and scope of the journal.

Editors/Vice-Editors implement the blind peer review and evaluation processes that are among the publication policies of the journal, keep the identities of the referees and authors confidential, and ensure that each article is evaluated objectively and in due time. Editors may correct errors, inconsistencies, or misleading in the articles. They also evaluate any corrections or discussions about published articles.

Editors/Vice-Editors ensure the protection of personal data within the journal's publication and ethical principles.

Editors/Vice-Editors pay attention to the protection of human and animal rights in articles, attach importance to documenting the explicit consent of the participants of the research used in the article. Editors/Vice-Editors rejects experimental research articles and articles that contain surveys without proper ethics committee approval.

E. RESPONSIBILITIES OF REFEREES

The opinion of the referees shall be given priority in the decision of the JOSOC Editorial Board concerning whether the submitted article will be published or not.

The referees should evaluate the work fairly and objectively following the double-blind peer-review procedure.

Referees must respect the principle of confidentiality. They are obliged not to use the information obtained from the peer review process for their personal benefit. They should not share their reports or any information in relation to the article.

Referee assessments should be objective and constructive. The academic competence of the article should be taken as a fundamental criterion of assessment. Criticisms on the personalities of the authors are not considered appropriate. Referees should provide explanations and arguments via reports that are provided by the Editors/Vice-Editors. Editors/Vice-Editors do not take into account biased and personalized evaluations or unjustified approvals and refusals and appoint a new referee for such articles.

The referees should not accept articles that may result in personal or institutional conflicts of interest.

Referees, in case of detection, should notify the journal editorship of any actual or possible plagiarism, multicasting or simultaneous application.

The referees should conduct the evaluation with neutrality and confidentiality. Due to this principle, they should destroy the articles they have reviewed after the evaluation process. Nationality, gender, religious belief, political view and commercial concerns should not disrupt the academic neutrality of the assessment.

Referees should complete evaluations of the articles within due course. In order to improve the academic quality of the article, the referees' suggestions for revisions are delivered to the authors and, if requested by the referees, the corrections made by the authors are sent to the referees.

F. RESPONSIBILITIES OF AUTHORS

The studies submitted to JOSOC should not contain plagiarism and should be original. The responsibility lies within the authors in regard to this matter.

Any form of plagiarism is a very serious ethical problem, including self-plagiarisms. The evaluation process will be stopped for the articles that contain plagiarism. If any plagiarism is detected after the publication, Editors/Vice-Editors will take necessary measures.

All authors of the articles must have a DergiPark account and when submitting an article via DergiPark all authors must be included. Applications that do not comply with this rule will not be considered.

Due to the publication policy and rules of our journal, different articles by the same author(s) cannot be published in the same issue or in two consecutive issues.

The author reserves the right to withdraw his/her article provided that the author notifies the withdrawal to the editorial board until the publication decision is taken.

Authors should not use discriminatory language based on gender, race, language, belief, culture, class, age, opinion, rank and sexual orientation.

The works/articles should not violate the privacy and intellectual property rights of a third party.

Authors, while submitting their articles, are obliged to fill Copyright Transfer and Author Agreement form which can be accessed via DergiPark and sosyalbilimlerdergisi.com.

Authors are obliged to specify all individuals who have a share in their article. Individuals with significant contributions to their article should be cited as co-authors. An article cannot be published without the consent of all authors.

The name of the persons who do not contribute to the article should not be written as an author. Changing the order of authors' names, removing and adding authors' names should not be proposed for an article submitted for publication.

Authors should state if an old version of the article is published in another medium. If the study is compiled from a dissertation/thesis (even if it is unpublished) or an unpublished scientific meeting presentation, this should be indicated on the first page as a footnote.

Authors are responsible for acting in accordance with the existing copyright laws.

If any information or data is requested from the authors during the evaluation process, they should submit the expected information to the editorship.

Authors are responsible for fulfilling the revision suggestions of the Editors/Vice-Editors and the referees. The author has the right to inform the editorship with justification, he/she does not agree with the suggestions of the Editors/Vice-Editors and referees.

All authors shall state any financial and other conflicts of interest in their research papers that may be thought to affect the results or interpretation of that paper. All sources of financial support for the study should be clearly stated.

When an author discovers a serious error or inaccuracy in a published article, it is the responsibility of the author to immediately notify the editorship. In this case, the author is responsible for cooperating with the journal editorship in either withdrawing the article or publishing a revision of the article.

For all researches conducted and for clinical and experimental studies involving humans and animals, which require ethics committee approval, an ethics committee approval must be obtained and should be specified and documented.

G. RETRACTION POLICY

Retraction is a mechanism for correcting the literature and alerting readers to articles that contain such seriously flawed or erroneous content or data that their findings and conclusions cannot be relied upon.

Unreliable content or data may result from honest errors, naïve mistakes, or research misconduct.

“The main purpose of retraction is to correct the literature and ensure its integrity rather than to punish the authors.” (COPE, 2019)

Üsküdar University Journal of Social Sciences attaches importance to contributing to the integrity of the literature and providing original studies to its readers.

Editors will consider retraction of a publication in case(s) of:

- Plagiarism
- Copyright infringements and serious legal issues (eg. privacy)
- Reporting unethical research
- Containing a data without proper permission for use
- Clear evidence regarding unreliable findings as a result of data manipulation, major error and fabrication of data
- Author(s)' failure to state conflict of interest

H. LICENSE NOTICE

The published texts can be used with reference, based on intellectual property and copyright legislation, for non-commercial purposes in *Üsküdar University Journal of Social Sciences*. They
Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi • XLIII

cannot be reproduced partially or completely for commercial purposes. All content is licensed under **Creative Commons Attribution NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)**. The framework pointed out by **Creative Commons** is adopted by *Üsküdar University Journal of Social Sciences*.

Share: You are free to copy and redistribute the material in any medium or format. The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.

Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.

NonCommercial — You may not use the material for commercial purposes.

NoDerivatives — If you remix, transform, or build upon the material, you may not distribute the modified material.

No additional restrictions — You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License**

I. COPYRIGHT INFORMATION

The Author(s) warrant that;

1. The manuscript submitted is their own original work;
2. All authors participated in the work in a substantive way and are prepared to take public responsibility for the work;
3. All authors have seen and approved the manuscript as submitted;
4. The manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere;
5. The text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone;
6. After the submission, they admit not to withdraw -arbitrarily or aiming to disrupt the process- the manuscript;
7. They transfer all financial rights, especially processing, reproduction, representation, printing, distribution, and online transmittal, to

Notwithstanding the above, the Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights other than copyright, such as

1. patent rights;
2. to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching, or oral presentations;
3. Intellectual property rights, such as the right to reproduce for their own purposes, of the author(s) or the employer (if any) of the author(s) are reserved, provided that the article is not sold.

However, reproduction, posting, transmission or other distribution or use of the article or any material contained therein, in any medium as permitted hereunder, requires a citation to the Journal and appropriate credit to Üsküdar University Journal of Social Science as the publisher, suitable in form and content as follows: Title of article, author(s), journal title and volume/issue, Copyright© year.

The/All author(s) also warrant that "Üsküdar University Journal of Social Science and the Journal Editors" will not be held liable against all copyright claims of any third party or in lawsuits that may be filed in the future, and that The/All author(s) will be the only person who will be liable in such cases. The/All author(s) also warrant that the article contains no libellous or unlawful statements, the/All author(s) did not use any unlawful method or material during the research, the/All author(s) obtained all legal permissions pertaining to the research, and the/All author(s) adhered to ethical principles during the research.

The/All author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement given above and has/have to upload the form on the concerning DergiPark page of the Journal with the manuscript.

J. NOTIFYING THE EDITOR ABOUT MALPRACTICES and VIOLATIONS of ETHICAL PRINCIPLES

If a violation of ethical principles in the evaluation process, preliminary assessment or a published article in Üsküdar University Journal of Social Sciences concerning Editors, Referees or Authors, is observed, please report to uusbd@uskudar.edu.tr

Upon the reporting of a violation of ethical principles, the journal's editors evaluate the complaint. As a result of the evaluation of the complaint, if deemed necessary, they forward the matter to the Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Board for examination. The final decision is made and implemented according to the report of the Board.

ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

www.uuyayinevi.com

T.C. ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

İnsanı anlamaya bir adım daha...

Bu dergi çevreci kağıtla hazırlanmıştır.

www.uskudar.edu.tr

[uskudaruniversitesi](https://www.facebook.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://twitter.com/uskudaruni)

[uskudaruniversitesi](https://www.youtube.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://www.instagram.com/uskudaruni)